U. G.
1503

1999

Ա. Ե.
1503

Ռ. ՊԱՏԿԱՆԵԱՆԻ

ԸՆՏԻՐ ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ Գր. ԽԱԼԱԹԵԱՆԻ

ԵՐԿՈՒ ՀԱՏՈՐ

ՀԵՂԻՆԱԿԻ 2 ՊԱՏԿԵՐՈՎ, ԻՆՔՆԱԳՐՈՎ, ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳՐՈՎ
ԵՒ ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆՑՈՑ ԼԵԶՈՒԻ ՀԱՄԱՌՕՏ ԲԱՌԳՐՔՈՎ.

ՀԱՏՈՐ I

ՈՏԱՆԱՒՈՐՆԵՐ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԵՑ

ՎԱՌՎԱՌԷ Յ. ՔԱՆԱՆԵԱՆ

ՅՕԳՈՒՏ ՌԱՓԱՅԷԼ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆԻ ԸՆՏԱՆԵԱՑ

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ
ՏՊԱՐԱՆ Յ. ԼԻԲԵՐՄԱՆԻ. «ԱՐԱՔՍԻ» ՏԱՌԵՐՈՎ.
1893

Дозволено цензурою. СПБ., 11 Мая 1893 года.

2$-1511

Гос. Библиотека
ZUUՌ-Арм. ССР
им. А. Мясникяна

Паровая Скоропечатня Я. И. Либермана. Вознесенскій пр., 38—4.

1503-81

ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԻՑ

Իմ ձեռնարկած հրատարակութիւնը մի տուրք է ամենախորին յարգանաց դէպի մեր մեծ բանաստեղծի յիշատակը։ Անձնանուէր ծառայութիւն հասարակութեան և բարձր իդէալներ—ահա ինչին էր նա ամբողջապէս նուիրել իւր հրաշալի բանաստեղծական ձիրքը։

Բայց ապրելով ուրիշների համար, մշակելով, զարգարելով և ճոխացնելով գրականական անդաստանը՝ նա մոռացաւ իւր անձը, մոռացաւ իրեն մերձաւոր ու թանկագին էակների մասին։ Նիւթականի հոգսերը նորան չէին խռովում. դոքա պակաս էին նորան վրդովում, քան ազգային բարիքը և իւր հայրենակիցների մտաւոր վերածնութիւնը։

Գուշակ ճշմարտութեան և ստեղծիչ հայ բանաստեղծութեան—նա հաւատ ունէր դէպի մարդիկ, հաւատում էր որ արդարութիւնը և բարին պէտք է յաղթանակէ նոցա մէջ։ Եւ նա չսխալուեց. մահուան անկողնում պառկած և արիաբար ոգորելով իրեն ճընշող հիւանդութեան դէմ՝ նա դեռ կենդանութեան ժամանակ սփոփուեց, տեսնելով՝ ի՛նչպէս ճշմարիտ բարի մարդկանց կողմից կարկառւում էին օգնութեան ձեռքեր դէպի իւր անօգնական ընտանիքը։ Աւելի ուրախալի էր նորա

համար այն միտքը, թէ այդ համակրութիւնը արտայայտւում է յատկապէս նոցանից, ով որ կարող էր գիտէ և կամենում է գնահատել իւր անմահ երգերը, ով գիտէր գին գնել իւր հայրենասէր տաղանդին, և ով յարգում էր իւր անշահասէր անձնանուիրութիւնը ազգային գաղափարին և հասարակական բարիքին:

Ներկայ հրատարակութեամբս ես կը ցանկայի կցել և իմ լումաս այն բարի նուիրաբերութիւններին, որոնք հաւաքւում էին յօգուտ անմահ բանաստեղծի ընտանեաց:

Այստ պարտականութիւն եմ համարում իմ խորին շնորհակալութիւնս յայտնել գիտնական հայագէտ մեծարգոյ Գ. Ա. Խալաթեանին, որ յանձն առաւ խմբագրելու ներկայ հրատարակութիւնը՝ ջերմ համակրութիւն և լուսամիտ աջակցութիւն ցոյց տալով իմ ձեռնարկութեանս:

Վարվառէ Քանանեան.

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԻՑ

Ռափայէլ Պատկանեանը՝ ինչպէս յայտնի է, թողել է բազմաթիւ և բազմատեսակ տպած և անտիպ գրուածներ: Ներկայ հրատարակութեան նպատակը չէր բոլոր գրուածների լիակատար ժողովածուն լոյս ընծայել, այլ դոցանից միայն զուտ գրականական ինքնուրոյն երկերը և այն՝ մասնաւոր ընտրողութեամբ:

Ցարմարութեան համար բաժանելով ամբողջ հրատարակութիւնը երկու հատոր՝ առաջնում մենք տեղաւորեցինք բանաստեղծութիւնները և երկրորդում՝ արձակ գրուածները. իւրաքանչիւր հատոր լեզուի վերաբերմամբ բաղկացած է երկու մասից. նախ՝ գրականական և ապա՝ գաւառական (Ն. Նախիջևանի):

1. Նիւթերէ ընտրողութիւն:—Գրականական լեզուով բանաստեղծութիւնները՝ ինչ որ մեր ձեռքը կար՝ տպած *)

*) Տպագիրներից այս բաժնի համար օգտուեցինք.

1) Հինգ տետր «Գամառ-Քաթիպայի» արձակ և չափաբերական գրուածների,—Ս. Պ. Բուրգ, 1855—1857:

2) «Ազգային Երգարան», հրատ. Գամառ-Քաթիպա, Ս. Պ. Բուրգ, 1856—57.

3) «Կռունկ Հայոց Աշխարհի», 1861 և 1862 թթ.:

4) «Գամառ-Քաթիպայի Բանաստեղծութիւնք» (հրատ. Ի. Տ. Միքայէլեանց և Ընկ. Գրավաճառ): Մոսկուա, 1864.

5) «Փորձ», ամսագիր 1877—1880 թթ.

6) «Գամառ-Քաթիպայի Բանաստեղծութիւնք» (հրատ. Թիֆլիսի հրատ. Ընկ.), Մոսկուա, 1881.

—Նոյնպէս՝ «Մշակ», «Արձագանք», «Նոր-Դար», «Արաքս» և մի քանի այլ թերթերից: (Տե՛ս ստորև Ռ. Պ-ի Կենսագրական նկարագիրը:)

համար այն միտքը, թէ այդ համակրութիւնը արտայայտւում է յատկապէս նոցանից, ով որ կարող էր գիտէ և կամենում է գնահատել իւր անմահ երկերը, ով գիտէր գին գնել իւր հզօրագիւտ տաղանդին, և ով յարգում էր իւր անշահասէր անձնանուիրութիւնը ազգային գաղափարին և հասարակական բարիքին։

Ներկայ հրատարակութեամբս ես կը ցանկայի կցել և իմ լումաս այն բարի նուիրաբերութիւններին, որոնք հաւաքվում էին յօգուտ անմահ բանաստեղծի ընտանեաց։

Այսու պարտականութիւն եմ համարում իմ խորին շնորհակալութիւնս յայտնել գիտնական հայագէտ մեծարգոյ Գ. Ա. Խալաթեանին, որ յանձն առաւ խմբագրելու ներկայ հրատարակութիւնը՝ ջերմ համակրութիւն և լուսամիտ աջակցութիւն ցոյց տալով իմ ձեռնարկութեանս։

Վարդաւէ Բանանեան.

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԻՑ

Ռափայէլ Պատկանեանը՝ ինչպէս յայտնի է, թողել է բազմաթիւ և բազմատեսակ տպած և անտիպ գրուածներ։ Ներկայ հրատարակութեան նպատակը չէր բոլոր գրուածների լիակատար ժողովածուն լոյս ընծայել, այլ դոցանից միայն զուտ գրականական ինքնուրոյն երկերը և այն՝ մասնաւոր ընտրողութեամբ։

Յարմարութեան համար բաժանելով ամբողջ հրատարակութիւնը երկու հատոր՝ առաջնում մենք տեղաւորեցինք բանաստեղծութիւնները և երկրորդում՝ արձակ գրուածները. իւրաքանչիւր հատոր լեզուի վերաբերմամբ բաղկացած է երկու մասից. նախ՝ գրականական և ապա՝ գաւառական (Ն. Նախիջևանի)։

1. Նիւթերի ընտրողութիւն։—Գրականական լեզուով բանաստեղծութիւնները՝ ինչ որ մեր ձեռքը կար՝ տպած *)

*) Տպագիրներից այս բաժնի համար օգտուեցինք.

1) Հինգ տետր «Գամառ-Քաթիպայի» արձակ և չափաբերական գրուածների,—Ս. Պ. Բուրգ, 1855—1857։

2) «Ազգային Երգարան», հրատ. Գամառ-Քաթիպա, Ս. Պ. Բուրգ, 1856—57.

3) «Կռունկ Հայոց Աշխարհի», 1861 և 1862 թթ.։

4) «Գամառ-Քաթիպայի Բանաստեղծութիւնք» (հրատ. Ի. Տ. Միքայէլեանց և Ընկ. Գրավաճառ)։ Մոսկուա, 1864.

5) «Փորձ», ամսագիր 1877—1880 թթ.

6) «Գամառ-Քաթիպայի Բանաստեղծութիւնք» (հրատ. Թիֆլիսի հրատ. Ընկ.), Մոսկուա, 1881.

—Նոյնպէս՝ «Մշակ», «Արձագանք», «Նոր-Դար», «Արաքս» և մի քանի այլ թերթերից։ (Տե՛ս տորև Ռ. Պ-ի Կենսագրական նկարագիրը։)

և անտիպ — համարեա ամբողջապէս տեղաւորեցինք ներկայ հրատարակութեան մէջ, դուրս թողնելով միայն մի քանիսը, որոնք՝ մեր կարծիքով, պակաս աջողուած էին. այն է՝ երկուսը 1850 թ. գրուածներից եւ և Լերմոնտովի «Երեք Արմաւենիք», Պուշկինի «Ոսկի Ձկնիկ» և ինքնուրոյն՝ «Մարիամ» վէպը. մանաւանդ որ վերջին երկուսը Թարգմանական ոտանաւորներին են մօտենում, որոնք մեր ծրագրից դուրս էին: Սոցանից զատ՝ մի-երկու անտիպ բանաստեղծութիւններ անկարող եղանք տպագրել մեզանից անկախ պատճառներով:

Ահա առաջին հատորի Ա. Մասի մէջ արած մեր ընտրողութիւնը:

Համարեա թէ նոյնպէս վարուեցինք գաւառական բանաստեղծութեան (Ա. հատորի Բ. Մասի) վերաբերմամբ, — արտատպելով ամբողջապէս «Ն. Նախիջեւանի Քնարը» (1879) եւ և «Մեղու Հայաստանի» (1879), «Արձագանք (1885, 1887), «Հանդէս գրակ». և պատ. (1888) թերթերում լոյս տեսածները և սոցա վերայ աւելացնելով մի քանիսը անտիպներից:

Գրականական արձակ գրուածներից (Բ. հատոր, Ա. Մասն) մենք տպագրեցինք համարեա բոլոր ծանօթ վէպերը *). իսկ պատկերներից միայն երեքը («Հոգեվար հայրը» առաջին անգամ), — թողնելով մնացեալ բազմաթիւ թէև տաղանդաւոր մանր-գրուածները՝ գլխաւորապէս որովհետև դոցանից շատերը (ճանապարհորդակ. տպաւոր. և այլն) լրագրութեան են մօտենում: Մի-երկու անտիպ պատկեր հնար չեղաւ հրատարակել: Իսպառ բաց թողինք Թատերական գրուածները, որոնք բանաստեղծի թոյլ կողմն էին:

*) Տե՛ս ստորև՝ Ռ. Պ-ի կենսագրական նկարագիրը:

Փոքր ինչ տարբեր էր մեր տեսակէտը Ն. Նախիջեւանի գաւառականով գրուած վէպիկների և պատկերների ընտրողութեան վերաբերմամբ (Բ. հատոր. Բ. Մասն): Նիւթերի առատութեան պատճառով մենք գոհ եղանք վաղագոյն ամենաընտիր գրուածներով և բաց թողինք՝ մի քանիսը՝ հակառակ մեր կամքին, և բաւական թուով աջող պատկերներ՝ դիտմամբ, որպէս զի գաւառական պրօզայի բաժինը չը դերակշռէ գրականականին՝ ներկայ հրատարակութիւնը նշանակուած լինելով ազգի մեծամասնութեան և ոչ թէ մի գաւառի ժողովրդի համար:

2. Նիւթերի դասաւորութիւն: Նիւթերը մենք յարմար տեսանք դասաւորել ժամանակագրական կարգով — նախ՝ որովհետև այդ միակ ապահով միջոցն է հետևելու մեր հեղինակի տաղանդի աստիճանաբար զարգացմանը և ապա՝ դժուար էր աւելի յարմար եղանակով դասաւորել՝ Ռ. Պատկանեանի երկասիրութիւնները բընական կերպով դեռ ուսումնասիրուած չըլինելու պատճառով:

Այս առթիւ պէտք է ասենք, որ գրութեան ժամանակ մենք հաշուել ենք ընդհանրապէս գրուածքի տպագրութեան ժամանակը և երբեմն՝ բուն ձեռագրի գրութեան տարին՝ եթէ այդ հնար էր լինում ճշտիւ իմանալ: Բաւականաչափ դժուարին էր մանաւորապէս «Գամառ-Քաթիպայի» բանաստեղծութիւնների՝ ինքներս կարողացանք որոշել՝ թերթելով այն գրքոյկները, ժողովածուները կամ պարբերական թերթերը, ուր նոքա առաջին անգամ էին լոյս տեսել: Վաղագոյն բանաստեղծութիւններից տասն և հնգի գրութեան տարիքը, որոնք անորոշ էին, բանաստեղծը ինքը հաղորդեց մեզ նամակով: Ժամանակի չափ տարեթուերն եւ՝ իրեն բանաստեղծին

անգամ անյայտ *),—թէ և կողմնակի հանգամանքներով մենք հաւանականօրէն որոշեցինք, բայց հաւատացած չենք, որ լիովին հաստատ լինէին դոքա. այն է՝ «Եղիշէ» (1872), «Սիրոյ ղօհեր» (1874), «Երգ» (1876), «Մեսրովպ, Վարդան, Ղևոնդ» (1885), «Սէր և Գինի» (1887), «Անկատար ցանկութիւններ» (1889) **):

3. Խմբագրութիւնը անուշադիր չթողեց նաև այն խնդիրը, թէ Գամառ-Քաթիպայի բանաստեղծութիւններից որոնք Նախջեւանական են կամ փոխառած, և ամեն անգամ այդ որոշակի նշանակեց ոտանաւորների խորագրերի տակ՝ հիմնուելով այն տեղեկութիւնների վերայ, որ ընծայում են մեզ առաջին տպագրութիւնները և որ ինքը բանաստեղծը հրատարակել էր լրագիրներում կամ մասնաւոր նամակով հաղորդել մեզ:

4. Ուղղագրութիւն: Ուղղագրութիւնը մենք թողինք ամեն տեղ անփոփոխ՝ ճշտութեամբ արտատպելով, ինչ որ արդէն լոյս ընծայուած էր, և հաւատարմութեամբ հետևելով հեղինակի ձեռագիրներին, որոնց առաջին անգամն էինք տպագրում: Միայն մի դիւրացուցիչ յաւելագրութիւն (ը տառը) թոյլ տուինք մեզ (անշուշտ՝ հեղինակի հաւանութեամբ) մտցնել յատկապէս «Գամառ-Քաթիպայի» բանաստեղծութիւնների մէջ—ոտանաւորների յանկաւոր և ներդաշնակ ընթերցանութեան համար և այն՝ 4-որդ թերթից միայն սկսած:

5. Բառագիրք: Ներկայ հրատարակութեան գաւառական լեզուով գրուածները ընդհանրութեան մատչելի ա-

*) Ռ. Պատկանեան չունէր սովորութիւն իւր գրուածների տակ նշանակել տարեթիւը, ամիսը, օրը որպէս և գրութեան տեղը:

**) Օգտվում ենք դէպքից ուղղելու մեր նշանակած տարեթուերից առաջիկայ երկուսը. «Օրօրոցի երգը» տեղափոխելով 1863'ից 1856 թ. և «Աստղիկները» 1887'ից 1884 թ.:

նելու դիտմամբ՝ Բ. հատորի վերջում տեղաւորեցինք «Համառօտ Բառգիրք Ն. Նախիջևանցոց լեզուի»,—մի աշխատութիւն, որի նիւթերը մեծ մասամբ ինքը՝ հեղինակն էր պատրաստել՝ իւր արձակ գրուածների տակ նշանակած լինելով գաւառական խորթ բառերի նշանակութիւնները: Խմբագրութեանս մնում էր միայն լրացնել («Ն. Նախիջ. Քնարի» համար) և այբբենական կարգով դասաւորել դոցա՝ օգտուելով նոյնպէս իւր՝ Ռ. Պատկանեանի՝ 1870 լոյս տեսած «Օտար ազգի բառերի ժողովածոյքից» և Ռ. Ախտամերկեանի (նոյն Ռ. Պ.) «Նոր Նախիջևանի ոճով պատմածների» համար հանգուցեալ Ք. Պատկանեանի կազմած համառօտ Բառարանից *):

6. Պատկերներ և ձեռագիրք: Առաջին հատորի սկզբում զետեղած պատկերը վաղուցուայ նկարած է՝ կարծեմ, բանաստեղծի եղբայր Ց. Պատկանեանի ձեռքով, և ներկայացնում է բանաստեղծին ուսանողութեան ժամանակ՝ Մոսկուայում: Երկրորդ հատորի պատկերը, որ արտատիպ է Բաքու քաղաքում հանած լուսանկարից, ներկայացնում է նորան 60 տարեկան առնական հասակում՝ վերջին անգամ նորա Անդրկովկաս եղած միջոցին:—Ձեռագրերից երկուսն ևս բանաստեղծի իսկական ձեռագրերն են. մէկը նորա «Կտակն» է, որ թողեց ազգին, և միւսը՝ օրինակ նորա ձեռագրութեան՝ մի անկատար բանաստեղծութիւնից առած:

Ներկայ հրատարակութեան համար օգտուեցինք այն ամեն նիւթերով, ինչ որ կարողացանք ճարել և կամ ուղարկել հաճեցին մի քանի բարեմիտ ազգայիններ: Հեղինա-

*) Матеріалы для изученія армянскихъ діалектовъ. Выпускъ I: Говоръ Нахичеванскій, издалъ *К. Паткановъ*. С.-Пб. 1875.

կի մի-երկու անտիպ գրուածքը՝ հակառակ մեր կամքին և բանաստեղծի ջերմ ցանկութեան, հնար չունեցանք տպագրել, անկարող լինելով ստանալ դոցա այն անձերից, որոնց մօտ նոքա պահվում էին։—Ներկայ հրատարակութեան գաղափարը՝ թէև շատ հաճելի էր Ռ. Պատկանեանին, բայց նա մեծ յաջողութիւն չէր սպասում նիւթական տեսակէտից։ Ահա ի՛նչ էր գրում այս մասին հանգուցեալ բանաստեղծը Մեծ. հրատարակիչ Տ. Վառվառէ Քանանեանին իւր մահից մի քանի ամիս առաջ։

«Խօսք չեմ գտնում, որով կարող լինէի, թէկուզ հարիւրերորդ մասը երախտագիտութեանս զգացմունքը արտայայտելու Ձեզ թէ՛ առհասարակ անցեալի և թէ՛ մասնաւորապէս այժմուայ Ձեր կատարած գործի վերաբերմամբ։ Բայց երկրորդ անգամ ահա ասում եմ Ձեզ, որ եթէ բարի ցանկութիւն ունիք իմ գրուածքը ընծայելով, ո՛ր և է նիւթական օգնութիւն հայթհայթել ինձ՝ սաստիկ սխալվում էք։ 5 միլիօնեայ հայ ազգը կարդացել է, կարդում է, լսում է, երգում է իմ գրուածքը, շատ մասը նոցա մինչև անգամ անգիր գիտէ, բայց շատ երկբայելի է, որ նա 40—50 կօպէկ տայ և գնէ իմ շարադրութիւնն։ Մի՞թէ Ձեզ մինչև այժմ յայտնի չէ, որ հայի մէջ հայի գիրքը, հայ լրագիր տարածվում է միայն միջնորդների և հզօր աղաների ձեռքով և այն՝ հազար տանջանքներով։ Հայոց գրքի համար փող տուողը մեր մէջ համարվում է ընտիր, զուտ, անկեղծ, անձնուրաց ազգասէր։ Իմ անցեալ կեանքում, գրուածքս լոյս ընծայելով, ես աւելի քան թէ 3000 ռ. գրպանէս մսխել եմ. իսկ եթէ հարցնէք՝ արդեօք զուտ 100 ռ. վարձատրութիւն ստացե՞լ եմ, քա՛ւ լիցի»։

«Համաձայն Ձեր հրահանգին՝ ահա ուղարկում եմ ցուցակը իմ գրուածքին ևս և տեղերն, ուր նոքա տպված են կամ գտնվում են։ Բայց ձեռք բերելու և Ձեզ հասցնելու,

հաւատացէք, ո՛չինչ մարդկային հնար չունիմ այս կիսակենդան դրութեան մէջ»։

«Հարկ և հարկ Դուք պիտի դիմէք այժմուայ և անցեալ լրագրապետներին և յորդորէք նոցա, որ նոքա այս գործումն օգնեն Ձեզ։ Այստեղ Պարոն Գ. Խալաթեանց կարող է մեծ և հուժկու դեր խաղալ, համոզուած եմ, որ հայ լուսամիտների մէջ նորա խօսքը անցուկ է և նորա վարկը մեծ է»։

1. «Մեղու Հայաստանի» Պ. Սիմէօնեանի խմբագրութեան օրով։

2. «Կռունկ», «Թրօվամօրէ» եղերերգութիւն և այլ թարգմանութիւններ։

3. «Փորձ», վէպեր, ճանապարհորդական տպաւորութիւններ, ոտանաւորներ։

4. «Մշակ» մանր յօդուածներ։

5. «Արձագանք» շատ մանր վէպեր, եգիծաբանական գրուածք, ոտանաւորներ։

6. «Նոր-Դարի» առաջին տարուայ առաջին №№-ում։

7. «Հանդէս Գրականական և Պատմական»։

8. Ново-Нахичеванскій говоръ—Ախտամերկեան, լոյս ընծայած Ք. Պատկանեանի։ Բացի դորանից հանգուցեալի թղթերի մէջ պիտի գտնուին շատ իմ անտիպ ձեռագիրներն։

9. Լազար Յովհաննիսեանի մօտ կայ «Փամեշչիկի աղջիկ» «Дочь помѣщика» վէպ, ձեռագիր։ Մե՛ծ ցաւ կ՚պատճառէ ինձ, եթէ կորել է։ Այս՝ պատասխան էր Ռուս Немирович-Данченко'ին նորա մի անճոռնի հայի վերա գրած повѣсть'ի դէմ. Око за око, зубъ за зубъ!

10. Պր. Ենգիբարեանի *) մօտ ևս կայ մի ժողովրդական խորհրդաւոր վէպս, ձեռագիր։

11. «Երկու Գրքոյկ» մանկական երգերի, տպած։

---

*) Պր. Գ. Ենգիբարեանի՝ Տ. Վ. Քանանեանին գրած մի նամակից (1892, 10 Ապրիլի) երևում է, որ այդ վէպը ինքը մի երկու տարի առաջ յանձնել է «Արձագանքի» խմբագրութեան։ Ծան. Խմբ.

12. «Ոսխտաւորք» Թարգմանութիւն գերմաներէնէն....
«Մըրձագանքի» միջոցով ինձ հարցրել էին՝ թէ իմ ո՞ր գրուածքը օտար գրականութենէ փոխառութիւն է և ո՞րը ինքնուրոյն երկ։ Ես գրաւոր կերպով պատասխանեցի և ցոյց տուի։ Եթէ տպուի՝ իսկոյն ձեզ կուղարկեմ եթէ ոչ՝ նորից կ'նշանակեմ և գրաւոր կ'հաղորդեմ Ձեզ, որ աւելացնէք իւրաքանչիւր փոխադրած գրուածքի վերայ...»։

Ի վերջոյ խմբագրութիւնս պարտականութիւն է համարում իւր ջերմ շնորհակալութիւնը յայտնել այն ամեն անձանց, որոնք իւ և լոյէ ցոյց տուին իրենց աջակցութիւնը ներկայ հրատարակութեան գործում. մասնաւորապէս՝ Մեծարգոյ Տիկին Աննա Աղաթօնեան Պատկանեանին, Մեծ. պ.պ Փիլիպպոս Վարդանեանին և Գրիգոր Չալխուշեանին—մեր բանաստեղծի իրենց մօտ պահուած բազմաթիւ ձեռագիրները մեզ ուղարկելու համար, Մեծ. պ. Մելքոն Փանեանցին՝ իւր մատենադարանի հին ու նոր հայ պարբերական թերթերը մեզ հասցնելու համար և Լազարեան ճեմարանի նախկին աշակերտներ՝ Մեծ. պպ. Մինաս Բերբերեանին և Յակոբ Բուղդանեանին, որոնք՝ հմուտ լինելով Ն. Նախիջևանի՝ իրենց մայրենի բարբառին, սիրով յանձն առան լրացնելու և կարգի բերելու մեր «Բառգիրքը»։

Գր. Խալաթեան.

6 Մայիսի 1893.
Մոսկուա.

ՌԱՓԱՅԷԼ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ

ՀԱՄԱՌՕՏ ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

Ռափայէլ Պատկանեան ծնաւ 8-ին նոյեմբերի 1830 թ. Նոր-Նախիջևանում։ Ստանալով իւր հօր՝ Տէր-Գաբրիէլի՝ մօտ սկզբնական ծանօթութիւնը հայերէն լեզուի, որի ամենափայլուն ներկայացուցիչը վիճակուած էր նորան լինելու, նա շարունակում է իւր հիմնաւոր ուսումը 40-ական թուականների սկզբից Լազարեան ճեմարանում, ուր այն ժամանակ ի միջի այլոց դասախօսում էր երիտասարդ գիտնական Մկրտիչ Էմին։ Բայց Ռ. Պատկանեանը դժբախտաբար չըկարողացաւ լիովին աւարտել այստեղ իւր ուսման ընթացքը՝ ստիպուած լինելով իբրև եկեղեցական սան—վերջին դասարաններից թողնել Լազարեան ճեմարանը իւր հօր թշնամիների որոգայթների պատճառով և հեռանալ Թիֆլիս իւր հօր մօտ (1849—1850 թ.թ.)։ Այստեղ երիտասարդ Ռափայէլը մի ժամանակ պարապում է դասատւութեամբ Ներսիսեան դպրանոցում՝ իւր հօր առաջնորդութեամբ, որ տեսուչ էր դպրանոցի, և մասնակցում 1850 թ. հիմնած նորա «Արարատ» շաբաթաթերթում, հրատարակելով իւր առաջին բանաստեղծական փորձերը, որոնցից մի քանիսը մինչև այսօր էլ չեն կորցրել իրենց արժէ-

քը՝ մանաւանդ իրենց պարզ և սահուն աշխարհաբարով, որ մի նոր երևոյթ էր այն ժամանակ: Նորա երախայրիքն էր «Թռչնակ»—ռուս բանաստեղծ Բատիւշկովի «Птичка»—ոտանաւորի գրաբար փոխադրութիւնը՝ ստորագրուած Ռ... Պ... սկզբնատառերով, որ լոյս տեսաւ «Արարատի № 4, Ա. տարի, 23 սեպտ. 1850 թ.: Այս՝ Ռ. Պատկանեանի առաջին և վերջին բանաստեղծութիւնն էր գրոց լեզուով. այնուհետև բոլոր նորա գրուածները՝ նոյն իսկ «Արարատի» մէջ հրատարակուածները՝ (թուով հինգ*) աշխարհիկ լեզուով են: Դոցանից երեքը ընթերցողը կըգտնի ներկայ հրատարակութեան մէջ:

Հաւանական է կարծել, որ 1851 թ. մայիսին, երբ որ Տէր-Գաբրիէլը՝ միայն 8 ամիս հրատարակելուց յետոյ դադարեցնելով իւր շաբաթաթերթը, վերադարձաւ Ն. Նախիջևան,—մեր բանաստեղծն ևս իւր հօր հետ էր: Բայց արդէն կարճ միջոցից տեսնում ենք նորան Դորպատ (1851—1852) իւր հօրեղբօրորդի Քերոբէ Պատկանեանի հետ, որ այդ ժամանակ յաճախում էր տեղային համալսարանը: Թէ ինչ առարկաներ էր ընտրել մեր բանաստեղծը իւր պարապմունքների համար Դորպատում՝ գոնէ մեզ որոշ կերպով յայտնի չէ. ապահովապէս կարող ենք սակայն ենթադրել, որ համալսարանական կեանքը, ուսանողական շրջանը և գերմանական լեզուի ու գրականութեան ուսումնասիրութիւնը, որով նա զբաղուած էր—չէին կարող առանց բարերար հետևանքի մնալ երիտասարդ Ռափայէլի վերայ: Նորա բանաստեղծական գրուածներից միայն

*) Ի գերեզմանի Լևոն վերջին Թագաւորի, Մահ Զարմայր նահապետի, Համակերպութիւն Յոբայ, Չինականի առաւօտեան երգ, Չինականի երեկոյեան երգ:

երկուսը և այն՝ փոխադրութիւններ, վերաբերվում են այդ միջոցին—«Սիրոյ երգը» և «Հայոց գինին»:

Բայց գերմանական ուսանողի անհոգ և ուրախ կեանքը երկարատև չէր. հազիւ մի տարի անցած՝ Ռափայէլ Պատկանեանը (ինչպէս երևում է՝ նորա հետ և Քերոբէ Պ.) նիւթական միջոցների պակասութենից՝ թողնում է Դորպատ (1852 թ. վերջերը), հաստատուելով առ ժամանակ Մոսկուա՝ համալսարանի պատմական-լեզուագիտական դասախօսութիւնները յաճախելու դիտաւորութեամբ:

1852 թ. մեր բանաստեղծի Մոսկուա գտնուելուն ապացոյց է՝ իւր պատանեկան մի պատկերի տակ յետոյ դրած ստորագրութիւնը՝ հանդերձ որոշ թուականով, այն—որ տեղաւորուած է մեր հրատարակութեան Ա. հատորի սկզբում: Յաջորդ՝ 1853 թ. ևս Ռափայէլ Պատկանեանը Մոսկուա էր. այդ ժամանակին է վերաբերվում նորա մի փոխադրութիւնը «Ո—ա—ն—ո—ղ»—«Երբ որ հողից մարդ դարձայ...»: Մի տարուց յետոյ՝ այն է 1854 թ., կազմվում է Մոսկուայի հայ ուսանողների մի մտերիմ շրջանում նորագիւտ գրականական ընկերութիւն, որի նպատակն էր ինքնուրոյն և թարգմանական գրուածներով ժողովրդականութիւն տալ նորածիլ նորաբողբոջ աշխարհիկ գրականական լեզուին: Ընկերութեան երեք հիմնադիր անդամների անուան և ազգանուան սկզբնատառերից կազմվում է մի ընդհանուր գրականական կեղծանուն ԳաՄաՌ-ՔաԹԻՊա, որի տակ ծածկուած էին Գ. Ք., Մն. Թ. և ինքը բանաստեղծը Ռ. Պ: Բացի բանաստեղծական մասից՝ որի ներկայացուցիչն էր Ռափ. Պատկանեան, «Գամառ-Քաթիպա» հրատարակութիւնը պէտք է պարունակէր նաև արձակ

գրուածներ՝ պատմական, աշխարհագրական, բարոյական և այլն։ Այս մի գեղեցիկ և բարեդէպ ասպարէզ էր մանաւանդ Ռափայէլ Պատկանեանի համար՝ իւր ճոխ բանաստեղծական ձիրքերին նոր ընթացք և զարգացում տալու, որ արդէն ընկերութեան հիմնադրութեան տարում գրեց իւր ամենաընտիր լիրիքական բանաստեղծութիւնները՝ նուիրելով դոցա իւր մտերիմ ընկերներին։

1855 թ. սկզբին մեր բանաստեղծը՝ Մոսկուայում երկու տարուց աւելի ապրելուց յետոյ, տեղափոխվում է Պետերբուրգ՝ Զինուորական-բժշկական Ակադեմիան մտնելու նպատակով, որ և իրագործում է. բայց յետոյ՝ փոխելով իւր դիտաւորութիւնը, ընտրում է վերջապէս Համալսարանի Արեւելեան բաժինը՝ իբրև իւր ձգտումներին աւելի համապատասխանող, ուր և աւարտում է իւր բարձրագոյն ուսումը՝ ըստ երևութին, 1860 թ.։ Բայց Ռափ. Պատկանեանը այդ միջոցին ևս՝ որպէս և միշտ, աւելի եռանդով զբաղուած էր իւր գրականական պարապմունքներով. դեռ նոր Պետերբուրգ եկած՝ 1855 թ. նա ձեռք զարկեց նորակազմ ընկերութեան գրուածները հրատարակելու։ Նոյն թուի մայիսին լոյս տեսաւ «Գամառ-Քաթիպա» խորագրի տակ մի տետրակ (16 երես) բաղկացած 4 բանաստեղծութիւնից, 5 արձակ գրուածից և Յառաջաբանից՝ գրքոյկի ճակատին՝ իբրև նշանաբան, կրելով Կարամզինի նշանաւոր խօսքերը—«գրէ՛ այնպէս, ինչպէս որ խօսում են և խօսէ՛ այնպէս, ինչպէս որ գրում են»։—Բանաստեղծութիւնները բոլորն ևս («Երկու քոյր», «Աղէն տանն է», «Օրօրոցի երգ գիւղական այրի կնոջ»)—Ռափայէլ Պատկանեանի գրչին էին պատկանում. իսկ արձակները՝ երևի թէ ընկերութեան միւս անդամներին։ Հազիւ մի փոքր անցած՝

լոյս տեսաւ (1856) «Գամառ-Քաթիպայի արձակ և չափաբերական աշխատութիւնների» երկրորդ տետրակը (դարձեալ 16 երես), որի մէջ առանձին ուշադրութիւն էր գրաւում հռչակաւոր «Արաքսի Արտասուքը»*) իւր՝ մինչ այն չլսուած գեղարուեստական ներդաշնակութեամբ, ճշմարիտ բանաստեղծութեամբ և ազգային խոր զգացմունքով։ Այնուհետև մէկը միւսի հետևից լոյս են տեսնում նոյն հրատարակութեան 3-րդ, 4-րդ և 5-րդ տետրակները (1856—1857 թուերի ընթացքում), որոնց մէջ՝ բացի «Գամառ-Քաթիպա» ընկերութեան անդամներից և մասնաւորապէս՝ Ռափ. Պատկանեանից—ինչպէս երևում է, աշխատակցելիս են եղել նաև մեր բանաստեղծի հայրը՝ Տէր-Գաբրիէլ (հեղինակ մի քանի պատմական և քննադատական գրուածների), Քերովբէ Պատկանեան (թարգմանիչ Շիլլէրի «Երկրի բաժանման» և մի քանի գերմանական և ռուս երգերի), Դոդոխեան («Ծիծեռնակը» առաջին անգամ այստեղ տպագրուեց), Սարհաթեան և ուրիշները։

Ընդ ամէնը 18 բանաստեղծութիւն հրատարակեց Ռափ. Պատկանեան այս հինգ տետրակներում, որոնք բոլորեքեան տեղաւորուած են ներկայ հրատարակութեան 1855—1857 թթ. շարքում։ Եւ որովհետև «Գամառ-Քաթիպա» ընկերութեան անդամներից ամենաեռանդունը և բեղմնաւորը էր Ռ. Պատկանեան, ուստի՝ միւսների հեռանալովը ևս, շարունակեց նա մենակ գրել և ստորագրել նոյն կեղծ անունով, և այսպէս առ միշտ պահեց իւր վերայ «Գամառ-Քաթիպա» կո-

*) «Արաքսի Արտասուքը» (որպէս և «Երկու քոյրը», «Անմեղ մարդը» և միւսները) գրուած էր Մոսկուա, 1854 թ. բայց մենք տեղաւորեցինք դորան 1856 թ., նկատի առնելով ժողովածուի տպագրութեան թուականը։

Ն.

չումը, որ այնուհետև ամենամեծ ժողովրդականութիւն ստացաւ ազգի մէջ։

Փոքր ինչ երկար ենք մենք կանգ առնում Ռ. Պատկանեանի կանխագոյն երկերի վերայ, որովհետև դեռ պարզուած չէ նոցա նշանակութիւնը՝ ինչպէս հարկն է. մինչ դեռ նոքա արժանի են խորին ուշադրութեան։ Այդ գրուածները միանգամ ընդ միշտ որոշ ուղղութիւն տուին բանաստեղծին՝ դնելով իրենց յատուկ կնիքը նորա ապագայ գրականական գործունէութեան վերայ,— մի ուղղութիւն, որին հաւատարիմ մնաց նա մինչև իւր մահը. այդ գրուածներն են դարձեալ, որոնք դարագլուխ կազմեցին մեր գրականութեան պատմութեան մէջ իրենց առաջնակարգ կարևորութեամբ։

Մինչև «Գամառ-Քաթիպան» բանաստեղծութիւնը մեզանում սովորաբար յոկ չափաբերական ասել էր. նա առաջինը եղաւ, որ ցոյց տուեց՝ թէ բանաստեղծութիւնը ինչ որ արտաքին չէ. չափաբերականը կարող է և զուտ պրոզա լինել։ Ռ. Պատկանեանի հրաշալի տողերի գաղտնիքը ոչ թէ սահուն ու ոլորուն, չափած ու կոկած ոտանաւորների մէջն էր, այլ մի՛ն ճշմարիտ բանաստեղծական, որ միշտ ընդգրկում է նորա գրուածների ներքին պարունակութիւնը, և գրաւում, յափշտակում ընթերցողին։

Բացի բանաստեղծականից՝ «Գամառ-Քաթիպայի» լեզուն ևս մի նոր և զօրաւոր տարր էր մեր աշխարհաբարի զարգացման պատմութեան մէջ. դեռ ոչ ոք նորանից առաջ այնպէս հասկանալի, թեթև, ճկուն, վսեմ ու շնորհալից, այո՛ ուր պէտք է, նաև կորովի և կրակոտ լեզուով չէր երգել. դեռ ոչ ոք չէր գիտէր այնպիսի նուրբ ճաշակով ընտրել հին լեզուի հրաշակերտ բեկորները և գեղարուեստական ներդաշնակութեամբ միացնել նոցա կենդանի բարբառի հետ. նա մշակեց և կատարելագործեց մի լեզու, որ 35—40 տարուց յետոյ ևս ամենից օրինակելի է համարվում մեր գրականութեան մէջ։ Այսպէս՝ «Իմ երգը», «Երկու քոյր», «Արաքսի Արտասուքը», «Նկարիչ», «Երկու բանաստեղծ», «Քահանայ», «Բաժակ Փրկութեան», «Հայ աղջիկ», «Աստուածածնի պատկեր»,— մէկը միւսից հրաշալի են, մէկը միւսից գերազանց։

Բացի «Գամառ-Քաթիպայի» հինգ տետրակներից, որոնք գրականական բնաւորութիւն ունէին, Ռափայէլ Պատկանեան նոյն միջոցին՝ այսինքն երբ որ դեռ ուսանող էր (1855—1860), մեծ եռանդով զբաղուած էր նաև մանկավարժական հրատարակութիւններով։ Հասկանալով ուսման և կրթութեան գործում մայրենի լեզուի ահագին կարևորութիւնը, բայց կարօտութիւն զգալով թէ՛ անհրաժեշտ ձեռնարկների և թէ՛ ընթերցանութեան պիտանի գրուածների՝ մանաւանդ մանուկ սերնդի համար,— նա սկսում է մենակ՝ առանց օրևէ օգնութեան, հետզհետէ հրատարակել— Նոր-Այբբենարան (1856) գրոց լեզուի ուսումնասիրութեան համար. (մի ուրիշ Այբենարան աշխարհաբարի ուսումնասիրութեան համար՝ հնչական ոճով—1884.).—Ազգային երգարան (1856—1857 թթ.) 139 այլ և այլ ազգային երգեր և տաղեր՝ կիրթ ճաշակով ընտրուած, 33 գործածական երգերի երաժշտական խազերով՝ իւր նմանով մինչև այն ժամանակ չտեսնուած հրատարակութիւն.—Ռոբինզոն Կրուզոյի զուարճալի պատմութիւնը (1857) և Եզովպոսի Առակները (1859)՝ երկուսն ևս պատկերազարդ, և վերջապէս Մեծին Պետրոսի պատմութիւնը

(1863)—բոլորն ևս պարզ, դիւրատար աշխարհաբարով գրուած և ընթերցանութեան համար շատ հետաքրքրական նաև այժմ:

1860 թ. աւարտում է մեր բանաստեղծը իւր ուսման ընթացքը համալսարանում և մնում է առ ժամանակ Պետերբուրգ՝ իւր գրականական և հրատարակչական ասպարէզը չթողնելու դիտմամբ. նոյն նպատակով նա ձեռք է բերում և մի տպարան հայ և օտար լեզուների տառերով, ուր նա այնուհետև տպագրում էր իւր և ուրիշների գրուածները:

Այդ իսկ ժամանակ սկսաւ Թիֆլիսում հրատարակուել «Կռունկ հայոց աշխարհի» ամսաթերթը Մարկոս Աղաբէկեանի խմբագրութեամբ (1860—1863 թթ): Դա առաջինն էր մեր պարբերական թերթերից, որ առանձին ուշադրութիւն դարձրեց ազգային կեանքի և ժողովրդական գրականութեան ուսումնասիրութեան վերայ. ազգային վէպը իւր արժանաւոր ներկայացուցիչը գտաւ այնտեղ յանձին Պերճ Պռօշեանցի, և ազգային բանաստեղծութիւնը — Գամառ-Քաթիպայի: «Կռունկի» մէջ 1861 և 1862 թթ. սա հրատարակեց տասնի չափ բանաստեղծութիւններ՝ դոցա թւում և «Վարդան Մամիկոնեան» վիպասանութիւնը, որոնք բոլորեքեան այժմ ևս զարդ կարող են համարուել ամենաընտիր ամսագրի, և մի քանի արձակ գրուածներ՝ աւելի թարգմանական, ինչպէս՝ «Թոմաս Բօցարիս» (1861), «Թրօվաթօրէ» (1861), «Խաչակրաց արշաւանքը» (1862) —Մ. Մնաքէբեան կեղծ անունով ստորագրուած:

Գոհ չլինելով իւր աշխատակցութեամբ «Կռունկին» և սակայն ձգտելով հրապարակախօսութեան ասպարիզում ևս փորձելու իւր ույժերը,—Ռ. Պատկանեան ձեռք է զարկում իւր սեպհական օրգանը հիմնելու Պետերբուրգում:

1863 թ. սեպտեմբերի միջին լոյս տեսաւ «Հիւսիս բազմավէպ լրագրի» (շաբաթական) № 1 մեծ քառածալ դիրքով 8 երես: Թերթի ճակատին ոչ տարին էր նշանակած, ոչ ամիսը և ոչ օրը, որ միայն գրաքննութեան ցուցումից կարելի էր իմանալ. թերթի վերջին երեսում՝ ստորև, նշանակած էր «Հրատարակիչ Ռ. Պատկանեան», որ միևնոյն ժամանակ և տպարանատէրն էր:

Նոր թերթի ուղղութիւնը և հայեացքները ընթերցողների առաջ պարզելուն պիտի ծառայէր Ք. Պատկանեանի ընդարձակ յօդուածը «Մի քանի խօսք լրագիր հրատարակելու մասին»: Բացի նորանից ջերմ աշխատակից էր «Հիւսիսին» նաև մեր բանաստեղծի հայր՝ Ծերունի Տէր-Գաբրիէլը իւր չափաբերական և արձակ գրուածներով, որոնցից յիշելու է պատմական բանաստեղծութիւնը «Վարդան Մամիկոնեան», Լեհաստանի հայերի թշուառութիւնները և այլն: Աշխատակիցների թիւը՝ ինչպէս երևում է, մեծ չէր և խմբագրութեան բոլոր ծանրութիւնը ընկած էր հրատարակչի վզին. այդ միջոցին՝ երկու տարուայ ընթացքում, նա մի բանաստեղծութիւն անգամ չկարողացաւ գրել իւր թերթի համար՝ բոլորովին զբաղուած լինելով թարգմանական արձակ գրուածներով, որոնք գերակշռում էին թերթի պարունակութիւնը: Ռ. Պատկանեանի թարգմանութիւններից յիշելու է «Ծովաշրջիկ Սինդբադի եօթն ճանապարհորդութիւնները», որ յետոյ առանձին գրքով ևս լոյս տեսաւ, և «Ուրուականի վէպը»: Թարգմանողներից էր նաև օրիորդ Օլգա Ամիդի (յետոյ մեր բանաստեղծի ամուսինը), որ փոխադրում էր քաղուած-

ներ Բայրընից, Լանգլուայից և այլ եւրոպական հեղինակներից: Ինքնուրոյն յօդուածներից նկատելու է՝ «Յ. Ալամդարեան», «Վէրք Հայաստանի» (անկատար), «Խոյեցիք», «Աստրախանայ Հայեր» և այլն:—Բայց չընայելով Ռ. Պատկանեանի մեծամեծ ջանքերին և բաւական նիւթական զոհաբերութեան՝ թերթը մեծ աջողութիւն չունեցաւ. նա դադարեց 1864 թ., չկարողանալով գոհութիւն տալ ժամանակի գրականական և հասարակական պահանջներին:

Նոյն թուին ամուսնանում է մեր բանաստեղծը օր. Օլգա Ամիդլիի հետ, որ Պետերբուրգի համալսարանի Արաբական լեզուի ուսուցչապետ՝ Ամդեցի Յովհաննէս Մելիք-Զարմեանի (Ամիդլի) դուստրն էր: Այնուհետև երկար չէ մնում նա Պետերբուրգ. նա վաճառում է իր տպարանը և 1866-ին ուղևորվում Ն. Նախիջևան:

Այստեղ Ռ. Պատկանեանը բացեց 1867 թ. «օրինակելի պանսիոն», որ վարում էր իր ամուսնու աջակցութեամբ. 1873 թ. նոյն պանսիոնը տեղափոխեց Ռոստով, ուր և մնաց մինչև 1876 թ.: Այդ միջոցին նա հրաւիրուեց ուսուցիչ Հայերէնի և Աշխարհագրութեան Ն. Նախիջ. և Բես. թեմական դպրանոցում, բայց նա երկար չմնաց այստեղ. ինչ որ տժգոհութիւնների պատճառով՝ թողեց ուսուցչութիւնը 1878 թ. և յաջորդ 1879-ին բացեց «Մանկական պարտէզ» մինչև 1880 թ., երբ որ իր և մի քանի անձանց նախաձեռնութեամբ Ն. Նախիջևանի հարիւրամեակի յիշատակին հիմնուած «Արուեստական դպրոցին» տեսուչ նշանակուեց: Այդ պաշտօնը վարեց նա իրեն յատուկ եռանդով շարունակ 12 տարի՝ մինչև իր մահը, որ պատահեց 1892 թ.:

Տեղափոխուելով հիւսիսային մայրաքաղաքից Ն. Նախիջևան՝ աւելի մօտ ժողովրդի կեանքին, Ռ. Պատկանեան իր անընդհատ ուսուցչական զբաղմունքների միջոցին, որոնց մասին դեռ ուսանողական նստարանից էր մտածում և հոգ տանում,—մի քայլ անգամ չը շեղուեց իր մի անգամ ընդ միշտ բռնած ուղղութենից. նա միայն ընդարձակեց իր պարապմունքների սահմանները՝ մէջ առնելով նաև այն ժողովրդի կեանքն ու լեզուն, որի հետ նա ապրում էր: Մեր բանաստեղծին վիճակուած էր՝ բացի աշխարհիկ լեզուին ամենաբարձր օրինակը հանդիսանալուց, անմահացնել իր տաղանդաւոր գրչով նաև իր մայրենի բարբառը՝ Ն. Նախիջևանցոց լեզուն:

Դեռ 1867թ. նոր միայն իր ծննդավայրը վերադարձած, ձեռնարկում է Ռ. Պատկանեան կազմել «Ժողովածոյք օտարազգի բառերի Ն. Նախիջևանցոց լեզուի մէջ մտած»—հայերէն-ռուսերէն-ֆրանսերէն, որ լոյս տեսաւ Պետերբուրգ 1870 թ.: Այնուհետև յիշատակի արժանի Քերոբէ Պատկանեանի առաջարկութեամբ, որ 1868 թ. գեղեցիկ միտք յղացաւ հայ բարբառների ուսումնասիրութեան համար նիւթեր հրատարակել՝ հանդերձ քերականական անհրաժեշտ բացատրութիւններով,—Ռ. Պատկանեանը սկսում է առանձին սիրով պատկերներ և վէպիկներ գրել գաւառական բարբառով, որի նրբութիւնները այնպէս ծանօթ էին նորան, ինչպէս ոչ ոքին: Մի ճաշակ Ն. Նախիջևանցոց լեզուի լոյս տեսաւ դեռ 1869 թ. Քր. Պատկանեանի «Изслѣдованіе объ арм. діалектахъ»—գրուածում. այնուհետև 1875 թ. նոյն գիտնականի հրատարակած «Ново-Нахичеванскій говоръ» հատորում՝

Անտառամէջկեան *) և յետոյ մի քանի պարբերական թերթերում Սէ-Լէ-Կ կեղծանուններով—մի շարք վերին աստիճանի հետաքրքրական պատկերներ՝ ընտիր ոչ միայն գաւառական ընտանի գողտրիկ լեզուի, այլ մանաւանդ գեղարուեստական տեսակէտից։ Պատկերների պարզ, անպաճոյճ նկարագրութեան մէջ աչքի է զարկում հեղինակի զարմանալի դիտողականութիւնը և այն խորին հոգեբանական անալիզը մարդկային սրտի նուրբ շարժումներին, որով պարծենալ կարող է ամէն մի նշանաւոր եւրոպական վիպագիր։

Ո՛չ պակաս ընտիր են և գեղեցիկ նոյն բարբառով գրուած բանաստեղծութիւնները, որոնք լոյս տեսան «Ն. Նախիջևանցոց Քնարում» 1879 թ. և այնուհետև պարբերական թերթերում այլ և այլ ժամանակ մինչև 1888 թ.։ Այստեղ քանքարաւոր բանաստեղծը մեծ մասամբ մտրակում է իւր համաքաղաքացիների բարոյական և հասարակական ախտերը և թերութիւնները. այս՝ շատ նուրբ, կծու երգիծական գրուածներ են, որոնց նմանը չըկայ մեր գրականութեան մէջ. թէև դարձեալ դոքա էին, որոնց շնորհիւ բանաստեղծը իրեն բազմաթիւ թշնամիներ վաստակեց։

Բայց Ռ. Պատկանեանի մեծութիւնը՝ իբրև ազգային

*) «Անտառամէջկեան» և «Սիւլ իւկ» կեղծանուններից զատ՝ Ռ. Պատկանեանը իւր բազմաթիւ մանր ու խոշոր գրուածների և թղթակցութիւնների տակ ստորագրում էր. «Խամչի», «Նշորակ», «Պիզ», «Տամղա», «Ճանկով Մամուկ», «Ուստուրա», (տօքա—«Մեղու Հայաստանի» լրագրում 1877—1880 թ.թ.) «Խըճի աղայ» («Կայիափա» գրուածում), «Աշուղ Կարապետ», («Գամառ-Քաթիպա» հրատարակութեան Ա. տետրակում 1855).—«Մ. Մինասիբեան» («Կռունկի» մէջ)։ Բացի այլ և այլ ժամանակ հրատարակուածներից՝ Ռափ. Պատկանեանը թողել է նոյն արժանաւորութիւններով բազմաթիւ ձեռագիր վէպիկներ Ն. Նախիջևանցոց կեանքից, որոնց արժէր լոյս ընծայել առանձին հատորով։

բանաստեղծի, երևում է մանաւանդ այն բանի մէջ, որ 42 տարուայ անխոնջ և անընդհատ գրականական գործունէութեան միջոցին—բոլոր իւր գրուածներում՝ չափաբերական թէ արձակ, գրականական, թէ գաւառական լեզուով—նա միշտ արձագանգ է եղած ազգային կեանքի մտաւոր և բարոյական երևոյթներին և կենսական բարձր շահերին ու պահանջներին։ Ամէնը՝ ինչ որ մտածել ու զգացել են, ինչով որ ապրել ու տանջուել են իւր ժամանակակիցները—կենդանի կերպով և գեղարուեստօրէն պատկերացրած է նորա երկերի մէջ։

1877—1878 թթ. խոր կերպով տպաւորուել են հայերի կեանքում։ Ռուս-Տաճկական պատերազմը և դորա հետ միացրած փայլուն յոյսերը՝ Տաճկահայերի թշուառ վիճակը բարուոքելու—վառեցին մեր բանաստեղծի սիրտը։ Իւր կրակոտ խօսքով անվեհեր պաշտպան կանգնեց նա անզօր Տաճկահայերի մարդկային իրաւունքներին. մտրակեց Տաճկին, պարսաւեց ապահով, փափկակեաց ազգայիններին, յանդիմանեց Տաճկահայի պախարակելի երկչոտութիւնը, քաջալերեց նորան դէպի ինքնապաշտպանութիւն, միջամտեց Եւրոպային՝ ողոքելով նորան, բողոքելով նորա անտարբերութեան դէմ *)։ —Ազգային կեանքի այս դարագլուխը—նոր սահմանագլուխ եղաւ և մեր բանաստեղծի գրուածներին, որի

*) Այս պատուական բանաստեղծութիւնները, որոնք հետզհետէ լոյս էին տեսնում «Փորձ» ամսագրում (1877—80) և առանձին տետրակով հրատարակուելով («Ազատ երգեր»)—հազարաւոր օրինակներով տարածուեցին ժողովրդի մէջ,—«Գամառ-Քաթիպայի» նախկին գրուածների հետ միասին լոյս ընծայեց Թիֆլիսի «Հրատարակչական Ընկերութիւնը» 1881 թ. Մոսկուայում՝ այս տողերս գրողի անմիջական հսկողութեամբ, որին ներկայիս երկրորդ անգամ բաղդ է վիճակվում խմբագրել մեծ բանաստեղծի երկասիրութիւնները։

քնարը այնուհետև մինչև իւր կեանքի վերջին օրերը նուիրուած է ազգային ամենամեծ վշտին՝ Տաճկահայերի դատին. «Գամառ-Քաթիպան»—այդ մարմնաւորեալ ազգային ինքնաճանաչութիւնը, դարձաւ դարաւոր ճընշման և հալածման կենդանի բողոք, որ արձարձուեց աշխարհի մի ծայրից միւս ծայրը և «շատ սրտերից արիւն քամեց»:

Ահա այս է Ռ. Պատկանեանի ամենամեծ վաստակը, որի համար նա արժանապէս ժառանգեց «ազգային բանաստեղծ» կոչումը:

Ռ. Պատկանեանի գրականական գործունէութեան ամփոփ նկարագիրը լրացնելու համար՝ յիշելու է նաև նորա գրականական լեզուով գրած ընտիր վէպերը, որոնք սկսում են լոյս տեսնել 1880 թուից՝ «Մէֆայէլ Վայելչեան» և «Սէ-Լէ-Լ» կեղծանուններով: Դոցանից՝ «Ես նշանած էի» և «Փառասէր» («Փորձ»—1880)—Հայ ուսանողական կեանքի երկու տարբեր բնաւորութեան նկարագիրներ են՝ հեղինակից ճիշտ դիտած և գեղարուեստօրէն վերաստեղծած, «Տիկին և Նաժիշտ», («Արձագանք» 1884)—Ռուս մայրաքաղաքներում ապրող Հայ վաճառական ընտանիքի մոլար բարքերի պատկեր: Բացի վէպերից՝ յիշելու է նորա մանր գրուածները («Մշակ,» 1878—79, «Մեղու», 1879, 1883) «Նոր-Դար 1884», «Արաքս» և այլ թերթերում), որոնցից նշանակելու է մանաւանդ «Աղբիւր» («Մեղու» 1883), «Լեզու կտրող» («Արաքս» 1890) և «Հոգեվար Հայր»—որ հեղինակի վերջին արձակ գործն է և մի տեսակ մարգարէութիւն իւր կեանքի վերջին ժամերի մասին:

Թողնում ենք յիշել այստեղ ներկայ հրատարակութեան չմտնող՝ թէև շատ կողմից հետաքրքրական, Ռ. Պատկանեանի բազմաթիւ ուղևորութեան տըպաւորութիւնները, թղթակցութիւնները, նոյնպէս և պատմական և թատերական գրուածները (լոյս տեսած «Մշակ», «Մեղու», «Փորձ», «Արձագանք», «Նոր-Դար», «Վարժարան» թերթերում), որոնք մի երկու ստուար հատորի նիւթ կարող են ընծայել:

Մեր նպատակից դուրս էր՝ ի հարկէ, առաջարկել այստեղ մեծ բանաստեղծի լիակատար կենսագրութիւնը որպէս և նորա երկերի մանրամասն քննադատութիւնը. այդ երկուսն ևս՝ բազմակողմանի, լուրջ և անաչառ հետազօտութեան համար դեռ բաւական ժամանակի են կարօտ: Իսկ եթէ մի-երկու տեղ մեր համառօտ նկարագրում փոքր ինչ հանգամանօրէն խօսեցինք, դորա նպատակն էր՝ մինչև այսօր մեր գրականութեան մէջ դեռ չըշօշափած՝ բանաստեղծի գործունէութեան մի քանի կէտերը մեր կարողութեան չափ լուսաւորել:

Ռափ. Պատկանեան վախճանուեց թոքախտից՝ որ երկար ժամանակ տանջում էր նորան, 22-ին օգոստոսի 1892 թ. իւր ծննդավայրը Ն. Նախիջևան՝ 62 տարեկան հասակում: Այդ թուից—42 տարի նա անդադար՝ մինչև իւր կեանքի վերջին շունչը, կրօւմն գրիչը երբէք վայր չըձգեց, կրթելով ամբողջ ազգը.—25 տարի անընդհատ նուիրեց Հայ մանուկների դաստիարակութեան՝ բառիս բուն նշանակութեամբ հանդիսանալով «Հայ վարժապետ—Հայ ժողովրդի պաշտօնեայ ուսուցիչ»: Նորա ամեն մի ձեռնարկութիւնը, նորա բոլոր գործունէութիւնը նուիրուած է եղել ազգին: Նա էր և մնաց ան-

շահասէր՝ թէև միշտ նիւթական կարօտ վիճակում, բայց և միշտ անտրտունջ և միշտ գոհ իւր վիճակից։ Նա մեռաւ՝ «որբ թողնելով 9 զաւակներ և անմխիթար՝ 4 միլլիօն հայ եղբայրներ», սակայն—և ... մի անուն, որ երբէք չի մոռացուի, քանի կը հնչէ հայկեան բարբառը։

Գր. Խ.

ՀԱՏՈՐ I

ՈՏԱՆԱՒՈՐՆԵՐ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ԳԱՄԱՌ-ՔԱԹԻՊԱՅԻ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ՆԻՒԹԵՐԻ ՑԱՆԿ

ՀԱՏՈՐ I

ՅՏԱՆԱՒՈՐՆԵՐ

Հրատարակչից . . . . Գ
Խմբագրութեան կողմից . . . . Ե
Ռ. Պատկանեանի համառօտ կենսագրական նկարագիր . ԺԳ
Առաջին հատորի նիւթերի ցանկը . . . . . ԼԱ
Ռ. Պատկանեանի պատկերը 1852 թ. . . .
Ռ. Պատկանեանի ինքնագիրը (autographe) . . .

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

«ԳԱՄԱՌ-ՔԱԹԻՊԱՅԻ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ»

1850 թ. Զարմայր նահապետի մահը . . . . էջ 1
1851 Շինականի առաւօտեան երգ 7
— Շինականի երեկոյեան երգ 9
1852 Սիրոյ երգ 11
— Հայոց գինի 13
1853 Ուսանող.—Երբ որ հողից մարդ դարձայ . . 14
1854 Ունայնութեան վրայ 16
— Գանգատ բաղդէն 17
1855 Իմ երգը 19
— Երկու քոյր (նմանութիւն) 21
— Օրօրոցի երգ գիւղական այրի կնոջ . . . 23
— Աղէն տա՞նն է (նմանութիւն) 26
— Թիֆլիզի քէֆ 28

1856	Արաքսի արտասունքը	30
—	Նկարիչ	35
—	Վերջին գարուն	37
—	Ոտիկ (փոխադրութիւն)	39
—	Երկու բանաստեղծ (նմանութիւն)	40
—	Քահանայ (նմանութիւն)	43
—	Բաժակ փրկութեան	45
—	Տապանագիր Մ. Բ. Մանկան	47
—	Հայ աղջիկ	48
—	Քեօռ-Օղլու (վիպասանութիւն)	50
—	Անվնաս մարդ (փոխադրութիւն)	57
—	Հայ և հայութիւն	60
—	Օրօրոցի երգ.—Քուն եղիր պալաս	128
—	Մայրաքաղաքում կրթած հայ երիտասարդ	63
1857	Մայրաքաղաքում կրթած հայ աղջիկ	65
—	Ուսանողի կեանքը (երգ).—Ուսանող ասածըդ	67
—	Բարի խրատ	69
—	Աստուածածնի պատկեր	71
—	Վարդը բացուել ա	72
1858	Փափի և Շահ-զադա	74
1860	Օրօրք Հայաստանի	75
1861	Բունի պսակ	79
—	Քաջ Վարդան Մամիկոնեանի մահը	82
1862	Իմ սոխակին	105
—	Օտար օրիորդ և հայ պատանի	107
—	Աղասու մօր երգը	111
—	Գիւ-Մրուս (ազգային աւանդութիւն)	113
—	Մուրացիկ կին	118
—	Էգուց	120
—	Մշակ	121
—	Գանգատ.—Հալածում է այլազգին	124
—	Թէ իմ ալևոր հերքս սևնային (նմանութիւն)	126

1864	Աբեղայ	130
1872	Եղիշէ. (հեղինակութիւնը)	133
1874	Սիրոյ զոհեր	135
1876	Երգ.—Երբ տրտում ես, բարեկամ,	138
1877	Վանեցոց աղօթքը.	139
—	Վանեցոց հայր-մերը	141
—	Մշեցու հեկեկանքը	142
—	Վանեցի մօր երգը	144
—	Վանեցի կտրիճ.	145
—	Վանեցի գեղջուկի տաղը	146
—	Բողոք առ Եւրոպա	147
—	Ձայն բարբառոյ յանապատի.	149
—	Հայի գանգատը.—Մեղի մոռցաւ հայոց ազգը	151
—	Պարիր Մշեցի.	152
—	Հազարէն մէկը	154
—	Անվերջ գանգատներ.—Մեր խեղճ ազգը	157
1878	Հայերուս թուքը	159
—	Այց Հայաստանի	161
1879	Վեհաժողով.	162
—	Նոր-տարի	163
—	Հայերուս բաղձանքը	164
—	Հրաշք (պատմական աւանդութիւն)	165
—	Հայի վիշտը	167
—	Մշեցու նոր սերունդ	169
—	Վանեցոց չունուագը	170
—	Հաւատ, յոյս, սէր.	171
—	Ի՞նչ է մեզ պակաս	174
—	Հայի արիւն	176
—	Զատիկ	178
—	Ազգասէր	179
1880	Երկու պատկեր	181
—	Ծերուկ Վանեցի	183

1880	Թալանած գեղ	185
—	Ո՛չ խնդիր, ո՛չ հրաման	187
—	Ծաղկաձոր (աւանդութիւն)	189
—	Արտուտ	191
—	Լաւ էր երբէք, քան անագան	192
—	Ոսանող.—Օրն էր խաւար	194
—	Մեծ	195
—	Ամիրայ	198
—	Յոյս.	200
1881	Ամպամած Մասիս	201
—	Ի՞նչ անենք	204
—	Օրօրոցի երգ.—Արի՛, իմ սոխակ	206
—	Աստղիկ և փամփուշտ	207
1883	Հայ վարժապետ (Ս. Պալասանեանի յոբելեանին)	208
1884	Յովսէփ Իզմիրեանցի տապանագիրը	210
—	Մեր նոր սերունդը	211
—	Աստղիկներ	231
1885	Հայ տղայոց ողբը	215
—	Մեսրովբ, Վարդան, Ղևոնդ	217
—	Մկրտիչ Էմին	218
1886	Ցնորք (Illuison)	219
1887	Գուսան.	220
—	Փեսաներ	222
—	Սոխակ և օձ	226
—	Մշակներ և շուն	227
—	Գրչակներին	228
—	Երկտող	229
—	Մենամարտութիւն	—
—	Մարգարիտ	230
—	Սէր և գինի	232
—	Բարոյավէպ	233
—	Բանաստեղծ, լաւ բաներ գրէ՛	234

1887	Տաճկահայերի հառաչանք	236
—	Իմ կտակը	238
—	Յուսահատութիւն	239
—	Տաճկահայերի օրհաս	240
—	Երդումն	242
—	Սրտի վկայութիւն.	243
—	Առիւծի սթափումն.	245
1888	Րաֆֆիի դագաղի վրայ	248
—	Մի կարծէք որ ես	249
—	Գ. Սունդուկեանցին.	250
—	Տապանագիր Յ. Ս. Ա.	—
1889	Անկատար ցանկութիւններ	251
1890	Կարինի կոտորած	252
—	Կարինի սոխակ	254
—	Ուղերձ առ Սուլթան	256
1891	Հայ զինուոր	257
1892	Հայ գուգաղի չունուագը.	259
—	Կարապի երգս.	261

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

«Նոր-Նախիջևանի Քնար»

	Յառաջաբան	265
1879	Ինծի չի սիրողներուն	267
—	Աղէկ մարդ	270
—	Խաղ ու քէֆ.	273
—	Հին ու նոր ատէթներ	274
—	Թագիր	276
—	Առաջւոր մարդիկ.	278
—	Կուտմիչէլէք	280
—	Տապանագիր	—

1879	Տըպըղ քավալէռ	281
—	Պիլպիլ ու խառղայ	—
—	Խնըլօք լէվէնտ	282
—	Թօռմաղ-Աղան.	283
—	Զառպաղանի Տէրուղղեան	284
—	Տասը պատգամ.	286
—	Աղային սիւրէթը	288
—	Բէֆի սէզօնը.	290
—	Բլուպ-պալ.	291
—	Billet Doux.	293
—	Պարոն Ն.-ին խելքը	295
—	Զէնիաթ	297
—	Խըճմտանք.	300
—	Բեամիլ մարդոց խոստովանքը	301
—	Աղէկ ու գէշ	304
—	Տէրտէր	308
—	Սրայի մարդ	310
—	Հարիւրամեակը	311
—	Մեհանաջին ահեղ դատաստանին օրը	314
—	Մեր առէնվայ փալիթիքը	315
—	Գիշերվայ խպլէք	317
—	Կտրիճին քէֆը	318
—	Ճ'եմէրտ	320
—	200,000,	322
—	Աստված վերջը բարին անէ	325
—	Զարմանալու պաներ	327
—	Միութիւն և սէր	329
1880	Աղա և փիշի	330
—	Նոր սօյ ազգասէր	331
—	Պիլպիլ և պուհու	333
1881	Կօլօվա	334
—	Վարներէս ախմթաքրաթ	336

1881	Մեր կօլօվացուներուն միտքէն ինչ կանցնի.	337
1883	Հօս ու հօն.	339
—	Զենկինութիւն	340
—	Գործ ու պարապմունք	342
—	Զէնկինէ աղօթքը	345
1884	Հայ ազգի սրտացաւները.	346
1885	Լօպիայի բուս և խնծորի ծառ	348
1888	Խոստովանք	349
—	Կուսակրօնաթօսի Հացը	351
—	Լէվէնտին կանկառը	353
—	Սուտ աղայ.	355
—	Նոր աղօթք	358
—	Հայլի.	360

Կարևորագոյն վրիպակները Առաջին Հատորի. . ԼԹ.

ԿԱՐԵՒՈՐԱԳՈՅՆ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐԻ

Տպուած է					Կարդա
Էջ 93,	տող	6,	վերևից.	մնացոդք	մնացորդք
94	"	4,	"	գերեզսան	գերեզման
"	"	12	ներքևից.	հիմի եյ	հիմի եւ
95	"	10	"	դիմինք	դիմենք
96	"	5	վեր.	մարգիկ	մարդիկ
133	"	8	ներք.	կը մոռանաս	կը մոռանամ
169	"	4	"	լոք	լոկ
232	"	6	"	ոըղամըրդու	ողամարդու
250	"	5	վեր.	ևանալ	բանալ
298	"	1	"	տուն-տեղ	տուն-տեղ։
116	"	12	"	թ.	թէ
336	"	2	"	առսխծաքռած	առխծաքռած

(Բացի սոցանից պատահում են ևս մ, ը, ը ղ—տառերի ծայրերը կտրտուած)։

Фототипія Шереръ Набгольцъ и К° въ Москвѣ.

Գամառ-Քաթիպա. 1852. Մոսկվա:

Իմ Մուսան.

[illegible]
«[illegible]»:
[illegible]
[illegible]

Գամառ-Քաթիպա

[illegible]

[illegible]

[illegible]

1850

ԶԱՐՄԱՅՐ ՆԱՀԱՊԵՏԻ ՄԱՀԸ

Ամպը եկաւ ծածկեց սարերն ու ձորեր,
Չէր տեսնուիլ պատերազմի դաշտերը,
Մէգ մառախուղ կ'իջնէր Իդայ լեռներէն,
Գիշերային մութը պատեց դիերը:
Հիւսիսային հողմը փչեց սաստկագին,
Հազարամեայ կաղնին շարժեց դողացուց,
Ամպի միջէն փայլատակեց փայլակը,
Ակօսի պէս պատռեց խաւար երկինքը:
Դիակներու հռընչիւնը չէր լսվեր,
Քամին հեռու կ'տանէր սաստիկ փչելով,
Ամպի գոռալն կ'դղրդէր երկիրը,
Մրրիկ կայծակ խառնակված էր օդումը:
Հեռուանից կու գայր լաց ու սգոյ ձայները,
Տրոյացւոց և կամ Յունաց բանակին,

Ամենքեան իւրեանց մեռելն կ՚պտուեն,
Այն չար օրը շատ կոտորվածք էր եղել:
Ծրագներով, լապտերներով կու պտուեն,
Մարդոց, որդւոց մարմինները կանայքը,
Ոմանք շալկած կը տանէին մեռելը,
Որն որ առաջ կու գտնէին արեան մէջ:
Ով ունէր տէր կու գտնվէր դիակը,
Դագաղներով կը տանէին այրելու,
Մայրը քոյրը կինը դուստրը միասին,
Իւր մեռելի կու տան վերջին պատիւը:

Ամպերու մէջ չ՚կան աստղեր, խաւար է,
Սև քօղ պատեալ սգաւոր է երկինքը,
Քամին փչեց լապտերներուն՝ մթնացաւ,
Պատերազմի տեղը բռնեց լռութիւն:
Բայց հեռուէն այն ի՞նչ լոյս որ կ՚երևի,
Իդայ սարի կողմէն մէկ լոյս կը փայլէ,
Լոյսն անդադար շարժման մէջ է քամիէն,
Այլ կ՚վառվի, և չորս կողմը լոյս կու տայ:
Սարի տակը կու երևի մէկ ճրագ,
Որ լապտերով կախված էր այն կաղնիէն:
Արդեօք ո՞վ կայ այն մութ գիշեր այն տեղը,
Երևի որ պտուող չունի, անտէր է:
Կաղնույ տակը փռած էր մէկ լայն մորթի,
Կամ առիւծի էր այն, ընձու, կամ վագեր,
Վրէն պառկած էր կարեվէր քաջ զինուոր,
Մահու քրտինք տուել էր բոլոր մարմինը:
Երկու ձեռքով բռնել էր իւր մէկ կողքը,
Կամենում էր իւր արիւնը դադրեցնել...
Միտքը բերեց իւր սիրելի Հայաստան.

Հոգւոց հանեց ցաւած սրտի խոր տեղէն:
Միտքը բերեց իւր կարօտեալ հայրենին,
Նորոգվեցան իւր խոցերու ցաւերը,
Արիւնը յորդ բղխեց խոր խոր խոցերէն,
Այլ չ՚մնաց այնուհետև կենաց յոյս:

Վեր նայեցաւ տեսաւ լուսով լապտերի,
Ծառի ճիւղքէն կախված էր իւր աղեղը,
Կապարճը լի նետիւք ընկած գետինը,
Սուրը մօտն էր, բայց անպիտան իւր տիրոջ:
Մօտը կանգնած էր միայն իւր երիվար,
Շուտ շուտ շնչով խրխնջալով կը փչէր,
Ոտքով հողը փորփրելով վեր ու վայր,
Իւր տիրոջը ցաւոց կ՚լինէր ցաւակից:
Առանց ձայնի առանց լեզուի, որպէս թէ
Կասէր տիրոջ հաւատարիմ կենդանին.
—Մի՛ պառկիր դու այս մութ խաւար դաշտումը,
Մի՛ մնար դու այս կաղնույ տակ այս գիշեր:
Վե՛ր կաց, հեծիր շուտ իմ վրէն, իմ իշխան,
Ես կը տանեմ քեզ քո երկիր հայրենի,
Ես չորս ոտքըս կը տարածեմ գետինը,
Կը ցածացնեմ մէջքս որ դու հեշտ նստիս:
Ես բերնովս կը բռնեմ քո թևիցը,
Կը բարձրացնեմ կը լինիմ քեզ օգնական,
Մի՛ մնար այս օտար հեռի երկրումը,
Երթա՛նք հասնի՛նք քո հայրենին Հայաստան:

Ա՜խ քաշեց այն սաստիկ խոցուած Զարմայրը,
Հուր բոց բղխեց խորոց հոգւոյն և սրտին,
Վազեց արիւն լայնաբերան խոր խոցէն,

Խաւար մահու պատեց աչքին և սրտին։
—Ասաց՝ արի՛ իմ քաջ ընկեր մըտերիմ,
Արի՛ աղնիւ իմ երիվար, իմ Նըժոյգ,
Ես չեմ կարող միւս անգամ քեզ հեծնել,
Թամքիդ վերայ առաջվան պէս այլ նստել։
Ասպանդակիդ այլ չեմ կարող ոտ դնել,
Եւ ոչ ձեռքով սանձդ բռնել մետաքսեայ.
Այլ չեմ կարող քեզ հետ շըջել սար ու ձոր,
Պիտի մնամ կարօտ կանանչ դաշտերուն։
Քանի՜ անգամ մենք պատերազմ ենք տեսած,
Քեզ հետ մտել քեզ հետ ողջամբ դուրս եկած,
Ինձ շատ անգամ ծառայել ես մտերիմ,
Մէկ անգամ ևս կատարեա՛ իմ պաշտօնը։
Մէկ մօտ արի, ա՛ռ իմ յետին ողջոյնը,
Սանձդ առնում այդ աներկիւղ քո գլխէն,
Մէկ համբուրեմ արտասուալից աչքերըդ,
Իմ ողջոյնս տար հայրենի մեր երկիր։
Գնա՛, դարձիր շուտով հասիր Հայաստան,
Որուն կարօտ պիտի մընամ այս տեղը,
Գընա՛ մեր տուն Արմաւիրին տար համբաւ,
Որ չըսպասէ իւր իշխանի դառնալոյն։
Որդւոյս տեսնես, ասա՛ չունիս այլ դու հայր,
Հայաստանն է այսուհետև քո ծնող,
Ասա՛ Հայոց ձեր Նահապետը Զարմայր,
Գետնին դրեց իւր երկսայրի սուսերը։
Ասա՛ Հայոց ձեր Նահապետ Զարմայրը,
Ձեռին չունի ահեղ գեղարդ և վահան,
Ասա՛ Հայոց ձեր Նահապետ Զարմայրը,
Այլ չէ կարող հըրաման տալ իւր զօրաց։
Ասա՛ Հայոց ձեր Նահապետ Զարմայրը,

Չէ առաջնորդ քառսուն հազար բանակի.
Քաջ հայերը ցիր ցան եղան դաշտի մէջ,
Ո՛չ ոք տեսաւ իւր իշխանի մեռնելը։
Բայց երբ տեսնես դու նորահարս սևորած,
Որ գրկի մէջ մէկ հատ տղայ ունենայ,
Որ աչքերէն թափում լինի արտասուք,
Ու դաշտի մէջ պտռում լինի գերեզման,
Ու իմ անունս յիշում լինի անդադար,
Ու երեխին ասում լինի մշտապէս,
Թէ դու որբ ես ու հայր չունիս յաշխարհի,
Այսուհետև քեզ չի ճանչնար Հայաստան.
Այսուհետև դու մի՛ տեսնիր Արմաւիր,
Այսուհետև մի՛ յիշեր դու այն օրը,
Որ քեզ իշխան ազգի կոչեց Հայաստան,—
Իմացի՛ր որ նա իմ կինն է խղճալի։
Մէնակ նըրան մի՛ պատմիր դու իմ մահը,
Նա չէ կարող լսել այդ սև համբաւը,
Թող չ՚կաթէ նորա աչքէն արտասուք,
Թող թաց չանէ նա արտասուօք սև հողը։
Նըրան ասա՛, իմ սիրական սիպտակ ձի,
Թէ քո մարդը օտար երկիր հեռաւոր,
Ա՛յլ գեղեցիկ աղջըկան հետ պըսակվեց,
Քեզ մոռացաւ, ո՛չ յիշեց քո անունը։
Ասա՛ նրան, իմ սիրական սիպտակ ձի,
Թէ քո մարդը Իդայ սարի տակումը,
Նըշանուածին առաւ գիրկը պառկեցաւ,
Աչքը խըփեց, քաղցր քնով քնեցաւ։
Ասա՛ նըրան, իմ սիրական սիպտակ ձի,
Թէ քո մարդը փեսայի պէս պառկեցաւ,
Հարսանիքն էր Իդայ լերին հովտաց մէջ,

Հարսնարանը դիակներով զարդարած։
Առագաստն էր երկնից կապոյտ կամարը,
Ճրագները՝ հրեղէն փայլակ և կայծակ,
Անկողինն էր սառն ու խաւար գէճ հողը,
Նուագարան՝ ամպոց ահեղ գոռալը։
Մատանին էր լայնաբերան գեղարդը,
Հարսնածուն էր անյաղթելին Աքիլլէս,
Փեսաւէրն էր հին բարեկամ Մեմնոնը,
Եւ հարսնաքոյր՝ Պանթազեղէ Ամազոն։
Իմ զարդարանք եղաւ կարմիր արիւնը,
Ողջագուրանք՝ դիոց մահու հռընչիւն,
Նշանվեցայ սուր սլաքօք նետերու,
Պսակվեցայ պողովատիկ սուսերով։

1851

ՇԻՆԱԿԱՆԻ ԱՌԱՒՕՏԵԱՆ ԵՐԳԸ

Ա՜յ մարդ, այսօր շատ քընեցար ննջեցիր,
Առաւօտեան հով ժամանակն անցուցիր.
Արեգակը ծովի ծայրէն ծագեցաւ,
Ջերմութիւնը ձորն ու դաշտը փըռուեցաւ։

Ընկերներըդ վաղ արտերը գնացին,
Ցորեն, գարին գերանդիով հընձեցին,
Խուրձ կապեցին, բարդ բարդեցին դաշտումը,
Նըստան հանգչել կաղիններու հովումը։

Ա՜յ մարդ, վե՛ր կաց, սառը ջրով լուացվե՛ր,
Գոտիդ կապէ, գերանդիդ ա՛ռ դաշտ հասի՛ր,
Քանի հով է՝ հունձըդ արա՛ արտումըդ,
Հունձըդ հընձէ մի՛ ծուլանար գործումըդ։

Խուրձըդ կապէ, բարդըդ բարդէ, տուն արի,
Հանգստացիր, երբ քո հունձըդ կատարի.
Բե՛ր գերանդիդ կախէ պատէն քո տանը,
Ես իրիկուան կը պատրաստեմ սեղանը:

Ա՜յ մարդ, հերիք ինչ որ այսօր քնեցար,
Աչքըդ մէկ բա՛ց, տես թէ ո՛րչափ ուշացար,
Մեր դըրացին վաղ անցկացաւ կամուրջէն,
Վաղ լըռել է մեր գըլխը ձայնելէն:

Ի՞նչ ես պառկել, ի՞նչ ես քնել սիրական,
Արեգական շողը հասաւ մեր դըռան,
Մի ծուլանար, ժամանակդ խնայէ՛,
Այն պէտի մեզ բոլոր ձմեռը կերակրէ:

ՇԻՆԱԿԱՆԻ ԵՐԵԿՈՅԵԱՆ ԵՐԳԸ

Մարդըս եկաւ, եկաւ դաշտից՝ դաշտիցը,
Կանանչ դաշտից, դալար դաշտից տուն եկաւ,
Տուն եկաւ ու դուռը դըրեց՝ նըստեցաւ,
Շալկին խուրձ էր, խուրձ ցորենի արտիցը:
—Խուրձըդ վե՛ր դիր, թո՛ղ բաց անեմ թոկերը,
Մէջքէդ առնում այդ սուր, այդ սուր գերանդին,
Սուր այդ սուր, այդ գերանդիով հնձել ես,
Հընձել ես ու խուրձ կապել ես ցորենը:
Ա՜խ, ճակատըդ թաց է եղել քրտինքով,
Թո՛ղ ճակատըդ, թո՛ղ որ սըրբեմ իմ ձեռով.
Իմ ձեռովըս գօտիդ բա՛ցեմ՝ խուրձըդ առնում իմ ձեռով,
Խուրձըդ առնում ծանրը բեռըդ շալակէդ:
Սառը ջըրով ձեռըդ լուա՛, ոտքըդ լուա՛, երեսըդ,
Ձեռքիդ ոտքիդ ես ջուր կ՚ածեմ, երբ լուանաս երեսըդ.
Սըրբէ ձեռով քո երեսէդ քըրտինքըդ.
Գըլուխդ լուա՛ սառը ջըրով, ձեռքըդ, ոտքըդ, երեսըդ:
Ես քեզ համար հաց թըխեցի, սպիտակ, փափուկ գա-
րեհաց,
Ես քեզ համար պատրաստել եմ կաթն ու կարագ ու
պանիր,

Գառան մըսէն շամփրի վըրա խորոված,
Կասկարայով գառան միսը տապակած։
Կուժը լէքը կարմիր գինին դըրած է,
Իմ ձեռագործ կըտաւ սուփրան փըռած է.
Ձեռըդ լուա՛, հանգստացի՛ր, իմ սիրական ամուսին։
Լուսնեակը երեւում է երկնքումը փայլելով,
Պատուհանէն լոյս է ձգել սուփրի վըրայ շողալով,
Երեւում է հացն ու կաթը, պանիրը,
Երեւում է կարմիր գինւոյ սափորը.
Մէկ ես, մէկ դու, մէկ պահապան հրեշտակը
Ուտե՛նք, խմե՛նք, ու գոհանանք Արարչէն,
Հանգստանանք աշխատանքէն, որ քաշեցինք ցերեկը։

1852

—

ՍԻՐՈՅ ԵՐԳ

Սիրելէ՛ք, օգնութիւն հասէ՛ք,
Նաչար գլխիս ճար տեսէ՛ք,
Սրտումս է սիրոյ բոցը,
Շատ խոր է նորա խոցը,
Հանգցնելու հնար չի կայ,
Լաւցնելու ճար չի կայ։

Բաղչից վարդ քաղել ուզեցի,
Փըշով ձեռքըս ծակեցի,
Անյոյս սիրով վառուած եմ,
Բռնաւորից դաղուած եմ.
Աշխարհ աչքիս սեւցել է,
Հոգիս մէջը դեւցել է.
Ժամ, պատարագ, սրբութիւն
Ինձի էլ չեն փրկութիւն։
Աշխարքումս մի կին էլ
Եարիս թայը չի ծընել.
Ո՛չ Սարրա, ո՛չ Շամիրամ
Իլել են Զանանիս նման.

Երկէն բոյը չինարի,
Ինքը տասնըվեց տարի։
Նախշուն աչքը ջէյրանի,
Քեզ պաչողին երանի՜
Ո՛չ Յուդիթ և ոչ Եսթեր
Ունեցել են քու թուխ ունքեր,
Սիրուն, նազելի Ջանան,
Աշխարքումս աննըման։
Ո՞ր թագաւոր քու սէրէն
Վէր չի գալ իւր աթոռէն,
Ծնկովըդ չի փաթաթուիլ,
Քու սէրը չի պաղատիլ։

Աշխարհքումս չէ՛ բաղդը
Նըստել արքայի թախտը.
Ձեռ ուզում ես գանձ ու թագ,
Տուէ՛ք անձկալույս մենակ.
Ոտնախողեդ ես ղուրբան,
Անգին գոհար, իմ Ջանան։

ՀԱՅՈՑ ԳԻՆԻ

Բաժակներ առնունք, եղբա՛րք,
Լի՛ք լի՛ք բաժակներ գինով,
Կարմիր ու ճերմակ գինին
Մեզ լինի անուշ համով։
Բերներիս տանենք անվախ,
Չէ՛ դա խառնած կամ խարդախ,
Նեկտար է և ո՛չ գինի,
Խըմէ՛նք, մեզ անուշ լինի,
Արաքսայ ջըրով ցօղած,
Հայոց արևով հասած,
Հայոց աղջիկ է քաղել,
Քընքուշ ձեռներով քամել։
Այս բերքն է Հայոց երկրին,
Հայաստան տընկած Նոյէն,
Անմահ երկնային գինին
Նա խմեց, երբ իջաւ Սարէն։
Այս անուշ գինին խմողը
Սրտէն թո՛ղ հանէ ոխը.
Ամէնքս էլ ասենք՝ ամէն,
Որ շատ տայ մեզի ամ էն։

1853

—

ՈՒՍԱՆՈՂ

Երբ որ որ հողից մարդ դարձայ,
Երբ Աստուածանից հարցայ,
Թէ՛ ի՞նչ վիճակ ես ուզում.
Ասի՝ ուսանողութիւն։

Աստուած ուզեց զարդարել
Ինձ, դիպայ շորեր կարել.
Ասի՝ էն դու կանանց տո՛ւր,
Ինձ մի նրշանազգեստ տո՛ւր։

Կապտածրղի գրդակ տո՛ւր,
Մէջքէս կապէ՛ հատու սուր.
Մառանումս լաւ գինի
Թո՛ղ միշտ անպակաս լինի։

Իմ սիրելի նազելին
Մնայ ինձ միշտ հաւատարիմ.
Փրդըշտացի ախոյեան,—
Տէ՛ս իմ սուրն է իմ պաշտպան։

Ո՛վ չի ըլել ուսանող,
Լաւ է, որ միշտ մընար հող,
Քանց Աստուծոյ լոյս արեն
Անասնոց պէս վայելէր։

Ո՛վ չի կոնծել երգելով,
Ընկերաց հետ պաչուելով,
Նա չըգիտէ ցնծութիւն.
Եղո՜ւկ սրտին, վա՜յ հոգո՛ւն։

Ով չի երդուել ընկերաց՝
Պաշտպան լինել հայրենեաց,
Վերջին արիւնը թափել,
Հայրենիքը ազատել.

Մեզնից էնպէսն հեռանա՛յ,
Լոյս աշխարհից վերանայ.
Թո՛ղ անասնոց կարգն ընկնի,
Թո՛ղ մեր մէջ նա չի մըտնի։

1854

—

ՈՒՆԱՅՆՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

Ի՞նչ ես ջարդում անձըդ, էյ մարդ, ցաւերով,
Գլխիդ բարդում գանձըդ անթիւ նաւերով.
Արի՛, աղբէր, իմ խրատին դու մի՛տ դիր,
Հոգս ու ջաֆէդ ա՛ռ քեզանից ու յե՛տ դիր։

Մերկ ու թեթև դու էս աշխարհ եկել ես,
Բեռան տակը մէջքըդ ինչո՞ւ թէքել ես,
Ժանգ արծաթի խաթրին դու քեզ գերել ես,
Դեղին ոսկու սիրուն հոգւով մեռել ես։

Դիպայ շորեր, անգին քարեր, գանձ ու գահ
Ե՞րբ ես տեսել, որ մարդուս անեն անմահ.
Նահախ պլտրում ես արծաթի մաղանը,
Որ աժան է օխտը կաղ քու քաթանը։

Էսօր, էգուց քեզ կու գրկէ պատանքը
Ու չի փրկիլ մահից ոսկին, ո՛չ հանքը։

ԳԱՆԳԱՏ ԲԱՂԴԻՆ

Ա՜յ իմ չար բաղդ, քեզ ի՞նչ ասեմ, արդեօք քեզ ի՞նչ անուն տամ,
Թէ կոյր ասեմ՝ իրաւ կոյր ես, բայց այդ դեռ չէ՛ բաւական.
Դու անմիտ ես, դու յիմար ես, նախանձոտ ես չափազանց,
Դու աստուած չե՛ս, ինչպէս կոչեց քեզ հին դարը դիւցազանց։
Կոյր է և քու թշուառ կեանքը և այդ պաշտօն տըւողը,
Ոչ բաղդ, այլ աղբ քեզ չէի տալ՝ պարարտացնել կոշտ հողը։
Այդպէ՞ս խըղճով կատարում ես Արամազդայ պատուէրը,
Ա՜խ, թէ իջնէր նա երկնիցը, տեսնէր առատ հունձերը
Քու այլանդակ սերմնացանին, էլ ի՞նչ սուր սուր նա սլաքներ
Պիտի շաղ տար քու գըլխին...
Քեզ շատ անգամ ես տեսել եմ երիզապինդ աչքերով,
Կո՞յր ես արդեօք, թէ՞ գիտութեամբ ման ես գալիս այդ կերպով.
Բայց կ'ուզէի, որ դու մէկ օր հանգամանքէ ըստիպուած՝
Այս աշխարքը ծայրէ ի ծայր մէկ ժուռ գայիր աչքաբաց.
Ի՞նչ ահարկու տեսարաններ պիտի բացուէր քո աչքին
(Ցընորամիտ արարքովըդ լի են երկիր ու երկին).—
Կը տեսնէիր մոլի վագրեր հովիւ դըրած հօտերուն,
Նենգ աղուէսներ, անյագ գայլեր միշտ անպակաս մօտերուն.

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ Гос. Библиотека ՀՍՍՌ-Арм ССР им. А. Мясникяна Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ
1503-41

Կը տեսնէիր դու ժիր մեղուաց բունը՝ արջի քանդելը,
Բիւր մի անմեղ միջատների հացը՝ ծոյլի ուտելը.
Կը տեսնէիր դու վարուժան մենակ վո՜ւ վո՜ւն կարդալիս—
Նա իր սիրուն աղունակի կարճիկ կեանքիկն է լալիս,
Ամպի միջէն վէր սըլացաւ սըրաչ շահէն դէպի ծառ,
Բռնեց սիրուն աղունակին, անխիղճ արաւ չորս պատառ:
Թողնե՛նք մի կողմ անբաններին՝ բանականի մէջ մտնենք,
Նոյն զըկանքը, նոյն նեղութիւն, անշուշտ, և հոն կը-
գտնենք.

Տե՛ս դու, Թշուառ հողագործի գարնանային վաստակը—
Լափլիզեցին մարախները ցորնու նործիլ հասակը.
Դորա ներհակ՝ նաւահանգիստ մըտաւ նաւը փարթամին,
Ո՛չ մի վնաս չի հասցրուց նորան ուռուցիկ քամին:
Տե՛ս այս խղճուկ իմ կողըճիս—առոյգ, պարկեշտ ու
գիտուն,

Բայց հօրական փող չունելով՝ հաճելի չէ՛ ամենուն.
Սորան հաւասար չե՛ն յարգում իշխանին կամ հարստին,
Բացէիբաց հեռանում են, որ սորա մօտ չի նըստին,
Այլ նստում են նորա մօտը, որի ջիբը ոսկի կայ,
Չեն ամաչիլ աստուած ասել հարստին, թէ խօսքի գայ...
Ասա՛, խնդրեմ, ինչո՞վ մեղաւ այն խեղճ գիտուն պատանին,
Մի՞թէ աղքատ աշխար՝ գալը մարդիկ յանցանք համարին.
Դըրմագլուխ իշխանորդին ինչո՞ւ ի վեր դասեցաւ,
Սոկրատէսի՞ արդեօք լեզուով յանկարծակի խօսեցաւ...

Ահա այսպէս չարութենով լցել ես դու աշխարքը,
Մի՞թէ չես գալ սարսափանքի՝ տեսնելով քու արարքը:

1855

—

ԻՄ ԵՐԳԸ

Հեռացել եմ իմ մայրենի աշխարհից,
Սերտ բարեկամք անջատած են ինձանից.
Թառամում եմ ես այս օտար երկրումը,
Մենակ բըսած ծաղկի նման դաշտումը:
Կամաց կամաց տարիները անցնում են,
Մեզ նորոգած գարուն ամառ դարձնում են.
Միայն մեր խեղճ կեանքը չունի ոչինչ նոր,
Ինձ երեկը կըրկնըվում է միշտ այսօր:
Ասպարիզիս նեղ է ճամիան ու փըշոտ,
Խեղճութիւնս համարում են ինձ ամօթ.
Իմ վիճակին կարեկցութիւն մարդ չունի,
«Դա, ասում են, իր կեանքումը դարդ չունի»:
Ես դարդ ունիմ, դարդըս մեծ է ու պէս պէս,
Բայց չեն տեսնում ձեր աչքերը կարճատես:
Երբ ես մըտայ անհիւրընկալ այս աշխարհ,
Քանի րոպէ բաղդը ժըպտաց ինձ պայծառ.
«Հա, ասացի, դարձել է իմ անիւը,
Նըրացել է իմ վատ բաղդի չար Թիւը»:

Յանկարծ՝ փըչեց անտուժելի հիւսիսին,
Թառամեցուց վարդ, մանուշակ մայիսին.
Այսպէս չորցուց իմ նազելի հասակը,
Իմ անողորմ, անագորոյն վիճակը։
Ա՜խ, մօտեցի՛ր օրհասական օր մահուան,
Բե՛ր քու հետը սև հող ու նեղ գերեզման,
Թո՛ղ սառ լինի իմ նոր տանը յատակը,
Ծանր քարէ վրաս ծածկած վերմակը։
Բայց, ա՜խ, երբ որ կ՚անցնի ամիս ու տարի,
Կը մամռոտի գերեզմանը այն քարի,
Հետը անգամ չի մընալու իմ խաչին,
Իմ անունը, իմ յիշատակ—կըկորչին.
Բայց կ՚ուզէի թողնել այստեղ մի արձան,
Որ դարէ դար մընար ամուր անկործան...
Ես երգեցի երգ ոլորուն ու անուշ,
Իմ քընարի ձայնն էր մեղմիկ ու քընքուշ.
Մի՞թէ այնքան անգութ կ՚լինի Լետա գետ,
Որ անունըս անգամ կ՚անէ նա անհետ։

ԵՐԿՈՒ ՔՈՅՐ

[ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ]

ՆՈՒԷՐ ՍԻՄԷՕՆ ԱՄԲԱՐԴԱՆԵԱՆԻՆ

Մեզնից շատ առաջ կար մի թագաւոր,
Հողում դեռ արի գլխով ալևոր.
Մեծ ծով էր պատել նորա աշխարհը,
Ոսկի ասացին գիտունք այն դարը։
Ունէր նա երկու մատաղհաս աղջիկ,
Մինը խիստ տգեղ, միւսը գեղեցիկ։

Մի օր տգեղը ասաց միւսին.
«Երթանք ծովի ափ, քուրիկ միասին»։
Սիրունը գընաց առաջից տրտում,
Տըգեղը ետնից ոխ պահած սրտում.
Հազիւ թէ ծովի ափին էր հասած,
Իր սիրուն քըրոջ գըլորեց նա ցած։
Կանչեց կիսամեռ սիրունը ջրից.
«Քուրի՛կ իմ, քուրի՛կ, փրկէ՛ ինձ մահից.
Ես ունիմ տանը գեղեցիկ մանեակ,
Ա՛ռ, էն քե՛զ լինի, պարգևէ՛ ինձ կեանք»...
—Էն առանց քեզ էլ կարող եմ ստանալ,
Ինձնից փրկութիւն դու բնաւ մի՛ յուսալ։—
«Քուրի՛կ, թէ այդ էլ քեզ չէ՛ բաւական,
Կու տամ քեզ ոսկի պըսակ պատուական»։
—Էն առանց քեզ էլ կարող եմ ստանալ,
Ինձնից փրկութիւն դու բնաւ մի՛ յուսալ։—
«Քուրի՛կ, մի՛ թողնիլ դու ինձ անտէրունչ,
Քեզ սիրուն փեսաս կու տամ անտրտունջ»։

Տըղեղի սիրտը դարձել էր ժեռ քար,
Քըրոջ խնդիրքը թողեց անկատար։

Ձկնորսը ծովը ձըգեց մեծ ուռկան,
Բռնեց մարմինը սիրուն աղջըկան...
Ջըրից հանեց, դըրեց ափի մօտ,
Շատ ծաղիկ ցանեց վըրան ու շատ խոտ։
Մի աշուղ անցաւ, տեսաւ աղջըկան,
Լացեց ու առաւ, դըրեց ուսի վրան,
Տարաւ իրա տուն այդ անգին գիւտը,
Չորացուց նորա մարմնու դիփ հիւթը։
Գեղեցիկ տաւիղ շինեց ոսկերից,
Քաղցրաձայն լարեր հիւսեց մազերից․
Երբ որ ամէն բան պատրաստեց կարգին,
Գընաց արքունիք տաւիղը ձեռքին։
Երբ մտաւ դահլիճ շքեղ զարդարած,
Տեսաւ տըղեղին փեսի մօտ կայնած․
Բացեց բերանը, լարերին խփեց,
Հիւրերի առջև քաղցրաձայն երգեց․
«Հընչէ՛ իմ տաւիղ, հնչէ՛ համարձակ,
«Հարազատ քոյրըս խըլեց իմ պսակ․
«Լըսէ՛ իմ ծնօղ, լըսէ, սիրական,
«Հարազատ քոյրս խըլեց իմ փեսան․
«Լըսէ՛ ժողովուրդ, լըսէ՛ անխըռով,
«Հարազատ քոյրըս գըլորեց ինձ ծով»։

Միւս օր դահիճքը խարոյկ շինեցին,
Մահապարտ քըրոջ մէջը գըլորեցին․
Հուրը պլըպըլաց, աղջիկը կանչեց․
«Իմ մեղաց համար Աստուած ինձ պատժեց»։

ՕՐՕՐՕՅԻ ԵՐԳ ԳԻՒՂԱԿԱՆ ԱՅՐԻ ԿՆՈՋ

Քընէ՛, քընէ՛ սիրուն որդի, քու մօր սըրտին ըսփոփանք,
Քեզ օր կ'ասեմ տըխուր ձէնով, օր օր, օրեր ու շատ կեանք․
Օրօրոցըդ ձեռով շարժեմ, բերնով երեսդ համբուրեմ,
Քեզ շա՛տ օր օր, քեզ շա՛տ օրեր, քեզ շա՛տ արև կու երգեմ։
Աչքըդ փակէ՛ այդ լուսափայլ աստղի նըման փայլածը,
Որ մինչև այդ երկնքումը երևում է ցոլածը։
Աչքիդ շողը սիրտս է ծակում, նորոգում է իմ խոցը,
Աչքդ փակէ՛, իմ սիրական, հերի՛ք սըրտիս այրածը։
Աչքըդ փակէ՛, քաղցր քընէ՛, քեզ օր կ'ասեմ, ես լալով,
Հօրըդ բանը իմաց կ'անեմ, դու ակա՛նջ դիր նիրհելով․
Հայրըդ զօրեղ երիտասարդ առաւ բակէն գուլթանը,
Լըծեց երկու զոյգ եզները իր սրածայր արօրը․
Գընաց դաշտը երգ հնչելով, երգ ասելով և լալով։
—Ինչի՞ համար սուգ ես անում, սուգ արտասուօք և լալով,

Ասաց հօրըդ հարևանը՝ աչքէն առուք վազելով․
Եզներըդ գէր, գէր ու պարարտ վազ 'ի վազ են դէպ դաշտը

Շա՛տ կու վարէն, շատ կու հերկէն, շա՛տ կու կամենն
քու արտը։
Արեգակը մայր չի մտած դու կը դառնաս արօրէն,
Քեզ ջանանը առաջ կու գայ գըրկում բըռնած երեխէն։

Գորգին երգով հարևանին այսպէս տուեց պատասխան.
«Եզներըս չե՛ն ինձ մնալու, իմ աչքի լոյս հարևան.
«Օրավարըս ես չե՛մ կարող այսօր վերջը հասցընել,
«Պիտի մնայ հող ու արտըս անվարուցան, անայցել.
«Դիակիս մօտ գէր ու պարարտ իմ եզները վիզը ծուռ
«Պիտի մնան, թէ ո՞վ նոցա երեկոյին կու տայ ջուր»։

Հարևանը աչքը արցունք մեզ սև համբաւը բերեց.
Թէ չո՛ւտ արէ՛ք, եկէ՛ք տեսէ՛ք, թէ ձեզ Գորգին ի՞նչ արեց։
Ի՞նչ ես արել, գանք ու տեսնենք, վա՜յ մեր անբաղդ
աչքերուն,
Նետը ցըցուած է սրտիդ մէջ, տակըդ ճապաղ քու ա-
րիւն։
Նետը ցըցուած քու սրտի մէջ օդը ճըղքեց, գիծ արաւ.
Գիծը սև էր երկինքումը, աչքըս ծառի մօտ տարաւ.
Ծառի յետնէն թաղ կեցած էր մեր գեղացւոց թըշ-
նամին,
Մեր գեղացւոց հին ատելին, տաւարի գող Եզիդին։

Դու սիրական սիրուն որդի, քընէ՛, քնէ՛ զօրանաս,
Քու մօր համար մըխիթարիչ ու ըսփոփիչ մեծանաս։
Միտքըդ պահէ՛ քու հօր արտը, գէր ու պարարտ եզ-
ները.
Միտքըդ պահէ՛ մաճ՛ն ու սամիք և սըրածայր արօրը.
Երբ մեծանաս, երթաս դաշտը, ուզես վարել քու արտը,
Քու մօր համար ուսով բերել ցորնի խուրձը ու բարդը,

Առաջ գընա՛, գետը անցի՛ր այն սըրահոս Երասխէն,
Գընա՛, գըտի՛ր այն Եզիդուն, որ այն ծառի ետևէն
Նետը քաշեց, օդը պատռեց, քու հօր կեանքը սև արեց.
Թո՛ղ Գորգիի եզները տայ, որ այն օրը փախցըրեց։
Գէր ու պարարտ քու եզները սայլին լծէ՛, սիրական,
Դարձի՛ր, սըրբէ՛ քու մօր աչքէն այս արտասունք տըրտ-
մութեան։
Քաղցր ձէնով երգ հընչելով, երգ երգելով տո՛ւն արի....
Ա՛խ, ե՞րբ կ՛ըլնի, որ մեծանաս—իմ բաղձանքը կատարի։
Այժմ քընէ՛, աչքըդ խըփէ՛, հանգստացի՛ր օր օր օր.
Թո՛ղ քու մայրը աչքէն թափէ՛ արտասունքը իւր յորդոր։

ԱՂԷՆ ՏԱ՞ՆՆ Է

(ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ)

Զարմանք բան է, հէնց գիտենաս,
Աղէք տանը չէն նըստում.
Իսկի չէլաւ վուր մի գըթնիմ
Աղալօին իր տընում։

—Մի՛ արմնա, պարուն Սարգիս,
Էս աշխարքի ադաթին,
Իշխանք, գանա, դու խաբար չե՞ս,
Վուր քասիբին կու ատին։

Ա՛ռ օրինակ, թէ մեծավուր,
Ապալեանիրը ուսին,
Գայ դըրան մօտ, հարցնէ աղին,
«Տա՞նն է».—տանն է, կօսին։

Նըրա էդնից մի փէշաքար,
Էլի էն նօքրին հարցնէ.
«Տա՞նն է աղէն». կընծին տալով
Խեղճին իսկոյն դուս կօնէ։

Թէ աղի մօտ լաւ շուրերով
Կու գաս՝ տանը կու գըթնիս.
Վա՜յ թէ չուխէդ հընացած է,
Լաւն էն է, տուն չի մըտնիս։

Թէ սալօպով աղջիկ պարօն
Կու գայ՝ թող նե՛րս հրամայէ,
Թէ ղաթիպով պառաւ Զալօն
Հարցնէ՝ կօսին տանը չէ՛։

Թէ վուր ձեռիդ քիսա բըռնած,
Պարօնին փուղ բերիլ իս,
Փառք ու պատուով ներս մըտնում իս,
Գըլխի վըրայ տիղ ունիս։

Թէ դուքանդար իս, հիսաբով
Փուղի էդնից իս էկի,
«Տա՞նն է աղէն». կօսին—հալա
Ժամիցը տուն չի էկի։—

Էս է հիմիկուայ ադաթը—
Կ՚ուզիս ջիգրից տըռաքի՛.
Թէ քասիբ իս, ջուրը նընկի,
Թէ խօջա իս՝ տո՛ւն մըտի։

ԹԻՖԼԻԶԻ ՔԷՖ

Թէ սիրումիս Թամաշա,
Գըտիս տեհնի քաղքումը
Ինչ են անում համաշա
Մարդիկ իրանց բաղչումը:

Ծալապատիկ ծառի տակ
Միր լօթիքն են նըստոտել,
Տկճուրնիրն ու խէլադէք,
Իրանց բոլոր մօտ արել:

Մին մինի կենաց են խմում—
Մեռելոց ու կենդանեաց,
Մին մինի բօղազն են խըրում
Շամփուրներով խորոված:

Հազար-փէշէն լի գինով
Կըլկըլացնում, խըմում են,
Տիկը բռնած պինդ ձեռնով,
Իսկի, ասիս, թողնում են:

Քաչալ գըլուխ զուռնաչին
Հառալօ է որ փըչում,
Տիմպլիպիտօն լըստողին
Ղուղն ու ականջն է տանում:

Միր պատուելի քաղքըցուն
Աչքը ճակտին է թըռել,
Դամաղին կըպել լիզուն—
Է՛լ չի ուզում նա լըռել:

Քաղքըցու զօզալ քալին
Մարդիցը յիտ չի մընում,
Ձեռին առած մինծ կօվզին,
Զօռ է տալի կախէթուն:

Դըրմփացնում է դահիրան
Իրա փափուկ մատնիրով,
Գար է գալի լեզգինկան
Աղունակի վուտնիրով:

Էստի՝ Կիկօն «Զուլօին»
Քընաթաթախ պըռում է,
Էնտի՝ Վանօն Զալօին
«Էրթի քալին» մըռում է:

Էս են անում համաշա
Մարդիկ իրանց բաղչումը,
Թէ սիրումիս Թամաշա,
Գըտիս իլի քաղքումը:

1856

—

ԱՐԱՔՍԻ ԱՐՏԱՍՈՒՆՔԸ

ՆՈՒԷՐ ԳԷՈՐԳ ՔԱՆԱՆԵԱՆԻՆ

Մայր-Արաքսի ափերով
Քայլամոլոր գընում եմ,
Հին հին դարուց յիշատակ
Ալեաց մէջը պըտրում եմ։

Բայց նոքա միշտ յեղյեղուկ
Պըղտոր ջըրով եզերքին
Դարիւ դարիւ խփելով
Փախչում էին լալագին։

—Արա՛քս, ինչո՞ւ ձկանց հետ
Պար չես բռնում մանկական,
Դու դեռ ծովը չի հասած
Սըգաւոր ես ինձ նըման։

Ինչո՞ւ արցունք ցայտում են
Քու սէգ, հըպարտ աչերից,
Ինչո՞ւ արագ փախչում ես
Այդ հարազատ ափերից։

Մի՛ պըղտորիլ յատակըդ,
Հանդարտ հոսէ՛ խայտալով,—
Մանկութիւնը քու կարճ է,
Շուտ կը հասնիս դէպի ծով։

Վարդի թըփեր թո՛ղ բըսնին
Քու հիւրընկալ ափի մօտ,
Սոխակները նոցա մէջ
Երգեն մինչև առաւօտ։

Մշտադալար ուռիներ
Սառ ծոցի մէջ քու ջըրին
Ճկուն ոստն ու տերև
Թո՛ղ թաց անեն տապ օրին։

Ափերիդ մօտ երգելու
Հովիւք թող դան համարձակ,
Գառն ու ուլը քու վըճիտ
Ջուրը մըտնին միշտ արձակ։—

Մէջքը ուռցուց Արաքսը,
Փրփուր հանեց իր տակից,
Ամպի նըման գոռալով
Էսպէս խօսեց յատակից։

«Խիզա՛խ, անմի՛տ պատանի,
«Նիրհըս ինչո՞ւ դարեւոր
«Վրդովում ես, նորոգում
«Իմ ցաւերը բիւրաւոր։

«Սիրելիի մահից յետ
«Ե՞րբ ես տեսել, որ այրին
«Ոսկից գըլուխ պըճնուի
«Իր զարդերով Թանկագին։

«Որի՞ համար զարդարուիմ,
«Որի՞ աչքը հրապուրեմ,—
«Շատերն ինձ են ատելի,
«Շատերին ես օտար եմ...

«Բայց նա ինձ չէ՛ օրինակ,
«Ես հայ՝ հայիս կըճանչնամ,
«Օտար փեսայ չուզելով,
«Ես միշտ այրի կըմընամ։

«Կար ժամանակ, որ ես էլ՝
«Շըքեղազարդ հարսի պէս
«Հազար ու բիւր պըչրանքով,
«Փախչում էի ափերէս։

«Յստակ պարզ ու վըճիտ,
«Կոհակներըս ոլորուն,
«Լուսաբերը մինչեւ այգ
«Ջըրիս միջին էր լողում։

«Ի՞նչըս մընաց էն օրից,
«Ո՞ր ջըրամօտ գեղերըս,
«Ո՞րը իմ շէն քաղաքից,
«Ո՞ր բերկրալի տեղերըս։

«Տուրքը ջըրի ամէն օր
«Իր սուրբ ծոցէն Արարատ
«Մայրախընամ ինձ սնունդ
«Պարգեւում է լիառատ։

«Բայց ես այն սուրբ ջըրերով
«Սուրբ Ակոբի աղբիւրին
«Պիտի ցօղեմ արտորայքն
«Իմ ատելի օտարին։

«Կամ՝ կենսատու իմ ջըրով,
«Ափերիս մօտ կըկըզած,
«Իւր նամա՞զը կատարէ
«Թուրքը կամ Պարսիկ հոտած։

«Մինչ իմ որդիք,—ո՜վ գիտէ—
«Ծարաւ, նօթի, անտէրունչ
«Օտար աշխար՝ յածում են
«Թոյլ ոտքերով կիսաշունչ...

«Հեռու հեռու քըշեցին
«Բընիկ ազգըն իմ Հայկեան,
«Նորա տեղը ինձ տուին
«Ազգ անկըրօն, մոլեկան։

«Դոցա՞ համար զարդարեմ
«Իմ հիւրընկալ ափերը,
«Եւ կամ դոցա՞ հրապուրեմ
«Ծըպտոտ, պղըծած աչերը:

«Քանի որ իմ զաւակունք
«Այսպէս կու մընան պանդուխտ,—
«Ինձ միշտ սըգւոր կը տեսնէք,
«Այս է անխաբ իմ սուրբ ուխտ...»

Էլ չի խօսեց Արաքսը,
Յորձանք տուեց ահագին,
Օղակ օղակ օձի պէս
Առաջ սողաց մոլեգին:

ՆԿԱՐԻՉ

ՆՈՒԷՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆԻՆ

Ակնապիշ, անձայն, խորհուրդ ճակատիդ,
Պատանի, ո՞ւր ես մըտքով մոլորած,
Ներկ ու վըրձիններ ցիր ցան առաջիդ,
Վըշտայ կըտաւը քու հանդէպ փըռած:

Ծ՛ուռ տուր աչերըդ, նայէ դէս ու դէն,
Տե՛ս, քեզ ծաղրում է անմիտ ամբոխը,
Զարթի՛ր, սիրելի, այդ անուշ քընէն,
Գոնէ մի անգամ հանէ՛ քու ոխը:

Բայց դու ներում ես նոցա վեհ հոգով,
Խուլ ես աշխարհի ունայն շըշուկին...
Յանկարծ աչերըդ փայլեց սուրբ շնորքով,
Հըսկայի սիրտըդ թընդաց խիստ ուժգին:

Առիր վըրձինը, թաց արիր ներկով,
Շունչ տըւիր անշունչ կըտաւին.
Երկնից խորհուրդը մեկնեցաւ քեզմով,
Քեզ անկարելին անյայտ է բնաւին:

Սէր, ատելութիւն, հանճար, բարկութիւն
Տըւիր պատկերին մատիդ շարժուածքով,
Ինչ որ չի յայտնեց ճարտարի լեզուն,
Դու պարզ յայտնեցիր անձայն խօսուածքով։

Ապշեց ամբոխը. վազեց, յառաջեց
Քու կենդանագիր պատկերի դիմաց,
Ծնկաչոք զմուռս ու հալուէ խնկեց,
Գոչեց միաձայն «դա՛ է իմ Աստուած»։

Բայց ա՜խ, քու անքուն ժամերու ճիգը
Քանի մի արծաթ հազիւ գին դըրին.
Ստեղծօղըդ դարձար քու խեղճ խըրճիթը,
Ակեր շարեցին շուրջ քու պատկերին։

ՎԵՐՋԻՆ ԳԱՐՈՒՆ

Գարունն է եկել նախշուն թեւերով,
Նախշուն թեւերը պէսպէս ձեւերով,
Գոյն գոյն ծաղիկներ՝ կարմիր ու սպիտակ,
Վարդ, մեխակ, շուշան անուշ հոտերով։

Երկինք ու երկիր քեզ տօնեն, գարուն,
Զի ես քան զամեն եղանակ սիրուն.
Նա անձրև ցօղէ՛ առատ ի վերէն,
Դա օրհնել տայ քեզ եկւոր հաւերուն։

Ոսկի արեւը փայլէ քեզ վերէն,
Կենսաբեր հովը փչէ ի լերէն,
Ա՜խ, ազնիւ գարուն, եղանակ սիրուն,
Արդեօք դու ի՞նչ բաղդ բերիր ինձ Տէրէն։

Գլխաքարշ երթամ ի պարտէզ այգուն,
Ա՜խ ու վա՜խ քաշեմ ես անդ օրն ի բուն.
Չիկայ ինձ հանգիստ, ցնծութիւն սրտիս,
Ես վաղ եմ մոռցել զի՞նչ անդորր է քուն։

Մեռած պատանքած գետնին կեանք տուար,
Տերեւթափ ծառին ստուերախիտ արար,
Քեզ թռչնոց երամ հանդէս կանչեցիր,
Ի՞նձ մենակ խեղճիս էսպէս մոռացար:

Առաջ գնա, գարուն, դէպ հիւսիսն ի խոր,
Գնա կանանչցո՛ւր դու անդ սար ու ձոր.
Որոց անհամբեր քեզ կան՝ տուր բարեւ.
Ք՚ուրախ գալստեամբ նոցա զուարճացո՛ւր:

Կու գաս գալ տարի, դու ինձ կը գտնես
Ո՛չ ի մեր այգին եւ ո՛չ ի պարտէզը,
Այլ անզարթ քընով հողի տակ պառկած,
Գերեզմանաքար մի վրաս կը տեսնես:

ՈՍՏԻԿ

(ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ)

ՆՈՒԷՐ ՔԵՐՈԲԷ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆԻՆ

Ո՞ւր ես արագ գընում, խեղճ ոստիկ ծառին,
Տե՛ս, չի ձըգեն քեզ ալիք անդունդը ծովին:

Ինչպէս անտէր որբիկ՝ թշուառ, անպաշտպան,
Որ ընկել է ձեռքը չարանենդ մարդկան:

Չե՛ս ունենալ, ոստիկ, ազատութեան հնար,
Զոհ կը լինիս, խեղճի՛կ, ալեաց չարաչար:

«Չե՛մ զարհուրում ծովից, ոստիկը ասաց,
«Կեանքըս արդէն կորել է, վաղուց եմ ցամքած:

«Հարազատ այն ծառէն ինձ պոկեց հովը,
«Հիմի ի՞նչ, թող տանէ ո՛ւր ուզէ ծովը:

«Հիմկուց դէնը ի՞նչ է էլ ինձ մըխիթար,
«Դալար ծառին կըպչելու էլ չունիմ հընար»:

ԵՐԿՈՒ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ

[ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ]

Блаженъ незлобивый поэтъ
Въ комъ мало желчи, много чувства!...
Некрасовъ.

Քաղցրախօս պոէտ, քու անոյշ լեզուն,
Քնարըդ ներդաշնակ, հոգիդ ըղձայուն—
Աշխարհ գրաւեցին. դափնեզարդ գլխով
Դու ժուռ ես գալիս մարդկանց մէջ շքով:
Քեզ սիրեց աշխարհ,—սիրեց սերտ սիրով,
Արահետ ուղիդ փռեց վարդերով.
Համբաւըդ հեռու աշխարհներ հասցուց,
Քեզ արժանացուց դիւցազանց դասուց.
Ու դեռ քու հոգին չէր ելել մարմնից,
Նա քեզ արձաններ կանգնեց մեռաղից:
Քեզ սիրեց աշխարհ և սիրեց—իրօք,
Զի անոյշ լեզուէդ չի լսեց վատ խօսք.
Լարերիդ երբէք չի տուիր դադար,
Երբոր գովելու ունէիր պատճառ.
Բայց երբ որ բասրել պէտք լինէր չարին՝
Քընարըդ իսկոյն կախվում էր պատին:

Քու ասպարէզն էր գինառատ խընջոյք,
Քեզ պատում էին կանանց, կուսից հոյլք.
Վարդ էր տեսածըդ՝ վարդ էիր երգում,—
Փըշից, տատասկից միշտ հեռի փախչում...

* * *

Այլ էր վիճակը մի այլ պոէտին,
Անհաշտ թըշնամի կարծած ամենին,
Որին ըսկըսած փոքրից մինչի մեծ՝
Մարդկութեան ցեղի անուանեցին ցեց:
Դա՜ռն էր վիճակը, դա՜ռն էր կոչումը
Այդ տարաբաղդին. դրսում՝ ո՛չ տունը
Ունէր նա հանգիստ. ծընընդեան օրից
Սիրոյ մի նըշան չի տեսաւ միջից:
Լեզուն—մահաթոյն ասացին մարդիկ,
Ճարտար խօսուածքը—չարութեան գործիք,
Եւ այն հանճարը, որ նորա բաժին
Տուաւ ի վերուստ,—մարդիկ ջանք արին
Թաղել ցեխի մէջ իրանց վատ կենաց,
Որի մէջ ինքեանք էին թաթախուած:
Բայց նա միշտ հըպարտ՝ մընաց հաստատուն,
Հանճարն էր նորա միակ ձեռնածուն,
Անդողդոջ ոտքով անցաւ այս աշխարհ
Հոգին անվրդով, ճակատը պայծառ.
Եւ մինչև վերջին րոպէն իր կենաց
Սըրտից չի հանեց հառաչանք, ո՛չ լաց:
Բայց երբոր նորա անշնչցած մարմին
Զազրելի սողնոց եղաւ լոկ բաժին,

Եւ երբ շատ դարեր գնացին, անցան,—
Լո՛կ այն ժամանակ մարդիկ իմացան
Այն ազնիւ սէրը սրտի մէջ փակած,
Որ կոյր աչքերուն երբէ՛ք չերևաց.
Իմացան, որ կար նաև այնպէ՛ս սէր,
Որ հաստ փաթաթով ծաղրի պատած էր.
Որ քարկոծ արին այն խեղճ բըժիշկը,
Որ ցաւով նոցա բըժըշկեց վէրքը։

ՔԱՀԱՆԱՅ

[ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ԼԱՄԱՐՏԻՆԻՆ]

Ի ՆՇԱՆ ՈՐԴԻԱԿԱՆ ՍԻՐՈՅ Գ. ՔԱՀԱՆԱՅԻԴ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ

Այն ծեր է կանգնած ամբիոնի վրայ,
Դողդոջուն ձեռքերն երկինք ամբարձած,
Գըթառատ աչերն լի արտասունքով,
Բազմութեան ուշքը դէպի նա դարձած,
Որին ամէնը հայր են անուանում,
Ծանօթ, անծանօթ՝ հաւասար յարգում,
Որի լոկ խօսքը օրէնք է նոցա,
Սրտի գաղտնիքը նորան են յայտնում։

—Քահանայ է նա, քաւող մեղքերու,
Միջնորդ Աստուծոյ մարդկան ազգի հետ,
Հովիւ է անխոնջ Քրիստոսի հօտին,
Երկնաձիր գանձին նա է արթուն դէտ։

Երբ մենք թաթախուած Ադամայ մեղօք
Եկանք այս աշխարհ լըցեալ ցաւերով,
Ո՞վ սրբեց մաքրեց մեր հին մեղքերը,
Ո՞վ մեզ սփոփեց իւր սուրբ խօսքերով.
Կամ՝ երբ ժանտախտած, ընկած մահճումը՝
Մըտատանջ, անյոյս մահ էինք խնդրում,
Պանդխտի նման ամենից թողած,
Ո՞վ մեզ առաջին հասաւ օգնութիւն։

Կամ երբ մոլորուած գառներու նման
Կոյր ձգւում էինք դէպի խորխորատ՝
Ո՞վ արդեօք այն օր փրկեց մեզ մահից,
Դիւական դըրէն հանեց անարատ։
Կամ երբ մեղսալից աչքերըս բընաւ
Չէինք համարձակւում երկինք ամբառնալ,
Որի՞ն կանչում էինք միջնորդ ·հաշտութեան,
Ումո՞վ յոյս ունէինք թողութիւն ստանալ։
Եւ կամ ըզբաղած ունայն գործերով,
Մոռցել էինք Աստուած, կրօն, սուրբ հաւատ,
Ո՞վ է մեր տեղը մեր մեղաց համար
Արտասունք թափում աչքէն յորդառատ։

—Քահանան է այն և միշտ քահանան,
Մեր միջնորդ, հովիւ քաջ և աղօթիչ,
Որբոց հայր, եղբայր աղքատ մուրացկին,
Արտասուաց սրբող, յանցանաց քաւիչ։

Ե՛կ, պատուենք, եղբա՛րք, այդ սուրբ քահանան,
Սիրենք միշտ նորան մանկական սիրով,
Որ ամբողջ գիշեր իւր որդւոց վերայ
Պատրաստ է հըսկել անքուն աչքերով.
Նա բոլոր կեանքը զոհեց մեզ համար,
Զուրկեց փառք, պատիւ, զըօսանք աշխարհի.
Քանց սուրբ քահանան էլ ո՞վ կարող է
Արդեօք մեզ համար լինել հայր բարի։

ԲԱԺԱԿ ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ

Ահա՛ մթնեց արևմուտքը հրէաստանի աշխարհին,
Պայծառ օրը տեղի տուեց երեկոյեան խաւարին,
Արեգական վերջին լուսով դեռ կը փայլէր վառ ի վառ
Գրկած պատած այգիներով Ելէօնին սուրբ կատար։

Երուսաղէմ—փառք հնութեան՝ լերանց վերայ հանգչում էր,
Կարկաչելով Յորդանանը ափերի մէջ թաքչում էր,
Մեռեալ Ծովը քընաթաթախ աչերն ի վեր ամբարձած,
Համարում էր անթիւ աստղեր՝ երկնից տեսքին ըզմայլած։

Մութը իջաւ.... տարածուեցաւ գերեզմանի լռութիւն։
Ծագեց լուսինն ու լոյս տուեց Գեթսեմանի այգւոյն.
Ձիթենիի ծառերի տակ՝ հողի վերայ տարածուած,
Երեք հոգի խոր քնել են՝ դարդն ու հոգսը մոռացած։

Բայց ուրիշ քուն կաշկանդել էր համայն ազգը մարդկութեան,
Խըրուած, թաղուած մինչև կոկորդ ճահիճի մէջ մոլութեան.
Միայն Մինի սուրբ աչերից քունը հեռի էր փախչում,
Ո՛չ խայթ խղճի, ո՛չ աշխարանք նորա հոգին էր տանջում։

Նա անմեղ էր. մոլութենին նա միշտ մընաց անհաղորդ,
Լոկ մարդկութեան համար թափեց այնօր արցունք աչքից յորդ.
Մահագուշակ սառսուռ ընկաւ նորա տըկար մարմնին,
Երբ փրկութեան մարդկան ազգի բաժակ տեսաւ առաջին:

«Հայր, գոչեց նա, վիշտը հոգին իմ ճընշում է չաբաչար,
«Քանի որ գամ, պըսակ ու փուշ աչքէս անցնում են շար շար.
«Կու գայ ժամը, Ես այդ գիտեմ, գառը կ՚լինի ողջակէզ,
«Չի տրտնջալ իւր վիճակէն, կը խոնարհէ գլուխը հեզ:

«Միակ Որդիդ պիտի մեռնի, որ ազգ մարդկան ազատէ,
«Անգոհ մարդը նորա գլխին հայհոյանքներ կըթափէ.
«Հայր, Հայր, ինձնից թող հեռանայ այս բաժակը դառնութեան,
«Որոց համար ես պիտ՝ մեռնիմ՝ բընաւ չարժեն փրկութեան.
«Բայց թէ Որդուդ գառը մահը ազգիդ կուտայ նոր մի կեանք,
«Նոցա անթիւ մեղաց համար լըցի՛ արիւնն իմ փրկանք»:

ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ

Մ. Բ. ՄԱՆԿԱՆ

Հազա՜ր երանի քեզ, մանուկ ամբիծ,
Որ շուտ հեռացար դու այս աշխարհից,
Ուր վաղուց ի վեր ունի բնակութիւն
Անմեղութեան հետ մոլի չարութիւն:
Բայց այն ո՞վ գիտէ՝ քե՞զ ինչ էր սպասում
Փըշոտ, տատասկոտ այս մեր աշխարհում.
Միթէ յաւիտեա՞ն պիտի մընայիր
Հանգիստ գրկի մէջ քու մօր սիրալիր,
Կամ թէ յաւիտեա՞ն քեզ պիտի ժըպտար
Գարնան վարդի հետ այս օտար աշխար:

ՀԱՅ ԱՂՋԻԿ

Դու տեսե՞լ ես երկնքումը
Պայծառ լուսին ծագելիս,
Կամ թէ կանաչ տերևի մէջ
Կարմիր ծիրան փայլելիս։

Դու տեսե՞լ ես ծաղկոցումը
Կարմիր վարդը փըթըթած,
Շուշան, մեխակ ու նունուֆար
Չորս բոլորքը պար բռնած։

Բայց լուսինը խիստ խաւար է
Հայ աղջըկայ առաջին,
Ծիրան, մեխակ ու նունուֆար
Չ'արժէ նորա մէկ պաչին։

Երկու թըշին վարդ են նստել,
Ճերմակ ճակտին՝ մէկ շուշան.
Ժպիտը բերնից ցած չի գալիս—
Անմեղութեան է նշան։

Տե՛ս, նա առաւ կարմըրելով
Իր ընկերից դահիրան,
Դրըմդրըմբեցուց փափուկ մատով
Ու ընկըսեց լեզգինկան։

Նազուք մէջքը ծառի նըման
Տատանում է գեղեցիկ,
Մէկ թռչում է նա անդուման,
Մէ՛կ գընում է խիստ հեզիկ։

Հալվում է խեղճ կըտրիճների
Սիրտը՝ նորան տեսնելով,
Ծերը իրան անիծում է,
Որ ծերացաւ խիստ շուտով։

ՔԵՕՌ-ՕՂԼՈՒ

ՎԻՊԱՍԱՆՈՒԹԻՒՆ

(ԱՆԿԱՏԱՐ)

1. ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ

Անկա՛ջ արէք, Թարիֆ անեմ Քեօռօղլուի քաջ արարքը,
Քեօռօղլուին շատ են սիրել մեր պապերը ու մեր հարքը.
Ո՞վ չգիտի Քեօռօղլուի անմահական գործքն ու բարքը,
Մինչ էս օրըս աշուղները մէջլիսի մէջ նըրա վարքը
Պատմելով՝ մոռացնում են լըսողներուն դիփ աշխարքը։
Մայիսի բըլբուլ էին նըրա չունգըրի անուշ լարքը,

Նըրա նետը ղանադ ունէր՝ դուղ հասնում էր մինչ ամպերը,
Նըրա Թուրը անդամանդի՝ կըտորում էր արկաթները,
Հայելու պէս պըսպըղում էր նըրա հատու սուր խանջերը,
Ի՞նչ է ժանգը՝ չէին խաբար նըրա զէնք ու զըրահները.
Մինչ էս օրըս սարսափում են Սուլթանի խեղճ նօքարները,
Յիշելով Քեօռօղլուի անցած գընացած արարքը։

Նըրան անկեղծ սիրում էին Հայը, Թուրքը ու Պարսիկը,
Թէ դուշմանը, բարեկամը, ջահել տղէն ու աղջիկը.
Սըխրագործութեանը նըրա ու մեծանձնութեան խաբրիկը
Բարձր Եալբուզ սարից բռնած՝ անցել էին մինչ Հնդիկը,
Հազար հոգի անջատ ունէր նըրա հեծւոր քաջ գընդիկը,
Աշխար կ՚անէր տակնուվըրայ, Թէ չէր խաւրել շուտ աստղիկը։

Անկա՛ջ արէք քօռ աշուղիս՝ ձեզ հրաշալի բան եմ ասում,
Ջահել տըղէ՛րք լաւ ուշկ դըրէ՛ք՝ զարմանալի բան եմ ասում.
Սիրուն կուսանք՝ լաւ միտք դըրէ՛ք՝ արտասուելի բան եմ ասում,
Յարգոյ ծերեր՝ ինձ լըսեցէ՛ք՝ ձեր պապերու բանն եմ ասում,
Հայ քրիստոնեա՛յք, ազգի իշխա՛նք՝ խորհրդաւոր բան եմ ասում,
Ուշկով միտքով անկաջ դըրէք՝ ձեզ ամենիդ բան եմ ասում։

2. ԱՇՈՒՂ

Աշուղի լեզուն դըրխտն է ասում ամեն մի բանին,
Իր անմեղ հոգին օսկով չի ծախում նա Մամոնային.
Միշտ մէկն է ասում նա՝ Թէկուզ եարին, Թէկուզ դուշմանին,
Չի վախում խօսել դըրխտն առաջի ահեղ ատենին։
Աշուղն ամենի խաԹրին գըլուխը ղուրբան է դընում,
Տըխրած որ տեսնի՝ ինքն էլ նըրա հետ անկեղծ է տըխրում.
Ծիծաղողի հետ ինքն էլ է իսկոյն ուրախ ծիծաղում։
Հաղով ծընել է մօրը արգանդէն, հաղով է մեռնում.

Աշուղը թէկուզ եաշուլըն իլի հարուր տարեկան,
Նրա միամիտ պարզ հոգին մնում է միշտ մանկական։
Խօջա ու քեասիբ, տէր ու ծառայ են նրա սիրական,
Հաւասար մարդ են՝ թէկուզ քրիստոնեան, թէ մահմե-
տական։

Վառ արեգակը ամենի համար լուս է ու պայծառ,
Միայն աշուղին ցերեկուայ մէջն էլ մութ է ու խաւար,
Մութն է աչքերը, բայց լուս է հոգին, սիրտն է բոցավառ,
Քանց գրագէտէն լեզու ունի նա անուշ ու ճարտար։

3. ՔԵՕՌՕՂԼՈՒԻ ՍԱԶԸ

Էս բանձր ժեռուտ սարի գագաթան բազմ է նստած,
Թէ՞ էծը վայրի ջըլոտ ոտներով է էնտեղ հասած.
Ամպի կըտո՞ր է կըպել երկնամերձ էդ սարի ծայրին,
Թէ՞ ծառ կամ մացառ բըսնում, աճում են յանբընակ
վայրին։

Ո՛չ ծառ և ոչ բոյս, ոչ հաւ թեւաւոր և ո՛չ անասուն
Կարող են հասնել ոտով կամ թեւով էդ սարի գըլխուն.
Էդ սարի օդէն մենակ մէկ մարդու դօշըն է ծըծել,
Էդ սարի գըլխուն մենակ մէկ մարդու ոտըն է կոխել.
Սըրընթաց Ռաշտի ոտքըն էդ սարում ճանփայ է բացել
Ու Ռաշտի նալը նրա կըշտերից կըրակ է հանել։
Բայց այժմուս չի կայ, ոչ մարդը, ոչ ձին էդ սարի վըրէն,
Նոկ քամին ազատ իջնում է էնտեղ ամպի մէջերէն,
Ու լուսնի շողքը պայծառ գիշերուն հանդարտ ու հեզիկ,
Մարդոցմէ թաքուն պար են բոլորում զինչ անմեղ
մանկտիք.

Ու սարի քաջքը գիշերուայ մըթին վըհուկներու հետ
Ծըչում, ոռնում են, յետոյ յօրինում կաքաւ անհեթեթ։

Մոլորուած ճամփորդ, շուտով հեռացի՛ր ահաւոր տեղէն,
Քըշէ՛ ձիդ առաջ, խանջէրըդ հանէ՛ արծաթ պատենէն,
Տեսնո՞ւմ ես բերդը էդ սարի գըլխին. չար դեւի նըման
Հազար բոցեղէն շանթեր կու շաղէ բիրդէն քու վըրան.
Զըգիտե՞ս եանի, որ դիւաբընակ էդ սարի գըլխուն
Քաջ լաշքեարովը իր բունն է դըրել ահեղ Քեօռօղլուն։
Ճանփէդ երկար է առաջիդ, ո՛վ մարդ, սրտանց աղօթէ՛,
Որ քու Աստուածը մեղաւոր հոգիդ մահէ ազատէ։

4. ԲԱԶՄԱԿԱՆՔ ԽՆԴՐՈՒՄ ԵՆ ԱՇՈՒՂԻՆ

Ա՛շուղ, բըլբո՞ւլըն է քեզ աւանդել իր քաղցր լեզուն,
Քրովբէ՞ն է դիպել իր սուրբ մատերով քու սիմ լարերուն,
Քու սուր բերանո՞վդ եարաբ խօսում է Արքան իմաստուն,
Անցածն ու գալուն քեզ ո՞վ է յայտնել, ո՞վ անուս գիտուն։
Դիպչէ՛ մատերով արծաթ լարերուն խօսնակ չունգուրին,
Անշունչ թելերուն շո՛ւնչ տուր, խօսեցո՛ւր լեզւով մարդ-
կային.
Թո՛ղ պատմէ մեզի գործքը դիւցազանց անցած դարերին,
Ո՞վ էր բնակիչը էդ դիւաբընակ վայրի սարերին։

5. ԱՇՈՒՂԸ ՊԱՏՄՈՒՄ Է

Սուլթան Մահմուդ բըռնաւորը՝ օրէս երկու դար
անցած,
Ղըզըլբաշի մեծ տէրութեան ոսկէգահոյքն էր նըստած.
Նրա դօշում նօքարներու չիկար թիւը, հէսաբը,
Անպատմելի զալըմ մարդ էր, ասում է հին քիթաբը։
Հէ՞ր է խըռով ժողովուրդը գոռոզ մահմուդ Սուլթանին,
Մէկզմէկով խըռնուած են ինչո՞ւ պաշտողք Ղուրանին.
Ի՞նչ է հարցնում բազմութիւնը էդ խուժադուժ իրարից,

Ջիլ՞ Շահին չար խաբար է հասել իշխան խաներից,
Ջիլ՞ Քուրդը վըրայ տուել, թալանել է Հերաթը,
Ջիլ՞ Վիրքը ղօշում առած՝ հասել է մինչ Սէհրաթը։
Մէկանց երեսն ուրախ, զուարթ, միւսներին խիստ տըրտում,

Կէսը հա՜յ հա՜յ, կէսը վա՜յ վա՜յ ասում, լալիս ու խնդում.
Ղըզըլբաշն է հա՜յ հա՜յ ասում, վա՜յ ասօղը խեղճ հայն է,
Վայ վաղլախը մեր խեղճ ազգի քամբաղդ կեանքի կէս փայն է։

Վա՜յ ասելով՝ օրը մաշեց, լուս արեւ մըթացուց.
Վա՜յ ասելով՝ թաղը կորուց, ձեռի թուրը բըթացուց.
Ա՜խ ազգի վայ, ի՞նչ ողջ կարդամ էդ անիծած քու ձէնին,
Քեզ ո՞վ ցանեց հայու երկրում, որ պինդ կըպար մեր սըրտին։

Կուլէ՞ եարաբ մէկ օր, երբ դու խսպառ կորչէս մեր մէջէն,
Կուլէ՞ օր մի, երբ ցաւք ու դարդք հայի հոգին չի տանջէն...
Ամմա... աչքըդ շո՛ւռ տուր, նայէ՛ դու էս երկու քամբաղդին,—

Մէկի աչքը արտասուալի, արնաշաղախ միւսին.
Որ լալիս է արտասունքով թըխամազ է ու ջահել,
Իսկ մէկէլի գըլխուն վաղուց տարիքն իր ձիւնն է ցանել...
Պատմութենիս միտքը կարճ է. Շահը խիստ էր բարկացել
Իր նօքարի վըրայ, իսկոյն հրամայել էր կուրացնել.
Կուրացնել էր նա հրամայել, սըրատեսին կոյր դարձնել,
Ախ, գիտէ՞ք դուք, հասկանո՞ւմ էք թէ ի՞նչ բան է կոյր ասել։

6. ԿՈՒՐԻ ՀԱՂԸ

Զունդուր իմ խօսուն, դու թարիֆ արա խեղճ կուրի հալը,
Օրէնը քանի՞ անիծում է նա իր աշխար՝ գալը.

Ի՞նչ է պէտք նըրան աշխարքիս գանձը, հարըստի մալը,
Մազամ չէ՞ն հաւսար թէ փշրած շուշէն, թէ անգին լալը։
Արեւի շողքը կուրի էրեսը էրում է էրում,
Կուրը արեւի տեսքին համաշա հասրաթ է մընում.
Երկիր ծաղկազարդ, երկինք աստղազարդ՝ երազ են թըրվում
Խեղճին. հաւասար մութ են լոյս ցերեկ, խաւար իրիկուն։

Գարունն է գալիս, փըռում է գետնին նախշուն խալիչան,
Կոչունք է անում, մէջլիս են գալիս հաւեր զանազան.
Ծաղկունքն էլ գալիս կանաչ ու կարմիր՝ նոր հարսի նըման,
Գարնան մէջլիսին անհրաւէր մընում է կոյրը միայն։

Օրը մըթնում է, թուղպը քօղում է երկնից դիմակը,
Հազար կամարից չախմախ է տալիս ամպից կէծակը,
Կանաչ-կարմիրը կամար է կապում ծաղաց ի ծաղը,—
Միայն խեղճ կուրի համար անտես է Աստըծու փառքը։

Հէրն ունի որդի, մէրն ունի աղջիկ՝ նազլու ու սիրուն,
Զաւակը ծնօղաց երեսն նայելիս՝ խընդում է, ցընծում,
Ծնօղը զաւակի վըրէն նայելիս՝ ինսան է տեսնում.
Ի՞նչ շահ է կուրին, թէ ունի զաւակ՝ տեսնել չէ կարում։

7. ՋՐՈՒՑ ՀՕՐՆ ՈՒ ՈՐԴՈՒ ՄԷՋ

Տէրը ասաց ջահել տըղին.—«Տե՛ս աշխարքիս քու բաղդին,
Քըսան տարուայ աշխատանքիս վարձն այս էր, վա՜յ իմ գըլխին.

Ո՛րդեակ, ինչ որ հիմի տեսար՝ մըտքիդ պահէ՛ յաւիտեան,
Եւ ինչ որ քեզ պատմելու եմ՝ չի մոռանաս ցոր մահուան։

Լըսէ՛ իմ որդի, լըսէ՛ սիրական,
Սրտի դարդերը հօրըդ չուառական,
Լըսէ՛ դու ուշքով հօրըդ զըրուցին,
Ու մի՛ մոռանար մինչ շունչըդ վերջին։
Վառվում է սիրտըս բոցով գեհենին,
Արիւնըս եռում դամարիս միջին.
Հոգուս մէջ ոխը դադար չէ տալիս
Ինձ ոչ օր ցերեկ, ո՛չ ժամ քընելիս։
Ա՜խ, ես այս օրուա՞ն պիտի հասնէի,
Դուշմանիս մինչ վերջ յաղթող տեսնէի.
Ինչո՞ւ պակսեցաւ ուժը իմ սըրտէն,
Որ սուր չառի ձեռս դուշմաններուս դէմ։
Քանց այսպէս թըշուառ օրեր անցնելը
Բիւր պատիկ լաւ չէ՞ր փառքով մեռնելը...
Ո՜հ որդեա՛կ, որդեա՛կ, անիծիր դու մի՛
Ալեօր հօրըդ օրերն ցաւալի.
Բա՛ւ է, որքան ես գըլուխս եմ լացել,
Արիւն արցունքով մահիճս եմ թացել.
Մի՛ դու էլ նորից անիծիր ինձ, մի՛,
Արեւուդ մատաղ, աղեգ իմ որդի.
Լըսէ՛, իմ որդի, լըսէ՛ սիրական,
Սըրտի դարդերը հօրըդ չուառական...

ԱՆՎՆԱՍ ՄԱՐԴ

(ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ)

ՆՈՒԷՐ ՄՆ. ԹԻՄՈՒՐԵԱՆԻՆ

Живя согласно съ строгою моралью,
Я никому не сдѣлалъ въ мірѣ зла.
Некрасовъ.

Հետեւելով միշտ օրինաց աշխարհի,
Ես կեանքումըս մարդու վընաս չի արի.
Արժանացայ մեծ մեծ պատուոյ ու փառաց,
Որ միմիայն նըպատակն էր իմ կենաց.
Տունըս առատ ազգի ազգի ուտեստով,
Սընդուկներըս լի թանգագին ըզգեստով,
Ծառաներըս մունջ, միշտ հըլու հրամանիս,
Անպակաս էր ոսկի, արծաթ գըրպանիս։

Բայց ո՞վ տեսաւ երկրիս վըրայ անփուշ վարդ,
Այսպէս յաւէրժ փառքով լըցեալ չի կայ մարդ.
Այո՛, հասան ինձ էլ օրեր դառնագին,
Բայց ի զո՜ւր, զի յանցաւոր չէր իմ հոգին.
Ես մընացի Տիրոջ կամքին հընազանդ,
Աղօթելով տիւ և գիշեր ջերմեռանդ։

Հետեւելով միշտ օրինաց աշխարհի,
Ես կեանքումըս մարդու վընաս չի արի։

Մի օր ծառաս կոտրեց իմ մեծ հայելին,
Որ կ՚արժենար քիչ-քիչ հազար ֆիօրին․
Ես չասացի նորան խօսքեր անվայել,
Այլ ստիպեցի վեց ամ ձըրի ծառայել․
Այս դիպուածը նորան խըրատ կը լինէր,
Թէ որ մինչեւ եօթներորդը նա ապրէր։
Հետեւելով միշտ օրինաց աշխարհի,
Ես կեանքումըս մարդու վընաս չի արի։

Մի օր եկաւ իմ մօտ մի խեղճ պատանի,
Խընդրեց, որ ես դընեմ նորան մի բանի․
Խիստ չափաւոր էր թըշուառի խընդրածը,
Բայց էն տարի շատ թանգագին էր հացը․
Զընդունեցի․ նա էլ գընաց ջուրն ընկաւ․
Ափսո՜ս տըղայ, որ նա էդպէս շուտ մեռաւ։
Հետեւելով միշտ օրինաց աշխարհի,
Ես կեանքումըս մարդու վընաս չի արի։

Մի օր տեսայ մի ալեւոր մուրացկան,
Որ վեց տարի առաջ այգիումս էր վարձկան․
Խօշըբէշ արի հետը, սիրով խօսեցի,
Սրանից սավայ՝ վո՞նց է քէֆըդ, հարցուցի․
Բայց նա յանկարծ ինձնից խընդրեց մէկ մանէթ,
Ես զարմացայ սաստիկ ու շուտ դարձայ յետ։
Հետեւելով միշտ օրինաց աշխարհի,
Ես կեանքումըս մարդու վընաս չի արի։

Մի օր որդիս իրա կամքով, անհրաման,
Սընդուկիցըս հանեց հինգ թէ վեց թուման․

Ես իմացայ․ վըրայ հասայ բըռնեցի,
Ձեռքը կապած՝ դատաւորին մատնեցի․
Շատ չի անցաւ, վախից խեղճը թոյն կերաւ․
Ահա՛, էսպէս միակ յոյսը իմ կորաւ։
Հետեւելով միշտ օրինաց աշխարհի,
Ես կեանքումըս մարդու վընաս չի արի։

Իմ Շուշանի սիրտը կըպաւ Օհանին․
Էդ Օհանի ծընողք չունքի խեղճ էին,
Ես Շուշանիս տուի հարուստ քօռ Գօգուն,
Որ համրանքով չըգիտէր չափն իր ոսկուն․
Բայց քանբաղդ էր ծընած օրից խեղճ Շուշան,
Վեց ամսից մըտաւ թաց, սառ գերեզման։
Հետեւելով միշտ օրինաց աշխարհի,
Ես կեանքումըս մարդու վընաս չի արի։

ՀԱՅ ԵՒ ՀԱՅՈՒԹԻՒՆ

Ո՞վ է հայը. մի՞թէ նա է, որ խօսում է հայ լեզուով,
Եւ կամ՝ որի մականունը յանգում է եան մասնիկով,
Որ ուտում է ամէնայն օր ճաշին տօլմա ու փլաւ,
Կամ՝ պարծանօք միշտ հագնում է հայի գըդակ ու հալաւ։

Ո՞վ է հայը. մի՞թէ նա է, որ գընում է հայի ժամ,
Ու տարէնը հաղորդվում է խիստ սակաւից՝ չորս անգամ,
Որ կեանքումը պաս չի կերել, ծոմ էլ պահում է նոյնպէս,
Յօրանջելիս խաչ է կընքում բաց բերանն ու երես։

Ո՞վ է հայը. մի՛թէ նա է, որ տեսնելիս տէրտէրին
«Օրհնեա ի տէր» պատրաստ ունի ամէն րոպէ իր բերնին,
Որի համար մեծ ամօթ է, նաև մեղք է մահացու,
Թէ Զատիկի Թաթախմանը չուտէ Թերխաշ կարմիր ձու։

Չէ, սի՛րելիս, ազգութիւնը չէ՛ արտաքին արարմունք,
Հայ ծընելըդ անգամ չի տալ քեզ հայութեան իրաւունք,
Ոչ կամ թէ եան մականունիդ վերջի վանկի մասնիկը,
Կարմիր ձուով կամ թէ անձու կատարում ես Զատիկը։

Քալլա-փաչա կամ թէ բօրշ է ամէն օրուայ կերածըդ,
Սեռտուկ, պալտօ կամ թէ չուխայ է վըրայի հագածըդ—
Ողջը մին է. ծէսով չես տալ ազգիդ վընաս կամ օգուտ,
Տեղը մընայ ազգութիւնը, այդ նաև վարձ չէ՛ հոգուդ։

Թէ դու հայ ես՝ հայութիւնդ պիտի յարգես ան-
պատճառ,
Հայաստանը պիտի լինի յուսոյ աստղը քեզ համար.
Օտարինը դու մի՛ ատիլ, մի՛ էլ սիրիլ կուրօրէն,
Բայց դու հայի օգուտները միշտ վե՛ր դասէ ամէնէն։

Արուեստ, ուսում, շըքեղարուեստ տարածէ՛ հայ ազ-
գի մէջ,
Բայց բընութեամբ միշտ հեռացո՛ւր նորա մէջէն կրօնի վէճ.
Քեզ ի՞նչ շահ է, թէ դու կ՚ասես՝ հոգին բըղխել է հօրից,
Կամ թէ Որդին հոգւով սրբով անսերմ ծընունդ է Մօրից...

Թո՛ղ, սի՛րելի, այդ խընդիրքը, աչքըդ դարձո՛ւր դէպ
հարաւ,
Բիւր բիւր հոգիք դու կը տեսնես կորած դորա պատ-
ճառաւ.
Բայց մինչ այսօր այդ խնդիրքը մընացել է անվըճիռ,
Թոյլ խելքո՞վըդ աշխատում ես քակել անքակ այդ կընճիռ։

Սիրէ՛ ազգըդ ո՛չ լոկ խօսքով, սիրէ՛ ինչպէս քու անձը,
Նորա օգտին, թէ պէտք լինի, զոհէ՛ բոլոր քու գանձը.
Մի՛ խընայիլ կեանքըդ անգամ, արիւնըդ բե՛ր նորան զոհ.
Ո՛չ այն յուսով, որ քու ազգը իսկոյն լինի քեզնից գոհ։

Իսկական սէրը չի պահանջում ամենևին տըրիտուր,
Թէ տուածըդ յետ առնուլ՝ դորան կ՚ասեն առուտուր.
Բայց վա՜յ նոցա, որք անըզգայ են իւր ազգի վիճակին,
Հազա՜ր անէծք նոցա վերայ, էրնէ՜կ շան պէս սատակին։

Թէ դու հայ ես՝ գիտե՞ս արդեօք՝ ո՞վ էր ազգիդ նա-
խահայր,

Ո՞րտեղ, ո՞ր կողմ նա ընտրել էր ազգին համար հայ աշ-
խարհ.
Քանի՞ տարի անկախ մնաց հայը օտար ազգերից,
Ի՞նչ էր պատճառ, որ նա ընկաւ իր առաջուայ փառքերից։

Ո՞ւր ցրուեցաւ քու խեղճ հայը, ունի՞ այժմ օգնական,
Կա՞յ մի հընար, միջոց կամ յոյս նորա կրկին նորոգման.
Թէ կայ հընար՝ դու պատրաստ ես անձըդ ազգիդ զոհ անել,
Խիստ կըտըտանք, սաստիկ տանջանք, սով ու ծարաւ
միշտ տանել։

Դու պատրաստ ես թողնել կայքըդ, ծընողք, եղբարք
սիրական,
Սիրելւոյդ տեղ կըրծքիդ սեղմել միշտ մահաւիթ հըրացան.
Դու պատրաստ ես անվախ երթալ թշնամիի սուրի դէմ,
Սարսափելի մահըդ տեսնել դու կարո՞ղ ես ծաղրադէմ։

Այդ ժամանակ քեզ հայ կ՚ասեմ. . . . . . .
. . . .
Բայց թէ փորըդ տօլմաներից, կամ փլաւից ուռաքի,
Հաւատացի՛ր, ուտելովըդ օգուտ չես բերիլ ազգի։

ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔՈՒՄ ԿՐԹԱԾ ՀԱՅ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ

Տեղը եկաւ՝ հայ է նա, տեղը եկաւ՝ այլազգի,
Իրօք ո՛չ այդ և ոչ այն է, այլ ծընունդ մի նոր ազգի։
Հագնըվում է նա միշտ en grand, ման է գալիս à la chique,
Ճաշ է ուտում, ո՞ւր էք կարծում, chez Dusseau կամ Do-
minique.
Կարդում է նա Morning, Débats, ոչ Բազմավէպ, ah! fi, donc!
Ֆըրանսերէն է կոտրատում, հայերէնն է mauvais ton.
Զարթում է նա ուղիղ մէկին, անկողնի մէջ թէյ խըմում,
Նախաճաշիկն է երեքին, Գաղխացի պանդոկում.
Վեցին քառորդ՝ ճաշի ժամ է չընաշխարհիկ մեր հային,
Ո՛չ թէ ստիպուած է այդ անել, այլ որ վըրան շատ խօսին։
Ուշի ուշով հետևում է Պետերբուրգի լուրերուն,
Դերձիկկից էլ ճիշտ տեղեակ է новомодный շորերուն.
Թէև զուրկ է մուզիկայից, բայց опера սիրում է,
Бозіо-ի անուշ ձէնից նորա խելքը գընում է։
Պինդ խօսում է, ինչ որ կանխաւ feuilleton՚ում է կարդել,
Խօսքով աշխարհ կործանում է մեր պարոնը անարգել.
Նէպիր, Դունդաս ու այլ անձինք են նիւթ նորա զըրոյցին,
Պախարակում է Hugo-ին ու սիրում է Դիկկէնսին։

Նա սիրում է, նա ատում է ո՛չ սեպհական իր խելքով,
Նա խըմում է, նա ուտում է ո՛չ իր բերնի ճաշակով։
Նորա խելքը feuilleton-ն է, прейсъ-курантъ-ն է ճաշակը,
Ու Գիտութեանց ճեմարանը է ո՛ր ասես պանդոկը։
Քանի տարի քաշ է գալիս Պետերբուրգում այս կերպով,
Ու յետ դառնում իր հայրենիք դատարկ խելքով ու ջիբով։
Այնուհետեւ պահանջմունքը նորա մեծ են անհեթեթ,
Միայն ինքն է խելօք, գիտուն, իսկ այլք՝ կոպիտ ու տգէտ։
Այդ ի՛նչ զարմանք, որ յիմարը ուզէ պատիւ իր անձին,
Նա՛ է յիմար, որ անարժան տայ պատիւը յիմարին.
Բընութենէն խելագուրկին Պետերբուրգը խելք չի տալ,
Մեծ հունար չէ՛ փողոցներում աննըպատակ միշտ ման գալ։

1857

—

ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔՈՒՄ ԿՐԹԱԾ ՀԱՅ ԱՂՋԻԿ

Շուշա՛ն, շուտով դէմքըդ ծածկէ՛, ձիւն դու թուի՛ր մըրոտած,
Տե՛ս, սիգաձեմ ման է գալիս հայ աղջիկը մեր կըրթած.
Վարդի գոյնը ужъ не въ модѣ: то-ли дѣло блѣдный ликъ!
Այստեղում блѣдный են դիմ՝ համ աղջըկունք, համ կնանիք։
Ի՞նչ է դաղտնին блѣдныйութեան—այդ յայտնի չէ ոչ ոքին,
Միայն կ՚ասեն, որ շատուց է կաւիճ՞ն ունի բարձր գին։
Առաւօտ է. մեր աղջիկը հայլիից չի հեռանում,
Նորա ծընօղք այնօր ճաշի гвардеецъ են ըսպասում.
Гвардеецъ է, լա՛ւ միտք արէք, հայ չէ, անշնորհ ու տգէտ,
Гвардеецъ է՝ փայլուն շորով, ուսին դըրած эполетъ.
Տուն կըմանի, դըլուխ կըտայ այնպէս սիրուն, շնորհաշուք,
Որ մեր կըրթած հայ աղջըկայ սիրտը կ՚անէ тукъ-тукъ-тукъ!
Էնդուր համար նա հայլիից օրն ի բուն չի պուկ գալի.
Гвардеецъ-ին դուր չի գալը խիստ է նորան ըզգալի։
Ո՛չ լոկ դէմքով պիտի դուր գայ, այլ և անուշ խօսքերով,
Ի՞նչպէս, ի՞նչ կերպ, դուք կը հարցնէք, այդ էլ չըգիտէ ոչով։
Բարձի տակը պահած ունի նա George Sande-ի roman-ը,
Գիշերները մօրից թաքուն կարդում է մինչ չորս ժամը.

Անհատական այդ աղբիւրից նա քամում է անդադար
Սիրոյ զգացմունք, սիրոյ խօսքեր—կանանց սրտին մը-
խիթար:

Նա գըտաւ իւր идеалъ-ը, այսօր ճաշին կըտեսնէ
Նա իւր անտես սիրահարին, ում որ սիրտը տուել է:

Հայո՛ց աղջիկ, Հայո՛ց աղջիկ, գնա՛ առաջ, մի՛ վախիր,
Блѣдный դէմքըդ, չինծու խօսքըդ ովի՞ն ասես չեն խաբիլ:

Гвардеецъ-ին դուր չես գալի,—ի՞նչ ափսոսանք, ի՞նչ վընաս,
Քեզ սիրահար гусаръ, уланъ, артиллеристъ կ'ունենաս:
Դու փո՛րձ փորձէ նորից դուր գալ, անոյշ ժպտա՛ ու խօսէ՛,
Քըսանմէկըդ արդէն մօտ է, տե՛ս, առաջիդ մեծ փոս է:
Բայց մի՛ թողնիլ դու George Sande-ին, идеалъ-իդ մ'ու-
րանալ.
Թէ ոչ ջահիլ, գոնէ ծերուկ կ'առնէ քեզ Ռուս генералъ.
Բայց զգուշացի՛ր դու Հայերից, գին չեն դնիլ, չեն սիրիլ
Քեզ, ինչպէս դու ցանկանում ես. դու քեզ Հային մի՛
մատնիլ:
Փորձ փորձեցիր ու դուր չեկար ո՛չ уланъ-ին, гусаръ-ին,
Քըսանհինգըդ մօտենում է. հա՜յ աղջիկ, վա՜յ քու հալին:
Հայո՛ց աղջիկ, Հայո՛ց աղջիկ, գնա՛ առաջ, մի՛ վախիր,
Блѣдный դէմքըդ, սիրուն խօսքըդ ովի՞ն ասես չեն խաբիլ:
Տարիներըդ ակօս ձըգեց քու շնորհալի երեսին,—
Վընաս չի կայ,—подругъ-ներըդ դորա համար ճար ունին.
Երբ որ տանն ես՝ մի՛ հրամայիլ որդոց քեզի մօտենալ,
Դուրս գընալիս՝ ликъ-իդ ձըգէ՛ դու կըրկնածալ հաստ вуаль,
Հարցնողներից ուշի ուշով ծածկէ՛ տարիդ ծընընդեան,
Ու ամենին հաւատացո՛ւր, որ տասնութ ես տարեկան:

ՈՒՍԱՆՈՂԻ ԿԵԱՆՔԸ

ԵՐԳ

Ուսանող ասածըդ մի երջանիկ մարդ է,
Զի նա միայն լաւ ապրել գիտէ.
Շիշը գինով առատ,
Քսակը փողից փարատ:
Այսպէս ապրել մի՞թէ լաւ բան չէ.
Փողից դարդակ ինքը, պարտքը մինչեւ շլինքը,
Այս է գոված ու ազնիւ կեանքը:

Ուսանողի սիրտը սիրոյ էլ է տուած,
Ինչպէս հրամայել է մեզ Աստուած.
Սիրուն աղջիկ տեսնել
Ու քամակից չընկնել,
Այս օրէնքով խիստ է արգելած.
Գըրել—կարդալումը ո՞վ է մեզնից առաջ.
Գա՛յ, մի կանգնի տեսնենք մեր առաջ:

Մի քանիսն են ասում. «Դու խաղումն ու քէֆում,
Ի՞նչ շահաւէտ բաներ ես տեսնում».

Այսպէս ասողները
Են լոկ տըխմարները.
Որք փողին են Աստծոյ տեղ պաշտում.
Օր մի քեփովացած, օր մի իմաստասէր—
Այս Մովսէսն էլ բնաւ արգելած չէր:

Հօրըս խիստ նամակը ինձ միշտ տխրացնում է,
«Ինչե՞ր սովորել ես» հարցնում է.
Նաև՝ ուրիշ սըրանից,
Իսկոյն յետ Մեծ-Պասից
Մեզ դատաստան ահեղ սպասում է.
Բայց մի վախէք, եղբարք, Աստուած մեզ օգնական,
Ամէնքըս էլ կ՚իլենք բաւական:

ԲԱՐԻ ԽՐԱՏ

ՆՈՒԷՐ ԳԱԲՐԻԷԼ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆԻՆ

Դիւ չէ գըրած՝ առաջ դու լա՛ւ միտք արա,
Ո՞վ է խեղճիդ գըրուածները առնողը.
Յետոյ՝ և այն մասին փոքր ինչ հո՛գս արա,
Որ քեզ սիրէ քու յարգելի կարդողը:

Դու այս երկու հանգամանքը լա՛ւ քըշէ,
Քու քանքարի վըրայ շատ յոյս մի՛ դընիլ,
Եղի՛ր Թէկուզ Խորենացի, Եղիշէ,—
Ջըսիրելով քեզ՝ գըրքերըդ չե՛ն գընիլ:

Գըրքիդ մէջը պարսաւանք մի՛ տալ հային,
Հայը խըրատ (թէև խելօք) ատում է.
Մի՛ ծիծաղել նորա տխմար գործերին,
Որ նա աւանդ հօրենական կարծում է:

Մի՛ դու հային իր խոր քընէն արթնացնիլ,
Բարոյական քունը նորա անուշ է.
Կամ անցեալը նորա առջև մի՛ յիշել,—
Այդ անցեալը նորա աչքին սուր փուշ է:

Գովէ՛ նորա այն սըխրալի արարքը,
Որ խեղճ հայը երազումն էլ չի արել,
Նորա ամոք բնութիւնը ու բարքը,
(Սուտ պարծանքը հայերի խելքն է տարել):

Գրէ՛, թէկուզ լեզուդ լինի Սանսկրիտին,
Հայը շատ ուշք կարդացածին չի դնում.
Նա լսում է մի քանիսի դատմունքին,
Թէ ի՛նչ կերպով պարոն Օհանն է դատում:

Օհաններն են հայոց դատմանց փորձաքար,
Որոնց խօսքը ու վճիռը անփոփոխ
Միշտ մնում են նոցա համար դարէ դար.
Օհաններին քեզ սիրել տուր, խե՛ղճ գրող:

Այդ երկնածիր քու քանքարը ի՞նչ օգուտ,
Թէ խօսածըդ անապատի բարբառ է.
Հայի համար քու ասածը խիստ է մութ,
Նորա սիրտն էլ քու զգացմանցը սառ է:

Սո՛ւտ ըսփոփանք, թէ դու կ՚ասես, որ մի օր,
Նա կըսթափի իր դարևոր խոր քընէն,
Թարմ զօրութիւն հոգու մէջէն ու կեանք նոր
Պիտի վազեն երբէք նորա երակէն:

Եւ դո՛ւ, պօէտ, ընկճըւել ես, վըհատել,
Երկինք թողած՝ երկիրումն ես քարշ գալի.
Սիրել գիտես, գիտցի՛ր, գիտցի՛ր դու ատել,
Ինչ որ հոգիդ վըկայում է ատելի:

Դու նըմանի՛ր ազատախօս Թռչնակին,
Որ երգում է անանձնասէր յոյսերով.
Ինչո՞ւ ձիրքը քու երկնային ու հոգին,
Զբաղեցնում ես երկրի չընչին գործերով...

ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ ՊԱՏԿԵՐ

Ինչո՞ւ լալագին աչքով նըխշած է
Տիրամօր պատկերն ժամումը կախած.
Ինչո՞ւ ձեռները նա խաչ կապած է,
Աչքերը դէպի երկինք ամբարձած:

Ինչի՞ է կարօտ, ի՞նչ է աղօթում,
Անարատ, անմեղ, սուրբ Աստուածածին,
Ասես՝ խօսքերը ջերմեռանդ սրտէն
Գընում են երկինք դէպ՝ առ սուրբ Որդին:

Նահախս չի իջնում երկնառաք ցօղը
Ցամքած, կոշտացած մեր երկրի վըրայ,
Նահախս չի ծաղկում սևացած հողը,—
Այս են պաղատում աչքերը նորա:

Թէ որ անմեղը չաղօթէր իսկի
Իրա մեղաւոր աղբօրը խաթրին,
Երկիր կու ճաքուէր ահեղ ձէներով,
Երկինք կու խռովէր վերից մեր գըլխին:

Թէ որ արդարը չի ներէր իրա
Զարչարող տանջող, գալում դուշմանին,
Էլ ո՞վ էր մեզի փըրկում, ազատում,
Իսպառ կ՚իլէինք դըժոխքի որդին:

Ապա՝ լա՛ց իլէր, ծանըր ա՜խ քաշէ,
Որբոց Մէր, այրեաց մըխիթարութիւն.
Թո՛ղ քու արտասունք վազեն ջըրի պէս,
Թաք որ ցամաքի երկրէս չարութիւն:

ՎԱՐԴԸ ԲԱՑՎԵԼ Ա...

Վարդը բացուել ա ծաղկոցին,
Ամպի ցօղը շողայ ծոցին.
Ա՜յ իմ վարդին, կարմիր վարդին,
Դաստա Դրախտին։

Թերթիկները դուզ փռել ա,
Նազուք գլուխը ծռել ա.
Ա՜յ իմ վարդին, կարմիր վարդին,
Դաստա Դրախտին։

Չես համբերել, վա՛րդ, մայիսին,
Դուրս ես եկել մարտի ամսին.
Ա՜յ իմ վարդին, կարմիր վարդին,
Դաստա Դրախտին։

Կու թառամիս, կը չորանաս,
Մինչ մայիս թէ չի դիմանաս.
Ա՜յ իմ վարդին, կարմիր վարդին,
Դաստա Դրախտին։

Տաժան քամուն չես համբերի,
Ջալեր ճըճուին կ'ըլլես գերի.
Ա՜յ իմ վարդին, կարմիր վարդին,
Դաստա Դրախտին։

Չես տեսնելու Թիթեռնակին,
Ոչ աւետման ծիծեռնակին.
Ա՜յ իմ վարդին, կարմիր վարդին,
Դաստա Դրախտին։

Կուգայ բլբուլը Թեմանէն,
Քեզ կուկանչէ գերեզմանէն.
Ա՜յ իմ վարդին, կարմիր վարդին,
Դաստա Դրախտին։

Կու գանգատէ իր սև բաղդէն,
Թէ որբ մնաց կարմիր վարդէն.
Ա՜յ իմ վարդին, որբուկ վարդին,
Դաստա Դրախտին։

1858

—

ՓԱՓ ԵՒ ՇԱՀ-ԶԱԴԱ

(ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ)

Փռանգի փափը խիստ փողւոր է,
Վեհարանը փառաւոր է,
Լաւ գինիի շատ սովոր է,
Նետավի՞ ես փափ 'լեի։
Վո՜ւյ մէ, կըրիմ փափի գլուխը,
Անկնիկ ի՞նչ իմ անում փուղը.
Լաւ է ուտիմ հաց ու սուխը,
Քանց անկընիկ փափ ըլիմ։
Ա՜յ, Շահ-զադի կեանքը լաւ է.
Կերածը նուշ ու փըլաւ է,
Կընկտերանց Թիւը անբաւ է,
Թողէ՛ք Շահ-զադա ըլիմ։
Խուղիմ գըլուխը Շահ-զադին,
Լըսելով Մահմադի խրատին՝
Գինին իսկի չի գնում բերնին.
Բաս չուզացի՞ քու Շահ-զադին։
Մաթօ, կռացի՛ր իմ ճըտին,
Որ ջանը դուզ ընկնի փափին.
Հազար-փեշքաշ ածէ՛ք գինին,
Որ էրվի սիրտը Շահ-զադին։

1860

—

ՕՐՕՐՔ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

Քընէ՛, քընէ՛, իմ հայրենիք,
Իմ կաթոգին Հայաստան,
Ես քեզ օ՛ր օ՛ր կ'ասեմ մեղմիկ,
Որ չը զարթիս անգուման։

Քանի՞ դարեր այդ խոր քունը
Քեզ կաշկանդել, կապել է,
Քընի սերմունք, ասես, Մորփէն
Լոկ քու վըրայ Թափել է։

Եւ ի՞նչ զարմանք. ազգ ու ազինք
Միշտ լաւակամ քեզ համար,
Քունըդ վըրդովել չուզելով
Օրօրում են անդադար։

Քեզ... Թուր ձեռը բըռնած,
Մարդ չի Թողնում քեզի մօտ.
Թէ մօտ եկան՝ դարձեալ չէ՛ փոյթ,
Ունի շատ ռումբ, շատ վառօդ։

Որ աչքերըդ չի խըռոտըղեն
Վառ շողերը արեգին՝
Անթափանցիկ ու մեծ ասպար
Ունի բռնած իր ձեռքին։

Կամ թէ՝ անուշ քընիդ խափան
Չլինին նաև քու որդիք,
Ըսպառազէն պահապաններ
Նոցա վըրայ կան հերիք։

Թէ ճիչ բառնամ՝ այն ժամանակ,
. . . .
Այդ պատճառաւ հենց քու որդիք
Ե՛ւ երկչոտ են, և՛ ըզգաստ։

Արդ՝ դու նընջէ՛ ծանր քընով
Ու մի զարթիլ շատ դարեր.
Պարտքն աշխարհի դու տուել ես,
Կատարել ես շատ բաներ։

Ունիս քաջեր (թէև մեռած),
Ունիս գըրքեր անհամար,
Սըխրալի գործք քու զաւակաց
Կ'անցնեն, կ'երթան դարէ դար։

Աստուածախօս քու լեզուն է,
Ծոցըդ՝ Դըրախտ երկրաւոր,
Նոյայ սերունդք են քու որդիք,
Դե՜հ, Հայաստան իմ, օ՛ր օ՛ր։

Երբեմըն դու խիստ լաւ կ'անես
(Այս քեզ խըրատ իմ բարի,
Հաւատացի՛ր, սըրտով բաղձամ,
Որ այդ ճըշդիւ կատարի)

Թէ սեպհական զաւակներիդ
Տաս խըրատներ մայրական,
Որ կործանած իրանց գահը
Վերականգնել չի ջանան։

Շո՛ւտ շուտ զըրկէ՛ քարոզիչներ
Սևագըլուխ, մըրքաւոր,
Որ յորդորեն ապրել նոցա,
Թէև ըստրուկ, բայց անդորր։

Խաղաղասէր կեանք քարոզեն,
Մեծ մեծ յոյսեր երկնային,
Ազնիւ զգացմանց ցընորք ասեն,
Անօգտաւէտ բընաւին։

Չի հասկանան վախճան կենաց,
Կոյր են եկել՝ կոյր երթան,
Կրօնն էլ ինչպէս հարք կը մեկնեն,
Նոքա այնպէս հասկանան։

Մաքուր կրօնն է, ասեն, պասը,
Ժամուց տալը յարգոյ հարց,
Կուշտ ուտելը, ճոխ ապրելը—
Այս է վախճան մեր կենաց։

Դիւրահաւան մեր հայերը
Բարի խրատը լսելով
Չեն վրդովվել, ու քեզ կուտան
Լաւ կրշտանալ խոր քնով:

Դէ՜հ, իմ պառաւ մայր Հայաստան,
Քնէ՛ անոյշ ու անդորր.
Այսպէս յաւերժ քեզ կը կարդան
Ազգ ու ազինք օ՛ր օ՛ր օ՛ր...

1861

—

ԲՌՆԻ ՊՍԱԿ

Լուսաղէմին աղբիւրի մօտ գընացի,
Սառը ջրով ձեռքս, երեսըս լուացի,
Հանգստացայ ծառի թաւուտ ստուերումը.
Թռչունները ճլվում էին վերումը:
Մին նոցանից տխուր, մընջիկ երգում էր,
Ու երգելիս մարդու ձէնով ասում էր.
«Խեղճի՛կ Նազլու, քեզ բերել եմ սև համբաւ,—
Այսուհետև քու քաղցր արևը կորաւ.
Քու հէրիկը արծաթասէր, քարէսիրտ,
Չի խնայելու անգին օրերը խեղճիդ.
Ծերուկ, կընճռոտ նա քեզ փեսայ ընտրել է,
Քու փեսան քեզ հօրէդ փողով գընել է:

—Մէրի՛կ, ինչե՞ր եմ ես լսում, վա՜յ գլխուս.—
«Աղջի՛կ, հօրըդ գործըն է այդ, աչքի լուս»:
—Հէրիկ, ղո՞րդ է, ինչ լսեցի, վա՜յ գլխուս.—
«Թո՛ղ աղբէրըդ ղորդը ասէ, աչքի լուս»:

—Աղբէր, ինչո՞ւ տալիս են ինձ ծերուկին.—
«Արծաթասէր մեր հօր գործն է, իմ անգին...
«Քիսով ոսկին ջըհուդ ծերը տուն բերեց,
«Անգին քըրոջ, ալեւ քըրոջ նա գերեց»:

Մընա՛ք բարեւ, տուն, ազգական, յաւիտեան,
Ոսկի օրըս սեւցնելու է իմ փեսան.
Դուք երկնային ազատ թըռչունք մի՛ երգէք,
Անցած օրերս դուք ինձ ի յուշ մի՛ բերէք.
Այսուհետեւ իմ կեանքն է ինձ գերութիւն,
Մահը միայն տալու է ինձ փըրկութիւն:

* * *

—Ա՛ռ աթոռը, նըստէ՛ ուտենք միասին,
Ասաց դողդող ծերուկ փեսան նոր հարսին.
Մազն ու ունքը նորա ճերմակ ինչպէս ձիւն,
Ու աչքերը բոց կըրակի պէս փայլուն.—
Ես քեզ շատուց սիրում էի վառ սիրով.
Արդ՝ դու իմն ես ու ես հանգիստ եմ հոգւով:
Ե՛կ, քեզ ցոյց տամ իմ պահած փողն ու գանձը,
Քեզ կ՚ընծայեմ այն բոլորն ու իմ անձը:—
«Քա՛ւ, քե՛զ պահէ բոլոր քու փողն ու գանձը,
Դու սեւցուցիր, անբաղդցուցիր իմ անձը»:
—Երթա՛նք մառան, խըմենք անուշ գինիներ:—
«Գինին ի՞նչ շահ, երբ սըրտիս մէջ չի կայ սէր.
Քանց քու գինին անուշահամ, պատուական,
Սիրում էի մեր տան ջուրը սոսկական»:
—Երթա՛նք շուկայ, առնո՛ւնք ակեր թանգագին:—
«Ակը ի՞նչ շահ, երբ արցունք է իմ աչքին.

Անգութ հօրըս դու փող տուիր ինձ առիր,
Ո՛չ ամուսին, այլ դու գերի ինձ արիր»:
«Երկնի՛ց թըռչունք, դադարեցէ՛ք երգելից,
Եղէ՛ք սըրտիս ցաւերուն դուք կարեկից.
Ես էլ էի ձեզ պէս մի օր խընդագին,
Գընաց կորաւ ազատ կեանքը իմ անգին:
Թըռէ՛ք, տարէ՛ք վերջին խօսքս իմ ծնողաց,
Թէ Նազլուի վիճակն է այժմ սուգ ու լաց.

Ասէ՛ք մօրս, որ տուաւ ինձ կեանք արեւ,
Թէ խեղճ Նազլուն ուղարկում է քեզ բարեւ.
Մեր տունը, ուր անցաւ կեանքըս մանկութեան,
Էլ Նազլուին տեսնելու չէ՛ յաւիտեան:
Հօրըս ասէ՛ք, քու խեղճ, թըշուառ աղջիկդ
Բոլոր սըրտից ներում է քու չար գործըդ»:

Երեկոյեան պահուն, Մայիս ամիսին,
Ծընողք նըստած ծառի տակը միասին,
Անմեղ թըռչնոց լըսում էին երգերը.
Մին էլ յանկարծ թօթափեցան ճիւղերը.
Բուէճը նըստաւ ծառի վըրայ ու գոռաց,
Հօրը, մօրը պատճառելով սուգ ու լաց.
«Ձեր աղջիկը, անբաղդ Նազլուն չէ՛ կենդան,
«Էլ դուք նորան տեսնելու չէ՛ք յաւիտեան.
«Թըռաւ կորաւ արեւ խըղճուկ որբուկին,
«Երկնից Տիրոջ աւանդեց նա իր հոգին»:

ՔԱՋ ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆԻ ՄԱՀԸ

ՎԻԳԱՍԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՐԵԿԱՄԱԿԱՆ ՆՈՒԷՐ ՄԿՐՏԻՉ ՍԱՆԱՍԱՐԵԱՆԻՆ

1.

ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ

Ո՜վ լուսի՛ն լուսի՛ն, էլ քանի՞ էդպէս
Դալկացած, տըժգոյն, տըխուր երևես.
Այդ թըխպոտ ամպե՞րն քեզ զարհուրեցրին,
Բոցոտ կայծակնե՞րն քեզ պըլպըլեցրին.
Երկնից կամարի գեղը դու ես լոկ,
Աստեղց մէջ չըկայ քեզ նման ոչ ոք.
Մի՞թէ նախանձից թափել ես գոյնըդ,
Չէ՛, ուրիշ գաղտնիք ունիս սըրտումըդ։
Ասա ինձ, լուսի՛ն, ասա սրտաբաց,
Ինչո՞ւ է, ինչո՞ւ դէմքըդ պըլպըլած.
Երբ մենք սև օրուան ունինք կարեկից,
Ասում են, կէսն է պակսում մեր ցաւից.
Թըշուառին թըշուառն է միշտ մըխիթար,
Ո՞րտեղ կըգըտնես դու քանց իս թըշուառ.
Քեզ պէս մըտատանջ, քեզ պէս անտերունջ,
Սըրտումս գաղտնիք, բայց լուռ, անմըռունչ—

Անցնում եմ օրերս, վա՜յ գըլխուս տալով,
Մարդկանց մէջ ուրախ, միայնակ լալով։
Լալիս եմ, լալիս, արցունքըս յորդոր
Ցօղում, վազում են աչքիցս ամեն օր.
Չեն պակասում, չեն հառաչանք ինձնից,
Եւ այս սև օրուան չունիմ կարեկից։
Ամեն շընչաւոր ունի մի ընկեր,
Միմիայն ինձնի՞ց պիտի պակսի սէր.
Եթէ դու էլ ես թըշուառ ինձ նըման,
Իմ քաղցր խօսքը կ՚լինի քեզ դարման.
Սըրտիդ խորհուրդը բաց ինձ անկասկած,
Ինչո՞ւ է, ինչո՞ւ դէմքըդ պըլպըլած։

2.

Լուսինը դող դող՝ ամպեր ճեղքելով,
Ինձ պատասխանեց լալագին ձայնով.
«Լըսէ՛, Մուսային պարկեշտ որդեգիր,
(Թէ գըլխուս անցքին ես հետաքըրքիր),
Շատ դար դէս ու դէն ունայն շըրջելով,
Քեզ միայն գըտայ ըղձայուն հոգւով։
Բայց մինչև այսօր չի գըտայ ոչ ոք,
Որ իմ տխրութեան տանէր քիչ մի հոգ.
Ոչ ոք չը խըլեց դարդը իմ սըրտից,
Շատ դար ինձ ոչ ոք չեղաւ կարեկից.
Շատ դար եմ պահել մայրագութ խնամով
Օտարի գաղտնին սըրտիս մէջ. բայց ո՞վ
Մի օր բարձրացուց աչքերը երկին
Ու կարեկցաբար հարցուց—«ո՛վ լուսին,
Ինչո՞ւ ես տըխուր, գունաթափ դիմօք,
Ի՞նչ ցաւ է սըրտումդ, ի՞նչ վիշտ, ի՞նչ մորմոք»։—

Գող եմ, գող քեզնից, պարկեշտ բանաստեղծ,
Ինձ ըսփոփեցին քու խօսքերն անկեղծ,
Ինձ՝ որ համ-աշխարհ կարծում է անբան,
Միայն քեզ համար կ'բացուի իմ բերան,
Քու անոյշ խօսքին և ես փոխարէն
Կըպատմեմ, ինչ որ անցաւ իմ գըլխէն:
Դու այն կըպատմես բանիւ ներդաշնակ,
Յետնորդք կը հիւսեն քեզ դափնեայ պըսակ.
Թող քեզ խուժանը ատէ, անարգէ,
Նաև այդ անուան քու շուք ու փառք է.
Ի՞նչ սէր ես խընդրում մարդկութեան ցեղից,
Ե՞րբ վարդ է քաղուել տատասկոտ տեղից,
Սէրը նըմանից պէտք է պահանջել:
. . . .

3.

ԼՈՒՍՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

'Ի հոն են ծնել մեր հարքն առաջին,
Որք յետ Ադամայ զԱստուած օրհնեցին։
ՆԱՀԱՊԵՏ

Դէ՜հ, լըսէ՛: Մի օր կապուտակ կամարն
Ողջ ծածկել էին աստղեր անհամար,
Ես էլ հարսի պէս նոցա մէջ փըռուած,
Հանդարտ գնում էի՝ դէմքըս քօղ առած:
Անցայ լողալով ծովը Պոնտոսի,
Անցայ քերելով կատարք Կաւկասի.
Տեսայ երեսըս Գեղամայ ջրումը,
Զովացայ փոքր ինչ ձըկնոտ Վանումը,
Լոյս տալով անցայ շատ սարեր, դաշտեր,
Ուր խոր լըռութիւն, հանգիստ պատել էր:

Անխոնջ մըշակը հողի վրայ պառկած,
Զովութիւն խընդրում էր մարմնուն յոգնած,
Եզն ու գըրաստը նոյնպէս վաստակած,
Խաղաղ դաշտի մէջ էին տարածած:
Հայո՜ց աշխարհիկ՝ բերկրութեան տեղիք,
Հայո՜ց բընութիւն, ա՜խ, հայ մանկըտիք,
Գեղօրէք, աւա՛նք, դաշտք ու արտօրայք,
Քաղա՛քք մարդաշատք, շէ՛նք ու վանօրայք,
Ո՞ւր էք, ո՞ւր հիմի, ինչո՞ւ շուտ կորաք,
Ո՞վ ձեզ կործանեց, ո՞ր ձեռը վայրագ...
Այն գիշեր երնե՜կ էր Հայոց երկրին,
Աստղերն էլ երկնից նորան փառք տուին,
Ու ես անցնելով նորա վըրայից,
Չէի կըշտանում վըրան նայելից:

4.

Ուղիղ չորս շաբաթ այն օրից անցան,
Կատարեցի ես դարձեալ մի շըրջան,
Ըշտապով անցայ քաղաքներ, գեղեր,
Լեռներ, ծովակներ ու շատ շատ տեղեր,
Կարօտով մըտայ Հայաստան աշխարհ:
Դարձեալ գիշեր էր. մըռայլ ու խաւար
Տիրել էր Հայոց առատ դաշտերը.
Բայց, ա՜խ, ո՞ւր էին հունձք ու արտերը,
Ո՞ւր էր այն Հայոց անխոնջ գեղջուկը,
Ո՞ւր էր հաստավիզ նորա գոմշուկը,
Ո՞ւր էին խեղճի արօրն ու սամիք,
Կամ ո՞ւր մըշակի պարտէզն ու այգիք:
Սև ծուխ է պատել Հայոց երկրնքին,
Գեղեր, քաղաքներ տուած կըրակին,

Անողորմ էրվում, տոչորվում էին,
Բոցեղէն լեզուքն հասնում ամպերին,
Դժոխք էր տեսիլն խեղճ Հայոց երկրին..
Բայց քեզ ո՞վ նիւթեց այդքան մեծ չարիք,
Երկնացօղ պարտէզդ, Հայոց աշխարհի՛կ.
Նախա՜նձ էր տիրել այդ մարդի սրտում,
Թէ՛ օձ էր բընել նորա չար հոգում..
Այո՛, նախանձ էր, նախանձ դարևոր,
Որ մարդուս սիրտը այրելով բոլոր,
Իսկ և իսկ սաստիկ, ահեղ ճայթմունքով
Դուրս ցայտում, վազում է մեծ հոսանքով.
Ինչպէս այն սարերն դըրսից հանդարտիկ,
Որոց վրայ հալվում չէ՛ փափուկ ձընիկ,
Յանկարծ կայծակներ ծընում են ծոցից,
Քաղաքներ ամբողջ այրվում են բոցից.—
Այդպէս նախանձի սերմունք սըպրդած
Յազկերտ արքայի սըրտի մէջ, յանկարծ
Հարիւր հարիւրով պտուղներ ծընուցին,
Պըտո՛ւղք—արժանի գեհենի հրնձին:

5.

Տեսայ Աւարայր սարսափած ահից,
Անթիւ զօրք նորա տիրել էր Պարսից.
Հայոց գընդիկն էլ համարձակ ու քաջ
Քըմծիծաղ դէմքով կանգնած էր առաջ:
Ծագեց արեւը. կատարք շողշողուն
Երեւան եկան Հայոց սարերուն,
Անօսր ամպերը կարմիր, ծիրանի
Գոյներով ներկած՝ զարդ էին երկնի:
Աւետիս կարդաց նորեկ արեւուն

Քաղցր տաղերով արտուտն արտերուն.
Տըզմուտը հեռուանից անոյշ խոխոջով
Քերում էր ափերն փըռուած վարդերով:
Հանդէս էր բնութեան. միմիայն մարդը
Այն օր չէր կազմում բընութեան զարդը.
Ուրիշ մըտածմունք էր նորա հոգում,
Չար ոխ, չար նախանձ ու ատելութիւն.
Ճակատ ճակատի կանգնած անվեհեր,
Հայոց քաջորայք, Պարսից կըտրիճներ,
Պատրաստ են չափել ուժերը բազկին,
Արեամբ կըշտացնել ծայրը նիզակին.
Սանձակոծ ձիանք, անճոռնի փըղեր
Հողն էին փորում ոտով անհամբեր..
Յանկարծ բանակից դուրս եկաւ ՎԱՐԴԱՆ
Ու ահեղ կըռուին տուեց նա նըշան:

6.

Յառաջ մատիք ինձ լսել,
Ճառաւէ՛ դք քաջին Հայկայ,
Ես կամիմ ձեզ արդ պատմել
Զազգասէր գործ ՎԱՐԴԱՆԱՅ:
ԳԱԲՐԻԷԼ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ.

ՎԱՐԴԱՆ—զօրավար իր ազգէն ընտրած,
Արեան դաշտի մէջ ԲԱՋ հանդիսացած,
Սըրտացաւ Հայոց դառը վիճակին,
Ոտք հանեց նոցա ընդդէմ դոռ Պարսկին:
Զըկարաց տանել նորա վեհ հոգին
Կրօնի հալածմունք սիրելի ազգին,
Թըրովն ու խաչով տուեց մեծ երդում—
Յաղթել կամ փառքով ընկնել գոռ դաշտում:

Եւ զօրքը նոյնը երդմամբ կրկնեցին,
Մարմինքն ու հոգիքն ազգին զոհեցին։
Վերին ներշնչմամբ Վարդան քաջ գիտէր,
Որ օրհասական այն օր վերջինն էր.
Բայց նա ըստրկի կեանք վարել չընտրեց,
Ծընընդով ազնիւ՝ ազնիւ մահ խընդրեց։
Չէ՛ր նա կուրացած նըշոյլքով բաղդին,
Բայց չէր էլ զրկուել օրերով կեանքին.
Նա քաջ էր մարմնով, հոգւով էլ վեհանձ,
Կիրքերը նորա բնաւ չէին անսանձ.
Առտընին կեանքում ծընող բազմագութ,
Բանակի մէջը զօրավար հըմուտ,
Պարիսպ ամրակուռ հայրենեաց համար,
Ամէն մի հայի յոյսն ու մխիթար։
Բայց իր թշնամեա՞ց... ահեղ հալածիչ,
Դէմ ու դէմ կռուող, բայց ոչ նենգ պատրիչ.
Քանի որ սոսկն թուր ունէր ձեռին,
Վարդանն էր նորա ահեղ թըշնամին.
Բայց երբ դընէր նա զէնքն իր գետին,
Վարդանն էր նորա պաշտպան առաջին.

. . . .
. . . .
. . . .
. . . .

7.

Թընդաց սըրտերը արի Հայերուն,
Սանձերը թողած նըժոյգ ձիերուն,
Աջ ձեռքին թըրեր, ձախերին՝ վահան—
Քա՛ջ քա՛ջ վազ տուին Պարսից յանդիման.

Գըրոհն էր ահեղ սըրտոտ Հայերուն,
Գետերի նըման թափեցին արիւն,
Մահը անփախուստ էր նոցա աչքին,
Խիստ թանգ ծախեցին մահերը Պարսկին։
Երկար չըտևեց այն անգամ կռիւը,
Շատ շուտ քիչացաւ Հայերու թիւը,
Մընացորդք քաջաց նախանձ բերելով,
Ընկան կոտորած Պարսից թըրերով.
Մընաց լոկ Վարդան իր բուռ քաջաց հետ,
Սորա առաջ գունդք Պարսից անհեթեթ։
Չըսարսեց նորա վեհանձըն հոգին,
Տեսնելով անշուշտ վըտանգ առաջին,
Սըրեց պեխերը, նայեց աջ ու ձախ,
Իր բուռ քաջերուն ասաց դէմծիծաղ.
«Տըղե՛րք, ահա մեզ մի կարճ ճանապարհ,
«Որով այս երկրից կ'երթանք նոր աշխարհ,
«Ուր մեր քաջ նախնիք կան մեզ անհամբեր
«Փառաց պըսակով շատ ու շատ դարեր.
«Տա՛նք վերջին բարեւն աշխարհին Հայոց,
«Որ սընուց գըթով մեզ տըղայ տիոց.
«Առանց հայրենեաց մեզ մութ է աշխարհ,
«Հայաստանն էր մեր միակ մըխիթար.
«Կորաւ Հայաստանն, էլ ի՞նչ յոյս մընաց,
«Մեր կեանքըն ի՞նչ է, թէ ոչ սուգ ու լաց.
«Այո՛, տանն ունինք ծնողք, ընտանիք,
«Թո՛ղ կորչին, երբ որ կորաւ հայրենիք.
«Գո՛նէ մեր յետնորդք կ'ասեն մեզ համար,
«Արցունք թափելով աչքից անդադար.
«Երանի՜ էր ձեզ, ո՜վ որդիք փառաց,
«Որ դուք չըտեսաք կորուստն հայրենեաց.

«Ձեր կեանքն էր ազնիւ՝ ազնիւ մահ առիք,
«Ձեզմով կըպանծայ յաւէտ Հայրենիք,
«Ձեր կեանքն կ՚լինի յետնոց օրինակ,
«Ինչպէս մեռնելը ձեզնից սովրեցանք.
«Ինչ որ ունէիք՝ Ազգին արիք զոհ,
«Ազգն յաւիտեան կըմընայ ձեզ գոհ։
«Քընից յառնելիս, կամ քուն մըտնելիս,
«Միշտ ձեզ կըյիշենք մենք աղօթելիս.
«Մեր անմեղ մանկանց տըխուր օրօրով
«Ձեր գըլխու անցքը կըպատմենք երգով։
«Ձեր անկման տեղը կրօնասէր մարդիկ
«Կըդարձնեն անշուշտ աղօթոյ տեղիք,
«Ձեր մարմինն ամեն մի Հայի համար
«Կըդառնան մասունք սըրբոց փըրկարար.
«Հանգէ՛ք, դիւցազունք, հանգէ՛ք յաւիտեան,
«Ձեզ միշտ կը յիշէ ձեր մայր-Հայաստան»:
Ասաց ու լըռեց։ Երկու աչերից
Ցօղացին արցունք՝ ինչպէս ցօղ երկնից.
Ուժգին ախ քաշեց անվեհեր սըրտէն,
Բայց այդ ախը չէր Թըշնամու ահէն։

8.

Բայց ինչո՞ւ լացեց այդ արի մարդը,
Որին անծանօթ էր ահն ու դարդը.
Գուցէ՛ թէ յիշեց նա այդ րոպէին
Տանը անպաշտպան թողած ընտանին,
Որ շուտով կ՚ընկնին ձեռքը Թշնամուն,
Այդ ազատ կեանքէն կ՚երթան գերութիւն.
Ձեռակապ, քաղցած ու հազար չարիք
Անմեղ տանելով խեղճ Հայոց կնանիք,

Պարսից որերոյն պիտի հարճք լինին,
Կամ կոյր հետևողք Զըրդաշտի կրօնին։
Կ՚անցնին սև օրեր, կ՚անցնին և տարիք,
Այդ զեղջ կեանքումը կ՚մոռանան չարիք
Իրանց հալածչաց, կ՚մոռանան Հային,
Որք նոցա սիրոյն այդքան ցաւ տարին.
Այն Թըռչնուն նըման, որ և՛ վանդակում,
Անտառէն զըրկած՝ գըտաւ խընդութիւն,
Անոյշ երգերով, հօրերէն սովրած,
Ունկը փաղաքշեց իր չար Թըշնամեաց…
Գուցէ՛ նա լացեց Հայի վիճակին,
Անկումը գահին, կորուստը Թագին,
Որ հազար ու բիւր կըրելով ցաւեր,
Անկործան պահեց նոցա շատ դարեր.
Ինչո՞ւ… որ մի օր յիմարի կամքից
Անդա՞րձ զըրկուի հօրական փառքից…
Ա՜խ, դառն էր նորա հըսկայի սըրտին
Տեսնել յաղթանակ Պարսից ոխերիմ։

9.

Կարծիք կայ, որ հոգին ունի մի
գաղտնի զօրութիւն իւր ապագայ
վիճակը նախազգալու։
ՉՕՔՔԷ

Սև սև պատկերներ՝ սև քօղի նըման
Վըրդոված մըտքին եկան յանդիման.
Տեսաւ Հայաստան ոտնակոխ արած,
Քաղաք մարդաշատ խոպառ աւերած.
Երբեմն բնակիչք տէր շատ ազգերի,
Այժմ կրօնամոլ Պարսկին են գերի.
Փակած են դըռներ նոցա ժամերուն,

Անդ էլ չէ հընչում սըրբոց ալէլուն,
Եւ նուիրական նոցա սուրբ տեղիք
Էլ չեն այցելում կրօնասէր մարդիկ։
Այրուձին հայոց, այն քաջ այրուձին—
Ո՛չ հային պաշտպան կ՚լինի, այլ Պարսկին,
Եւ գանձք լեռներուն, բերք առատ երկրին
Ողջ պիտի լափէ անհաշտ թըշնամին։
Հայը անճարակ՝ կըմոռնայ ազգը,
Կըրօնն, և՛ լեզուն, և՛ հօրանց փառքը,
Հայկ, Արամ, Տիգրան և այլ դիւցազունք
Կ՚երևին նոցա պատիր շաղփաղփունք.
Եւ կամ՝ լըսելով մեծ գործք Ներսիսին
Գուցէ՝ զաւակունք նոցա կասկածին.
Հըրաչեայ, Զարմայր և Վահագն արին
Երբեք չեն անցնիլ նոցա մըտքերին։

10.

Նա լուռ էր. բայց այդ լըռութիւն խորին
Նըման էր անհուն ու անդորր ծովին,
Որ մեղմ ծըփալով, նաւաստեաց սըրտում
Յաջողակ ճամփու յոյսեր է ծընում։
Բայց վա՜յ է խեղճիկ անփորձ նաւորդաց,
Թէ հասու չեղան նորա պատրանաց.
Կըվերցնէ ալիք մինչև ամպերը,
Խաղալիկ կ՚լինին նորան նաւերը,
Կուլ կ՚երթան անյագ, փըրփըրած ծովին,
Ո՞վ դէմ կը կենայ կատաղած հովին...
«Քաջե՛ր, ասաց նա, ինչո՞ւ էք տըխուր,
«Յոգնա՞ծ են ձեռներդ, թըրե՞րըդ չեն սուր,
«Նո՞ր է մեզ համար նիզակ խաղացնել,

«Հայոց թըշնամու կեանքը կարճացնել.
«Սարսեցա՞ք Պարսկի անթիւ զօրքերից,—
«Մի հայը քաջ է նոցա հարիւրից.
«Յիշեցէ՛ք հայկին, որ բուռ քաջերով
«Դէմ կեցաւ Բէլին, հօգին անխռով
«Զարդեց, կործանեց. մընացորդք ցըրիւ
«Եղաւ հայերից, ինչպէս չոր խըռիւ։
«Մահի՞ց վախեցաք. ամօ՜թ է հային
«Իր ազատ կեանքը փոխել ըստրկին.
«Մա՜հ, մա՜հ, ե՛կ շուտով, սեցո՛ւր իմ կեանքը,
«Ինչպէս սևացաւ հայերու փառքը.
«Դէ՜հ, վերջին անգամ հօրանց տաղերով
«Կռուենք ու մեռնինք Պարսից թըրերով»։

ԶԻՆՈՒՈՐՆԵՐԸ ԵՐԳՈՒՄ ԵՆ

Զինուոր էի հայոց ազգին մըտերիմ,
Երբ հայաստան քարքանդ արեց թըշնամին.
Պինդ պինդ ցաւեց սիրտը արի հայերուն,
Այդ օր նոքա թափել տուին գետ արիւն։

Շատ շատ քաջեր ընկան ասդից ու անդից,
Ես էլ ընկայ թշնամիի սուր նետից.
Իմ մարմինը դաշտի միջին է ընկած,
Քրիստոնէի սուրբ օրէնքով չէ՛ թաղած։

Դուն մի՛ մընար աչքըդ արցունք օրն ի բուն
Սիրականիդ, իմ սիրական, մըտի՛ր քուն.
Առտուն կուգայ չարագուշակ գուժկանը,
Սուգ, ողբ, կըսկիծ նա կը նիւթէ իմ տանը։

Երբ որ լըսես վաղաժամիկ իմ մահը,
Ա՛ռ երկու թի ու երկաթէ սուր բահը,
Ա՛ռ քու հետը մի ըսպիտակ մեծ պատան,
Փորէ խորին ինձի համար գերեզման։

Գերեզմանիս վըրայ բըսնի վարդենին,
Վարդը բացուի, աչքը գրաւէ ամենին,
Սոխակին էլ թո՛ղ գըրաւէ նա հոգին,
Քաղցր տաղեր թո՛ղ ներշընչէ սոխակին։

Թո՛ղ սոխակը անցքը պատմէ ամենուն,
Թո՛ղ լըսողը ողորմիս տա՛յ իմ հոգուն։

ՎԱՐԴԱՆԻ ԵՐԳԸ

Հիմի է՞լ լռենք, եղբարք, հիմի է՛,
Երբ մեր թըշնամին իր սուրն է դըրել
Իր օրհասական սուրը մեր կըրծին,
Ականջ չի դընում մեր լաց ու կոծին.
Ասացէ՛ք, եղբարք հայեր, ի՞նչ անենք,
Հիմի է՞լ լռենք։

Հիմի է՛լ լռենք, երբ մեր թըշնամին
Դաւով, հրապուրքով տիրեց մեր երկրին,
Ջընջեց աշխարքից հայկայ անունը,
Հիմքից կործանեց Թորգոմայ տունը,
Խըլեց մեզանից թագ և՛ խօսք և՛ զէնք.—
Հիմի է՞լ լռենք։

Հիմի է՞լ լռենք, երբ մեր թըշնամին
Խըլեց մեր սուրը—պաշտպան մեր անձին,
Մըշակի ձեռքիցն էլ խոփը խըլեց,
Այդ սուր ու խոփից մեր շըղթան կըռեց,
Վա՜յ մեզ, շըղթայով կապած գերի ենք,—
Հիմի է՞լ լռենք։

Հիմի է՞լ լռենք, երբ մեր թըշնամին՝
Սոսկալի զէնքը բըռնած մեր գլխին,
Կուլ տալ է տալիս արտասունք առատ,
Աղէխարշ բողոք վաղուց ապիրատ.
Մեր գըլուխ լալու Եփրատ ո՞ւր պըտռենք,—
Հիմի է՞լ լռենք։

Հիմի է՞լ լռենք, երբ մեր թըշնամին
Լիրբ գոռոզութեամբ լըցրած իր հոգին,
Արդարութեան ձայնն հանած իր սըրտից
Արտաքսում է մեզ մեր բընիկ երկրից,
Պանդո՜ւխտ, հալածեա՜լ, եղբարք, ո՞ւր դիմենք.
Հիմի է՞լ լռենք։

Հիմի է՞լ լռենք, երբ մեր թըշնամին,
Անհոգ մեր բերած ծանր զոհերին,
Իւր լիրբ, նըզոված ձեռքը կարկառեց—
Ազգութեան վերջին կապը պատառեց.
Հայի կորուստը մօտ է, ի՞նչ անենք,—
Հիմի է՞լ լռենք։

Հիմի է՞լ լռենք, երբ մեր թըշնամին,
Արհամարհելով մեր փառքն ազգային,

Մեր Եկեղեցուն ձեռնամերձ եղաւ,
Գառնազգեստ գայլին մեզ դըլուխ դըրաւ,
Սուրբ խորան չունինք, արդ ո՞ւր աղօթենք,
Հիմի է՞լ լռենք։

Հիմի է՞լ լռենք՝ մարդիկ ի՞նչ կ'ասեն,
Երբ մեր տեղ քարինք, ապառաժք խօսեն.
Չէ՞ն ասիլ, որ Հայք արժանի էին
Այդ ըստըրկական անարգ վիճակին.
Մեր սուրբ քաջ նախնեաց գործերը գիտենք,—
Մինչև ե՞րբ լռենք։

Թո՛ղ լռէ մունջը, անդամալոյծը,
Կամ՝ որոց քաղցր է Թըշնամու լուծը.
Բայց մենք, որ ունինք հոգի ու սիրտ քաջ,
Ե՛կ, անվախ ելնենք Թըշնամու առաջ,
Գոնէ մեր փառքը մահով յետ խըլենք—
Ու այնպէս լռենք։

11.

Մօտ էր արեւը իր մօրը մըտին
Խիտ խիտ նետում էր ճաճանչն իր յետին,
Տեսնողը կ'ասէր, այս անգամ արեւն
Տալիս էր երկրին իր վերջին բարեւ։
Վերջինն էր, այո, բայց ոչ ամենուն,
Վերջինն էր այն խեղճ, կըտրիճ Հայերուն.
Նորա շողի հետ նոցա վեհ հոգին
Պիտի սըլանար դէպ պայծառ երկին։
Դարձեալ գըռոհ տուին Հայք ուժգին ուժգին,
Թընդացին շարքերն Թշնամեաց զօրքին,

Ապշած մընացին Պարսիկք տեղերը,
Թովիչ կարծեցին Հայոց խեղճերը։
Մեծ էր կոտորածն Հայոց քաջերուն,
Ցոյց տուին Պարսից ոյժը ձեռներուն.
Աւարայր դարձաւ արեան ճապաղիք,
Դաշտը դէշերով լըցուցին Պարսիկք.—
Մարդ, փիղ, ձի, կառք, զէնք մէկ մէկով էին,
Ո՞վ կը խիզախէր դէմ կենալ Հային։
Ինչպէս լեռ ալիք ծովին՝ անարգել
Ուզում են քարէ եզերք խորտակել,
Վազում են առաջ ահեղ գոռալով,
Դըժոխքի վայել երգ յօրինելով,
Ժէռուտ ափերին գալիս են հասնում,
Խըփւում են, ի զո՜ւր, ու յետ են վազում.—
Այդպէս և Պարսից ճիգըն էր ունայն,
Երբ նոցա առաջ պինդ կանգնած էր Հայն։
Բայց չի կար արգելք խիզախ, քաջ Հային,
Ո՛չ Թուր և ոչ նետ, ոչ շարք փըղերին.
Նա որդեկորոյս առիւծի նըման
Արգելք չէր տեսնում աչաց յանդիման.
Բըլրաձև փըղեր գլորում էր գետին,
Մըժեղ էր Թըլում նորան պըրուձին,
Այն քաջ պըրուձին, որից որ հելլէն
Ծակամուտ եղաւ միմիայն ահէն։

12.

Օրն էր տարաժամ, մարտիկք դադարած,
Փողը հընչեցին՝ մարտին կատարած.
Մութը տարածուեց, աստեղք ցոլացին,
Երկնից ցօղն իջաւ արնալից գետնին։

Մըթնասէր թռչունք ձայներով խռպոտ
Գուշակում էին մարդկանց սուգ ու բօթ։
Յետ դարձան Պարսիկք իրանց բանակը,
Նորից նոր սըրբել սուրն ու դանակը,
Որ այգուց կանուխ, լոյսը չի ծագած
Վրայ յարձակուէին հայոց՝ կատաղած։
Բայց ա՜յլ տեսարան էր հայոց միջին,
Վրդովուած, տխուր էր նոցա հոգին.
Ոչինչ չէր լըսվում, թէ ոչ սուգ ու լաց,
Մեծ կորուստ արին, կորուստն էր անդարձ—
Վարդան չի դարձաւ դէպ իր քաջերուն։
Ո՞վ գիտէ ո՛ւր է նա այն իրիկուն.
Գերի՞ է տարել նորան թըշնամին,
Թէ՞ մահ է ստացել նա դաշտի միջին—
Ոչ ոք չը գիտէ։ Տխուր ու տրտում
Ամէն տեղ նորան են հայք պտրտում,
Հոգւոց հանելով, վա՜յ գլխուն տալով,
Աչքերից աղի արցունք թափելով։
Աւարայր դաշտը տակն ու վրայ արին,
Աւա՜ղ, յայտ չեկաւ Դիւցազըն արին.
Պինդ պինդ ձայն տուին. «ո՞ւր ես, ո՞ւր Վարդան».
Արձագանքն կրկնեց Վարդա՜ն ու Վարդա՜ն։
Որբերի աչքին քունը չի մտում,
Քունը ի՞նչ սփոփանք, թէ դարդ կայ սրտում,
Թէ լինի գիշերն մեզ քիչ մխիթար,
Առաւօտն, աւա՜ղ, կը լինի վատթար։
Արթուն մնացին, չի մտան բանակ,
Մինչև որ խօսեց երեք հետ խօսնակ։

13.

Յանկարծ լըսեցին ձիան տրոփ հեռուանց.—
«Այս ո՞վ է, տղե՛րք, ասին հայք միմեանց.
Գիշերուայ ժամի՞ն ուզեց թըշնամին
Վրէժխնդիր լինել ցերեկուայ անցքին»։
Բայց չէ՛, վա՜յ նոցա, վատթար տեսարան
Ապշած աչքերուն եկաւ յանդիման.
Չէր արթուն հայոց անկոչ այցելուն
Սարսած թըշնամին տարաժամ պահուն.—
Վարդանն էր, որին յուսահատ, տրտում
Որբացած հայերն էին պտրտում։
Վարդանն էր... բայց ի՜նչ վիճակի հասած.
Արիւնաթաթաւ, սրտին նետ ցըցուած,
Աչքերը մըթնած, երեսը տըժգոյն,
Վէրքիցը ծործոր կաթում էր արիւն.
Երկու մանկլաւիկ բռնած կռներից
Կիսամահ քաջին իջուցին ձիից.
Բայց այն սուրբ աչերն, դէմքը հրաշալի
Չէին կրում հետք մահուան երկիւղի։
Նորա թուլացած բազկից այն ժամին
Չար մահ կըստանար նորա թըշնամին,
Թէ որ խիզախէր գալ նորա առաջ,—
Այսպէս մօտ մահուն նա միշտ մնաց քաջ։
«Տղե՛րք, ասաց նա ձայնով դողդոջուն,
«Ուզացի ձեզ տալ իմ յետին ողջոյն,
«Ձեզ հետ գըրկախառն, ձեզ համբոյր տալիս,
«Հանգիստ աւանդել այս շունչը վերջիս։
«Ժա՛մ է, ժամ թողնել աւեր Հայաստան,
«Ուր քար չի մնաց պինդ քարի վըրան,
«Մենք էլ հետևողք նախնեաց աւանդին,

«Ըստրուկ չենք լինիլ երբէք օտարին։
«Լա՛ւ է մեր կեանքը կարճանայ սրով,
«Քանց հաշուի, մաշուի թշնամու լծով.
«(Իմ հինգ տարեկան հասակէս ի վեր
«Այսպէս տալիս էր ծերնողն իմ պատուէր)։
«Ցաւում է սիրտըս, ոչ նետի խոցից,
«Ցաւում է, որ շուտ գընում եմ ձեզնից,
«Որ չեմ կարենում ձեզ հետ միասին
«Արեան դաշտի մէջ փըչել իմ հոգին։
«Վա՜յ թէ դուք մենակ վըհատիք ահից,
«Դողաք, սարսափիք վերահաս մահից,
«Թուրն ու ասպարը մի կողմ գըլորէք,
«Պարսկին կամաւոր ձեզ գերել թողնէք։
«Ա՜խ, քա՛ջ իմացէք, ես, թէև թաղած,
«Պիտի վեր կենամ հողից կատաղած,
«Նորից նոր առնում ձեռքըս թուր ու տէգ
«Ու ձեզ անողորմ խողխողեմ մէկ մէկ։—
«Անէծք եմ թողնում ես այն վատ հային,
«Որ ո՛չ ոխ, այլ սէր ցոյց տայ դու Պարսկին.
«Այդ անհաշտ ոխը հիմկուց ցեղէ ցեղ
«Պիտի տարածեն հայքըն ամեն տեղ։
«Թո՛ղ կորչին ազգեր երկրի երեսից,
«Հայը միշտ անհաշտ պիտ՛ մընայ Պարսից.
«Ըստուերըս երբէք չի մընալ անդորր,
«Այս թըշուառ դաշտում կը շըրջի մոլոր
«Մինչև ա՛յն ժամը, ժամ օրհասական,
«Երբ Պարսիկն կամ հայն կը լինի կործան՝
«Արեան դաշտի մէջ մորթելով իրար.—
«Լոկ այն ժամանակ կ'առնում ես դադար։
«Դէ՜հ, մընաք բարև. Տէ՛ր, ա՛ռ իմ հոգին.

«Ազատ կեանք կամ մահ ազնիւ տո՛ւր հային»։
Լըռեց, ու իսկոյն նետը մահաբեր
Հանեց աներկիւղ կողից կարեվէր։

14.

Առ ժամ մի որբիկ տարաբաղդ հայերն
Ապշած, զարհուրած մընացին տեղերն,
Զիմացան՝ տեսի՞լք է այս թէ՛ անուրջ։
Մեռած Դիւցազին խուռըն կանգնած շուրջ՝
Ո՛չ լալիս էին, ո՛չ սըգալ կարում,
Իրանց աչքերին չէին հաւատում։
Ինչպէ՞ս հաւատան իրանց աչքերին,
Երեկ չէ՞ր, որ պինդ կար հըսկայ կաղնին,
Որ քանի դարեր հարուածը հողմին
Զեփիւռ էր կարծում փըչած մեղմագին.—
Այսօր միջաբեկ ու թաւալգըլոր
Կար նոցա առաջ. աչքերով մոլոր
Տեսնում են Քաջին գետնին տարածած,
Զըլոտ ձեռները ցամքած, կարկամած,
Կէսխուփ աչքերը չունին առաջուան
Ո՛չ բոցը, փայլը՝ ջուխտ աստեղց նըման։
Դէմքը գունաթափ, գիծքը անմեկին,
Ո՛չ ոխի նըշան, ո՛չ սիրոյ—ունին։
Տեսած կա՞ս մէկ օր, երբ բոցոտ շանթը
Երկնուց ցած իջնէ մինչ խաղաղ դաշտը,
Ահեղ որոտմամբ, փայլ արձակելով
Արթուն հովիւին զարնէ, տայ գետնով.
Անմեղ գառնուկներն որբիկ մընացած,
Ապաստան չունին, անտէր են թողած.
Ահից վազում են թուլիկ ոտերով,

Հովուին սուգ կարդում տխուր ձէներով։
Ո՞վ է նոցա տէրն, ո՞վ խընամողը,
(Որբերի սփոփիչն է լոկ սև հողը)
Մա՜հ, մա՜հ խնդրեցին հայերն միաբան,
Քաջից յետ չի կար էլ յոյս փրկութեան։

15.

Խուռըն կան հայերն մի փոսի առաջ,
Սրտից անդադար հանում են թառանչ,
Դառն արտասուքը նոցա աչքերին
Հոսում են առատ ամայի գետնին։
Դասք քահանայից պաշտումը չի կան,
Որ սուրբ աղօթքով հողին հողը տան,
Կընդրուկ ու զմուռս նախնեաց աւանդով,
Այդ անշուք թաղման չի խընկում ոչով.
Լալական կանայք կուրծքին ծեծելով,
Ողբի չեն շարժում դառըն հեծելով։
Լուռ են հայերը. աչքերը պղտոր,
Դէմքերը անշարժ, մըտքերը մոլոր,
Հազիւ հազ նոցա շրթունքը դեղնած
Շարժելով՝ տալիս են նըշան կենաց։
Արդեօք աղօ՞թք է, որ նոքա կարդում,
Թէ՞ արեան վրիժու տալիս են երդում
Իրանց Դիւցազնի դիակի առաջ,
Որին խոստացան մեռնել քաջաքաջ։
Կարգէ կարգ, լռիկ, մինը յետ միւսին
Վերջին համբոյրը տուին Դիւցազնին.
Եւ երբ որ փայլեց առաջին շողը,
Քաջին մարմինը կըլլեց սև հողը։

16.

Կորաւ Դիւցազնը, կորաւ Հայաստան,
Զի հայոց միակ յոյսն էր Քաջ Վարդան.
Թըշուառ հայ ազգին նորա վեհ սիրով
Էլ այնուհետև չըսփրեց ոչով։
Դարք եւ եւ գընացին, անցան,
Յիշատակ Քաջին իւրքը մոռացան,
Հեշտութեան կենաց և գանձի մոլար
Ազնիւ նըպատակն մոռացան իսպառ։
Իրանց սըրբազան տեղիք պարծանաց
Թողին, մատնեցին խուժադուժ ազգաց,
Եւ հողը, գընած գընով սուրբ արեան
Հարանց՝ արին չար թըշնամիք կոխան։
Մոռացան վըրէժն այն նուիրական,
Որ աւանդել էր նոցա Քաջ Վարդան
Եւ ատելութեան փոխանակ՝ Պարսկին
Ցոյց տուին միշտ սէր և յարգանք խորին։
Ծըռեցին վիզերն Պարսից լծի տակ,
Դիւրութեամբ դարձան հըլու հըպատակ.
Ա՜խ, արդարացաւ տեսիլն Վարդանին,
Որ նախատեսաւ անկումըն ազգին։
Հայը հետամուտ չէր ազնիւ մահուն,
Որ յետնոց թողնէր պանծալի անուն.
Վասակաց թիւը շատցաւ դարէդար,
Զուտ ազնիւ հոգիք չըքեցան իսպառ.
Գործիք եղեռան դարձան օտարաց,
Ոչ ոք դարմանիչ չէր ազգին չարեաց...
Թո՛ղ լռե՛մ, լռեմ, ազնիւ պատանի,
Այս թըշուառ անցքէն միտքըս սասանի,
Քանի կը յիշեմ՝ սիրտըս խոցոտի,

Ու ճըմլած հոգիս վըրիժու բոցոտի:
Մոլեկրօն Պարսը կայ մինչև այսօր,
Ունի թագ ու գահ շըքեղ, փառաւոր.
Ունի նա լեզու ու անուն փառաց,
Քաղաքք բարեշէն, տէր է շատ ազգաց:
Իսկ Հա՜յը... վա՜յ նրա դառը օրերուն,
Ի՞նչ ունի, բայց թէ լոկ և եթ անուն,
Որը և յաճախ ինքը ամօթից
Զըզուած մերժում է իրա վըրայից:

17.

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Լռեց: Ամպերը եկան ծածկեցին
Երկինքն, ու Լուսինն աչքես խլեցին.
Մընացի մենակ՝ հոգիս վըրդոված,
Ձեռներըս ծոցիս, գլուխս քարշ արած:
Եւ այնուհետև ամեն իրիկուն
Մընում եմ Լուսնի խաղաղ ծագելուն.
Նորա տըխրամած դէմքը՝ նայելիս՝
Յիշում եմ թըշուառ վիճակը ազգիս:
Ա՜խ, ցոլա՛, փայլէ՛ տըխրադէմ Լուսին,
Գուցէ՛ քու փայլից փայլ տաս և Հային.
Պատմէ՛ շատերուն Վարդանի մահը,
Կամ՝ ի՞նչպէս կորաւ Հայ ազգի գահը,
Կամ ի՞նչ վեհ սիրով սիրում էր Վարդան
Մայրենի հողը — աշխարհն Հայաստան:

1862

—

ԻՄ ՍՈԽԱԿԻՆ

Սոխակ, ինչո՞ւ դադրեցար քու անուշ երգն երգելից,
Որ քամում էր արտասունք շատ իմ էրված աչերից.
Մի՞տըդ է երբ ծագում էր արշալոյսը գարնային,
Քանի՞ դու միտըս բերիր իմ առարկան ցանկալին...
Այն յիշատակն անուշ էր, ինչպէս երազ վաղանցիկ,
Որ գէ՛թ վայրկեան թըշուառին դարձնում էր նա երջանիկ.
Համակ աշխարհ մոռացած, ունկըս քու ձէնին յառած,
Մըտքով թըռչում էի ես իմ հայրենին կարօտած...
Գիտեմ, դու էլ ես կարօտ մըշտադարուն այն դրախտին,
Որից հեռու մեզ չիկայ քաղցըր ժըպիտ մեր բաղդին:
Ո՞վ կուտայ ինձ թեւք թըռչնի, որ խոյանամ սըլանամ,
Օդն ու ամպերը ճեղքեն ու տանին ինձ Հայաստան.
Թէ նորա օդը շընչեմ, այն կենսատու սուրբ օդից—
Գիտեմ, փըրկուելու եմ անբուժելի իմ ցաւից...
Գարունն անցաւ, ա՜խ սոխակ, խօսուն լեզուիդ կապ դըրաւ,
Ու խեղճ վարդի թերթկի հետ շարականըդ էլ տարաւ:

Կ՚բանամ դուռը վանդակիդ, ազատութիւն քեզ կուտամ,
Բայց աղաչում եմ քեզի, թըռի՛ր դէպի Հայաստան.
Վարդ ես ուզում՝ այնտեղ է, անամպ երկինք, մեղմ հովեր,
Ճաճանչափայլ արեգակ, կարկաչահոս առուներ։
Ես էլ քեզ պէս կարօտ եմ բնութեան պայծառ օրերին,
Մէգ, մառախուղ, հեղձուկ օդն հաշեց մաշեց իմ հոգին.
Փըչեց հողմը հիւսիսին, փոշին երկինք բարձրացուց,
Կըտրի վըրայից ագռաւը խըռպոտ ղաղան հընչեցուց.
Ահա՛ հիւսիսի սոխակն, ահա՛ հիւսիսի այեր...
Ի՜նչ էք կորցրել հիւսիսումն, ո՛վ խելացնոր խեղճ հայեր...
Ա՜խ, ես ատել եմ նորա կեանք ու վայելքը պատիր,
Տուէ՛ք օդը իմ երկրին, դալար դաշտն ու վարդ կարմիր։

ՕՏԱՐ ՕՐԻՈՐԴ ԵՒ ՀԱՅ ՊԱՏԱՆԻ

Օտարուհին ինձ ասաց. «Հէ՞ր ես լալիս, արցունքը
Հեղեղի պէս ինչո՞ւ են ոռոգում քու աչքունքը,
Քու տըրտմութեան ճար ունիմ, կըփարատեմ քու դարդը,
Թըշիս վըրայ չե՞ս տեսնում փայլած շուշանն ու վարդը»։

—Ջուր մի՛ ջանար, սիրական, իմ դարդը չես փարատիլ,
Հոգիս հոգսից, ցաւերից չես փըրկիլ, չես ազատիլ.
Թո՛ղ իմ աչքից հեղեղայ արտասունքի աղբիւրը,
Արտասունքն է լըւանում սըրտի խոր խոր ցաւերը։—

Օտարուհին ինձ ասաց. «տե՛ս, հասել է գարունը,
Դաշտերի մէջ բացուել են հազարերանգ ծաղկունքը,
Իջնենք դաշտը, օդ քաշենք, ծաղկունք քաղէ, փունջ փընջէ,
Հայրենիքիդ կարօտն ա՛ռ, որ թախիծ քեզ չի տանջէ»։

—Հայրենիքիս կարօտը ձեր դաշտից չեմ առնիլ,
Սառն հիւսիսից երկինքը Հայաստանի չեմ տեսնիլ,
Ուր բիւր պատիկ ցոլուն են արեգակի շողերը,
Կենսատու է անձրեւը, մեղրածին են ցօղերը։

Օտարուհին ինձ ասաց. «մոռացի՛ր քու հայրենիք,
Քու հայրենին այնտեղ է, ուր սիրում են քեզ մարդիկ.
Տե՛ս արեւին, նա պայծառ չէ՞ շողշողում հիւսիսում.
Հայաստանը կորել է, խե՜ղճ, դու ցընորք ես ուզում»։

—Սուտ են, սուտ քո զրոյցը, Հայաստանը չէ՛ կորած,
Նա այնտեղ է, ուր Եփրատ ու Տիգրիսն են գրկուած,
Ուր Երասխը մրմունջով յուզած ջուրն է գլորում,
Ուր Մասիսի գագաթը ամպերից ցած է նայում,
Ուր փայլում է արեգը իր կուսական շողերով,
Ուր ջրում է երկինքը երկիրը զով ցօղերով,
Ուր որ չի կայ բորէաս, չիկայ շիմուն ու խորշակ,
Օդը շունչ է հրեշտակի, ջուրը մեղր է անուշակ....
Հայաստանը կայ.... աւա՜ղ, խոպանացած, ամայի,
Եւ կրծաղկի, երբ նորից ծըծէ քրտինքը հայի....
Նորա ստինքը յամառ է, չի կերակրում օտարին,
Օտարն խաբուած ասում է. «չիջաւ աստղը հայերին:
Բայց ի՞նչ, դու չես հասկանալ իմ սրտամաշ դարդերը.
Մի՛ ջանար, ինձ չեն սփոփիլ թըշէդ փայլուն վարդերը:—

Իմ տրտմութեան ցաւակից խանդաղակաթ գրրկելով,
Օտարուհին ինձ տըւեց գաւաթը լի գինիով.
Երկնակապոյտ աչերը անթարթ աչերիս յառած,
Լաց ու ժըպիտ երեսին՝ նա մեղմ ձէնով ինձ ասաց.
«Խըմէ՛ գինի, պատանի, 'ի յիշատակ այն երկրին,
«Որ սրտամաշ կարօտով կոչում ես քու Հայրենին.
«Պարզէ՛ ազնիւ ճակատըդ, զըւարթացի՛ր, ոգի առ,
«Յուսակըտուր այդ դէմքով խըղճալի մի՛ ձեւանար:
«Ձիւնաթաղ ու կիսամեռ դաշտքը գարնային շընչից
«Չե՞ն ըսթափում և յառնում մահահանգոյն խոր քընից.
«Երբ ծագում է արեւը՝ մըռայլը չի՞ հալածվում,
«Մեռած բնութիւնն դէպի նոր կեանքը նա չի՞ վերածում:
«Դէ՛ հ, պատանի, քա՛ջ եղիր, խըմէ՛ գինի, երգ երգէ՛,
«Տէրն է որբոց օգնական, Նա քու ազգն էլ կըփրկէ»:

ՀԱՅ ՊԱՏԱՆԻՆ ԵՐԳՈՒՄ Է

Հայկ ու Լեւոնին մոռանանք, եղբարք,
Թափ տանք մեզանից փոշին հընութեան,
Վերածնենք մեր մէջ նոր կեանք ու նոր բարք,
Կեցցէ՛ շատ օրեր մանուկ-Հայաստան:

Կեցցէ՛ շատ օրեր մանուկ-Հայաստան,
Նա՝ որ դեռ միայն մեր սրտի խորքում
Ունի իւր հիմքը. ո՛չ տուն, ո՛չ կայեան
Չունի տակաւին բուն Հայաստանում:

Եղբա՛րք, բանը դեռ անշօշափելի
Այժմուս մեր մըտքին՝ ցընորք չի կարծենք,
Բանը կ՛մարմնանայ ու տեսանելի
Կը լինի շուտ, միայն մենք վըստահ լինենք:

Մեր յոյսը միայն մեր վըրայ լինի,
Չեն պէտք մեզ նըպաստ մեծատուններին,
Ողորմութեամբ թո՛ղ մուրացիկն ապրի,
Մուրացողըն միշտ ստրուկ է օտարին:

Կեցցէ՛ Հայաստան, որ երազական
Կարծում են ծերերն. իրօք չէ՛ այդպէս.—
Մեր Հայրենին դեռ չէ չուառական,
Քանի որ ունի քա՛ջ որդիք մեզ պէս:

Բա՛ւ է, օտարին շատ ծառայեցինք,
Ըստըրկի վիճակն չէ՛ յաւերժական,
Ազատութեան գինն մենք քա՛ջ սերտեցինք,
Էլ չենք հաւատալ օտարի խոստման:

Օտարի շահը թոյն է մահաբեր,
Աչք է կուրացնում, միտք է պղտորում,
Գերի է դարձնում մարդ ազատասէր,
Ոսկի շղթայով ձեռք ոտք է կապում։

Կըփըշրեմ շղթաս, կ'երթամ Հայաստան,
Կըպագնեմ նորա հողը անարատ,
Կ'ասեմ. «Եկել եմ որդիդ չուառական,
Գրկիդ մէջ ինձ ա՛ռ, մայր իմ հարազատ։

Չունիմ ես ոսկի, այլ ոսկու մադան,
Չըլոտ ձեռք ջուխտակ ու սիրտ անվեհեր,
Ձեռքումըս ունիմ բահ ու հըրացան,
Սըրտումըս ունիմ ազնիւ խորհուրդներ։

Քու հողն արդաւանդ, ես մըշակ արի,
Մենք հաշտ կու ապրինք շատ ու շատ տարի.
Ուրջուներէդ քեզ ոչինչ շահ չըկայ,
Թո՛ղ տուր, որ բըռնի հալածեմ նոցա։

Դու որդիք ունիս չորս միլլիոն ու կէս,
Թէ յանկարծ գաղթեն՝ նոցա տեղ ունե՞ս,
Ըստինքիդ կաթը խնայէ օտարէն,
Գալու որդիքըդ քաղցած, ծարաւ են....»

Հարաւ, հիւսիսէն փոշի վերացաւ....
Ձայն, տրոփ, խօսք, շըշուկ գիլ գիլ լըսուեցաւ....
Մասսայ ճակատէն մէգը հեռացաւ....
Մանուկ—Հայաստանն ոտքի կայնեցաւ....

ԱՂԱՍՈՒ ՄՕՐ ԵՐԳԸ

ՆՈՒԷՐ ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԱԲՈՎԵԱՆԻ ԱՆՄԱՀ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Զարթի՛ր, մանուկ իմ նազելի, բա՛ց այդ պայծառ աչերը,
Թերթերունքէդ քունը թօթուէ՛, գիրկը հանգի՛ր քու մօրը.
Բաւ քեզ որքան բարի հրեշտակք հեքաթ ասին երազում,
Այժմ արի՛ քեզ այն պատմեմ, ինչ պիտ՛ տեսնես աշխարում։

Զարթի՛ր, որդեակ, քանի՞ քընես,
Բա՛ց աչերըդ այդ նախշուն,
Ուր որ մայրըդ իւր բաղդ, փառքը
Կեանք ու արեւն է տեսնում։

Դուն կըմեծնաս, բոյ կը քաշես—չինար բօյիդ ես ղուրբան,—
Քեզ ուժ կուտան Մասսի քաջքը, որ դու լինիս քաջ Վարդան.
Իմ մատներով մի ոսկեթել մէջքիդ գօտի եմ կարել,
Գօտիիցըդ թուր կը կապեմ, այն էլ ինքըս եմ սըրել։

Զարթի՛ր, որդեակ, քանի՞ քընես,
Բա՛ց աչերըդ այդ նախշուն,
Ուր որ մայրըդ իւր բաղդ, փառքը,
Կեանք ու արեւն է տեսնում:

Մեր բակումը ձի է կայնած՝ քեզ է մընում անհամբեր,
Զարթի՛ր, որդեակ, քանի՞ քընես, առ քու թուրը մահաբեր·
Քու հայ ազգը հեծեծում է, ձեռքը, ոտքը շղթայած,
Քու եղբայրը գերութեան մէջ... քա՛ջ, միայն դո՞ւ ես քընած...

Զարթի՛ր, որդեակ, քանի՞ քընես,
Բա՛ց աչերըդ այդ նախշուն,
Ուր որ մայրըդ իւր բաղդ, փառքը,
Կեանք ու արեւն է տեսնում:

Չէ, իմ որդին շուտ կըզարթի, ձին կըհեծնէ սանձակոծ,
Հայի արցունքը կըսըրբէ, կըդադրացնէ լաց ու կոծ.
Հա՛յ եղբայրներ, քի՛չ էլ կացէ՛ք, իմ Աղասին զարթեցաւ,
Գօտին կապեց, թուրը կախեց ու իր նժոյգ ձին նըստաւ:

ԴԵՒ ՄՐՈՒՍ

(ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆ)

Այդ ի՞նչ շըփոթ, ի՞նչ աղմուկ, յուսակըտուր վայ ու լաց
Առհասարակ տիրել է Տարտարոսի զաւակաց·
Աւերուել են Գեհենի այն պարիսպքը սարերէ,
Ջախջախուե՞լ են շըղթայքը ադամանդեայ քարերէ·
Թէ՞ Ստիքսը ցամքել է, թէ՞ Աքերոնն է հիւանդ,
Թէ՞ Կերբերի տեսիլքը ծերութենէն այլ չէ ժանտ:

Ո՛չ, գեհենի պատերը պինդ անխախուտ են կանգնած,
Ոչ շըղթայքն են ջախջախուել եւ ոչ Ստիքսն է ցամաքած.
Առաջուայ պէս Կերբերը դուռը արթուն է պահում,
Աքերոնը անցուդարձ նաւով Ստիքսն է անում:
Այդ փանաքին առթերէն չէ՛ Գեհենի աղմուկը,
Այդ փանաքին առթերէն չէ՛ դեւերու լաց սուգը:

Դըժոխքի մէջ դահլի՞ճ կայ—խորհըրդարան է չարաց,
Եօթն աթոռի մէջ տեղը կըլոր սեղան է դըրած,
Թուով եօթն են բազմականք՝ եօթըն մեղաց համարաւ,
Մին մինի մօտ լուռ ու մունջ տըխուր նըստած են կարգաւ.
Թէեւ լուռ են, բայց անխօս խորհուրդ խորհին չարերը,
Թէ խորհուրդը գործ դառնայ՝ կը կործանուին սարերը...

«Եղբա՛րք, ասաց վերջապէս Բէհեզգեբուղ ծերունին,
«Ձեր ցանկութեամբ և կամօք ես այց եղայ մեր երկրին,
«Ինչ կար չըկար նորա վրայ՝ ամէնն աչքէ անցուցի,
«Բոլոր տեսածս ու լըսածս՝ մանրամասն գըրեցի.
«Իմ գըրուածքի մեծ մասը վաղուց եմ գրով հաղորդել,
«Մընացորդը ուզում եմ բերանացի Ձեզ պատմել:

«Հայաստանըն էր վերջին իմ այց եղած աշխարքը,
«Այլ ազգերէ խիստ տարբեր է հայոց վարքն ու բարքը.
«Ժողովուրդն է միամիտ, կըրօնասէր, հեզ, խոնարհ,
«Խաղաղասէր, ժըրաջան ու շատ սիրում են իրար.
«Հոգևոր հարց յարգելով՝ սատանըքին են ատում,
«Խունկ ու զըմուռս ծըխելով սաստիկ են մեզ հալածում:

«Թասով գինին խըմելիս՝ հայք միշտ Աստուած յի-
շում են,
«Խըռովարկու հարբողին խըրնջոյքիցը քըշում են.
«Երգ սիրում են—հոգևոր, խաղ սիրում են,—բայց անմեղ,
«Միով բանիւ՝ և՛ ըզգաստ և՛ խելօք են ամեն տեղ.
«Այժմ ասէ՛ք, սիրելի՛ք, ի՞նչ յոյս ունինք այն ազգէն,
«Որի ամեն անհատը գիտէ փախչել մեր ձեռքէն»:

—Բէհեզգեբուղ դու յիմա՜ր, Անամելէքը ասաց,
(Որ խորհըրդի ժամանակ լուռ անմըռունչ էր նըստած)
Զարմանում եմ քու խելքին, որ այդ չընչին համբաւով
Շըփոթեցիր ամենիս ու լըցուցիր տագնապով.
Ասենք թէ՝ հայք ըզգաստ են, իրանց կրօնին մըտերիմ,
Մի՞թէ ուրիշ հնար չի կա՞յ, որ հայք դառնան մեր գերին:

Զօրօրինակ՝ հայերը բընութեամբ խիստ տըռփոտ են,
(Եւ ո՞ւմ սիրտը անթափանց է սիրոյ սուր նետերէն)

Թ' Ելլադայէն շնորհաշուք գան հայաստան աղջիկներ,
Այնուհետև տե՛ս քանի՞ պիտի քանդըւին տըներ.
Ուր սէր էր՝ անդ քէն կլինի, սուրը կ՛շարժի իր տեղէն,
Սար ու ձորեր կը լըցուին հայոց արեան հեղեղէն:—

Հա՜ հա՜ հա՜ հա՜, ծիծաղեց Բէհեզգեբուղ ծերունին,
(Նորա բարձր ծիծաղէն դըունք սարսեցան Գեհենին)
Գեղեցկութիւնն հայ կընկայ բաղդատելով այլ ազգաց՝
Այնպէս գիտցի՛ր, ինչպէս որ լուսինն հանդէպ աստեղաց.
Շըքեղ, նազուք հասակաւ, թուխ ու գանգուր մազերով,
Կէս ամսուայ լուսնի պէս շողշողում են պատկերով:

Մի՞թէ հային կոյր գիտես, կամ թըշնամի իր անձանց,
Որ սուտ քարը գոհարէն կարծեն նոքա գերազանց:
Չէ, այդպէս չէ՛, սիրելի՛ս, հայի աչքը շատ սուր է,
Հային յիմար կարծողը՝ երկու աչքով էլ կոյր է.
Ուրիշ միջոց, ուրիշ հնար եկ աշխատենք գըտնելու,
Այդ բաներով չէ՛ երբէք մեզնից հայը խաբուելու»:

Այս լըսելով դևերէն մինը՝ Մըրուս անունով,
Որ դըպիրն էր ատենին, տեղէն ելաւ անխըռով.
Աչքը դարձուց իր չորս դին սովակատաղ վագրի պէս,
Դըժոխաշունչ բերանէն անէծք թափեց լիապէս,
Նորա լայնդիր ճակատը գահ էր եօթից յանցանաց.
Սոսկավիթխար հասակը ահարկու էր և՛ դիւաց:

Սա այն չարկամն էր ազգիս, որ Արամայ օրերէն
Խըղճուկ հայը օր չունի նորա անողորմ ձեռէն.
Սա այն ծնունդն էր անիծից, որնոր պէսպէս դիմակաւ
Հիմն ի վեր կործանելու շուտ շուտ հայաստան եկաւ.

Մե՛րթ Վասակ էր անունը, մե՛րթ Պապ էր, մե՛րթ Մե-
րուժան,
Մե՛րթ Յազկերտ էր կրակամոլ, մե՛րթ մոլեգին Զարմաղան։

Դրախտանմանն Հայաստան ըսպանդ դարձուց սոսկալի
Ու անհովիւ հօտի պէս թողուց հայոց ցաւալի,
Որք արգաւանդ դաշտերում կարօտ էին չոր հացին,
Աղբերառատ այն երկրում ծարաւատանջ մնացին,
Արտասուքով ցօղեցին կանանչազարդ ձորերը,
Անմեղ արեան հեղեղով ողողեցին փոսերը։

Հայի բնութեանը տեղեակ՝ նա դուժկանի խօսքերէն
Զ՚այլայլեցաւ այլոց պէս. միայն ելաւ իր տեղէն,
Խօսքը դարձուց դեւերուն, մըխիթարեց, ըսփոփեց,
Փոքրիկ մի ճառ կարդալով խօսքը այսպէս աւարտեց.
«Մի՛ք երկնչիլ, բարեկամք, քանի որ կամ ձեր միջին,
«Շատ մահացու վէրքերով կըխոցոտենք մենք հային»։

Պըրծաւ այսօր ատեանը։ Ամենեքին միամիտ
Դարձան իրանց գործերուն ու խորհըրդին չարամիտ։
Իսկ Մըրուսը անյապաղ ու հապճեպով մըտաւ կառք,
Տարտարոսի խաւարէն իսկոյն ելաւ լոյս-աշխարք.
Ծիծաղելով աչքերը դարձուց դէպի Արարատ,
Ասաց, «աստ իմ մանգաղին ըսպասում է հունձ առատ»։

Նա քաջ գիտէր, որ հայը յանուն իր սուրբ հաւատին
Միշտ պատրաստ է զոհելու գանձը, տունը և որդին.
Աւանդութեան մըտերիմ իր պաշտելի հին նախնեաց՝
Համհաւասար սըրբերուն յարգում է հոգևոր հարց.
Ուստի՝ հագաւ փարաջա, աջ ձեռումը գաւազան,
Տէրողորմեան ձախումը,—այսպէս մըտաւ Հայաստան։

Սա իր ճերմակ մազերով ու բընութքովը խոնարհ,
Ծըռած վիզով, հեզ դէմքով ու մարմինովը նիհար
Շուտ գըրաւեց ամենի խելքը, միտքը ու հոգին.
(Այսպէս միշտ հեշտ խաբուել է հայը ձևով արտաքին)։
Դև Մըրուսի հըռչակը՝ Սուրբ Գրիգորին հաւասար,
Ծաւալեցաւ, սըփռեցաւ ամեն հեռաւոր աշխարհ։

Արդ՝ Մըրուսը ի՞նչ արաւ։ Նա իր խօսքը կատարեց,
Տարտարոսի երկիւղը տասը տարում փարատեց.
Ուր որ դըրեց իր ոտքը՝ աղմուկ դարձուց ամեն տեղ,
Հօրն ու որդուն կըռուեցուց, ինքը մընաց միշտ անմեղ,
Անթիւ կասկածանք ցանեց նա միամիտ սըրտերում,
Սէր ու հաշտութեան տեղը թողեց նախանձ, չարութիւն։

Հայք իրարմէ հեռացան, առանձնութիւն սիրեցին,
Զանձրութիւնը ու վիշտը շատ մոլութիւնք ծընուցին.
Զուարթ բարքը առաջուայ իսպառ կորաւ հայերից,
Ուրախութեան, սիրոյ երգ հատաւ նոցա բերանից։
Ե՛ղբարք, ինչո՞ւ տիրել են մեզ այսքան վիշտք, այս-
քան ցաւ.—
Ընդուր համար, որ մեր մէջ Մըրուս—Դև յայտնեցաւ։

ՄՈՒՐԱՑԻԿ ԿԻՆ

(ԲԷՐԱՆԺԷԻՑ)

Ցուրտ է օրը, ձիւն է գալիս սև ամպերէն սաստկագին,
Եկեղեցու դրան կանգնած՝ աղօթում է մի խեղճ կին.
Հին հալաւը չէ պաշտպանում խեղճի մարմինը ցրտէն,
Ձեռը ձրգած՝ նա մուրալով հաց է խընդրում ամենէն։
Ամառ, ձմեռ նա գալիս է խարխափելով պատէ պատ,
Դրան շէմքը սուրբ տաճարին Աստուածամօր անարատ.
Կոյր է աչօք, եղո՜ւկ նորա, լոյսն արևու չէ՛ տեսնում.—
Ա՜խ, գըթացէ՛ք նորա վըրայ, ողորմութի՜ւն է խընդրում։

Բայց դուք գիտէ՞ք, ո՛վ էր եղել թըշուառական, այս կինը.
Որի դէմքը արդ խամրած է, զազրելի է մարմինը.—
Սա թատրոնի մի օր հրաշքն էր, քաղաքացոց սիրելին,
Մարդ չի կար որ չի ըղձայլէր դորա սըրտառուչ ձայնին.
Երիտասարդք, ծերք և կանայք՝ մէկ ժպտալով, մէկ լալով
Ապշած էին դորա խօսքին, դիմաց դեղին նայելով.
Ա՜խ, քանիսին անուշ երազ տուած կայ դա իր կեանքում,—
Այժմ տեսէ՛ք, ձեռքը ձըգած՝ ողորմութիւն է խընդրում։

Քանի՞ անգամ սա թատրոնէն արտորալով դուրս գալիս,
Երբ որ կայտառ երիվարքը կառքը առած տանելիս,
Օդը լըցուած աղաղակով այն ապշեցած բազմութեան
Շուք ու հրըճակ պարգևում էր դորա փառաւոր անուան.
Իսկ տարփաւորն ըսպասելով դորա դըրան անհամբեր,
Երջանիկ էր, եթէ շըրթէն թեթև ժըպիտ մի քաղէր.
Իշխանն հըլու սորա ձայնին, հրամանին էր ըսպասում,—
Այժըմ սորան լըսող չի կայ, թէ՛և մուրալ չէ դադրում։

Բայց, աւա՜ղ քեզ, վիճակ մարդկան, մի օր բաղդի կոյր կամքէն
Տըկարացած՝ զըրկուեցաւ քաղցըր ձայնէն ու աչքէն.
Այնուհետև անտուն անտէր մին է գալիս մուրալով,
Քըսան տարի այդ վիճակում ես տեսնում եմ միշտ լալով։
Երջանկութեան իւր օրերը սորա ձեռքը գըթառատ
Լիաբերան միշտ օրհնել են թըշուառ, հիւանդ ու աղքատ.
Բայց այդ ձեռքը, որ ոչ ոքի գութ ու խընամ չէր մերժում,—
Այժըմ այլոց գըթոյն կարօտ՝ ողորմութի՜ւն է խնդրում։

ԷԳՈՒՑ

Ինձ մի՛ տանջիլ, մի՛ չարչարիլ սիրական,
Լոկ խոստմունքըդ իմ սրտին չեն բաւական.
Բոց աչքերըդ ու շուրթերըդ վարդանման
Երջանկութիւն խոստանում են յաւիտեան:

Քեզ տեսնելիս, ա՜խ, մոլորվում է միտըս,
Ուժգին ուժգին թափ է տալիս վառ սիրտըս,
Մէկ ջերմաջերմ, մէկ սառ վազում է քիրտըս.—
Զօրութիւնըս հատաւ ինձնից, սիրական:

«Էգուց, էգուց»—լըսում եմ քու բերանից,
Յոյսըս հատաւ, հատաւ էսքան խաբուելից,
Քունըս փախաւ, փախաւ իսպառ ինձանից.
Դե՞ւ ես դու չար, թէ՞ հրեշտակ ես աննըման:

Էլ մի՛ խաբիլ ու մի՛ խաբուիլ, անձկալիս,
Էգուցները միշտ նըման չեն յետ գալիս.
Վա՜յ թէ էգուց աղի արտասունք թափելիս՝
Դու ինձ ճանփես դէպի մըթին գերեզման:

ՄՇԱԿ

Ճլինքը արևառ, քըրտինք երեսին, բեռը շալակած,
Ղարիբ Մըշեցին մայդանին միջին կանգ առաւ յոգնած.

Կոշտացած ձեռքը երեսին տարաւ, քըրտինքը սըրբեց,
Բայց երբ որ աչքը չորս կուման դարձուց՝ ծանըր
ա՜խ քաշեց,

Տեսաւ նա շըքեղ մեծ մեծ դարբասներ գոյնըզգոյն ներկած,
Պատշգամբի վըրայ գօզալ հայ կանայք շար՚ի շար նըստած.

Ղումաշ հովհարով մարմար թըշերին հով ու զով տալիս,
Փըրփուր շորերը թեթև քամիէն փըրփըռան գալիս:

Ջուխտակ արտասունք ջուհար ակի պէս աչքին ցոլացին.
«Մըշակ, չիլի՞ թէ միտքըդ բերիր քու կարօտած եարին»:

Մըշակը լուռ էր, նա ինձ չիտըւեց ոչինչ պատասխան,
Դարբասը թողած՝ աչերը դարձուց նա դէպի մայդան.

Երկլուծ կառքի մէջ տեսաւ թէք ընկած մէկ նիհար տղայ,
Զաշմակը աչքին, բերնին նարգիլէ՝ զինչ Թուրքի աղա.

Մըշակի շըրթին աննըշմարելի մէկ ժըպիտ խաղաց,
«Մըշակ, այդ ի՞նչ էր, որ սիրտըդ խօսեց՝ ծա՞ղըր, թէ՞
նախանձ».

Մըշակը ինձի պատասխան չի տուեց, ասես թէ լալ էր.
Բայց հոգեբանը իսկոյն կ՚իմանար հոգին ի՞նչ հալն էր:

Մայդանը թողած նա աչքը դարձուց լայն մեծ փողոցին,
Ուշքը չիմանալ թէ այն րոպէին ի՞նչ խօսեց հոգին.

Գունդ գունդ գալիս էր ձիով ու հետի սպառազէն լաշքեար,
Առջեւը առած հարուր ու հազար թըմբկահար, փողար.

Ցրնծալիր երգով զօրքը տօնում էր իր յաղթութիւնը.
Վա՜յ քեզ խեղճ.... քանդել էր քու ազգի տունը...

Մըշակը լուռ մունջ մէկ դի քաշուեցաւ, դողդոջուն ոտքով
Իր ճամփան գընաց՝ ծանըր տընքալով, կամաց երգելով.

Բահարն էկաւ՝ ծառը ծիլ ծիլ ծաղկեցաւ,
Զիւնը փախաւ, երբ արեւը ծագեցաւ.
Երնե՜կ արեւն կամ բահարը մեր Հային
Խելք, միտք, նոր բարք եա քի նոր վարք շնորհէին:

Հա՜յ, բա՛ց աչքըդ, քու կորուստը մօտիկ է,
Զիմանաս, որ տըրին-տարին զատիկ է,
Եալփաղանը, ղումաշ շորը քու եարին
Զանդուկներէդ շատ հազարներ դուս տարին:

Ի՞նչ ղարար, որ կընկադ փէշը կարճ ըլայ,
Տափն աւլելու համար ասես՝ աւել կայ,
Բան կ՚ասէ՞ի քեզ անօսըր շորի դէմ,
Երբոր եարիդ բուդը չէրեւնար տակէն:

Քեզ ո՞վ ասաց, որ ուսումը հագուել է,
Օխտն օտարի հետը ղաղտուկ պագուել է.
Թէ որ ատ էր՝ տայիր ղուլակըդ Զուլօին,
Նա քեզ մուֆթա կըհասցնէր քու մուրազին:

Աս ի՞նչ տեսնամ,—սէլավ կուգայ հիւսիսէն...
Հա՜յ մարդ, թէզով ժողվէ՛ քու փաս ու փուսէն,
Ա՛ռ դըլօխըդ, քօչէ՛ դէպի քու աշխարհ,
Քանի օրէն ունըդ բունըդ չես ճանչնար:

ԳԱՆԳԱՏ

———

Ղարիբի սիրտն է խոց, ջիգերն է վէրամ,
Խըմած ջուրն է լեղի ու հացը հարամ.
«ԿՌՈՒՆԿ» ԵՐԳ.

Հալածում է այլազգին ինձ իր բընիկ աշխարքէն,
Հիւրասիրութեան պարտքը իսպառ հանել է մտքէն.
Ասում է. «Հէ՞ր ես ունայն երկրէ երկիր թափառում,
Մի՞թէ փոքրիկ խորշ չէկար քու հայրենի աշխարում»:
—Ասացի թէ՝ անօրէնն կողոպտեց մեր հայրենին,
Հայաստանի մէջ փոքրիկ խորշ էլ չի մնաց հային:
Ասաց. «եթէ մարդ չունի իր աշխարումն կայարան,
Զէ՛ նա մարդու հաշւումը, նորա կեանքն էլ է ունայն»:
Ասացի թէ՝ ես մահին շատ եմ կանչել, չի լսում:
Ասաց. «դարձի՛ր հայրենիդ, թէ դու մահից չես սարսում:
—Պանդխտութեան օրերըս անցնում եմ լաց արցունքով,
Իմ հայ լինելուս համար մարդ չի տալիս ինձ բարով.
Մատով ինձ նշանց են տալիս, վրաս թափում են բիւր
կատակ,

Իրար հարցնում են. «Հայը ինսա՞ն է, թէ՞ նապաստակ.
Հայի երակների մէջ ջո՞ւր է վազում, թէ՞ արուն,

Թուր տեսնելիս զինչ մահից սարսափած հէ՞ր է վազում.
Հայի բայրաղի վրայ ի՞նչ էր գրած՝ իմացէ՛ք».—
—Թըշնամին տեսնելիս՝ արագ ու հեռու փախէ՛ք»:—
Մէկն ասում է. «Կռուի մէջ հայի ո՞ր տեղն է խոցած».
Ժպիտը բերնին միւսը—մէջքն է անշուշտ անկասկած:—
Մէկն ասում է. «Հայ ազգի ի՞նչ էր զէնքը սոկալի».
—Ամա՜ն, կեանքըս խընայէ, աղաղակելն է խըղճալի:—
«Բաս ասում են, որ հայը օր մի եղել է խիստ քաջ».
—Նա հիմի էլ էդպէս է, միայն... իր կընկայ առաջ:—
«Ասխումը հընումը հայը հըզօր էր յիշվում...»
—Ի՞նչ զարմանք, երբ կուրերին միականին է իշխում:—

Այսպէս կըծու խօսքերով ինձ բարեւում են օտարք...
Զընդան բանդ է իմ համար պանդխտութեան լուս աշ-
խարք:

ԹԷ ԻՄ ԱՂԵՒՈՐ ՀԵՐՔՍ ՍԵՒՆԱՅԻՆ...

(ՆՄԱՆՈՒԹԻՒՆ)

Թէ իմ ալեւոր հերքըս սեւնային,
Ոյժըս ինձ յետ գար, կըտրիճ դառնայի,—
Նըժոյգ ձի նըստած, պէխըս ոլորած,
Ձեռըս թուր առած ես դաշտ կ՚երթայի։
Ես դաշտ կ՚երթայի—դաշտն Աւարայրի,
Ողողած ցօղած հայոց արիւնով,
Ա՛զգ իմ սիրական, դու ազգ Թորգոմեան,
Քու կորցըրած թագը քեզ հետ կուտայի։

Կ՚ասէի հայոց օրիորդներին.
«Ծախեցէ՛ք հագի ձեր թանգ շորերը,
Թողէ՛ք պաճուճանք, զարդ, մարգարիտներ—
Ժանգոտած ու գուլ են մեր թըրերը։
Տուէ՛ք բեհեզեայ մեզ ձեր շապիկը,
Որ մենք փաթաթենք մեր մարմնու վէրքը,
Վիրակապ հիւսէ՛ք դուք ձեր մազերից.—
Այսպէս յայտնեցէ՛ք դուք մեզ ձեր սէրը»։

Թէ ես լինէի հարուստ մեծատուն,
Սընդուկներըս լի ոսկով, արծաթով,—
Շատերու նըման ես չէի լինիլ
Երբէք ազգասէր ունայն խօսքերով.
Շամպանեա գինու, Ա... Խ... տեղ՝
Կ՚առնուի առատ զընտակ ու վառօդ,
Արձակ համարձակ կ՚երթայի հանդէպ
Հայատեաց ազգին անթիւ զօրքերով։

Թէ ես լինէի մի երկրի իշխան,
Կուտայի զօրքիս սաստիկ հըրաման.—
Շուտաքայլ երթալ դէպի Հայաստան,
Խըղճուկ հայ ազգին լինել օգնական.
Եւրոպ՝ Ասիա արեան գետերը
Կըվազեցնէի հեղեղի նըման,
Մինչեւ որ թագ, գահ ու ազատ կըրօն
Ինձնից չըստանար թըշուառ Հայաստան։

Բայց՝ եթէ մի օր, մի ժամ, մի րոպէ
Աստուած լինէի մեր հողագընտին,
Ի՞նչ սուր սըլաքներ պիտի շաղ տայի
Մեր արենարբու թըշնամեաց գըլխին.
Նենգ... Թուրք մոլի, Պարսիկ ոխերիմ,
Դարեւոր ոսոխ դու Յոյն կրօնամոլ,
Գիտցի՛ք, որ իմ սուր երկսայրի սըրից
Անվնաս չէր մընալ ոչ մի ձեր որդին։

1863

—

ՕՐՕՐՕՅԻ ԵՐԳ

Քո՛ւն եղիր, պալաս, աչքըդ խուփ արա՛,
Նաշխուն աչքերուդ քուն թող գայ վըրայ․
Օր օր օր, պալաս, օր օր ու նանի,
Իմ (այս անունին) քունը կըտանի։

Օսկի խաչ վըզըդ՝ քեզի պահապան,
Նարօտ կապիլ է ծարէն տէր-պապան․
Օր օր օր, պալաս, օր օր ու նանի,
Իմ (այս անունին) քունը կը տանի։

Մավի հիլուններ կախիլ իմ ես ալ,
Նազար չիս առնուլ, քո՛ւն եղիր, մի՛ լալ․
Օր օր օր, պալաս, օր օր սւ նանի,
Իմ (այս անունին) քունը կը տանի։

Աս քանի՞ մօրըդ անքուն աչքովը
Անցիլ է օրեր օրօցքիդ քովը․
Օր օր օր, պալաս, օր օր ու նանի,
Իմ (այս անունին) քունը կը տանի։

Օրօցքըդ օրրիմ, օրով բոյ քաշիս,
Մըղկըտան ծանով սիրտըս չի մաշիս․
Օր օր օր, պալաս, օր օր ու նանի,
Իմ (այս անունին) քունը կը տանի։

Դուն ալ քո՛ւն եղիր, ինծի ալ քուն տուր,
Սուրբ Աստուածամայր (այս անունին) քուն տուր․
Օր օր օր, պալաս, օր օր ու նանի․
Իմ (այս անունին) քունը կը տանի։

1864

—

Ա Բ Ե Ղ Ա Յ

———

Ցուպը ձեռին, գլխին վեղար, տերողորմեան համրելով,
Սուրբ աթոռից դէպի մի գեղ գընում էր նա շտապելով.
Միջօրէի հեղձուկ օդը տեղի տըվեց մեղմ զովին,
Բայց հայր սուրբը անըզգայ էր բնութեան անգին պարգեւին:

Թող և թռչնոց երամակը պար բոլորած երգէին,
Հազարերանգ դաշտի ծաղկունք բուրումն 'ի վեր խընկէին,
Թող զեփիւռը զերթ հրեշտակի բերնէն ելած շունչ՝ շընչէր,
Նորա սիրտը չէին գրաւիլ, նա բընութիւն սիրող չէր:
Ոլոր մոլոր ճանփայ բըռնած դէպի մի գեղ մենաւոր,
Աշխարք էլ գար տակնուվրայ՝ բնաւ փոյթը չէր մեր սուրբ հօր:

Սեւին տըւած մի տընակ կար՝ նա այնտեղ էր վըռաղում,
Գուցէ բուրկէն, զով, դայլայլիկ էր անդ նորան ըսպասում...
Գընա՛, հայր սուրբ, ուր ձըգում է թափը բնութեան քու հոգին,

Միայն Աստուած է սըրտագէտ, մարդ չիմանալ քու գաղտնին.
Շատ շատ՝ պիտի բամբասուիս դու, այդ քեզ համար չէ նոր վիշտ,
Մարդկան ազգը չարլեզու է, էր, և կ'լինի այդպէս միշտ:
Հողե՜մ գլուխը բամբասողին, ճըշմարտութիւնն բարւոք է.
Խոնարհեցո՛ ունկդ, հայր սուրբ, երկմտութիւնս իմ մեկնէ՛.
Քեզ ո՞վ ստիպեց աշխարհ մոռնալ, ուրանալ տուն ազգական,
Արհամարհել անմեղ վայելք, կեանքըդ սեցնել յաւիտեան.
Քու ամուլ մօ՞ր ուխտի զոհն ես—զոհ դօվանի հըլութեան,
Թէ՞ դու կամաւդ խոստմունք արիր—զոհ կարճամիտ մանկութեան:
Կրօնէն աւել չունենալով հըզօր պաշտպան աշխարքում—
Արդեօք կեանքիս վի՞շտք ստիպեցին պատսպարուել քեզ վանքում.
Թէ՞ Սիկստոսի օրինակէն հրապուրելով քու հոգին,
Դու կամեցար նոր ուղղութիւն, նոր կեանք շնորհել քու ազգին.
Թէ՞ (ա՜խ լեզուս կարկամվում է) էիր պըղերդ պատանի,
Եւ այրական հասակդ առած՝ չեղար մարդոց պիտանի,
Անուս, անինչ, անգործ մնալով՝ ծախ ծիծաղի նըշաւակ,
Թըշուառ գլուխըդ վայ կարդալով՝ շատոնց նըման մըտար վանք:
Թէ՞ քու հոգին ծարաւի էր մի այլ աղբիւրի ջըրին,
Որի ակը պահած գիտցար ետեն վանքի պատերին.—
Ջուր եմ ասում, որ խըմեցին սուրբք՝ Եղիշէ ու Մովսէս,
Ղազար, Մամբրէ, Կորիւն և Գիւտ, նոցա հետ էլ շատ Ներսէս:

Գրտա՞ր արդեօք որոնածըդ, Նըպատակիդ դու հասա՞ր,
Թէ՞ ոսկի ցնորք փարատեցան և դու ուխտիդ փոշմանցար.
Գո՞հ ես վանքի սուրբ աղբերէն, երջանի՞կ է քու անձը,
Գերդաստանի հօր վիճակը չէ՞ շարժում քու նախանձը…
Բայց երբ մենակ խըցիդ մէջը նըստած՝ Մաշտոց ես կար-
դում,

Հէ՞ր աչերըդ գըրքին յառած՝ միտքըդ հեռու է թըռչում.
Ինչո՞ւ գիրքըդ վէր է ընկնում, մութ կոխում է աչերըդ,
Ինչո՞ւ յանկարծ պէծպէծի են տալիս դեղնած թըշերըդ…
Հա՞յր սուրբ, ես քու աչին ղուրբան, թէ յուսերէդ չես
խաբուել,

Եւ աշխարքըս ուրանալով դըրախտի շաւիղն ես գըտել,
Երբ դու մի օր հանդիսանաս Հօրն երկնաւոր աթոռին,
Բարեխօս լեր վասն հոգւոյ քեզ այս խօսքերս մաղթողին:

1872

—

ԵՂԻՇԷ

(ՀԵՂԻՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ)

Ոսկեծըղի, գեղեցկատիպ
Ո՜վ իմ գըրքոյկ ոսկեշունչ,
Ազգիս փառքը, անբաղդ օրը
Դու քարոզող անմըռունչ:

Ո՞վ պիտի տար այն անըսպառ
Սէրն ու գութը դէպ Հային,
Թէ որ մարդիկ քեզ, ո՜վ գըրքուկ,
Երբեմըն չի կարդային:

Քեզ կարդալով՝ կըմոռանաս
Ես թերութիւնք մեր ազգին,
Դէպ Հայ եղբարքս գութ ու սիրով
Միշտ կը լըցուի իմ հոգին:

Մըտքիս մէջը ես միշտ կասեմ.
«Սերունդք Վարդան մեր Քաջին
«Անհընար է՝ անփառունակ
«Ըստրուկ մընան կամ կորչին»:

Կամ՝ տեսնելով հեգ հայ տէրտէր,
Սուրբ Ղեւոնդին կը յիշեմ,
Ու յուսահատ տըրտում մըտքեր
Ինձմէն հեռու կը քըշեմ։

Եղիշէին հայք կարդալով,
Նոր յոյսերով կը լըցուին,
Հայի գալոց բարիքն նոցա
Հոգւոյ առջև կը բացուին։

Հա՜յ պատանի, շուտ շուտ կարդա՛
Այս գըրքուկը ոսկետառ,
Որ համոզուիս՝ թէ մեր հայը
Կորչելու ազգ չէ՛ իսպառ։

1874

ՍԻՐՈՅ ՁՈՀԵՐ

Լըճի մէջ նաւակը
Մեղմ հովով կը տանի,
Նորա մէջ նըստած է
Սիրահար պատանի։

Պատանին ձեռքն ունի
Կիթարայ ու կ՚երգէ,
Իսկ քամին կը փախցնու
Նաւակը եզերքէ։

Լըճակի մէջը կայ
Քարաշէն մի ամրոց,
Սիրուհւոյ բնակարան,
Հանապազ փակ ու գոց։

Պատանւոյ նաւակը
Դէպ ամրոց կը վազէր,
Ուր նորա անձկալին
Սըրտատրոփ կըսպասէր։

Մեղմ հովը աւելի,
Աւելի սաստկացաւ,
Երկինքը թուխպ պատեց,
Փոթորիկն բարձրացաւ:

Ալիքի լեռները
Գոռալով կըծըփան,
Պատանին աներկիւղ
Կընուագէ կիթարան:

Լուսինը ամպերու
Տակերէն երևցաւ,
Սոսկալի աղէտի
Պատկերը բացուեցաւ:

Կէս ճամփուն ալիքը
Նաւակին խըփուեցան,
Նաւակը փըշրեցին,—
Յոյս չիկար փըրկութեան:

Պատանին աչքերը
Լուսնեակին բարձրացուց,
Կիթարի լարերը
Նա ուժգին հընչեցուց.

«Տա՛ր վերջին խօսքերըս
«Անձկալւոյս, ո՛վ լուսին,
«Որ քաղցրիկ անունըդ
«Յիշելով՝ կըմեռնիմ»:—

Դադրեցաւ փոթորիկ
Ու ալիք պառկեցան,
Ջըրի վրայ կըտորտանք
Նաւակի երևցան:

Սիրուհին սըրտատրոփ
Նայեցաւ լըճակին,
Հասկացաւ դառնութիւն
Իւր անբաղդ վիճակին.—

«Իրարմէ բաժնեցին
«Մեզ աշխարհ և այս կեանք,
«Գէթ մահով այսուհետ
Ջըրի տակ միանանք»:

Ասաց—և աղաղակ
Բարձրացուց նա ուժգին,
Գըլորուեց, զոհ եղաւ
Անկըշտում ծովակին:

1876

ԵՐԳ

ՆՈՒԷՐ ՓԻԼԻՊՊՈՍ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆԻՆ

Երբ տըրտում ես, բարեկամ,
Ձախորդութեան օրերըդ,
Թո՛ղ ամեն ինչ, երգարան
Ազգային դու ա՛ռ ձեռըդ։
Երգէ՛, երգէ՛ դարտն ազգիս,
Երգէ՛ ամուր, անդադրում,
Հոգւով մըտքով կըսփոփուիս,
Հաւատա՛ ինձ, մէկ պահում։
Երբ խընդում ես, բարեկամ,
Յաջողութեան ժամերուն,
Երգէ՛ երգ դու ցընծութեան
Մեր պաշտելի պապերուն։
Քու խընդութեան խընդակից,
Այնիւ գործիդ քաջալեր
Կլինին հողի խոր տակից
Մեր պանծալի նախորդներ։
Երգէ՛ հարսին քո գըրկում,
Երգէ խընջոյքի միջին,
Ե՛ւ սուրբ աչեղ ճակատում,
Ե՛ւ բանդումը խաւարչտին։
Երգով յիշէ՛ մեր նախնեաց,
Երգով թո՛ղ քնէ քո որդին,
Երգն է մարդուն անգին գանձ,—
Լոկ չար մարդիկ երգ չունին։

1877

ՎԱՆԵՑՈՅ ԱՂՕԹՔԸ

Տէ՛ր, ողորմեա՛, հայոց ազգին,
Տո՛ւր զօրութիւն մեր թոյլ բազկին,
Հալածէ՛ դու անգութ Տաճկին.
Տէր ողորմեա՛, Տէր ողորմեա՛։

Շնորհեա՛ մեզ մէկ քաջ զօրավար,
Ժողովիլ հային միադումար,
Մարտընչեցնել կրօնի համար.
Տէր ողորմեա՛, Տէր ողորմեա՛։

Թո՛ղ դադրի մեր գերութիւնը,
Ցառնէ հայի ազգութիւնը,
Վերջանայ մեր հեղութիւնը,
Տէ՛ր ողորմեա՛, Տէր ողորմեա՛։

Յիշեա՛ զմեզ, Տէր, այս անգամը,
Ունայն չանցնի պատեհ ժամը,
Հայքս ալ ազգաց 'լանք անգամը.
Տէ՜ր ողորմեա՛, Տէր ողորմեա՛:

Տէ՛ր, թէ այժմ ալ չես ողորմիլ,
Ա՛լ հայիս մէկ բան չի օգնիլ,
Մեզ կը մընայ ջուրը ընկնիլ.
Տէր ողորմեա՛, Տէր ողորմեա՛:

Ապա՝ թըշուառ եղբայր Հայեր,
Ձեռքերս առնունք մէկ մէկ սուսեր,
Դրօշակ բանանք, փըչենք փողեր,
Տէրըն խըղճայ ի վերայ մեր:

ՎԱՆԵՑՈՑ ՀԱՅՐ-ՄԵՐԸ

Հա՛յր մեր երկնաւոր, սուրբ 'լա քու անուն,
Հային երկրաւոր տո՛ւր արքայութիւն.
Ամէն բանի մէջ քու կամքը թո՛ղ 'լայ,
Միայն թէ հայը լուծի տակ չի 'լայ.
Ոչ չոր, ոչ կակող հացըդ մենք կուզենք,
Միայն տո՛ւր ամէն հայի ձեռքը զէնք.
Ձենք խնդրիլ թողնել մեր անձանց պարտքը,
Թէք վերցո՛ւր Թուրքի խայտառակ հարկը.
Գլորէ՛ մեզ, Աստուած, մարտի փորձութեան,
Որ շուտ ազատի ազգըդ քո Հայկեան:

ՄՇԵՑՈՒ ՀԵԿԵԿԱՆՔԸ

Վզերըս ծըռած՝ սըրտով խոնարհենք,
Տիրասէր հպատակ լինինք ու ծառայ,
Նորա անունը աղօթքով յիշենք,
Խըղճուկ հայ ազգիս գուցէ մեղքանայ։

Քըրտինք—վաստակի մեր տասանորդը
Տանք նորա զօրքին, որ նա կըշտանայ,
Ըլլանք սուլթանի մըտերիմ ճորտը,
Խըղճուկ հայ ազգիս գուցէ մեղքանայ։

Թող նա մեր որդոց անմեղ արիւնով
Հաճոյքի համար սուրը լըւանայ,
Սըրտերուս կըսկիծն զըսպենք խընամով,
Խըղճուկ հայ ազգիս գուցէ մեղքանայ։

Թո՛ղ պարկեշտասուն մեր աղջիկներով
Սուլթանի տըռփոտ պաշը յագենայ,
Մեր ոսկին սէրայ տանինք փէշերով,
Խըղճուկ հայ ազգիս գուցէ մեղքանայ։

Ցուցնունք որ հայը չէ Տաճկին ոսոխ,
Այլ բարեացակամ սերտ ընկեր է նա.
Նորա գովողն է և ո՛չ չարխօսող,
Խըղճուկ հայ ազգիս գուցէ մեղքանայ։

—Լուռ կաց, խե՜ղճ հայ մարդ. սընոտի յոյսեր
Քեզ շատ խաբեցին. էլ մի՛ հաւատալ.
Կ'անցնին ու կ'երթան շատ ու շատ դարեր,
Հայ ազգիս վըրայ Թուրքը չի խըղճալ։

Ինչո՞ւ կը մոռնաս Փըրկչի ասածը.
«Դուռը չիբախած՝ ոչ ոք չի բանալ»,
«Ո՞վ ըստացել է իւր չի հայցածը»,—
Հայ ազգի վերայ Թուրքը չի խըղճալ։

Ազատ 'լալ կուզես, գիտեմ փափագըդ,
Բայց դու մի՛ յուսալ հասնիլ այդ օրին.
Ո՞ւր է, դու գիտե՞ս, բաղդըդ ու փառքըդ
Ու ազատ կեանքըդ։—Ի ծայր քո սուրին...

ՎԱՆԵՑԻ ՄՕՐ ԵՐԳԸ

Որդո՛ւ տղայ, չեմ օրօրիլ օրօրանքըդ, որ քուն 'լաս,
Հայ աղբարքըդ ոտքի ելան, մենակ դո՞ւ ես պիտ մընաս.
Զարթէ՛, հոգիս, անուշ քունէդ, թո՛ղ աչքերըդ լուս տեսնին,
Արևմուտքէն արև ծագեց, բաղդը բանեց Հայ ազգին:

Զար սուլթանի ոսկի թախտը ջարդըւեցաւ, վար ինկաւ,
Թախտի տակէն հազար ազգաց ազատութիւն ծագեցաւ.
Ով որ շուտով ոտքի ելլէ, ազատութիւն կը գըտնէ,
Սիրուն որդի՞ս միթէ մենակ չար լուծի տակ պիտ՝ մընէ:

Մենք սուլթանին շատ խընդրեցինք կողկողագին ու լացինք,
Աղի աղի արտասուքով ձեռք ու ոտը լուացինք.
Բայց նա չանսաց պաղատանքին ողորմելի Հայերուն,
Այժըմ, նայինք, նա կը լըսէ՞ շառաչիւնը սուրերուն:

Տո՛ւր, սիրական, քակեմ ձեռքիդ պալուլները, արձակեմ,
Ու այդ թուլիկ աջիդ մէջը մի պողպատէ սուր դընեմ,
Ըստրուկ գընա՛ արեան դաշտը, վերադարձի՛ր ազատուած.
Արդեօք մի օր պիտի լըսե՞ս մեր խընդիրքը, ո՜վ Աստուած:

ՎԱՆԵՑԻ ԿՏՐԻՃ

Հագիւ լըրացաւ քըսան մէկ տարիս,
Աղուամազ բըսաւ երես ու ծնօտիս,
Թըշերէս կարմիր վարդեր կը կաթի,
Ջիլերըս ամուր՝ ասես երկաթի:

Տըւէ՛ք ինձ սարեր՝ սարեր կործանեմ,
Ծառը արմատով գետինէն հանեմ,
Սուր ակռաներովս երկաթ կը ծամեմ,
Մէջըս այդքան ուժ, ասէ՛ք, ի՞նչ անեմ:

Առջևըս դրէ՛ք մարդ հարիւր ու հազար—
Ջարդեմ տըրորեմ զերդ բողկ ու գազար.
Ինչ այլք շաբթու մէջ՝ այն ես օր կանեմ...
Մէջըս այդքան ուժ, ասէ՛ք, ի՞նչ անեմ:

Իմ պէս բիւրերով լի է Հայաստան,
—Նըրա սուրբ հողին ըլեմ ես ղուրբան—
Մարմինը ուժեղ ու՛ առողջ է Հային,
Այլ, ափսո՜ս, թըմրած է նորա հոգին:

Թէ մի օր զարթի նորա վեհ հոգին,
Նա պարզ կը ցուցնէ Օսմանլի ազգին,—
Ո՛վ էր երկուսէն ըստրուկ և կամ տէր...
Ա՜խ, ե՞րբ պիտ՝ թընդաք, խե՜ղճ Հայի սըրտեր:

ՎԱՆԵՑԻ ԳԵՂՋՈՒԿԻ ՏԱՂԸ

Աղօթարանը բացուեցաւ, ժամանակ է զարթելու.
Երթամ ախոռ, գոմշուկներըս լծեմ՝ գութան վարելու:
Դէ՜հ, գոմշուկներ, ելէ՛ք, ելէ՛ք, արտը երթանք աշխատինք,
Հարկ ու խարճի վատէն մօտ է. վօթենք արուն ու քրտինք:

Հայի գութա՛ն, Հայի գութա՛ն, որի՞ համար կը ջանաս,
Ո՞վ քեզիմով կրտանջուի, որի՞ն դու կուշտ հաց կուտաս.
Այն օր, երբ քեզ ձեռքըս առի՝ ազատ օրըս կորուցի,
Անվախ սիրտըս վըհատեցաւ, հոգիս Թուրքին մատնեցի:

Բա՛ւ է, գութան, մեր տանջանքը, համբերութիւնն վերջ ունի.
Դուն տեսա՞ր, որ մեր դուշմանը ամօթ, խելք ու գութ չունի:
Արի՛ փըշրեմ ես քու խոփը, տանք դարբինին կռելու,
Կռենք—կոփենք սուր ու սուրեր՝ դուշմանի դէմ կըռուելու:

Եղբարք Հայեր, առէ՛ք խոփը, տուէ՛ք դարբինին կռելու,
Կռել—կոփել սուր ու սուսեր՝ Հայաստանը փրկելու:

ԲՈՂՈՔ ԱՌ ԵՒՐՈՊԱ

Ձեռքերըս կապած, ոտքերըս շղթայ,
Կ'ասէ Եւրոպան. «Հէ՜ր չելաք ոտքի.
Ձեզ ազատութիւն, ձեզ օրէնք չի կայ,
Տարէ՛ք, կրրեցէ՛ք դուք կեանք ըստըրկի»:

Վեց հարիւր տարի մեր երակներէն
Կա՛թ կա՛թ ծորեցաւ մեր վերջին արիւն.
Եւրոպան կ'ասէ. «Շուռ դանք Հայերէն,
Հայի մէջ չիկայ ուժ ու քաջութիւն»:

Ամբողջ Հայաստան ասեղ չէր մնացել,
«Հայք, կ'ասեն, ինչո՞ւ Թուր չի վերուցին».
Մի՞թէ վառօդի հոգս պէտք էր անել,
Թէ՞ պէտք էր բրրդել չոր հաց քաղցածին:

Ե՛ւրոպ, մոռացա՞ր երբ Զըրադաշտը
Ձեռքը Թուր՝ կուգար շիտակ քու ծոցը.
Բայց Հայի ահեղ Աւարայր—դաշտը
Շիջուց մոլեռանդ այն կրօնի բոցը:

Ե՛ւրոպ, մոռացա՞ր այն կուռ հարուածը,
Որ պատրաստել էր Իսլամ քու որդոց.
Հայը չուզաց քու արտօսր ու լացը,
Քաղաքաց հըրդեհ, խողխողանք մարդոց.—

Երկերիւր տարի արիւն թափելով,
Դէմ տուեց ահեղ, ուժգին այն գրոհին,
Մինչեւ որ ձեր կեանքն դարձաւ ապահով,
Մինչեւ որ ուժէն ընկաւ թշնամին....

Ե՛ւրոպ, մոռացա՞ր, երբ քու քաջերը
Անապատի մէջ մընացին քաղցած.
Ի՞նչ պիտ օգնէին նոցա զէնքերը,
Թէ որ հայք նոցա չը տային կուշտ հաց:

Ապերա՜խտ Եւրոպ, յիշէ՛ հայերուն,
Դու շատ մի՛ խաբուիլ սուրի շաչիւնէ.
Արիւն վոթելն չէ՛ առաքինութիւն
Եւ ո՛չ նա ազատ ոգու նըշան է:

Մենք խաղաղութիւն Փըրկչէն սովրեցանք,
Նեղիչին ներել—Աւետարանէն,
Մի՞թէ մենք այսօր պատուհասեցանք,
Մի՞թէ խաբուեցանք մեր Բարերարէն:

Ինչերո՞ւս էր պէտք առաքինի վարք,
Ե՞ր չեղանք հայքըս սրիկայ, մարդասպան.
Անշո՞ւշտ կը դասէր մեզի ազգի կարգ
Արիւնածարաւ գոված Եւրոպան:

ՁԱՅՆ ԲԱՐԲԱՌՈՅ ՅԱՆԱՊԱՏԻ

Աստուած վըկայ որ՝ մենք կը յաղթէինք,
Թէ մէկ անձնուրաց մարդ ունենայինք.
Օրէ օր Թուրքը կ'ելլէ մեր տեղէն,
Տեղըս մարդ չի մնաց զատ ծըծի տըղէն.
«Հայը զէնք չունի», կ'ասէ Օսմանլին,
Անտէր թողել է նա մեր հայրենին....
—Աստուած վըկայ որ՝ մենք կը յաղթէինք,
Թէ մէկ անձնուրաց մարդ ունենայինք:

Մի՞թէ ազգային պարծանքը չարժէր—
Ամեն հայ մէկ մէկ ոսկի ընծայէր,
Երկուսը՝ մէկ Թուր, երեքը՝ հրացան,—
Որ մոլի Տաճկին անէինք ցիր ցան....
Լոկ այն, որ կուտաք խումի ու թըղթի,
Հա՛յք, ձեզ կը հասնէր ազգային բաղդի...
—Աստուած վըկայ որ՝ մենք կը յաղթէինք,
Թէ մէկ անձնուրաց մարդ ունենայինք:

Ո՞ր կաթողիկոս գրեց մէկ կոնդակ,
Ո՞ր եպիսկոպոս ցրուեց Հրաւիրակ,
Ո՞ր գիտնականը ձայնը բարձրացուց,
Ո՞ր զօրականը թուր ու զէնք վերցուց.—
Ո՛վ Հայ ազգասէր, ո՞ւր ես, ո՞ր ծակն ես,
Ազգային զգացմունք, մի՞թէ դեռ խակ ես։
—Աստուած վկայ որ՝ մենք կը յաղթէինք,
Թէ մէկ անձնուրաց մարդ ունենայինք։

Ա՜խ, անդարձ կ'անցնի լաւ ժամանակը,
Անփոփոխ կը մնայ մեր դառն վիճակը.
Սլաւօնի ձեռքէն թափթփած շղթան
Քեզ պինդ կը կապէ, խեղճի՛կ Հայաստան…
Բայց լա՛ւ յիշեցէք, սառնասիրտ Հայեր,
Որ փրկութիւնը ձեզնէ շատ մօտ էր…
—Եւ ես միշտ կ'ասեմ. «Մենք կը յաղթէինք,
Թէ մէկ անձնուրաց մարդ ունենայինք»։

ՀԱՅԻ ԳԱՆԳԱՏԸ

Մեզի մոռցաւ Հայոց ազգը,
Չի լսեր մեր պաղատանքը,
Տեսնել չուզէ մեր տանջանքը.
Ապա որի՞ն մենք գանգըտինք։

Ա՛ստուած, սրտով որ բարի ես,
Մենք վար, Դուն վեր—շատ հեռի ես,
Այժմ ալ խոշոր գործերի ես.
Ապա որի՞ն մենք գանգըտինք։

Ցոյնը մեզի ասըը կ'ատէ,
Նէմցէն մեզնէ կրօնքով զատ է,
Ֆրանկի բանը, կ'ասեն, վատ է.
Ապա որի՞ն մենք գանգըտինք։

Թուրքին միտքը դէպի Պալքան,
Իսպառ մոռցաւ նա Հայաստան,
Նըրան պէտք է լոկ մեր փարան.
Ապա որի՞ն մենք գանգըտինք։

Մեր տեղը քաջ կըտրիճներ կայ,
Պէտք որ եղաւ՝ ստակ ալ կուգայ,
Մենակ՝ ճամբայ ցուցնող չիկայ.
Ապա որի՞ն մենք գանգըտինք։

Հայի դաշտե՜ր, արե՜ան դաշտեր,
Շատ կուլ տըւիք Հայի քաջեր,
Թէ որ ձեզնէ մէկը ելլէր,—
Մեր գանգատին վերջ կը դնէր։

ՂԱՐԻԲ ՄՇԵՑԻ

Ես Մըշեցի ճամբորդ եմ հեռու տեղերէն,
Ձեզ շատ բարև բերեր եմ Հայի գեղերէն.
Ախպէրքըս ինձ ղըրկեցին դէպի էս կուման.—
(Մի՛ վախնաք, չուզեմ ձեր մանէթն ու թուման)
Վարագայ Սուրբ Խաչէն բերեր եմ ձեզ լուր.
Խըղճացէ՛ք հայ ազգիս, տուէ՛ք մէկ մէկ թուր։

Հայ ազգը մեր տեղը նեղ օր կը քաշէ,
Օսմանլին ու Քիւրդը կեանքերս կը մաշէ.
Որ կըլայ՝ գերեվար կ՚անէ մեր տըղոց,
Որ կըլայ՝ արտերըս հրդէ կրակ ու բոց.
Թէ չօգնէք՝ մենք ալ շուտ կ՚լանք ցիր ու ցան.
Խըղճացէ՛ք հայ ազգիս, տուէք մեզ հրացան։

Սուրբ ժամերըս դարձուցին անասնոց կոյանք,
Խորաններս պըղծեցին, քանդեցին սուրբ վանք,
Խաչը ոտքով փըշրեցին, տեղը դրին լուսնակ.
Խեղճ հայը օրնիբուն ծաղր է ու ծանակ.
Ո՜վ աղբարք, բերեր եմ ձեզ այսպէս սև բօթ,—
Զուզենք մենք ձեր ոսկին, տուէ՛ք մեզ վառօդ։

Այսքան շատ տանջանքին ի՞նչպէս դիմանանք,
Մինչև ե՞րբ ձեր դըրաց անօդ պըտ՛ մընանք.
Մեր ազգը տէր չունի Սըլավօնի նըման,
Բարի՛ դուք ըլայիք մեզի օգնական.
Հոգիներս տըրորած է, ջաներըս ցաւոտ,
Զուզենք մենք ձեր փարան, տուէ՛ք թընդանօթ։

Շատ տառապանք քաշեցինք դուշմանի զէնքէն,
Շատ ալ մահ դուշմանը կերաւ մեր ձեռքէն,
Առանց ատոր աշխարհքը մեր չէր բազմամարդ,
Հիմի փուշ կըբըսնի, ուր առաջ էր վարդ.
Բայց մենք ձեր սընդուկի փողին կարօտ չենք,—
Հայ աղբարք, շնորհեցէ՛ք դուք մեզ մէկմէկ զէնք։

ՀԱԶԱՐԻՆ ՄԵԿԸ

Ո՜վ նազլու խաթուն, ինչո՞ւ ես տրտում,
Ինչի՞ ես կարօտ, ի՞նչըդ է պակաս…
Բոյըդ նազելի, երեսըդ սիրուն,
Հագիդ է դիպակ, թանգագին կերպաս։

Թէ ունքով անես՝ հապճեպով նաժիշտք
Կըվազեն չընչին հաճոյքըդ լըցնել.
Ցերեկ ու գիշեր հըմուտ երաժիշտք
Կըջանան, խաթուն, քեզի զըօսեցնել։

Ոտքիդ տակ փափուկ գորգեր է փըռած,
Խընկահոտ ծաղկօք լի բուրաստանըդ,
Ակնակուռ քալեան առջեւըդ վառած,
Համադամ մըրգով լի է սեղանըդ։

Դու մի՛ նախանձիլ հրեշտակաց փառքին,
Քու բնակարանը արքայութիւն է,
Ո՛չ սոսկ մարդու, այլ փաշայի ես կին,
Տըրտում լինելըդ յիմարութիւն է…

Այսպէս կըսփոփէր պառաւ կաւատը
Հայ Հռիփսիմէին, որին որ բռնի
Ուրացրել էին իւր լոյս հաւատը,
Քրիստոսի կրօնը դարձրել Մահմէդի։

Պառաւի խօսքին նա ոչինչ չասաց,
Միայն զըզուանքով երեսը դարձուց…
Դէմքը տըրտմալի, աչքերն էին թաց,
Շըրթանց գանգատը սըրտի մէջ թաքցուց։

Աչքերը անթարթ երկընքին յառած,
Յուսահատ հայեացք ուղղեց ամպերին,
Ինչպէս շանթերով էր նա յըղփացած,
Սըրտի մէջ այդպէս շանթ ու կայծ էին։

Յիշեց մանկութեան նա իւր օրերը—
Սիրելի ծընողք, եղբարք, ազգականք,
Իւր անմեղ տիոց անմեղ խաղերը
Եւ խաղակիցքը… Կորուսա՜ծ բերկրանք։

Եւ յանկարծ… մի օր—տօն էր զատկական—
Չորս հոգի ղավազ՝ հետերն էլ մի սպայ,
Փաշայի դիրաց ցուցուցին հրաման,
Ասին. «Հռիփսիմէն հարէմ պիտ երթայ»։

Խեղճ մայրը ընկաւ լերդը պատառած,
Հայրը արտօրաց զաւակին ի նպաստ,
Ղավազի ձեռքը սուրը շողշողաց,
Դա էլ անկենդան ընկաւ ի տապաստ։

Գընաց Հռիփսիմէն ու մըտաւ հարէմ,
Ուրացաւ հաւատ, ուրացաւ հայրն.
—Կամաւ թէ բըռնի՝ այդ ես չըգիտեմ—
Եւ այդպէս՝ եղաւ նա կին փաշային։

Բայց մըտած օրէն ժըպիտ ու ծիծաղ
Իսպառ գընացին նորա երեսէն.
Չէին հաճելի նըրան ոչ պար, ո՛չ խաղ,
Ոչ զգեստ թանգագին, ո՛չ զարդ ոսկեղէն։

Զ՚անիծեց աղջկայ բերանը արդար
Իւր արենարբու թըշնամիներին,
Այլ զարմանալով՝ կ՚ասէր անդադար.
«Ինչո՞ւ հայերը ինձ անտէր թողին»։

ԱՆՎԵՐՋ ԳԱՆԳԱՏՆԵՐ

Մեր խեղճ ազգը ուսում չունի,
Չունի ուսում՝ խելք ալ չունի.—
Խելօքներըս այդ լաւ գիտենք,
Բայց, ա՜խ, միայն մենք կըխօսենք։

Մեր խեղճ ազգը հալածած է,
Երկրէ երկիր տարագրած է.
Բաղդաւորներըս այդ գիտենք,
Գիտենք և միայն կըխօսենք։

Հայ մըշակը երկիր չունի,
Երկիր չունի՝ հարկ շատ ունի.
Հարուստներըս մենք այդ գիտենք,
Գիտենք և միայն կըխօսենք։

Հայի տըղան դըրքեր չունի,
Վարժարանը վարպետ չունի.
Գիտուններըս այդ լաւ գիտենք,
Գիտենք և միայն կըխօսենք։

Հայ տէրտէրը կարդալ չգիտէ,
Հայ տիրացուն շատ տըգէտ է,
Եպիսկոպոսքս այդ ճիշդ գիտենք,
Օգնելու տեղ՝ լոկ կըխօսենք։

Հայ գեղջուկի աղջիկն ու կին
Անվարձ սեղեխ են Թուրք, Պարսկին.
Ամիրաներս մի՞թէ չգիտենք,—
Օգնելու տեղ՝ լոկ կըխօսենք։

Աչքըս դարձնում արեւմուտքին,
Արեւ ծագէ Սլաւօն ազգին.
Հայի արեւն, ահա՛, վեց դար,
Համատարած պատէ խաւար։

Հայի գանգա՜տ, անվերջ գանգա՜տ,
Տրտունջ ու լաց, սուգ անընդհատ,...
Ե՞րբ ապա սաստ, ե՞րբ սրոյ շաչիւն,
Փողի ձայներ, մարտի գոչիւն....

Թուրը ձեռքէս Թուրքը առաւ,
Տուայտանքէ խելքըս թռաւ,
Անգո՜ւթ ռօգնէց, մի՞թէ չես տալ
Աղէտալի բաղդըս սըգալ..

1878

ՀԱ՛ՅԵՐՈՒՍ ԹՈՒՐՔԸ

Դուն խելօք, հաշուով վաճառական ես,
Միւլք, փող ու ապրանք, կասեն, շատ ունես.
Բայց թէ փողէդ շահ չունի Հայաստան,
Թըքել ենք քու ալ, փողիդ ալ վըրան։

Քաջ ես, լըսել ենք. ինքըդ մեծաւոր,
Անուն յաղթողի ունիս փառաւոր.
Բայց թէ թըրէդ շահ չունի Հայաստան,
Թըքել ենք քու ալ, թըրիդ ալ վըրան։

Ի վերուստ քանքար քեզի տուած է,
Հեղինակ անունդ աշխարհ փըռուած է.
Բայց թէ գըրչէդ շահ չունի Հայաստան,
Թըքել ենք քու ալ, գըրչիդ ալ վըրան։

Հեռատես մըտքով դուն զարդարեցար,
Հըզօր իշխանի սիրելին դարձար.
Բայց թէ մըտքէդ շահ չունի Հայաստան,
Թըքել ենք քու ալ, մըտքիդ ալ վըրան։

Բանուկ ու ճարտար դուն ունիս ձեռքեր,
Շատ կը յօրինես թանգագին բաներ.
Բայց թէ ձեռքէդ շահ չունի Հայաստան,
Թըքել ենք քու ալ, ձեռքիդ ալ վըրան։

Երկինք շնորհեցին քեզ լեզու ճարտար,
Քարոզչի ստացար հըռչակ ու հանճար.
Բայց թէ լեզուէդ շահ չունի Հայաստան,
Թըքել ենք քու ալ, լեզուիդ ալ վըրան։

Մեծ ուսում առիր, եղար գիտնական,
Գովքովըդ լըցուած է մարդոց բերան.
Թէ ուսումէդ շահ չունի Հայաստան,
Թըքել ենք քու ալ, ուսմանդ ալ վըրան։

Կուտամ քեզ պատիւ, կունենաս դու յարգ,
Ու կըդընեմ քեզ ազնիւ մարդոց կարգ,
Երբ օրօրանէդ մինչի գերեզման
. . . . Ձըգտմունքըդ լինի Հայաստան։

ԱՅՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ՆՈՒԷՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆՈՒՆ

Ի տես կուգամ քեզ, իմ թըշուառ դու Հայ,
Աչքով տեսնել քու քանդած տըները,
Ականջով լըսել գանգատ քու ու վայ,
Ձեռքով շօշափել քու խոր խոցերը...

Հեռուէն մենք շատ քեզ կարեկցեցինք,
(Զոր կարեկցութիւն փող չի պահանջում),
Մարդոց առջեւն էլ երբեմըն լացինք—
Որպէս թէ Հային մենք շատ ենք սիրում։

Թէ մօտ լինէինք—այնպէս չէ՞, Հայեր—
Մեր ըստրուկ եղբարց պիտ պաշտպանէինք.
Մեզ բաժնում էին սարեր ու ձորեր,
Ասէ՛ք, օգնութեան, ի՞նչպէս հասնէինք...

Ունա՜յն բարբաջանք ու պատի՜ր խօսքեր,
Բոզի արտասունք, զգացմունք ըստըրկի.
Աւա՜ղ, անհոգի ու անսիրտ Հայեր,
Լոկ խօսքով մի ազգ չի կանգնիլ ոտքի։

Վըհատի՜չ մըտքեր.... բայց ես ի՞նչ անեմ,
Չունիմ ես ոսկի, որ եղբարցըս տամ.
Ոյժ էլ չունիմ ես՝ նոցա պաշտպանեմ...
Է՜հ, կերթամ հետերն գէթ տըրտմիմ ու լամ։

1879

ՎԵՀԱԺՈՂՈՎ

Մայր Հայաստանի տարին էլ անցաւ,
Տանջում է նորան նոյն վիշտ ու նոյն ցաւ.
Բացուած լայն վէրքէն արիւնը ծործոր
Կաթելով վազում է դեռ ամէն օր:

Մեր հոգու վիշտը, մեր բօթն ու սուգը,
Աշխարհ աչաց մեր արտասուքը
Ոչոք չտեսաւ, ոչոք չի ըզգաց,—
Լուսաւոր Եւրոպ կոյր ու խուլ մնաց:—

Անմեղ զաւակը—խեղճիկ Հայաստան—
Ողջակէզ եղաւ Տաճկի քաւութեան.
Փըշըրտած շղթայք Սլաւօն ազգերին
Բերին փաթթեցին հայոց ձեռքերին:

Ինչո՞ւ: Թո՛ղ ասէ անգութ Եւրոպան,
Որ Պիղատոսի արաւ դատաստան.—
Նախ՝ անմեղութիւնն մեր խոստովանեց,
Ապա չարերուն մեզ ի խաչ մատնեց:

ՆՈՐ ՏԱՐԻ

Երնէ՜կ, թէ այս նոր տարին
Վերջ տար հայի ցաւերուն.
Չարը կորչէր, ու բարին
Բուն դընէր մեր սրտերուն:

Երնէ՜կ, թէ այս նոր տարին
Ազատ շընչէր Հայաստան,
Եւ շուրջ Մասիս մեր սարին
Փայլէին արտ-անդաստան:

Երնէ՜կ, թէ այս նոր տարին
Ոտքի կանգնէր Հայաստան
Եւ կիսաքանդ մեր Կարին
Լինէր քաղաք մեր ոստան:

Երնէ՜կ, թէ այս նոր տարին
Հայ սրտի մէջ ուժ հոսէր,
Ապաւինած իւր սըրին,
Հայը Քիւրդէն չի սարսէր:

Երնէ՜կ, թէ այս նոր տարին
Հայ ազգ ի մի գումարուէր,
Ի գլուխ Կարնոյ հայ ամրին
Հայի դրօշակ ծածանէր:

Հա՛յեր, երբէք չերկմըտինք,
Կըկատարուի այդ ամէն,—
Եթէ իսպառ մենք հանենք
Փոքրոգութիւն մեր սրտէն:

ՀԱՅԵՐՈՒՍ ԲԱՂՁԱՆՔԸ

Ա՜խ, ի՜նչպէս կուզեմ տեսնել մեր Հային
Ազատ, ապահով, կրթեալ, ինքնագոհ,
Ամէն Հայի տուն—դրախտ երկնային...
Լոկ այդ բանն ինձնից չուզենար մէկ զոհ:

Ա՜խ, ի՜նչպէս կուզեմ տեսնել Հայաստան
Մի օր ազատուած թշնամու ձեռքէն,
Հայի երկիրը—Հայի սեպհական...
Լոկ այդ չիբաժնէր ինձ իմ կօպէկէն:

Ա՜խ, ի՜նչպէս կուզեմ, որ մեր Հայերուս
Արծարծուէր սէրը ուսման, գիտութեան,
Հայի մէջ չի մնար մի հատիկ անուս...
Լոկ հեռի ինձնից թուղթ ստորագրութեան:

Ա՜խ, ի՜նչպէս կուզեմ, որ Հայ պատանիք
Դէպ համալսարան խմբով վազէին,
Եւ Զուիցերիա երթար Հայ աղջիկ...
Լոկ ինձնից նոքա կօպէկ չուզէին:

Ա՜խ, ի՜նչպէս կուզեմ, որ մեր Զէյթունցին
Միթռալյեօզ, շասպօ, ռըմբկէն ունենար,
Զարդ ու բուրդ անէր Քուրդ ու Չէրքէզին...
Լոկ ինձնից զէնքի նա փող չուզենար:

Երբ մեր հայրենին հրաշքով ազատուէր,
Մերոնք էլ ազատ կեանք-օր վարէին,
Ա՜խ, ի՜նչպէս, ի՜նչպէս լաւ բան կըլինէր,
Երբ Հայք ինձ իրանց իշխան ընտրէին:

ՀՐԱՇՔ

(ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆ)

Կըսոսկար ահէն Հայը անպաշտպան,
Երբ Մոհմադ ոտքը դըրաւ Հայաստան.
Փըրկութեան, գիտէր, ոչինչ յոյս չիկար,
Թէ որ ի վերուստ մէկ հըրաշք չի գար:

Արաբը ոսկու, արեան ծարաւին,
«Օրհասը մօտ է, կասէր, պիղծ Հային».
Հըրով ու սըրով ահեղ կըսպառնար
Քանդել, կործանել Հայաստան իսպառ:

Արիւն կըծորար առած վէրքերէն
Սըմբատ ու Ներսէս զօրավարներէն,
Կուզէր նա անմեղ արիւնով Հային
Սըրբել սև ամօթ պարտըւած զօրքին:

Թագաւոր, պաշտպան, զէնք ու զօրական
Թըշուառ Հայերուն չէին օգնական.
Յոյսը երկընքէն վաղուց հատել էր,
Երկինք Հայերէն ձեռք վեր առել էր:

Ո՞ւմ յուսան Հայերն, դէպ ո՞րին դիմեն,
Պաշտպան, ապաստան ո՞րտեղ թող գըտնեն.
Դըրացիք՝ խարդախ Յոյնք ու գոռ Պարսիկք
Ինքներն են Հայի արեան ծարաւիք:

Ազգի այսպիսի թըշուառ ժամանակ
Յիշեց իւր հօտը հայրապետ Սահակ.
«Ես կերթամ, ասաց, Մոհամադի դուռը
Հեռացնել հայէն մահաբեր սուրը»։

Ասաց ու իսկոյն ճանապարհ ընկաւ.
Բայց ճամփու վըրայ նա տըկարացաւ,
Մահուան մահճի մէջ գըրեց մէկ նամակ,
«Թէ մեռնիմ, ասաց, Մոհամադին կուտաք»։

Շատ չի ապրեցաւ արդար ծերունին,
Խոր աղէտքի մէջ թողնելով հային.
Օրեր, ամիսներ դին անթաղ մընաց,
Եւ այն նամակը աջի մէջ սեղմած։

Երբ Մոհամադ կատղած Հայաստան մըտաւ,
Սուրբի մարմինը տեսնել ցանկացաւ.
Հազիւ հող ոտքը դըրել էր շէմքին—
«Ողջոյն քեզ, Սահակ», ասաց դիակին։

Ո՜վ հրաշք... դին իւր ձեռքը կարկառեց,
Իբր կուզէր ասել, երբ թուղթը տըւեց.
«Ինչ խընդիր ունէր քեզմէն Սահակը,
Տեղով կըկատարեմ քեզ այս նամակը»։

Լուռ էին ամէնքն, լուռ որք շուրջ էին...
Ահ ու սարսափը պատեց Մոհամադին.
Կարդաց նամակը, խոր ոգոց հանեց.
Ու կատղած զօրքը հայ երկրէն հանեց։

ՀԱՅԻ ՎԻՇՏԸ

Գիտեմ, խեղճ հային չեն տալ Հայաստան,
Մեզ ազգ կազմելու ամէնքն են խափան,
Նախանձ, քէն և ահ տիրել է հոգին
Դէպի հայերուս շատ ու շատ ազգին։

Թէ թուր վերցնէինք՝ մեզ պիտ մորթէին,
Ոչ ոք պիտ ելնէր պաշտպան խեղճ հային.
Երբ որ լուռ կեցանք մենք խոհեմաբար,
Ասին. «մեռել էք հոգեպէս իսպառ»։

Ի՞նչ անենք ուրեմն, ի՞նչպէս փըրկուինք,
Մեզ հալածողէն մենք ո՞րտեղ փախչինք.
Հայութեան անուան խարանած կընիք
Հայի ճակատին կոխել են մարդիկ։

Վեց հարիւր տարի մենք կիսակենդան՝
Կըսողանք տրորած ճըճուի նըման,
Փոխան շիջելու նախանձը մարդոց՝
Սաստկացաւ, աւա՜ղ, զերդ հըրդեհ ու բոց։

Կուզեն որ հայքըս մեր սուրբ հաւատքէն
Հրաժարուինք, ինչպէս մահացու մեղքէն,
Մեր լեզուն, մեր ծէսք—նշանք ազգութեան,
Երբէք չըլլիշուին ի մէջ մարդկութեան։

Կըրնա՞մ ուրանալ ես իմ պապերուս,
«Մօրդ ատէ՛» խրատել հարազատ որդուս,
Իմ ձեռքով պըղծել իմ սուրբ աւազան,
Ազգուրացն, աւէ՛ք, չէ՞ վայրի գազան։

Ի՞նչպէս կը կըրնամ ես տալ մոռացման
Քո սուրբ յիշատակն, Մամիկոն Վարդան,
Ո՞ր ազգի պատմիչք չորս-հինգ հատ ցուցին
Նըման մեր անմահ Ղեւոնդ Երէցին։

Չէ՛, անհընար է ազգէն հրաժարուել,
Ինչպէս որ միսը ոսկորէն բաժնել.
Սինլըքոր կըմնամ, ըստոր ու ատած,
Բայց ես չեմ լինիլ երբէք ազգուրաց։

ՄՇԵՑՈՑ ՆՈՐ ՍԵՐՈՒՆԴ

Երբոր մայրը երկունքով
Աշխարհ բերէ երեխայ,
Հայրը որդուն մի սըրած
Պիտի դաշոյն տայ ընծայ։

Երբ երեխան մեծանայ,
Խաղալիկներու փոխան՝
Հայրը ձեռքը պիտի տայ
Մի մահաբեր հըրացան։

Երբոր տըղէն վարժատուն
Գայ ժամանակ երթալու,
Նախ՝ սուր խաղցնել, և ապա
Պիտ սովրեցնունք կարդալու։

Կարդալ-գըրել լաւ բան է...
Բայց որ հասաւ քըննութիւն՝
Աշակերտին հարցուցէք—
Վոթել գիտէ՞ նա արիւն։

Նոքք դուք այսպէս յուսացէք
Փըրկել խըղճուկ Հայաստան...
Ազատ, անկախ մարդ երբէք
Լինելու չէ՛ մուրացկան։

ՎԱՆԵՑՈՑ ՁՈՒՆՈՒԱԳԸ

Բաւ է, եղբարք, վէգ ճրկել,
Ողորմելի երևել,
Ժամանակը հասել է
Հայ դրօշակին ծածանել։

Հայոց լերինք թող թընդան,
Հայոց բերանք թող գոռան
Հայաստանի դաշտերում
Քաջ հայերու ձէն «ուռան»։

Արիւն փոթէ թող հայը,
Աղաղակէ միշտ ուռա՜.
Մեր թըշնամին այսուհետ
Սըրտի վախէն թող դողայ։

Այսուհետև արտասունք
Վախկոտները թող հեղուն,
Հայքըս արդէն պատրաստ ենք
Վոթել ազնիւ մեր արիւն։

Ու չենք դադրիլ վոթելու
Մեր հայ, ազնիւ արիւնը,
Մինչև ազգը չի ստանայ
Իրա ազատութիւնը։

Ախ ու վախը մենք մոռցանք,
Այժըմ գիտենք մենք ուռա՜.
Հա՛յք, գոչեցէ՛ք միշտ ուռա,
Որ թըշնամին մեր դողայ։

ՀԱՒԱՏ, ՅՈՅՍ, ՍԷՐ

Հարսը Կարին տըխուր նըստած,
Աչքը դուռը փեսին մընար,
Հարսնևորներն չորս դին փաթթած,
Ո՛չ կըսըրգար և ո՛չ կուլար։

Դառըն արցունք չէին ցոլալ
Նորա փայլուն սեգ աչքերին,
Ջուր դանդաղը հովին չէր տալ
Թևոց վըրայ տանիլ փեսին։

Նա տըխուր էր, նա տըրտում էր,
Որ իւր փեսան է ուշացած,
Հարսնևորներն են անհամբեր,
Երաժիշտներն են ժողովուած։

Ե՞րբ պիտի գայ իմ թագաւորն,
Զօրքն ետևէն, թուրը ձեռքին,
Դրօշակները ծածան ծածան,
Ականակուռ թագը գըլխին։

Ե՞րբ պիտի գայ իմ Թագաւորն,
Որ ես հասնիմ իմ սուրբ ուխտին,
Մըտցնէ ինձ իւր առագաստը. . .
Ե՞րբ պիտ հասնիմ իմ մուրատին:

Փեսան մոլար տար-աշխարհներ
Գիտէր վիշտը իր նազելուն,
Երես չունէր հանդէպ երթալ,
Սուրբ պըսակին արժանանալ:

Պողպատ սուրը էր ժանգոտած,
Ականակուռ թագը կորած,
Անպարտելի զօրքը ցիր ցան,
Դրօշակները պատառոտած:

Ոսկի, արծաթ չունէր պատրաստ,
Քիչ էր թիւը բարեկամաց,
Արենակից ազգականներն
Էին նորան չարանախանձ:

Թէեւ մատաղ էր հասակով,
Բայց անվեհեր նա սիրտ ունէր,
Վըհատութիւն, փոքրոգութիւն
Տըղայ տիոց նա չըգիտէր:

Մընացել էր կանուխ որբիկ,
Քընքոյշ ծընողք նա տեսած չէ՛ր,
Կեանքի անփորձ, ուսման տըգէտ,
Ձեռնարկի մէջ անյաջող էր:

Սիրո՛ւն Կարին, խօսքըս լըսէ՛.
Սիրտըդ ամբիծ միշտ պահպանես,
Շատը գընաց, քիչը մընաց,
Զլինի սըրտէդ յոյսը հանես:

Օտար աշխարհ ես ման պիտ գամ,
Խելք պիտ սովրիմ, ոսկի ստանամ,
Բարեկամներս պիտի շատցնում,
Գալու օրերս ապահովցնում:

Թըշնամու ձեռքն է իմ Թագը,
Պիտի երթամ գըտնեմ-ճարեմ,
Պատըռտած է իմ դըրօշակը,
Այն էլ ձեռքովս պիտի կարեմ:

Կուգայ օրը (այն հեռու չէ՛)
Մեր արեւն էլ պիտի պարզի,
Պիտի պարզի իմ դըրօշակը,
Զօրս դիս զօրքը պիտի ժողվի:

Շուք ու փառքով ես կ՚արտորամ
Գալ քու առջեւ, նազելի՛ հարս.
Բայց ինձ սիրել դու չի դադրիս,
Համառ, յոյսէդ չի թուլանաս:

Ի՞ՆՉ Է ՄԵԶ ՊԱԿԱՍ

ՆՈՒԷՐ ՕՐ. ԳԱՅԻԱՆԷ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆԻՆ

Առաւօտ կանուխ հայի երեխայք
Դըպրոց են վազում զուարթ ու արագ,
Հըլու, ուշադիր սովրում են համար,
Պատրաստում աննիւթ գանձ ազգի համար:
Բըթամիտ տըղայ հայ շա՜տ տեսած կաս,—
Ի՞նչ է մեզ պակաս:

Հէնց որ ժամկոչը զանգակը հընչեց,
Դեռ լուս ու մութ է. մեր հայը բացեց
Դուքան ու գալլեաց: Ձեռքումը արագ
Շարժում է ասեղ, սըղոց և ուրագ:
Հայ արուեստաւոր ծոյլ շա՜տ տեսած կաս,—
Ի՞նչ է մեզ պակաս:

Տե՛ս, տե՛ս, գլորվում է բըլուր ահագին,
Դա է բեռնակիր պանդուխտ Մըշեցին.
Արուն-քըրտինքով, հայրական գըթով
Տուն-տեղ պահում է հայի ամօթով:
Անպիտան մըշակ դու շա՜տ տեսած կաս,—
Ի՞նչ է մեզ պակաս:

Ժամի խորշումը կայ գետնատարած
Մի խըղճուկ այրի, մատաղ, սեւազգեաց,
Աչքը արտասուք, սիրտն յուսով լըցուած,
Իր սուրբ հաւատին պինդ ապաւինած:
Կրօնազուրկ հայ կին դու շա՜տ տեսած կաս,—
Ի՞նչ է մեզ պակաս:

Բերդըն անառիկ կայ սարի վըրան,
Անթիւ թընդանօթք են նորա պաշտպան,
Հայ քաջ զօրականք նորան մօտեցան,
Անառիկ պարիսպք գետնին գլորեցան.
Լօռիս այլազգեաց մէջ շա՜տ տեսած կաս,—
Ի՞նչ է մեզ պակաս:

Ամայի դաշտ է: Դարերէ ի վեր
Նորա մէջ կային վայրագ գազաններ,
Հէնց որ հայերի ոտքն այնտեղ հասաւ,
Ամայի վայրը Աստծու դրախտ դարձաւ:
Շնորհազուրկ հայեր դու շա՜տ տեսած կաս,—
Ի՞նչ է մեզ պակաս:

Դարերէ ի վեր հայն է հալածուած.
Ինչո՞ւ: Ընդուր որ շատ է աչքաբաց,
Լումայ լումայով գումար ժողովեց,
Անթիւ դըպրոցներ ամէն տեղ հիմնեց:
Հայի պէս խելօք շա՜տ ազգ տեսած կաս,—
Ի՞նչ է մեզ պակաս:

Չէ՛, հայը չունի իր մէջ գիծ թերի,
Ամէն գործի մէջ հըմուտ է, արի.
Հա՛յեր, չի լինիլ անտեղի գովեստ,
Թէ ձեզ անուանեմ խելօք, ժիր, համեստ.
Միայն կըմնայ ձեզ իրար սիրել—
Ու աշխարհ տիրել:

ՀԱՅԻ ԱՐԻՒՆ

Փա՛ռք Աստուծու, հայ արիւն ալ վոթեցաւ,
Եւրոպայի արեան պասքը յագեցաւ:
Զուգէր գիտնալ, որ աշխարքիս մէջ հայ կայ
հայի մէջ ալ մարդկային սիրտ, հոգի կայ,
Երբ հոտոտեց հայի արեան գոլորշին,
Միտքը ձըգեց Թըքած-մըռած հայ ազգին:
—Փա՛ռք Աստուծու, հայ արիւն ալ վոթեցաւ,
Եւրոպայի արեան պասքը յագեցաւ:

Արի՜ւն վոթել... Վաղուց մոռցել են մարդիկ
Քրստոնէի արեան հեղման արհաւիրք...
Արիւն վոթել այն չէ, ինչ որ դուք գիտէք...
Բազմաչարչար մեռածներուն հարցուցէ՛ք.
հարցուցէք դուք որդեկորոյս հայ կընկան—
Ի՞նչ ասել է տեսնել հեղումը արեան...
—Փա՛ռք Աստուծու, հայ արիւն ալ վոթեցաւ,
Եւրոպայի արեան պասքը յագեցաւ:

Տեսե՞լ ես դու հօրըդ վըզին պինդ չուան
Ու քաշաքաշ տարած մինչի կախաղան.
Տեսե՞լ ես դու գիրկը տըղան քու մօրը,
Անգութ Տաճկի սուրը երկուսի փորը.

Դու տեսե՞լ ես կոյս քըրոջըդ նոր փըթթած,
Տըռփոտ Տաճկից կուսութենէն իր զըրկած.
—Փա՛ռք Աստուծու, հայ արիւն ալ վոթեցաւ,
Եւրոպայի արեան պասքը յագեցաւ:

Դու տեսե՞լ ես այն ալեւոր երէցին,
Ձեռքը բաժակ—նըշան արեան Քրիստոսին...
Տաճիկն եկաւ, ձեռքը ցոլաց սուր դաշոյն
Բաժակի մէջ սըրըսկեցաւ թարմ արիւն...
Այս պատմածըս չէ գըրքերէն հընութեան,
Այս ոճիրքը շատ նոր տեսաւ Հայաստան:
—Փա՛ռք Աստուծու, հայ արիւն ալ վոթեցաւ,
Եւրոպայի արեան պասքը յագեցաւ:

Բայց դու; հայ-մարդ, մինչև ե՞րբ պիտ համբերես,
Ազգաց, ազանց առջև ծաղրով սևերես.
Մի՞թէ ցայն օր պիտի մընաս անըզգայ,
Որ ասեն քեզ. «Ա՛լ աշխարքըս հայ չըկայ»...
Էջմիածի՜ն, դէ՛հ, հանէ՛ քու ցուցակէն
Վեց հազար հայ—այժմ սև հողի տակ են...
—Վերջ ի վերջոյ՝ հայ արիւն ալ վոթեցաւ,
Ե՛ւրոպ, արդեօք արեան պասքըդ յագեցա՞ւ:

ԶԱՏԻԿ

(ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԵՐԳ)

Հողմը հընչեց ի հարաւէն,
Ազատուեցան դաշտք ձիւներէն,
Բերկրութիւն է անմեղ տղոց,
«Քրիստոս յարեա՜ւ ի մեռելոց»։

Առուները խոխոջացին,
Ծառերն բողբոջ արձակեցին,
Օդը լի է ձայնիւ թռչնոց,
«Քրիստոս յարեա՜ւ ի մեռելոց»։

Տըղայ, աղջիկ ուրախ, զըւարթ
Փըթթած են վերդ մայիսի վարդ...
Ոխ, քէն չունի սիրտը մարդոց,
«Քրիստոս յարեա՜ւ ի մեռելոց»։

Քրիստոս յարեաւ... կասկած չըկայ.
Բնութիւնն համայն է մեզ վըկայ...
Բայց ե՞րբ կասէ լեզուն Հայոց—
Հայն էլ յարեա՜ւ ի մեռելոց։

ԱԶԳԱՍԷՐ

Երբ պանդոկումն եմ, ու իմ յանդիման
Կան կերակուրներ թանգ ու պատուական,
Մի՞թէ չեմ յիշում վիճակն իմ ազգին,
Չեմ ասում. «Հայե՛ր, օգնեցէ՛ք Հային»։

Թատրոնում նըստած՝ առաջին կարգում,
Ու մըտքիս պէսպէս խորհուրդ են ծագում.
Դըպրոց... թէատրոն... Հայոց զօրք... ուսում...
Չե՞մ ասում. «Հայե՛ր, գաղթեցէ՛ք Արզրում»։

Կալուածատէր եմ. տընտեսը իմ տան
Հաւաքեց բերեց ինձ փող բաւական.
Ես չե՞մ հասկանում ազգիս հանգամանք,
Չե՞մ ասում. «Վանին խիստ պէտք է մի բանք»։

Մահիճըս կակուղ, վըրէս տաք վերմակ,
(Ես շատ բարի եմ քընի ժամանակ,
Մանաւանդ երբոր փորս էլ է տըկռած)
Չե՞մ ասում. «Հային տուէ՛ք խորշ ու հաց»։

Օրն է միգապատ, տափը թաց ու ցեխ,
Բեռնակիր մշակը ոտքին չունի տրեխ.
Տաք տեղից ասած չե՞մ հազար անգամ.
«Հե՞ր երկաթուղի չունի Հայաստան»։

Կրնկաս չորս կանգուն կերպասէ ագին
Ո՜րքան լաւ խորհուրդ բերեց իմ մըտքին.
Զասացի՞ հային. «Ձեզ համար ժըլատ,
Իսկ եղբարց համար պէտ լինել առատ»։

Դուստրըս ինսթիթութ, որդիս՝ քօռփուսում,
—Ականջիդ կասեմ՝ այդ է զուտ ուսում—
Բայց երբ գընում եմ ես Թուրքի-Մայդան,
Հայ դըպրոցներին ես չե՞մ միշտ պաշտպան։

Այսպէս՝ տարիներ և ամբողջ իմ կեանք
Արել եմ միայն ես լոկ շաղփաղփանք.
Իսկ դուք միամիտ, շուտ-խաբւող Հայեր,
Անուններս դըրէք խելօք ա զ գ ա ս է ր։

1880

ԵՐԿՈՒ ՊԱՏԿԵՐ

1.

Բակը լայն ու մեծ, շուրջ ծառեր փաթթած,
Պըտղալից պարտէզ, գինեէտ այգի.
Մէջտեղը դարպաս, ընտանիք օրհնած
Այնտեղ կըկենայ՝ կայ ութսուն տարի։
Օխտը որդիով ու օխտը հարսով
Ծերուկ Թումասը ու պառաւ Շուշան
Անխռով կաշխատին՝ իրար սիրտ տալով
Եւ գիշեր-ցորեկ Աստու փառք կուտան...
Գիր ու կարդումէ, հա՛, զուրկ են նոքա,
Մեզպէս Ֆրանցուզնակ կոտըրտիլ չունին,
Թէև կընիկներն չեն հագնիլ շափղա,
Այլ միշտ սիրուն են՝ զի ժիր կաշխատին.
Բայց բանը այն չէ։ Զաղիր կարօտը,
Պարկը շալակին, ձեռքը կարկառած—
Երբէք չէր եկած նոցա տան մօտը,
Եւ պարտքը նոցա դուռը չէր զարկած։
Այգուն օրթնէնքով կը զարթէր Թումաս,
Օրթնէնքով րիկուն նա քուն կըմըտնէր.
Իսկ պառաւ Շուշան, հետն ալ օխտը հարս,
Գործէ կըդադրէր, երբոր կըմըթնէր։

Նոցա ամբարը, նըկուղն ու մառան
Տարին-տասներկու ամիս լի էին,
Նոցա արտօրայք, անդ ու անդաստան
Աստուծոյ առատ ափին նման էին։
Յաճախ Թումասը կասէր. «Ա՜խ, Շուշան,
Հարիւրի մօտ է արդէն տարիքըս,
Ցամաք աչքերով մըտնիմ գերեզման,—
Այս է Աստուծմէ մենակ խընդիրքըս»։
Բայց յանկարծ...

2.

Նայէ՛, մէջ խաւար բանդին
Նիհար, ցաւագար Թումասն է ընկած։
Չեմ գիտեր ի՞նչ է յանցանքը խեղճին,
Բայց ձեռք ու ոտքին շըղթայ է զարկած։
—Ճերմակ մազերըդ անկարգ թափթըփած,
Հագիդ քուրջերը ցըրտէ չեն պաշտպան,
Զոր հացի կարօտ, կը մուրաս քաղցած—
Ծերութքիդ վերջը ա՞յդ եղաւ, Շուշան։
Եսիր-Բազարի մէջ կան եօթը կին,
Տըռփոտ Օսմանցիք նոցա շուրջ պատած,
Հարիւր ոսկի է գինն ամէն մէկին,—
Շո՛ւշան, հարսներուդ ա՞յդ էր վիճակած։
Ամպի մէջ օխտը արծիւ կըճախրեն,
Նոցա սուր աչքունք ճոխ ճարակ տեսան,
Ո՞ր թըշուառներու անթաղ դիերն են...
Վա՜յ քու արգանդին, խե՜ղճ անբաղդ Շուշան։

ԾԵՐՈՒԿ ՎԱՆԵՑԻ

Ո՞ր մեղքիս համար, Տէ՜ր, տըւիր ինձ կեանք.
Մի՞թէ կեանքն էր մեզ անվերջ չարչարանք...
Վաթսունվեց տարի աշխարքըս կեցայ,
Օրին մէկ օրը խունդում չի տեսայ։

Ա՜խ, ելլեմ թէզով ունայն աշխարքէն,
Որ իս բան չերեւ բացի տանջանքէն,
Ուր ալ աչք դարձնում՝ շիւան ու լաց է,
Դըժոխքի դըռներ դիմացըդ բաց է։

Հօրըս Օսմանլին քաշեց կախաղան,
Զունքի քիչ եկաւ խարածի փարան,
Փաշան տեսաւ մօրս ու ի սէր հարաւ,
Սաստ ու պասթօնով հարէմը տարաւ։

Երբ տարիքս առի ու ընկեր գըտայ,
Մէկ որդու, երկու աղջկայ տէր եղայ,
Որդուս մեռուցին անգութ Քիւրդերը,
Աղջկանց փախուցին անսիրտ Թուրքերը։

Ընկերըս դարդին դարման չի գըտաւ,
Արուն արցունքով սև հողը մըտաւ.
Մընացի մենակ զինչ մորիի ծառ,
Խանձած ու չորցած գետ կայծակահար:

Օրըս մաշեցաւ խիստ տառապանքէ,
Ձեռքըս թուլացաւ անխոնջ վաստակէ…
Գէնճ օրէս մինչ այժմ ժիր աշխատեցայ,
Ու կուշտ-փոր հացի երես չի տեսայ:

Ա՜լ ի՞նչ իւմէտ կայ այս փուչ աշխարքէն,
Որ հէչ բան չունի զատ ի տանջանքէն…
Ասաց ծերունին ու ընկաւ Վանը,
Ջըրի մէջ գըտաւ իր գերեզմանը:

ԹԱԼԱՆԱԾ ԳԵՂ

Ծուխը ամպի պէս կելլէր դէպի վեր,
Տընտըղի նըման բոցը կըքալէր.
Տուն, եկեղեցի, պարտէզ ու այգի
Անսիրտ անհոգի մատնած են կրակի:

Հայերն հօտի պէս սարսած կըվազեն,
Անցնող-դարձողէն օգնութիւն կուզեն.
Օգնութի՞ւն: Խեղճե՜ր: Կատղած Օսմանլին
Զար մահ կըսպառնայ զարհուրած Հային:

Մայրը կականով կըփընտռէ աղջիկ,
Աղջըկան գերի տարաւ չար Տաճիկ,
Իր որդուն կուզէ հայրը շըւարած—
Որդուն կըտեսնէ խազուխի դըրած:

Հայի հաւաքած մալը աղքատին
Հէլալ փայ եղաւ անկըշտում Քիւրդին,
Խեղճը յուսահատ կաշէ երկընքին,
Կըսպասէ Նըպաստ հրեշտակաց զօրքին:

Խաբուսի՜կ յոյսեր… Դեռ շատ ու շատ դար
Պիտի խաբուիս, հա՜յ, ինչպէս խաբուեցար:
Թէ ինքըդ չանես քու գըլխու ճարը,
Ե՞րբ պիտի օգնէ քեզի օտարը…

Խե՜ղճ մարդ, մի անգամ մեռնելէ վախցար,
Մինչ մահուան օրըդ հազար մահ տեսար,
Հազար մեռնելըդ հազար ցաւերով,
Զաւակիդ փոսը ձեռքովդ փորելով․․

Դու միշտ եղբօրըդ անտէրունչ թողիր,
Մատիդ ծայրովը նորան չօգնեցիր․
Գլուխն առաւ խեղճը, գնաց հեռացաւ․․․
Հայաստան ձեռքէդ ամայի դարձաւ։

Դու կարծեցիր թէ՝ ոսկին մեծ բան է,
Ամէն մի ցաւի, դարդի դարման է․
Ապա հե՞ր ոսկիդ քեզի չի օգնեց,
Կընկադ, զաւակիդ մահէ չի փրկեց․․․

Ա՜խ, հայե՛ր, հայե՛ր․ թէ որ ձեր ոսկին
Կիսով չափ զոհուէր յօգուտ հայ ազգին,
Առմիշտ կըդադրէր ձեր լացն ու կական
Ու դրախտ երկրաւոր կըլար Հայաստան։

Ո՛Չ ԽՆԴԻՐ, Ո՛Չ ՀՐԱՄԱՆ

Ի՞նչ է, հայերիս նորէ՞ն մոռացար․
Ոսոխքըդ ուրեմն ճըշմարիտ կասեն,
Որ «Թուրքը կոյր է, խուլ է ու յամառ,
Շնորհ ու գութ հայերն ի զուր կըսպասեն»։

Տաճիկ, պատրանքը քեզ թոյլ ասպար է,
Պատրելով կերթաս, բայց յետ չես դառնալ․
Մի՛ սփոփիլ քեզի, որ հայն տըկար է,
Քու լըծէն հեշտ է մէկ հրացան բառնալ։

Հայքըս դանդաղ ենք, բայց դեռ մեռած չենք,
Համբերատար ենք, և ո՛չ թէ յիմար․
Թէ այսքան ձըրի քեզ ծառայել ենք,
Կըսպասենք քեզմէն վըճիռըդ արդար։

Սերբերը կէս են, իսկ մենք հինգ միլիօն,
Բուլղարը դեղջուկ, հայն քաղաքակիրթ,
Սևսարցին ծոցը չունի կէս բնիոն,
Մենք հարուստ և ժիր ենք և քաջասիրտ։

Կարծեմ՝ ողջը մէկ է քեզի համար,
Որ հայք ձախէ աջ կըխաչակընքեն,
Ուրեմըն ինչո՞ւ Սլաւին հաւասար
Հայք պիտի չառնուն շընորք քու ձեռքէն։

Մեզ ի՞նչ է պակաս մէկ ազգ կազմելու,
(Ոխ, քէն ու նախանձ չէ փաստ անաչառ)
Բարեկիրթ ազգաց կարգը կանգնելու...
Թո՛ւրք, մի՞թէ այդկից քեզ վընաս տեսար։

Թո՛ւրք, լաւ պահպանէ դու հայոց ազգին,
Նա քարէ պատ է քեզ, ոչ թըշնամի.
Վաղ կամ ուշ հայքը ոտքի պիտ կանգնին,
Բայց վա՜յ քեզ, թէ այդ առանց քեզ լինի։

ԾԱՂԿԱՁՈՐ

(ԱՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆ)

Գարուն էր։ Ջիւնը, սառոյցը հալուած,
Ամէն տան դըռներ, երդիկներ բացուած.
Արեւը վերէն վայր նայում էր հաշտ,
Ծիծաղում էին ձոր, հովիտ ու դաշտ։

Հայոց աշխարհը սիրուն է գարնան,
Սա եդեմական դրախտի է նըման,
Սոխակ ու արտոյտ թըփի, արտի մէջ
Օրնիբուն սաղմոս կարդում են անվերջ։

—«Քոյրե՛ր, խաղալու ձորնիվայր երթանք»,—
Ասացին իրար անմեղ հայ կուսանք,
Պաճծու երփներանգ հագան նոցա շոր,
Պըճնազարդ գնացին ուղիղ դէպի ձոր։

Գոյն գոյն հալաւով ձորը փըռուեցան,
Խաղով, պարերով կուշտ զըւարճացան.
Պանիր, կաթ ու հաց հետերն ունէին,
Խորտիկի նըստան ժամ միջօրէին։

Ինչպէս չար բազէն անմեղ թըռչնակին,
Այնպէս զարանած գունդ մըռփոտ Պարսկին
Ական թօթափել աղջըկանց վըրան
Սուր ու զէնքերով արագ թափեցան։

Հայ պարկեշտ կուսանք՝ խոստման մըտերիմ,
Որ տըւել էին հայ փեսաներին,
Մահաբեր սըրէն չի սարսափեցան,
Արիւնաթաթաւ գետին գլորուեցան։

Արեւը իջաւ սարերի թիկունք.
Մայրերը ասին. «Ո՞ւր են մեր աղջկունք».
Այսպէս հոգետանջ ու մըտամոլոր
Շուտ շուտ վազեցին նոքա դէպի ձոր։

Ամէն մի բըլուր, ամէն մի առուակ
Ծածկել էր աղջկայ զարդարուն դիակ,
Ամէն մի տերեւ, ծառի ամէն ծիլ
Ներկել էր աղջկայ արեան ջինջ կաթիլ։

Ծընողք շատ լացին ու չի սփոփեցան,
Ընկան գետնի վըրայ ու խոր քընեցան.
Միւս առաւօտ աչքերն որ բացին,
Տըրտմել դադրեցան ու էլ չի լացին։

Ամէն մի բըլուր, ամէն մի առուակ
Ծածկել էին վարդ, շուշան, մանուշակ,
Ամէն մի տերեւ, ծիլ, բանջար ու խոտ
Բուրկէնի նըման էին խընկահոտ։

Ու այնուհետեւ ամէն նոր գարուն
Ձորն այն ծաղկունքով է միշտ զարդարուն,
Ու այդ չարաշուք օրից մինչ այսօր
Ձորի անունը մընաց Ծ ա ղ կ ա ձ ո ր։

ԱՐՏՈՒՏ

(ԱՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆ)

Արտուտի՛կ, ինչո՞ւ թըռչում ես վեր վեր,
Երկընքէն ասում ես տըխուր տաղեր,
Պարտէզ ու այգի ինչո՞ւ չես գըտնում,
Քընքոյշ ձագերըդ ո՞րտեղ ես հանում։
—Ա՜խ, շատ են, շատ են իմ կըսկիծն ու ցաւ.
Իմ մըտերիմը գընաց, հեռացաւ.
Հայ հողագործը—իմ սերտ բարեկամ,
Թըշնամու ահէն գընաց գաղթական։—
Այն օրից Հայոց դաշտք ամայացան,
Բերրի արտերը փըշով լըցուեցան…
Տափի վըրայ չունիմ ես հանգըստութիւն,
Ու այդոր համար երկինք եմ թըռչում։
Երկինք եմ թըռչում ցերեկ, իրիկուն,
Երգով աղերսում եմ միշտ Աստըծուն,
Որ մեզ ողորմի իր աջով գըթած,
Հայ հողագործին անէ գերեդարձ,
Հայաստան բերէ խեղճ հայ գեղջուկին.—
Ա՛յս է խորհուրդը իմ տըխուր երգին։

ԼԱՒ ԷՐ ԵՐԲԷՔ ՔԱՆ ԱՆԱԳԱՆ

Ձագեր հանեց գիժ ծիծեռնիկ
Աշնանամուտ ամսու սկզբան.
Վրայ հասան սառնամանիք...
—Լաւ էր երբէ՛ք, քան անագան:

Հողագործը խիստ է լալիս—
Ապրիլ, մայիս անձրեւք չեկան.
Արտերը ծով դարձուց յուլիս...
—Լաւ էր երբէ՛ք, քան անագան:

Զաւակ ամուլ կին ցանկացաւ,
—Այդ բաղձանքն է շատ բընական—
Վաթսունամեայ նա յղացաւ...
—Լաւ էր երբէ՛ք, քան անագան:

Կընկանէն շուտ զըրկուեցաւ,
Երկար վարեց կեանք մոլեկան,
Արդէն թոռմած՝ ամուսնացաւ...
—Լաւ էր երբէ՛ք, քան անագան:

Ուսման գընաց նա տար աշխարհ,
Միշտ կարօտ էր մեր օգնութեան.
Փող հասուցինք—փոսի համար...
—Լաւ էր երբէ՛ք, քան անագան:

Մեր Վանեցին—թըշուառ, քաղցած.
Հացով լի է մեր շտեմարան.
Ա՜խ, պիտ ասենք, երբոր տանք հաց՝
—Լաւ էր երբէ՛ք, քան անագան...

ՈՒՍԱՆՈՂ

Օրըն էր խաւար. ցուրտ, և ձիւն, և ցեխ.
Բընիկ ժողովուրդք տաք հագուած, փաթթած.
Թէև առաւօտ, բայց լապտերք շատ տեղ
Դեռ կը վառէին... վա՜յր աքսորանաց...

Մեր հայ պատանին ժիր, ուրախ կ՚երթար,—
Թիկնոցը ցընցոտ, կոշիկը մաշուած,
Կապուտակած ձեռին ունէր նա ծըրար—
Գըրի՞չ էր, թէ թուղթ, թէ՞ պատառ չոր հաց.

Այդ ինքը գիտէր։ Բայց նա լուռ ու մունջ
Կ՚երթար ըշտապով դէպ համալսարան—
Հայ պատանեկաց՝ խեղճ ու անտէրունչ
Յուսալի, անքոյթ, լոկ պատըսպարան...

Գընա՛, պատանի, տոկա՛, համբերէ՛,
Հազար տանջանքով չորս տարիդ կ՚երթան,
Տանջանքըդ չէ՛ փոյթ, միայն թէ ապրէ՛,
Աչքըն ի դուռ քեզ [illegible]այ խեղճիկ Հայաստան։

Մ Ե Ծ

Գընա՛, իմ որդեակ, աշխարքըս անցի՛ր,
Պանծալի անուն Մեծի դու ստացի՛ր։

Ու գընաց որդին, շատ քրտինք թափեց,
Մեծ հարըստութիւն, մեծ գանձ ժողովեց,
Ու դարձաւ հօրը, ասաց պարծանքով.
—Հա՛յր իմ, այժըմ Մեծ չե՞մ քու կարծիքով։

Չէ՛, չէ՛. թէև դու բօրսայի ես զարդ,
Բայց քեզ չեմ ասիլ տակաւին մեծ մարդ։

Նա գընաց մըտաւ իմաստնոց տաճար,
Եղաւ խորիմաստ գիտուն ու հանճար,
Ու դարձաւ հօրը, ասաց պարծանքով.
—Հա՛յր իմ, այժըմ Մեծ չե՞մ քու կարծիքով։

Չէ՛, չէ՛. թէև դու գիտութեանց ես զարդ,
Բայց քեզ տակաւին չեմ ասիլ մեծ մարդ։

Պահով, աղօթքով մըտաւ անապատ,
Քուրձ հագաւ մարմնուն, հրաշքներ գործեց շատ,

Ու դարձաւ հօրը, ասաց պարծանքով.
—Հա՛յր իմ, այժըմ Մեծ չե՞մ քու կարծիքով:

Եղեմայ դրախտին էլ լինիս դու զարդ,
Ես քեզ տակաւին չեմ ասիլ մեծ մարդ:

Ու գընաց որդին, դարձաւ զօրավար,
Խելքով, քաջութեամբ տիրեց շատ աշխարհ,
Ու դարձաւ հօրը, ասաց պարծանքով.
—Հա՛յր իմ, այժըմ Մեծ չե՞մ քու կարծիքով:

Չէ՛ չէ՛. թէ և դու գոռ դաշտին ես զարդ,
Բայց քեզ տակաւին չեմ ասիլ մեծ մարդ:

Ու գընաց որդին մի երկիր օտար,
Հրէշք ու ցաւերէ մաքրեց այն աշխարհ,
Ու դարձաւ հօրը, ասաց պարծանքով.
—Հա՛յր իմ, այժըմ Մեծ չե՞մ քու կարծիքով:

Օտար աշխարհի թէև եղար զարդ,
Բայց քեզ տակաւին չեմ ասիլ մեծ մարդ:

Ու գընաց որդին... հա՜, սարն էր գլորման...
Դէմ տըւեց ուսը, չը թողեց անկման...
Ու դարձաւ հօրը, ասաց պարծանքով.
—Հա՛յր իմ, այժըմ Մեծ չե՞մ քու կարծիքով:

Դիւցազների մէջն էլ լինիս դու զարդ,
Բայց քա՜ւ ինձ ասել քեզ համար մեծ մարդ:

Ու գընաց որդին գըլխակոր, տըրտում,
Հոգին վըրդոված, ցաւ ու դարդ սըրտում,
Մաշվում էր խեղճը, զօռ տալով խելքին—
Հէ՞ր չարժանացաւ հօր գովասանքին...

Նորա եղբայրը գերի էր տարած,
Թըշնամու ձեռքով տունը աւերած.
Ծիգ արաւ, գլուխը վըտանգի ձըգեց,
Ազատեց եղբօրն ու տունը կանգնեց...

Յանկարծ... սար ու ձոր, ծով դըղըրդեցան,
Բիւրք բիւրուց բերնով գոչեց ազգ մարդկան.
«Մեծ Մարդու անուն դու այժմ ըստացար—
«Եղբօրդ յիշեցիր ու քեզ մոռացար:»

ԱՄԻՐԱ

Մի՞թէ չեմ կարող, մարգարէ չեղած,
Քու գալիք օրերն պատմել քու դիմաց:

Քանի որ բաներն այս ճամփով կերթան,
Մարդ չի գտնուիլ ճարպիկ քեզ նման,
Որ ջուրը կրակին հետ միաւորէր,
Ու հրմուտ ձեռքով աշխարհըս վարէր...
Քանի որ բաներն այս ճամփով կերթան,
Դու միակ տէր ես աշխարհիս վըրան,
Մարդիկ շուարած, այլայլած բնաւին,
Քեզմանից հեռի՝ փրկութիւն չունին:
—Մի՞թէ չեմ կարող, մարգարէ չեղած,
Քու գալիք օրերն պատմել քու դիմաց:

Չի դադրիլ մարդոց քու գովասանքը,
Օրէ օր կաճի քու փառք—պարծանքը,
Աստղեր ու խաչեր ու շքանշան
Չեն տեղաւորիլ քու կըրծքի վըրան.
Կը փարթամանաս տափով ու հողով,
Մեծ մեծ տըներով, գանձով ու փողով.
Որդիքըդ կլինին մի մի մեծատուն,
Կուտաս դու նոցա պանծալի անուն:
—Մի՞թէ չեմ կարող, մարգարէ չեղած,
Քու գալիք օրերն պատմել քու դիմաց:

Մարդահաճները, սողունի նըման,
Փորաքարշ կուգան քեզի յանդիման,
Օտարի կեղծի, սըտախօս լեզուն
Մըտքէդ կը հանէ խեղճ հայի անուն.
Փառաց ու պատուի այսքան ծուխ-բուրկէն
Քու պայծառ միտքը, աւա՜ղ, կըփակեն.
Կը մոլորեցնէ քեզ անցուկ փառքը,
Կը մոռացնէ քու սըրբազան պարտքը:
—Մի՞թէ չեմ կարող, մարգարէ չեղած,
Քու գալիք օրերն պատմել քու դիմաց:

Կանցնի ժամանակ—օր, ամիս, տարի,
Ծըրագի նըման կեանքըդ կը մարի,
Քու անշունչ մարմնուն կուտան շուք վերջին,
Սուտ լացով հողին կաւանդեն դիճին...
Գուցէ բարեկամք մի քանի անգամ
Իրանց մէջ յիշեն քեզի կէս-բերան.
Բայց, աւա՜ղ, հինգ-տասը տարի դեռ չանցած,
Հազիւ կը յիշուի անունըդ գոված:
—Մի՞թէ չեմ կարող, մարգարէ չեղած,
Քու գալիք օրերն պատմել քու դիմաց:

Բայց բաղդը աւել էր մեզ խոստացել,
Պանծալի անունդ քու անմահացնել,
Երջանիկ վիճակ՝ սպասած դարերով,
Տալ խեղճ հայ ազգին քու հուժկու ձեռով...
Եւ ո՜րքան ո՜րքան հայերըս և դու
Պիտի կարմըրինք միշտ «առ ամօթու»:

ՅՈՅՍ

Թո՛ղ փչէ քամին պաղ պաղ երեսիս,
Վերէն ամպերէն սաստիկ ձիւն թո՛ղ գայ,
Ո՛րքան որ կուզէ՝ թող փչէ հիւսիս,
Յուսով եմ, վաղ-ուշ, գարունը պիտ գայ։

Թուխպը թո՛ղ պատէ երկինքը պայծառ,
Թանձըր մառախուղ երկիր թո՛ղ փակէ,
Տարերք աշխարհիս խառնուին իրար,
Յուսով եմ, վաղ-ուշ, արև պիտ ծագէ։

Թո՛ղ գայ փորձութիւն, թո՛ղ գայ հալածանք,
Խաւար թո՛ղ դառնայ անաղօտ լոյսը,
Սարսափելի չեն հային տառապանք—
Միայն... չի հատնէր խղճուկի յ ո յ ս ը։

1881

ԱՄՊԱՄԱԾ ՄԱՍԻՍ

Հըսկայ Մասիսը ճակատը պարզեց,
Անուշ ժըպիտը ցոլաց աչերին,
Ամպրոպի ձայնով ահեղ նա գոչեց
Ու այսպէս ասաց Ղազբեգ սարին.

«Գինեճա՛ն եղբայր, ինչո՞ւ ես թըմրած,
Ամօթ չէ՞ անհոգ մընաս դու այսքան.
Զարթի՛ր, աչերըդ ճըմռէ՛ քընեած,
Տե՛ս, ի՞նչ է անում եղբայր մեր Բալքան»...

—Գիտեմ, տեսել եմ, ասաց Ղազբեգ,
Բալքանի բաղդը շնորհ է Վալդային.
Այդ շնորքից մասնիկ չի հասնիլ երբէք
Ո՛չ իմ զաւակաց և ո՛չ քու հային։—

«Ես շնորհը չուզեմ, ասաց Արարատ,
Օտարին,—փըշըրանք շան առջև ձըգած,
Ես ունիմ որդիք՝ որդիք հարազատ,
Ու թիւն է նոցա հինգ միլիօն համրած։

«Դու մէկ դի՛ր ականջ, ի՛նչպէս ձայն կուտամ
Իմ համատարած ցըրուած հայերուն,
Տե՛ս, ի՛նչպէս որդիքս պիտ վազեն, պիտ գան
Տալ հայաստանին արագ օգնութիւն»։

Ասաց ու ձայնը ձըգեց նա ուժգին,
Թընդացին դաշտեր, հովիտներ, ձորեր,
Գետերն փոխեցին ընթացքը նախկին,
Ալէկոծուեցան կապուտակ ծովեր։

«Եկէ՛ք, իմ որդիք, եկէ՛ք դուք արագ,
Ահա բացուեցաւ դուռն ազատութեան,
Ահա՛ ցանկալին հասաւ ժամանակ,
Ջախել ջախջախել ըստըրկի շղթան։

«Դու, կաթողիկոս, յօրինէ՛ կոնդակ
Զօրէն Խոխոցիմ գեղի Յովսէփին,
Դո՛ւ, եպիսկոպոս, գըրէ՛ յորդորակ
Նըման հոգեշունչ սուրբ Եղիշէին։

«Դո՛ւ, երէց, ձեռք առ Սուրբ Գիրք ու մահակ
Նըման անվեհեր, արի Ղեւոնդին,
Խօսքով ու գործքով եղի՛ր օրինակ,
Վառէ՛ սըրտերը իմ ժողովըրդին։

«Դո՛ւ, հայ զօրապետ, գըթա՛ հայերին,
Ինչպէս գըթաց քու նախատիպ Վարդան,
Քաջութիւն շընչէ՛ վախկոտ սըրտերին,
Սովրեցո՛ւր խաղցնել թուր ու հըրացան։

«Մի՞թէ կըդասես, ո՜վ վաճառական,
Քու գանձը վեր քան փառքը քու ազգին,
Սիրական եղբարց քու ազատութեան
Մի՞թէ չես զոհիլ քու դիզած ոսկին։

«Ու դո՛ւ, ազգ հայոց, քեզ պէտք է սովրել
Մի անգամ թափել արիւն յորդառատ,
Քանց կեանք ըստըրկի յաւիտեան տանել,
Քանց արիւն վըթել ամէն օր կաթ կաթ»։

Այսպէս խօսեցաւ միամիտ Մասիս,
Ղալբէգ քըթի տակ շատ ծիծաղեց....
Գընացին անցան օր, շաբաթ, ամիս,
Ոչոք հայերից տեղէն չըշարժեց։

Մասիսը նորից ու նորից խօսեց,
Բայց նորա խօսքը օդի մէջ կորան,
Հայրը իւր որդոց անհամբեր սպասեց,
Որդիքը խեղճ հօր օգնութեան չեկան։

Խորունկ խոցուեցաւ Մասիսի հոգին,
Որ զաւակներէն մընաց անայցել...
Եւ այդ օրից ըր խըղճուկ ծերուկին
Դէմքն է ամօթից ամպամած դարձել։

ԻՆՉ ԱՆԵՆՔ...

«Ի՞նչ անենք»... Ամօ՜թ այսպէս ասողին,
Ամօ՜թ, բի՜ւր ամօթ յուսահատուողին,
Մա՜հ, մա՜հ, հազա՜ր մահ հէգ վհատուողին...
Եղբարք, ալ չասենք. «Հայե՛ր, ի՞նչ անենք»:

Ասէ՛ք՝ ի՞նչ կ'անէ ջուրը ընկածը,
Ասէ՛ք՝ ի՞նչ կ'անէ քաղցած-սովածը,
Ասէ՛ք՝ ի՞նչ կ'անէ գերի ընկածը...
Եղբարք, ալ չասենք. «Հայե՛ր, ի՞նչ անենք»:

Ջըրամոյնք ծըգնին՝ քանի ուժ ունին,
Քաղցածը մաշէ շեմքը դըրացիին,
Փախչել կըհնարի կաշկանդած գերին...
Եղբարք, ալ չասենք. «Հայե՛ր, ի՞նչ անենք»:

Հա՛րուստ, հէ՞ր ոսկիդ սընդուկ դըրել ես,
Կըտրի՛ճ, ո՞ր օրուայ ուժըդ պահել ես,
Առ ի՞նչ, ազգասէր, ազգըդ սիրել ես...
Եղբարք, ալ չասենք. «Հայե՛ր, ի՞նչ անենք»:

Հարո՛ւստ, դիմացդ է ազնիւ ասպարէզ,
Հայրենին լաւ է, քան թէ ոսկու դէզ,
Թէ մեռնիս՝ ոսկիդ հե՞տըդ կըտանես...
Եղբարք, ալ չասենք. «Հայե՛ր, ի՞նչ անենք»:

Կըտրի՛ճ, ալ կ'անցնի քանի մի տարի,
Այդ թըշիդ վարդը խոպառ կըխամրի.
Չի թոռմիր միայն յիշատակ բարի...
Եղբարք, ալ չասենք. «Հայե՛ր, ի՞նչ անենք»:

Թէ ուզէ հայը՝ նա շատ բան կ'անէ,
Եղբարք, ալ չասենք. «Հայե՛ր, ի՞նչ անենք»:

Հայը կըստիպէ Վեհ Պատրիարքին
Յորդորակ սըփռել բոլոր հայ ազգին,
Թօթուել-զարթեցնել մեր թըմրած հոգին...
Եղբարք, ալ չասենք. «Հայե՛ր, ի՞նչ անենք»:

ՕՐՕՐՈՑԻ ԵՐԳ

Արի՛, իմ սոխա՛կ, թո՛ղ պարտէզը մերին,
Տաղերով քուն բեր տըղիս աչերին.
Բայց նա լալիս է. դու, սոխակ, մի՛ գալ,
Իմ որդին չուզէ տխրացու դառնալ:

Ե՛կ, աբեղաձագ, թո՛ղ արտ ու արօտ,
Օրօրէ՛ տըղիս, քընի է կարօտ.
Բայց նա լալիս է. դու, ձագուկ, մի՛ գալ,
Իմ որդին չուզէ աբեղայ դառնալ:

Թո՛ղ դու, տատրակիկ, քու ձագն ու բունը,
Վուվույով տըղիս բե՛ր անուշ քունը.
Բայց նա լալիս է. տատրակիկ, մի՛ գալ,
Իմ որդին չուզէ սըգաւոր դառնալ:

Կաչաղակ, ճարպիկ, գող, արծաթասէր,
Շահի գըրուցով որդուս քունը բեր.
Բայց նա լալիս է. կաչաղակ, մի՛ գալ,
Իմ որդին չուզէ սովդաքար դառնալ:

Թո՛ղ որսըդ, արի՛, քաջասիրտ բազէ,
Քո՛ւ երգը գուցէ իմ որդին կ՛ուզէ...
Բազէն որ եկաւ՝ որդիս լռեցաւ,
Ռազմի երգերի ձայնով քընեցաւ:

ԱՍՏՂԻԿ ԵՒ ՓԱՄՓՈՒՇՏ

Բոց, շառինդ, ճաճանչ թափելով չորս դին,
Փամփուշտը թռաւ, վերացաւ երկին,
Ու վերէն ի վայր արձակեց մեծ լոյս,
Խաւար գիշերը դարձուց արշալոյս...

Մարդիկ հիացան, մընացին ապշած.
Փամփուշտն էլ իրմով էր շատ զարմացած,—
Նայեցաւ երկինք, տեսաւ մի աստղիկ,
Որ պըսպըղում էր իր լուսով հեզիկ:

Ու քըմծիծաղով աստղիկին ասաց.
«Ահա՛ իմ լոյսը քանց քուն գերազանց»...
Ասաց, ծիծաղեց ու ... տըրաքեցաւ,
Պահ մի լոյս երկինք նորից մըթացաւ:

Իսկ հեզ ու համեստ պըլպըլող աստղիկ
Մինչև այս օրըս փայլում է մեղմիկ:

Առակիս մէջի յիշած աստղիկը
Է մեր Խըրիմեան ազնիւ Հայրիկը.
Իսկ այն սընափառ փամփուշտըն է ո՞վ...—
Հայկազուն իշխան .... քով:

1883

—

ՀԱՅ ՎԱՐԺԱՊԵՏ

Ս. ՊԱԼԱՍԱՆԵԱՆԻ 25-ԱՄԵԱՅ ՅՈԲԵԼԵԱՆԻՆ

Բազդը և հերթը, գիտեմ, կը հասնին
Գեղեցիկ մի օր հայ գործիչներին,
Ոտքի կը կանգնին մեր որդիքըն էլ,
Կ'ուզենան ազատ մարդոց կարգ մըտնել.
«Ունենք, կասեն, մենք կրօն և ազգութիւն...
Օրէնք մըշակած, արուեստ, գիտութիւն»:

Եւ ահա մեր հայ հարուստ մեծատունք,
Կապալառուներ, եպիսկոպոսունք,
Զէնք ու զարդերով ըսպայք ու զինուորք,
Փայլուն կօշակով աստիճանաւորք,
Կըսկըսեն պանծալ, իրանց դըրուատել
Թէ՝ «այս բոլորը մենք ենք ձեռք բերել».
Ու կաղնեայ, դափնեայ դալար պըսակներ
Կը զարդարեն շատ ցուլի ճակատներ:
Մըտքից էլ չանցնիլ, Ստեփաննոս եղբայր,
Այդ խոշոր մարդոց սուտ-պարծուկ կաճառ,

Որ օդ կարծեցած մեր Հայրենիքին
Ո՛յք ոսկոր, մարմին ու արիւն տուեին.
Ո՛վ տուեց լեզու անլեզու ազգին,
Կազդուրեց սիրտը, վերածնեց հոգին,
Մըկըրտեց նոցա այն աւազանում,
Որի, մեր օրով, դըպրոց է անուն.
Որք արիւն-քըրտինք արին վար ու ցան—
Հընձողքը նոցա անունը մոռցան.
Հիմնադրի հըռչակ նոքա ըստացան,
Որք հիմքի վըրայ բնաւ չաշխատեցան.
Իսկ որ ժիր, տոկուն մըշակ էր ազգին
Եւ նաքարակտի չունեցաւ նա գին.
Զի նորա անունն է «Հայ վարժապետ»—
Հայ ժողովըրդի պաշտօնեայ ումպետ:

1884

ՅՈՎՍԷՓ ԻԶՄԻՐԵԱՆՑԻ ՏԱՊԱՆԱԳԻՐԸ

Անբասիր վարքիդ անմահ յիշատակ
Քու խօսքն է, որ էր կեանքիդ նըպատակ,—
«Կուգայ օր՝ երկաթ, քար կ'անհետանան,
«Միայն բարի գործք յաւիտեան կը մնան»։

ՄԵՐ ՆՈՐ ՍԵՐՈՒՆԴԸ

Ազնիւ քըլուբին եմ անդամ,
Հագնում եմ ճոխ, զարդարուն,
Կընոջըս էլ շատ անգամ
Պարելու հետս եմ տանում.
Լոկ իմ ջէնթլ–մէնեան համար
Առատութիւնս կ'իմացուի,
Լոկ իմ զեղխութեան համար
Իմ գըրպանը կը բացուի։

Բայց որ ժամ եմ ես գընում,
Դողդըղում եմ անդադար,
Երբ խունկ ու մոմ եմ տեսնում—
Անօգո՜ւտ ծախք ինձ համար.
Խընդրեմ գլուխըս մի՛ տանէք,
Իմ օր-արեր վըկայ,
Խընդրեմ, գլուխըս մի՛ տանէք,
Գըրպանումըս փող չի կայ։

Խաղաթուղթը ձեռքումըս
Վատնում եմ փող աջ ու ձախ,
Կոպէկ չիկայ ծոցումըս,
Բայց երեսիս է ծիծաղ.
Լոկ իմ շռայլ–մէնեան համար
Առատութիւնս կ'իմացուի,
Լոկ իմ շռայլութեան համար
Իմ գըրպանը կը բացուի։

Դէմքէս լեղի կը թափի,
Թէ որ տարին մի անգամ
Հասարակաց մի օգտի
Երկու երեք կոպէկ տամ.
Խընդրեմ, գլուխըս մի՛ տանէք,
Իմ օր-արեւը վըկայ,
Խընդրեմ, գլուխըս մի՛ տանէք,
Գըրպանումըս փող չիկայ:

Անձնավաճառ մի ն ո ւ գ բ ա ր
Երբ գալիս է մեր տեղը,
Ա՜խ, դարձնում է խելագար
Ինձ նորա սէրն ու գեղը.
Լոկ իմ շընո–ընէան համար
Առատութիւնս կ՚իմացուի,
Լոկ իմ շընութեան համար
Իմ գըրպանը կը բացուի:

Բայց երբ տեսնեմ աղքատին
Ուսումնատենչ օրիորդ—
Ապագայ փառք մեր ազգին—
Ձեռնտըւութեան իմ կարօտ.
Խընդրեմ, գլուխըս մի՛ տանէք,
Իմ օր-արեւը վըկայ,
Խընդրեմ, գլուխըս մի՛ տանէք,
Գըրպանումըս փող չի կայ:

Անգղիական չուխայից
Գաղղիական ճաշակով
Ձեւած կարած հալաւից
Կը հրաժարուի, ասէք, ո՞վ.

Լոկ իմ պըճնո–ընէան համար
Առատութիւնս կ՚իմացուի,
Լոկ իմ պըճնութեան համար
Իմ գըրպանը կը բացուի,

Բայց ցընցոտի շորերով
Աղքատ պանդուխտ որ տեսնեմ,
Երկիւղէցըս օրերով
Ախորժակըս կը կորցնեմ.
Խընդրեմ, գլուխըս մի՛ տանէք,
Իմ օր-արեւը վըկայ,
Խընդրեմ, գլուխըս մի՛ տանէք,
Գըրպանումըս փող չի կայ:

Չունիմ պաշտօն, բայց. . . .
. . . .

Չարած գործիս գովասանք
Սիրում է իմ ականջը.
Լոկ իմ սու–տ փա–ռքի համար
Առատութիւնս կ՚իմացուի,
Լոկ իմ սուտ փառքի համար
Իմ գըրպանը կը բացուի:

Բայց լըրագիրն ասում է—
«Հայն կարօտ է օգնութեան,
Մեր նըպաստին սպասում է
Եղկելի Մայր-Հայաստան.»
Խընդրեմ, գլուխըս մի՛ տանէք,
Իմ օր-արեւը վըկայ,
Խընդրեմ, գլուխըս մի՛ տանէք,
Գըրպանումըս փող չի կայ:

Ձիս Թանգագին, սանձակոծ,
Կառքըս բերած Վէննայից,
Երբ մըտնում եմ ես փողոց,
Կրակ Թափում է անիւից.
Լոկ իմ [illegible] համար
Առատութիւնս կ'իմացուի,
Լոկ իմ պերճութեան համար
Իմ գըրպանը կը բացուի։

Բայց Թէ լըսեմ՝ Վանեցին
Սոված անցնում է օրը,
Քշել է Քուրդըն եզն ու ձին
Ու փըշրել է արօրը.
Խընդրեմ, գլուխս մի տանէք,
Իմ օր-արեւը վըկայ,
Խընդրեմ, գլուխս մի տանէք,
Գըրպանումըս փող չի կայ։

Վա՜յ քեզ, Վան, Թէ ախորժակ
Դու իմ փողին ունենաս,
Անշուշտ երկար ժամանակ
Պիտի պահես ծոմ ու պաս։
«Հայէն հային շահ չի կայ»
Այս խօսքը հին առած է.
Հայ կուրծքի մէջ սիրտ չի կայ,
Եթէ կայ էլ՝ սառած է։

1885

—

ՀԱՅ ՏՂԱՅՈՑ ՈՂԲԸ

Մեր տաճարի սուրբ լուման
Շինեց հայ դըպրոց,
Որ լինի նա ապաստան
.... հայի որդոց.

Որ տայ հային հաց արդար,
Խըղճմըտանք մաքուր,
Սիրտ անարատ, միտք պայծառ
Ու հաւատ ամուր։

Սուրբ Մեսրովբի տառերով
Մեզ լոյս ծագեցաւ,
Եւ քաջ Հայկի բառերով
Սուրբ գիրք պարգեւեցաւ։

Դըպրոցն եղաւ մեզ համար
Իբրև ծնողաց տուն,
Բնաւ մոռացանք մենք աշխարհ
Եւ խենէշութիւն:

Արշալոյսը չի բացուած
Այնտեղ գնում էինք,
Ու շատ անգամ ուտել հաց
Մոռանում էինք...

. . . .

Հայի դըպրո՛ց, հայի ժա՛մ,
Դուք էք իմ փառքը,
Եթէ ես ձեզ ուրանամ,
Սևանայ իմ կեանքը:

ՄԵՍՐՈՎԲ, ՎԱՐԴԱՆ, ՂԵՒՈՆԴ

Մի՛ տըրտմիլ դու, հայ, երբ մէգ ու խաւար
Երբեմըն պատեն երկինքըդ պայծառ.
Դու ունիս Մեսրովբ, նորա սուրբ գիրը
Միշտ կ՚լուսաւորէ հայոց երկիրը:

Մի՛ վըհատիլ, հայ, երբոր քու որդին
Երբեմըն դառնայ զոհ անգութ Քըրդին.
Քու Քաջ-Վարդանի զէնքի յիշատակ
Միշտ կըպատրաստէ ազգիս շահատակ:

Մի՛ սարսիլ, երբ պիղծ կրակի քըրմերը
Երբեմըն քանդեն քու սուրբ ժամերը,—
Ղևոնդէն մնացած մեզ այն սուրբ բիրը
Միշտ կըհալածէ քըրմաց ջոկերը:

Մի՛ վախնալ.... բայց և անհոգ մի՛ մընալ,
Սիրէ՛, շատ սիրէ՛ սովրիլ ու կարդալ,
Կարդա՛, միշտ կարդա՛ հայոց պատմութիւն—
Անտէր հայ ազգիս վաւեր փըրկութիւն:

1886

ՄԿՐՏԻՉ ԷՄԻՆԻՆ

ՆՈՐԱ ՅԻՍՆԱՄԵԱՅ ՅՈԲԵԼԵԱՆԻ ԱՌԹԻՒ

Քըսանութամեայ ժիր երիտասարդ,
Բանիբուն, անխոնջ, և յաւէտ զուարթ,
Գիտակ շատ լեզուաց, սիրող պատմութեան
Իմաստասիրող հայկաբանութեան,—
Վերծանում էիր միշտ Խորենացի.
—«Բարի յոյսերով լի ես»,—ասացի։

Արբուն տարիքիդ երբոր դու հասար,
Գերդաստանի հօր բաղդը չէ տեսար.—
Բայց ի՞նչ փոյթ. մինչ Դու երջանիկ էիր,
Որ հոգեպարար զբաղմունք ունէիր.—
Ձեռքումդ դարձեալ կար Խորենացի.
—«Օգտաբեր գիտուն հայ ես»,—ասացի։

Գլորուեցան ուղիղ հինգ տասնեակ տարի
Քու գլխէն անցան շատ չար ու բարի,
Ամուր մընացիր Դու քո համոզման—
Քու իդէալն էր վիճակ հայկազնեան.—
Ձեռքէդ վայր ընկած չէր Խորենացի.
—«Խընկելի հայ-մարդ ես Դու»,—ասացի։

ՑՆՈՐՔ

ILLUSION

Մեզ ի՞նչ են պէտք Քռուփի թընդանօթ,
Մաուզէրի հրացան, երկաթի նաւեր,
Լիք լիք տակառներ՝ ոսկի ու վառօդ,
Մաքիավէլլի ու Թալէյրաններ։

Մեզ ի՞նչ են պէտք ամրակուռ բերդեր,
Լեռնաձև մարտկոց, արիւնռուշտ մարդիկ,
Սուր, զէնք ու զրահ, մահ նիւթող քաջեր,
Ծայթմունք, աւերմունք, արեան ճապաղիք։

Մեզ ի՞նչ են պէտք ստորերկրեայ հնարներ,
Երդմնադրժութիւն, ոխրանենգութիւն,
Գաղտնի, վտանգաւոր ուխտեր ու դաւեր
Իբրև ազգաշէն շահատակութիւն։

Մեզ ի՞նչ են պէտք բողոք, արտասունք,
Աղերս, յորդորմունք, լաց ու պաղատանք,
Անձնախաբ յոյսեր և սրտի բեկմունք,
Անվերջանալի ազգային պատրանք...

Ա՜խ, թէ Բիսմարքը գոնէ մէկ անգամ
Մարդասէր աչքով մեր վերայ նայէր,—
Դըրախտ պիտ լինէր թըշուառ Հայաստան
Եւ ազգ երջանիկ՝ անըսփոփ հայեր։

1887

ԳՈՒՍԱՆ

ՆՈՒԷՐ ԲԱՐԵԿԱՄԱԿԱՆ Տ. ՎԱՌՎԱՌԵԻՆ.

Գուսան, ինչո՞ւ է քու ձայնը լռել,
Բամբիռըդ ինչո՞ւ կախած է պատին,
Ինչո՞ւ է վիշտը քու հոգին տիրել—
Էլ հրճուանք չի կայ քու ազնիւ սրտին։

Թէ Աստուած սիրես՝ թո՛ղ էդ ձանձիրը
Խըմէ՛ փրփրած էս Գողթան գինին,
Նորից ձեռքըդ ա՛ռ խօսուն փանդիռը,
Վերջ դիր հոգեմաշ այդ քու վշտերին։

Պատմէ՛ մեր հայոց նախնեաց կենցաղը,
Սըխրալի գործքը հինօրեայ քաջաց,
Հայ պատանեկաց երգըն ու խաղը,
Կաթոգին սէրը հայ օրիորդաց…

Գուսանն ալեզարդ իր գլուխը շարժեց,
Մոլորուած աչերն պըտըտցուց չորս դին,
Սրտի խորքիցը ծանըր հառաչեց,
Ու ասաց իր շուրջ կայնած ամբոխին.

Երգեմ ես, բայց ի՞նչ,—երկաթեայ շղթա՞ն,
Որ կաշկանդել է ձեռքըն իմ ազգին,
Թէ՞ ծանըր լուծը և կամ խարազան
Թէ՞ հայի կըրած կեանքը դառնագին։

Աշխարհքում մընա՞ց անէծք, թուք և մուր
Որ չըլինէին մեր վըրայ թափած,
Թըշնամու ձեռքում մընա՞ց զէնք կամ սուր,
Որ հայ արիւնով չըլինէր ներկած։

Ուզում էք երգեմ կողոպտած գեղե՞րն
Մեր դըրախտանըման խըղճուկ հայրենեաց,
Թէ՞ ոտնակոխած, աւերած ժամերն,
Թէ՞ հայ կուսանը դուշմանէն պըղծած։

Երգե՞մ բեղմնաւոր հող հայ մըշակին,
Որ նորա ձեռքից թիզ թիզ են խըլում,
Երգե՞մ հայերիս անտարբեր հոգին,
Որ տեսնում ենք այս և լուռ ենք մընում։

Երգեմ մեծատանց երե՞սն անամօթ,
Որ օրնիբուն լոկ իւր վըրայ են խորհում,
Փոխանակ տալու մեզ զէնք, թընդանօթ,
Ջանգուլակներով կուրծքն են զարդարում…

Զէ՛, թո՛ղ իմ նախնեաց ազնիւ բամբիռը
Թող մընայ յաւէժ լուռ, պատին կախած,
Քանց որ փարատէ ձեր սև ձանձիրը,
Քանի որ հայի հոգին է թըմրած։

ՓԵՍԱՆԵՐ

1.

Տո՛ւր ինձ սիրտըդ, ո՛վ Հայ աղջիկ,
Ես երջանիկ քեզ կանեմ,
Ազգ ու ազինք կը նըւաճեմ
Ու ոտքիդ տակ կը դընեմ.
Քու սիրուն ես կը կողոպտեմ
Պարսկին, Թուրքին, Տաճիկին.
Աշխարհք անցնես՝ դու չես գըտնիլ
Երջանիկ քեզ նըման կին......

2.

Ինձ տո՛ւր սիրտըդ, ո՛վ Հայ աղջիկ,
Ես երջանիկ քեզ կանեմ,
Գոհարի մէջ կը թաթախեմ,
Կանանոցըս կը տանեմ.
Գիշեր ցերեկ խունկ հալուէներ
Քու առջեւը կը ծըխեն,
Վարդաջըրի շատրուաններ
Ոտքերիդ տակ կը բըղխին.
Չես անջատիլ դու իմ գըրկէն,
Ջերմ համբուրով արբեցած,
Սեւ նաժիշտներ քու ակնարկին
Կը դիտեն միշտ սարսեցած։

Չէ՛, Թուրք փեսայ, այդ բաներուն
Երբէք ես չեմ ախորժալ.
Քու այդ ամէն երջանկութիւնն
Թո՛ղ վայելէ Թուրք գօղու։

3.

Տո՛ւր ինձ սիրտըդ, ո՛վ Հայ աղջիկ,
Ես երջանիկ քեզ կանեմ,
Շինիօն, ռօթօնդ, մանթօ, թուռնիւռ
Քեզմէն անպակաս կանեմ.
Տօն օրերը, կէսօրէն յետ,
Ուղիղ կերթանք Բալ-Մաբիլ,
Կուշտ կը պարես Թռանբլան, քանքան,
Վալս, մազուռքա ու քատրիլ։
Ուրախ կանցնի մանկութիւնըդ,
Կապրիս ինչպէս թիթեռնիկ,
Դարձո՛ւր երեսդ հայութենէ,
Ապրէ՛ մեզ պէս երջանիկ։

Գաղղիացի՛, այդպէս կեանքին
Հայ աղջըկունք սէր չունին.
Կեանքի այդքան մեծ բարիքին
Հասցո՛ւր դու քու մատմազէլին։

4.

Ինձ տո՛ւր սիրտըդ, ո՛վ Հայ աղջիկ,
Ես երջանիկ քեզ կանեմ,
Երշիկ, ապուխտ ու գարեջուր
Բերնէդ անպակաս կանեմ։
Իմ տան մէջը դու կը լինիս
Իսկական մայր, տանտիկին,—

Ամբողջ օրը վաֆլի կեփես,
Ծիծ կուտաս դու մանկիկին։
Պահարանըդ, սընդուկներըդ
Կը լըցնեմ ձոխ աւարով,
Գաղղիայէն գողցած թալնած
Արծաթեղէն իրերով։

Թեւթոն փեսայ, այդպէս կեանքին
Ես ախորժակ, սէր չունիմ,
Այդ խոստացած քու բարիքին
Հասցո՛ւր դու քու ֆ—էյլէյնին։

5.

Ձեռքըդ ինձ տո՛ւր, իմ Նազելի,
Թողնենք այս նոր Խուժաստան
Հայոց ազգիս. գաղթենք դէպի
Վանը,—մեր բուն Հայաստան։
Այնտեղ թէև մեզ չի մընում
Անդորրութիւնն, կեանք փափուկ,
Գէթ չենք ստիպուիլ սուրբ զգացմունքը
Պահել սըրտի մէջ ծածուկ.
Հայ լինելէ չենք ամաչիլ,
Անտէր, նըժդեհ չենք մընալ,
Մէրն օտարի (զարշելի բեռ)
Կեղծ ժըպիտով չենք մուրալ։
Կեանքի կէսը ըստրուկ եղանք
Գէթ կէսն լինինք մենք ազատ,
Ազատութիւնն կուտայ մարդուս
Լոկ իւր հողը հարազատ։
Գուցէ այնտեղ մեզ կըսպասէ

Բանդ, թոյն, աքսոր ու տանջանք...
Ի՞նչ փոյթ, երբ հայ հողի վրայ
Մահն էլ կ'լինի մեզ պարծանք։
Տո՛ւր, ուրեմըն, ինձ քու ձեռքը,
Թողնենք այս նոր Խուժաստան
Հայոց ազգիս. գաղթենք դէպի
Վանը,—մեր բուն Հայաստան։

Ա՛ռ իմ ձեռքը, ա՛ռ իմ սիրտը,
Հայ պատանի իմ անգին,
Զինակից եմ, քեզ ընկեր եմ,
Մինչ քու մէջ կայ հայ հոգին։

ՍՈԽԱԿ ԵՒ ՕՁ

ՆՈՒԷՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆՈՒՆ

Մի օր շուն, գայլ, էշ, հետերն էլ աղուէս
Իրար հանդիպած՝ գընացին պարտէզ,
Ուր մէկ ստուերախիտ վարդի թըփի տակ
Նըստած՝ երգում էր սիրակէզ սոխակ։
Մէկ մէկու աչքի ընկըրան նայել
Ու քըմծիծաղով սոխակին ասել.
«Սոխակ, մի՞թէ դու դեռ չես նըկատում,
«Որ օձը քեզնի սաստիկ է ատում,
«Անդադար վըրադ բարդում է սուտեր
«Ու հըռչակիդ վըրայ ձըգում է նա ստուեր.
«Փառքիդ տակ նա շուտ կը փորէ ական—
«Այժըմ օձն էլ է սուլում բաւական»։

—Մի՞թէ յանցաւոր եմ, ասաց սոխակ
Որ օձի տաղին ունին ախորժակ
Շուներ, աղուէսներ, գայլեր, իշակներ
Եւ դոցա նըման թըշուառ էակներ....
Ու հըպարտութեամբ երեսը դարձուց,
Դայլայլիկներով պարտէզը լըցուց։

ՄՇԱԿՆԵՐ ԵՒ ՇՈՒՆ

Երեք ժիր մըշակ իշխանի արտում
Հասուն հասկերից դէզ էին բարդում,
Մէկ քոսոտ շուն էլ, բան ու գործ թողած,
Անցորդների վըրայ հաչում էր կատղած։
Իշխանը եկաւ, արտերը դիտեց
Ու մըշակներին առատ վարձատրեց։
Անասելի էր խեղճ շան զարմանքը,
Երբ անվարձ տեսաւ իր աշխատանքը.
«Այսուհետ, ասաց, չարժէ աշխատել,
«Երբ մարդիկ չգիտեն գործ գընահատել»։
Տէրն ասաց. «Ի՞նչ գործ գործել ես դու, Շո՛ւն»։
Շունն ասաց. «բաս ողջ օրն ո՞վ էր հաչում»։

Հէ՜յ գըռըշակ, ես քեզ լաւ եմ ճանաչում—
Դու մեծ եռանդով ու շատ ես... հաչում։
Բայց բիւրապատիկ էլ աւել հաչես,
Դարձեալ պիտանի ազգի մըշակ չես։

ԳՐՉԱԿՆԵՐԻՆ

Գրըչակներ, հե՞ր էք այդպէս պլպլած,
Հե՞ր էք ծունկ կոծում, հե՞ր էք սուգ մըտած,
Հե՞ր յուսահատուած՝ մազերդ էք փետում,
Մէ՛կ գիժ-գիժ ուրախ, մէ՛կ խիստ էք տըրտում.
Մէ՛րթ ինչպէս լալկան կին՝ հառաչում էք,
Մէ՛րթ խոցուած ցուլի պէս բառաչում էք,
Աչքերէդ խապառ փախել է քունը,
Ու կորցրել էք ձեր անդորրութիւնը.
Պատճառը ի՞նչ է ձեր այդ վըրդովմանց....
Ճանաչեցի քեզ, «Հայկական Նախանձ»։

ԵՐԿՏՈՂ

Ծաղրալի ազգ էք, հայեր, դուք, աւա՜ղ.
Ձեր յոբելեանն է մուրացկի դաբախ։

ՄԵՆԱՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ

Մըրոտած ասպետ՝ քամակումը զէթ (Z)
Ու ձեռին բըռնած անճոռնի կազէթ,
Մի աղւակոյտի գագաթին կանգնած,
Ուրիշ ասպետի կանչելով ասաց.
«Լըսել եմ՝ ունիս դու հատու մի սուր,
Ոյժ էլ ունի՞ս դու, ապա մէկ ցոյց տուր»։
—Միւս ասպետը նորան մօտեցաւ,
Թըքեց երեսին, թողեց հեռացաւ։

ՄԱՐԳԱՐԻՏ

ՆՈՒԷՐ Խ. ՋԱԼԽՈՒՇԵԱՆԻՆ

Գաղտակուրի ծոց մի օր ընկել էր աւազի հատիկ,
Որ հէգ ժըժմակին կըրել էր տալիս չարչարանք սաստիկ.
Աւազը օրէ օր մեծանալով, մարգարիտ դարձաւ,
Եւ մարգարիտը արքայի թագի վրայ փայլեցաւ։

Բանաստեղծ, ի՜նչ փոյթ, որ քու սրտի մէջ կան վըշ-
տեր հազար,
Չէ՞ որ քու վըշտից պիտ ծագի պատգամ քու ազգի
համար։

ԱՍՏՂԻԿՆԵՐ

Աստղիկները աղաչեցին արևին.
«Մեզ էլ հետըդ տա՛ր պըտըտցուր շուրջ երկրին»։
—Տունը կեցէք, ասաց նոցա արևը,
Նըշոյլներով կայրեմ ես ձեր աչերը։—

Աստղիկները աղաչեցին լուսինին.
«Ուրեմըն դու պըտըտցուր մեզ շուրջ երկրին».
—Եկէ՛ք, որդի՛ք, ասաց նոցա հեզ լուսին,—
Ու այդ օրէն կը պըտըտին միասին։

ՍԷՐ ԵՒ ԳԻՆԻ

Բերէ՛ք շիշը, բերէ՛ք բաժակ
Քանի խումի կայ ախորժակ.
Որանք բոպէն զուր բերկրանքի
Յաւերժական չէ մարդուս կեանք:

Առանց գինու փուճ՝ է կեանքը,
Սէրն է տալիս մեզ բերկրանքը.
Սէր ու գինի, գինի ու սէր—
Ա՛յս է կեանքի մեր սփոփանքը:

Խըմե՛նք գինի կընոջ կենաց,
Կընկան սիրե՛նք անկեղծ սրտանց.
Տըղամարդուն գինի ու կին
Ընծայել են Նոյ և Աստուած:

Լըցրէ՛ք բաժակ փըրփըրադէզ,
Բերէ՛ք իմ մօտ կին բոցակէզ.
Խըմե՛մ, գըրկե՛մ ու համբուրե՛մ—
Այնուհետև իմ կեանքը ձեզ:

ԲԱՐՈՅԱՎԷՊ

«Զի ուր գանձք ձեր են՝ անդ և
սիրտք ձեր եղիցին»: ԱՒԵՏԱՐԱՆ:

Գրծուծ հարուստ վաճառական մեծատուն,
Քաղցած, ծարաւ նըստաւ մինչև օր մահուն.
Հիւանդ ընկաւ, վա՜յ սիրտ, վա՜յ սիրտ կանչելով՝
Հոգին տուեց, էլի վա՜յ սիրտ կըրկնելով:

Կին ու որդիք անմըխիթար են սըգում
Թէ ինչի՞ նա վա՜յ սիրտ, վա՜յ սիրտ էր կանչում.
Բըժիշկ բերին, որ ճանաչէ՝ թէ ի՛նչ էր,
Որ նորա սիրտ այնպէս սաստիկ տանջում էր:

Բժիշկը ճեղքեց նորա փորը, ու տեսան,
Որ մեռելի սիրտը չըկայ… Նայեցան…
«Մի՞թէ սա սիրտ բընաւ չունէր փորումը,
«Երբէք սիրտէ ցաւած չէ՞ր իւր օրումը»:

Գիտնոց մէկը ասաց. «Զուր տեղ մի՛ հոգաք,
«Նորա սիրտը թէ ո՞ւր է, շուտ կիմանաք.
«Բացէք արկղը, ուր որ նորա արծաթն է»…
Բացին, տեսան, որ արծաթի մէջ սիրտն է…

Մի՛ զարմանաք, տէրունական սուտ չէ բան.
Սիրտը անդ է, ուր որ գանձուց մըթերք կան:

„ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ, ԼԱՒ ԲԱՆԵՐ ԳՐԷ՛“

Դու մի՛ զարմանալ, որ.... Սլաւեանք
Պատմութեան համար դարձան նոր պարծանք,
Մեծ զոհեր բերին, ջանք, ծիգ թափեցին,
Ըստրըկի շղթան վայր թօթափեցին.
Հայքըս սարսեցանք հրացանէ, թըրէ,
—Բայց դու, բանաստեղծ, լաւ բաներ գըրէ՛:

Հաստ կաշի ունինք ու չենք կարմրում,
Երբ որ մեր եղբարց ըստրուկ ենք տեսնում.
Կըշտապինդ, թըմրած, անհոգ ու անդորր—
Այսպէս անցնում ենք մեր կեանքն ամեն օր.
Քուրդը հայի կուրծք թող սըւին խըրէ,
—Բայց դու, բանաստեղծ, լաւ բաներ գըրէ՛:

Փորերըս դարձել է գինու տակառ,
Էլ չունի օտարն դէպի մեզ պատկառ,
Ազգը կորչում է, ու մենք չենք լալիս,
Մեզ ապտակողին մենք գլուխ ենք տալիս.
Թող մեզ օտարը անպատուէ, մըրէ,
—Բայց դու, բանաստեղծ, լաւ բաներ գըրէ՛:

Տասնըիններորդ որդիք ենք դարուն,
Դեռ չենք մոռացել մեր հին գըժտութիւն,
Հայ հալածելիս՝ վագր ենք համարձակ,
Օտարի առջև՝ վախկոտ նապաստակ.
Հայը հայի վըրայ դանակ թող սըրէ,
—Բայց դու, բանաստեղծ, լաւ բաներ գըրէ՛:

Նոր ձև չի հագուիլ մենք խիստ կ'ամաչենք,
(Ճշմարիտ խօսենք՝ չունևոր խօ չենք)
Խաչեր գնելու էլ ախորժակ ունինք,
Միայն հայ գործի համար ստակ չունինք.
Հայը օտարի արտը թող ջըրէ,
—Բայց դու, բանաստեղծ, լաւ բաներ գըրէ՛:

Գանգատում ենք մենք՝ մեզ լըսող չի կայ,
Աղերսագրերըս կարդացող չի կայ,
Հայի դըպրոցը դարձաւ մաքսատուն,
Չունի և ոչ մի վարժապետ գիտուն.
Մեր մեծ աբեղան սին կեանք թող վարէ,
—Բայց դու, բանաստեղծ, լաւ բաներ գըրէ՛:

Ուր և աչք դարձնես՝ անըսփոփ պատկեր—
Հայ սուրբ մամուլն է կաշառակեր,
Ամբիոնէն պիղծ քարոզչի բերան
Անէծք է թափում գուսանիս վըրան.
Ո՞ւր փախչինք—պահուինք անզուսպ լըրբերէ...
—Բանաստեղծ, դու միշտ լաւ բաներ գըրէ՛:

ՏԱՃԿԱՀԱՅԵՐԻ ՀԱՌԱՉԱՆՔ

ՆՈՒԷՐ ԲԱՐԵԿԱՄԱԿԱՆ ՕՐ. ՄԱՐԻԱՄ Ա.

Մի՞թէ անհընար էր Եւրոպային—
Կատարել համեստ կարիքը հային.
Նորան գըրաստի վիճակէն հանել
Աստուծոյ պատկեր մարդոց շարք դընել:

Ասացէք, մի՞թէ հայը չէ ազատ,
Մըշակել հարանց հողը հարազատ,
Ուր ամփոփած են (այդ խօ չէ գաղտնիք)
Նորա նախնեացը սուրբ ոսկերոտիք:

Մի՞թէ իրաւունք չունի՞ խեղճ հայ կին
Արգանդէն ծընած ծըծկեր զաւակին
Հայի բառերով «նանի» երգելու
Ու նիրհ անուշիկ աչքին բերելու:

Եւ մի՞թէ միայն հային չէ տուած
Ունենալ հաւատ, ճանաչել Աստուած,
Դողդոջուն ձեռքը երկինք կարկառել
Հայի բառերով իւր պէտքը խընդրել:

Տուած չէ՞ միթէ հային իրաւունք
Ունենալ կընիկ, ունենալ աղջկունք,
Եւ ի սէր նոցա վարուց մաքրութեան
Սուրը մերկացնել և կանգնել պաշտպան:

Ասացէ՛ք, երկրիս վըրայ օրէնք կա՞յ,
Որ հարիւր հայ մարդ չ'ընդունուին վըկայ.
Իսկ մէկ հատ Տաճկի խօսքին ապաստան,
Իշխանը կըտրէ կեղծի դատաստան:

Մի՞թէ կը լինի մեծ յանդըգնութիւն
Կամ պատժի արժան ապըստամբութիւն,
Թէ ասեմ՝ «Հացըս անուշ ձեզ, կերէ՛ք,
«Այգիս մի՛ քանդէք, արտըս մի՛ էրէք»:

Քու մէջ, Եւրոպա, մարդիկ են ասում
Աւել իրաւունք ունի անասուն,
Քան թէ հայ ազգը՝ թըշուառ, հալածուած...
Ասա՛, Թիւրքիա, ունի՞ս դու Աստուած:

ԻՄ ԿՏԱԿԸ

Կեանքիս մէջ մի հատ սին փառք ունեցայ,
Սուրբ Էջմիածնում թաղուել ցանկացայ.
Սիրական իմ ազգ, թէ Աստուած սիրես,
Այս իմ մի հատիկ իղձըս կատարես:

ՅՈՒՍԱՀԱՏՈՒԹԻՒՆ

Ո՛րքան սիրեցի ես իմ հայրենին,
Այնքան էլ ջոկ ջոկ ատեցի հային.
Չի տուեց ազգիս չար աստուածութիւնն
Ո՛չ մի ազգաշէն առաքինութիւն:
Աշխարհքըս անցի՛ր, խուզէ՛, որոնէ՛
Այսքան մոլութիւնք, որ մեր հայն ունէ,
Ու յետոյ գընա՛ ու մի զարմանալ—
Մա՞րթ էր այս բարքով այսքան դար կենալ...
Ազգատեցութի՜ւն, տիրանենգութի՜ւն,
Կեղծաւորութի՜ւն, խոր տըգիտութի՜ւն,
Շըռայլ կեա՛նք, ազնիւ զոհէ միշտ փախո՜ւստ,
Հայ եղբօր նիւթող օր-գիշեր կորո՜ւստ,
Իւր հարազատին արիւնը ծծո՜ղ,
Օտարի առջև շան նըման քծնո՜ղ,
Ազգը կէսուակէս տէրտէրով լըցուա՜ծ,
Իսկ ամէն մի հայ կրօնէ զըրկուա՜ծ,
Լուսաւորութեան իբրև թէ ձըգտող—
Հայ գիտնականին յաւերժ հալածո՜ղ,
Իւր անձնէն 'ի զատ մարդ չի ճանաչե՜լ,
Յանցաւոր լինել՝ ու չի ամաչե՜լ,
Չար ու բարիին լինել քաջ ծանօթ—
Ու լինել ոճրի միշտ ընտիր անօ՜թ,
Եւ այդ ազգութի՞ւն... Ա՜խ, Աստուա՛ծ, Աստուա՛ծ,
Մի՞թէ հայն դորա համար էր ստեղծած:

ՏԱՃԿԱՀԱՅԵՐԻ ՕՐՀԱՍ

Գիտո՛ւն, թո՛ղ գիրքը, ժամ չէ կարդալու,
Գեղջո՛ւկ, դու էլ թո՛ղ եզներն ու գութան,
Տէր-Հայր, դադարէ՛ մեռել թաղելու,—
Երկունքի մէջ է մայր մեր Հայաստան...

Երկունքի մէջ է Հայաստան աշխարհ,
Մեզ պիտի շնորհէ մի նոր գոյութիւն,
Փափագով սպասած ամենես շատ դար—
Հայոց աշխարհի սուրբ ազատութիւն։

Մոռանանք պահ մի հին հաշիւները,
Թողնենք առօրեայ անձնական շահը,
Հանե՛նք սրտերէս մեր պիղծ կրքերը,
Հանե՛նք սրտերէս բառըրկի ահը։

Քրիստոնեայ ենք մենք և սերունդ Հայկի,—
Այսքան բաւ է։ Է՛լ լուսաւորչական,
Կամ պապադաւան և կամ լօթրանգի
Ազգը չի բաժնենք՝ ’ի սէր հայութեան։

Ծանրը երկունքի մէջ է Հայաստան,
Տա՛նք թեթևութիւն նորա ցաւերին,
Նորա ծընելու գեղեցիկ մանկան
Թո՛յլ չըտանք խեղդել թըշնամիներին։

Նորածնի առջև բանանք մեր գանձը—
Հարուստը՝ ոսկի, ոյժը՝ պատանին,
Հարսը՝ իւր փեսան, քաջը՝ իւր անձը,
Կոնդակի շանթեր սուրբ Էջմիածին։

Աստուած մեզ խըղճաց վերջին այս նուագը,
Բացեց մեր պառաւ մօր ամուլ արգանդ,
Թէ հայը մարդ է՝ կազատուի ազգը,
Թէ չէ՛— . . . . կը լինի քարքանդ։

ԵՐԴՈՒՄՆ

Սուրբ օրօրանով զաւակիս կերդնում,
Կերդնում իմ ծնողաց ես գերեզմանով,
Ինձ կեանք պարգեւող արգանդով կերդնում
Եւ մկրտութեան սուրբ աւազանով:

Թող լինի վկայ ինձ լեառն Արարատ,
Նոյեան տապանի ամուր պատուանդան,
Եւ Արաքս գետի ջուրը անարատ,
Որով կ'ոռոգուի մայր մեր Հայաստան:

Թող լինին վկայք իմ անսուտ երդման
Պարծանք հայութեան՝ ազգաշէն նախնիք—
Սուրբ Սահակ, Մեսրովբ, Ղեւոնդ, Քաջ-Վարդան,
Ողորմած Աշոտ, անըսփոփ Գագիկ. . . .

Ազգիս սեղանի վերայ ես դրի,
Իբրեւ ողջակէզ իմ այս սուրբ ուխտին—
Իմ ինչքը, կեանքը, վայելք աշխարհի,
Աւելի քան զայն՝ քաղցր իմ ամուսին. . . .

. . . .

ՍՐՏԻ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՒԷՐ ԲԱՐԵԿԱՄԱԿԱՆ Տ. ՎԱՌՎԱՌԷԻՆ

Հայաստանը չէ՛ միտք վերացական
Եւ ոչ գեղեցիկ ցնորք է հայրենիք,
Հայրենեաց սէրը չէ պղատոնական,
Ո՛չ շաղփաղփանք է, և ո՛չ սընոտիք:

Չէ՛, չէ՛, երգած չէ դեռ Մայր-Հայաստան
Կարապի երգը՝ երգն իւր ողբրագին.
Այն որ լսեցիք՝ այն երգն էր գարնան,
Աւետեաց երգ էր հայոց սոխակին:

Չէ՛, չէ՛, հայ ազգը չէ ազգ հընացած,
Անպիտան զաւակ այս ներկայ դարին.
Նա դեռ իւր վերջին խօսքը չէ յայտնած
Հանճարն չէ ցուցած օտար ազգերին:

Չէ՛, չէ՛, հայ ազգը չէ ազգ անիծած,
Ինչպէս կըրկնում են կարճամիտ մարդիկ.
Այս՝ Յոյնէն սովրած ու բերան առած
Աշխարհակործան, տընաքանդ կարծիք:

Չէ՛, չէ՛, հայերը չեն անմիաբան,
Երբ որ խնդիր կայ ընդհանուր ազգի.
Եւ երբ պէտք լինի՝ հայրենեաց պաշտպան
Բիւրք ոտքի կ'ելնեն ինչպէս մի հոգի:

Հայ ազգի սրտում, թէեւ թաքստեան,
Կայ գանձ հաւատալից և յոյժ մեծագին,—
Փըրկութեան [illegible], յոյս արդարութեան,
Սէր ազատութեան փառքն իւր ազգին:

Չէ՛, չէ՛, դաշինք չեն լուսաւոր ազգեր,
Վըստահ ենք, նոքա չեն մոռթիլ հային,
Չե՛ն յուսահատուինք, իմ եղբայր հայեր,
Մեզ էլ [illegible] կուտան [illegible].....

ԱՌԻՒԾԻ ՍԹԱՓՈՒՄԸ

Այժ ծանըր լուծը մինչեւ ե՞րբ կըրէք—
Դարաւոր լուծը անգութ չար Տաճկաց,
Ըստըրկի կեանքին մինչ ե՞րբ համբերէք
Ու ծանակ լինիք դուք օտար ազգաց:

Մինչեւ ե՞րբ ձեր սուրբ սեղան ու խորան,
Գերեզմանք, մատուռնք, սուրբ եկեղեցիք—
Պիտ լինին Քուրդի պիղծ ոտից կոխան,
Մինչ ե՞րբ ձեր վրայ պիտ թըքնեն մարդիկ:

Մինչեւ ե՞րբ անմեղ, մաքուր հայ կոյսեր,
Մինչեւ ե՞րբ պարկեշտ, ամօթխած կնանիք
Պիտ լըցնեն Թուրքաց ղազեր հարէմներ.—
Այս նըւաստ կեանքը մինչ ե՞րբ պիտ տանիք:

Մինչ ե՞րբ վաստակիք արիւն-քըրտինքով
Ու անտանելի բեռի տակ թեքվիք,
Մինչ ե՞րբ պիտ լըլկէ սոսկալի ձեզ սով,
Մինչ ե՞րբ կողոպտուիք, մինչ ե՞րբ կեղեքուիք:

Մինչև ե՞րբ պիտի պարզամիտ լինիք,
Ու անասունէն օր անցնուք դուք վատ,
Մինչ ե՞րբ խոստմունքով դուք պիտի խաբուիք,—
Չի մնաց ձեր մէջ ո՛չ յոյս, ո՛չ հաւատ…

Չի հասաւ ժամը, ժամը սոսկալի,
Սոսկալի վրիժու, արդար հատուցման,
Վերջին ժամ՝ ամէն հայի ցանկալի—
Կենաց ժամ և կամ ժամ ազնիւ մահուան։

Դէ՜հ, ելէ՛ք, հայեր, ոտքի կանգնեցէ՛ք,
Ահա՛ թշնամին կայ ձեր յանդիման,
Զըլոտ ձեր բազկաց ոյժը փորձեցէ՛ք,
Ինչպէս սովրեցուց ձեզ Քաջըն-Վարդան։

Գիտեմ՝ զէնք չունիք. բայց մի՛ սարսափիք,
Առէ՛ք ինչ հանդէպ կայ՝ կացին, խոփ, բահ,
Սուտ-պարծուկ և ոչ արի է Տաճիկ,
Հուժկու ձեռներով արէ՛ք խեղդամահ։

Գիտեմ՝ անտէր էք, չունիք կարեկից.
Բայց մի՛ վըհատիք ու մի՛ սոսկացէք,
Սէրն ազատութեան է ձեր զինակից,
Յուսով փրկութեան քաջալերուեցէք։

Ո՞ւր և կոխէք ոտք՝ մահ սերմանեցէ՛ք,
Ցըմահ կըռուեցէ՛ք, հարէ՛ք անխընայ.
Գոռ դաշտէն—մի՞թէ երբէք լըսած չէք
Որ—ստրուկն ազատ մարդ կըվերադառնայ….

Ու գոռաց երկինք, գոռացին սարեր,
Հա՛ ծածանեցաւ հայկական դրօշակ,
Արեամբ լըցուեցան հայրենեաց ձորեր—
Շուտ ազատութեան է բարի գուշակ։

Ահա՛ ոսոխներ իրար դիպեցան—
Վարձկան դահիճներ ու ազատ որեար…
Հա՜յ, քեզ լըկողին արա՛ ցիր ու ցան,
Հա՜յ, արագ շարժէ՛ մանգաղ ու տապար։

Հա՛յ-մարդ, պըստիկ ճիգ, էլի պըստիկ գըրոհ,
Զարդ բուրդ արա՛, մի՛ կորցնուլ յոյս, հաւատ,
Էլի՛ փոքր ինչ մահ, էլի՛ փոքր ինչ լոհ,
Եւ . . . . սուրբ Հայաստան կը կանգնի ազատ։

1888

ՐԱՖՖԻ'Ի ԳԱԳԱՂԻ ՎՐԱՅ

Քանի դու մեր մէջ կեանքով լի էիր,—
Դու միշտ հալածուած, ատելի էիր.
Բայց հէնց առ հարըս գնացիր, հեռացար,
Դու մեր ազգային հանճարը դարձար:
Հայքըս, որ հոգւով վաղուց ենք մեռած,
Միշտ դիակներ ենք մեր կեանքում սիրած.
Սուտ չէր խօսքը մեր ասած պապերէն—
Գընա՛ դու մեռի՛ր, որ՛ քեզ սիրեմ

ՄԻ՛ ԿԱՐԾԷՔ ՈՐ ԵՍ...

ՆՈՒԷՐ ԳՐ. ՉԱԼԽՈՒՇԵԱՆԻՆ

Մի՛ կարծէք որ ես սին փառքի համար,
Իմ հառաչանքով լըցրի ... աշխարհ.
Այս հէգ ամբոխի ծափին ու գովքին
Կարօտ չէր բընաւ իմ հըպարտ հոգին....

Այո, իմ քնարի տըխուր ձայները
Ցընցեցին հայի հոգու լարերը,
Արիւն էլ ազնիւ սըրտէ քամեցին,
Կըտրիճի աչքէ քունը փախուցին:

Ինչո՞ւ. չըգիտեմ: Ասէ՛ք, հէ՞ր բարդ-բարդ
Բացվում է գարնան կարմիր, հոտոտ վարդ,
Լեռնիվայր ինչո՞ւ անուշ կարկաչով
Վազում է առուն դալարի միջով:

Զեփիւռը ինչո՞ւ տերևէ տերև
Անցնելով, ասես, տալիս է բարև,
Ինչո՞ւ սոխակն էլ մօտ կանանչ թըփին
Անմըռունչ ձայնում է իւր մեղեդին...

Գ. ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆԻՆ

ՆՈՐԱ 25-ԱՄԵԱՅ ՅՈԲԵԼԵԱՆԻ ԱՌԹԻՒ

Աչքիս շարաւոտ վէրքը լուանալ,
Լիրբ մեծատունին անվախ ապտակել,
Գոհարով ծածկած կեղտերը բանալ,
Կեղծաւորների դիմակը պոկել
Ու խեղճ կինոջին դընել մարդու շար—
Այս ամենը զօրեց միայն քո հանճար:

ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ Յ. Մ. Ա.

Մանուկ հասակէդ ազգըդ սիրեցիր,
Զօրութենէդ վեր նորան օգնեցիր,
Բազմարդիւն կեանքըդ քու չէր միշտ զուարթ,
Գլուխըդ զարդարում չէին դափնի, վարդ.
Բայց բեղմնաւոր է քու ձրգած լուման,
Ազգը անունըդ կ'օրհնէ յաւիտեան.
Շիրիմըդ, գիտեմ, խաւար ու սառն է,
Բայց լուցած լապտերդ յաւէտ վառ վառ է:

1889

ԱՆԿԱՏԱՐ ՅԱՆԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Արտն ի վեր կամկար դուլթան կը քաշէր,
Ունայն բաղձանքով հոգին կը մաշէր.
«Ցորենըս-հունտըս, որ պիտ տամ արտին,
«Չի լինիլ կոխան ոտից չար Քրդին,
«Ոսկէ հասկերըս սուր սուր մանգաղով
«Պիտ արժանանամ հընձել իմ ձեռքով.
«Ցորենըս կասել ու ալուր դարձնել,
«Քաղցած ընտանիք հացով կըշտացնել...
«Չէ, այսքան բարիք չունիս դու, Աստուած,
«Թէպէտ քեզ մարդիկ կասեն ողորմած»:

1890

—

ԿԱՐԻՆԻ ԿՈՏՈՐԱԾԸ

ՆՈՒԷՐ ՕՐ. ՄԱՐԻԱՄ Ա.

Հայերի կուրծքը պատառեց սուրին,
Նորից խոխոջաց արիւն յորդառատ,
Լիճ քըստըմնելի դարձաւ խեղճ Կարին
Հայ արտասուքի, արեան անարատ:
Փըշրեցան դըռներն սուրբ տաճարներին,
Պըղծեցաւ դըպրոց—մանկանց ապաստան,
Կոխեցին խորանք ոտք անհաւատին—
Վա՜յ քեզ, հազար վա՜յ, խըղճուկ Հայաստան:

Բայց մի՛ վըհատիք. այդ անմեղ արիւն,
Որ դիպաւ ստրկի ձեր շըղթաներին,
Անշուշտ կը դարձնէ նոցա կաւ փըխրուն—
Այս անճառելի օրէնք է վերին.
Այդ արեան շիթը կըդիպչի աչաց,
Ժահրոտ ճըպուռը վայր կը թօթափէ
Կոյր ու կարճատես լուսաւոր ազգաց,—
Հա՛յ, ազատութեան ժամը քու մօտ է:

Եղբա՛րք, ի՞նչ են պէտք մեր տաճարներում
Այսուհետ յիշել Կիւրեղ ու Մարկոս,
—Հայի ականջին խորթ, օտար անուն—
Պետրոս, Եպիփան, Եփրեմ, Կիրակոս.
Յիշե՛նք ու տօնե՛նք անուանք քաջերին,
Որ երէկ—այսօր ընկան Կարինում,
Պաշտպան կանգնելով ազգային խընդրին,
Որ մեզ միշտ անբաւ վիշտ էր պատճառում:

Կեցցե՜ն Կարինի անկեալ քաջերը—
Նոր Հայաստանի նոր նահատակներ,
Թո՛ղ անմահ պահեն հայի սըրտերը
Նոցա պանծալի ազնիւ անուններ:
Եկ՛, ուխտատեղի դարձնենք այն վայրը,
Ուր որ թափեցաւ նոցա սուրբ արիւն,
Եւ պարկեշտասուն հայուհի մայրը
Համբուրել հողը բերէ իւր որդուն:

Իսկ մենք, որ տեսանք այս մեծ ոճիրքը,
Մի՞թէ ցըվախճան պիտի լուռ մընանք.
Արծարծուելու չէ՞ մեր ազնիւ կիրքը
Մի՞թէ վրէժ առնուլ պիտի չուզենանք...
Ու՞ր ես հայի խելք, ո՞ւր ես հայի զօր,
Դէզ դէզ կիտուած ու՞ր ես հայի արծաթ.
Երէկ դու մեծ-մեծ խօսեցար. այսօր
Այս մեծ խընդրի՞ մէջ ես թերահաւատ....

ԿԱՐԻՆԻ ՍՈԽԱԿ

Մի՛ երգիր, իմ սոխակ,
Պատուհանիս դու տակ,
Արտորա՛ դէպ Կարին
Սփոփել խեղճ հայերին։

Նորա տունն է քանդած,
Ձաւակունք կոտորած.
Արտորա՛ դէպ Կարին
Սփոփել խեղճ հայերին։

Կարին կը հառաչէ,
«Օգնեցէ՛ք», կը կանչէ.—
Արտորա՛ դէպ Կարին
Սփոփել խեղճ հայերին։

Տաս հազար այնալու
Կըրնայ ինձ փրկելու.
Արտորա՛ դէպ Կարին
Սփոփել խեղճ հայերին։

Մի օր շատ կը ցաւիք,
Որ օգնել չուզացիք.
Արտորա՛ դէպ Կարին
Սփոփել խեղճ հայերին։

Դէպ Կարին, հայ եղբայր,
Մինչ կորած չէ՛ իսպառ.
Արտորա՛նք դէպ Կարին
Ազատել հայերին։

ՈՒՂԵՐՁ ԱՌ ՍՈՒԼԹԱՆ

Ի ԴԻՄԱՑ 36 ԴԱՒԱՃԱՆ ԷՖԷՆՏԻՆԵՐՈՒՆ

Շնորհակալութի՜ւն, վեհափառ Սուլթան,
Որ դու քար ու քանդ արիր Հայաստան,
Օրը հազարով հայեր մորթեցիր,
Հայոց չէն գեղեր ամայացուցիր:

Փառք եւ պարծանք քեզ, վեհափառ.....
Որ հնազանդելով պաշտած Ղուրանիդ,
Մեր Աւետարան դու կոխկըտեցիր
Ու զազիր աղբով խաչ նըկարեցիր:

Գոհութի՜ւն և փառք, մեծըդ Փատիշահ,
Որ հայ ջընջելում գըտար դու քեզ շահ,
Հէն Չերքէզները ու գող Քուրդերը
Դարձան սըրտակից քու ընկերները:

Մըռայլ բանտերէն հազար հայ բերան
Կ'օրհնեն անունըդ, վեհափառ Սուլթան,
Որ տօնացուցում տեղ չի թողուցիր,
Բիւր նահատակաց անուամբ լըցուցիր:

Բընաւ չի մոռնալ քեզ, վեհըդ Սուլթան,
Քու երջանկացած աւեր Հայաստան.
Քու մեծ անունն ու սըխրագործութիւն
Յաւերժ կը յիշէ հայոց Պատմութիւն.....

1891

—

ՀԱՅ ԶԻՆՈՒՈՐ

ՆՈՒԷՐ ԲԱՐԵԿԱՄԱԿԱՆ ՕՐ. ՄԱՐԻԱՄ Ա.

Մասսի ճակատին ամպրոպ պատռեցաւ,
Հայերուս սըրտէն վախ փարատեցաւ,
Նըժոյգ է տակըս, ձեռքս այնալու,
Սուլթան, ուննի՞ս ուժ ինձ դիմանալու.
—Ըստրուկ եմ եկել, կը դառնամ ազատ,
Յետ խըլած քեզմէն հողն իմ հարազատ:

Անսուտ երդումով ուխտել եմ ազգիս—
Զոհել մարմինըս, զոհել և հոգիս,
Արհամարհել սով և անդորրութիւն,
Տալ Հայաստանին սուրբ ազատութիւն.
—Ըստրուկ եմ եկել, կը դառնամ ազատ,
Յետ խըլած քեզմէն հողն իմ հարազատ:

Էլ ես ահ չ'ունիմ քու վախկոտ զօրքէն,
Զրկուած եմ ես քու շարեաթ օրէնքէն.
Մշու դաշտերը, Վան ու Արզըրում
Կ'լուանան Տաճկի սև ու պիղծ արիւն.
—Ըստրուկ եմ եկել, կը դառնամ ազատ,
Ցետ խլուած քեզմէն հողն իմ հարազատ:

Թըշուա՛ռ, քու յոյսն է Չերքէզն ու Քուրդը,—
Հա՛, մէկ քամին տամ նոցա բուրդը.
Ձեռքիս ունիմ ես Ղևոնդի լախտը,
Որ ջարդեմ-փշրեմ քու փտած թախտը.
—Սուլթա՛ն, սիրտ ունի՞ս, իջիր մարտի դաշտ,
Տե՛ս, քու առջևն է թշնամիդ անհաշտ:

1892

—

ՀԱՅՈՑ ԳՈՒԳԱՋԻ ԶՈՒՆՈՒԱԳԸ

1.

Բա՛ւ է, բաւ է անվերջ այս տանջանքը,
Դանակի ծայրը հասաւ մեր ոսկորին,
Բրթացել է Տաճկի խըղճմըտանքը,
Ուստեք օգնութեան յոյս չի կայ հայերին.
Օ՜ն, գումարվինք, հայք, վաշտ վաշտ,
Զափ տանք պատերազմի դաշտ,
Շանթե՛նք Տաճկի դէմ հրացան,
Անե՛նք ցիր ու ցան:

2.

Հազարներով կը մորթէ Տաճիկը
Մեր անմեղ կանանց ու խեղճ երեխէքին.
Ո՞ւր փախչի թաքչի մեր հայ աղջիկը,
Որ զօրով չի դարձնուն Մահմէդի կրօնքին.
Օ՜ն, գումարվինք, հայք, վաշտ վաշտ,
Զափ տանք պատերազմի դաշտ,
Շանթե՛նք Տաճկի դէմ հրացան,
Անե՛նք ցիր ու ցան:

3.

Անտէր հայի մեծ է տառապանքը,
Մուրացկան դարձաւ նա Տաճկի խարաճէն,
Ծանր են ձեռքի երկաթէ կապանքը,
Քաղցած զաւակներն ա՜լ «հաց տո՛ւր» կը կանչեն.
Օ՜ն, զումարվի՛նք, հայք, վաշտ վաշտ,
Զարկ տանք պատերազմի դաշտ.
Շանթե՛նք Տաճկի դէմ հրացան,
Անե՛նք ցիր ու ցան:

4.

Կ'էրեն հայի արտն ու այգիները,
Կըխորովեն կրակով մեր հողագործին,
Ախոռ դարձրել են սուրբ խորանները,
Հայ կուսանք, ո՜խ, դառան Տաճկէն կըպըղծին.
Օ՜ն, զումարվինք, հայք, վաշտ վաշտ,
Զարկ տանք պատերազմի դաշտ,
Շանթե՛նք Տաճկի դէմ հրացան,
Անե՛նք ցիր ու ցան:

5.

Հազար մահ է վախկոտ ապրել այսպէս.
Տաճկահայերիս այս է ցանկութիւնը—
Կա՛մ կըմեռնինք մենք Քաջ-Վարդանի պէս,
Կա՛մ կըստանանք մեր սուրբ ազատութիւնը.
Օ՜ն, զումարվի՛նք, հայք, վաշտ վաշտ,
Զարկ տանք պատերազմի դաշտ,
Շանթե՛նք Տաճկի դէմ հրացան,
Անե՛նք ցիր ու ցան:

ԿԱՐԱՊԻ ԵՐԳԸ

Դեռ շատ սակաւ օրեր էին իմ կեանքին,
Քաջ էր սիրտըս, չէր տըրորած իմ հոգին,
Դեռ երեսիս վիշտը ակօս ձըգած չէր
Դառնութիւնն էլ աշխարհից ինձ ծանօթ չէր:
Քնարիս արծաթ լարի ձայնն էր անուշիկ,
Յաճախ երգում էի ես կեանք երջանիկ,
Այսօրվըս ես գոհ էի շատ ու շատ,
Վաղուայ համար էլ ունէի մեծ հաւատ:
Կարծում էի. «Շատ է թեթև նըշմարք սամ,
Որ դիւցազանց իսկոյն գայ իմ շուրջ երամ,
Սար ու ձորեր չափ կու տանք ու կը թըռչենք,
Մեր առջևի խոչք ու խութքը կը փըշրենք,
Որ հայերի սրտէն վախը փարատենք
Ու ըստըրկի կեանքէն նոցա ազատենք»....

Անցան տարիք, անցաւ կեանքիս գարունը,
Եռացկուն այն զովացաւ իմ արիւնը,
Զըքնաղի գեղ և համբուրի, ո՜հ, հըրճուանք
Էլ չեն հանում իմ քընարից արձագանգ:

Եւ նեկտարը, որ միշտ բացում էր հոգիս,
Ծանըր թըմիր բերում է արդ իմ կոպքիս.
Էլ չեմ պըտրում ես աշխարհի բերկրութիւն,—
Անդարձ կորաւ իմ կարճ կեանքի թարմութիւն...
Մ'ինձ մօտեցնէք փըրփըրադէզ գաւաթը,
Ծաղկունքով մի՛ զարդարէք իմ ճակատը,
Սիրտըս հաղիւ ժաժ է գալիս կըրծքումըս...

Բայց է՞ր նորից եռ է գալիս արիւնըս
Էր ձըգվում են ջիլերը իմ բազուկին,
Արծւոյ նըման սաւառնում է իմ հոգին.
Է՞ր յամրախօս լեզուս դառնում է ճարտար,
Սիրտըս մէջըս որոտում է անդադար,
Է՞ր իմ թըմրած աչքէս փախչում է քունը,—
Երբ որ լըսում եմ հայ ազգի անունը:

ՀԱՏՈՐ I

ՈՏԱՆԱՒՈՐՆԵՐ

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

„ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԻ ՔՆԱՐ“

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Ան մեղուն, որ մենք կըճանչնանք, էվէլքի ատէնները շինտըլխվան պէս սիրտոտ ու անվախ չէր. Նա մէկ խեղճ, վախկոտ, ամենէն քաշված, ամենէն զըկըված ճանճ էր. ո՛ր ճանավարը հասաւ՝ վրան կիյնէր, կըծեծէր, օղորմելին իրեն պունէն փախ կուտար, ու նորա ժողված մեղը կառնէր, կու-տէր: Մէկ խօսքով աշխըրքիս էրէսի էնկ տանճըված ու եռ ձըգած ճանճն էր նա: Մէկ օր մեղուն կէրթայ Գիոսին, պէ-թէր կըկանկըտի իրեն չար պահթէն, ու կըխնդըրվի, որ ատպէս անտէր չի ձգէ, մէկ օղորմութին անէ ու նորա տէրը ըլայ՝ մէկալ չար ճանավարներուն տիմաց:

Գիոսը կընայէ մեղուին վըրան ու կըխնտայ:

«Վըրաս ինչո՞ւ կըխնտաս, կըհարցունէ մեղուն»:

—Ընոր համար կըխնտամ, կասէ Գիոսը, որ ես քեզի ճանճերուն մէջ էնկ-պանուկը ու փայտալըն արիլ իմ, տուն կէ՛նէ ինծիմէն անգոհունակ իս:

«Կիտիմ, կասէ մեղուն, որ տուն իծի պանուկ ու փայտալը ստեղծիլ իս, ամա ատ ինծի ի՞նչ շահ, որ ես անտէր իմ»։

—Քեզի վո՞վ ասաց, որ տուն անտէր իս, ասաց Գխոսը։

«Հապա ի՞նչ, ասաց մեղուն. տուշմանիս հետ ես ինչո՞վ կըռվիմ. մարդը ծեռքը օխ ու մըզրախ ունի. ասլանը ու խափլանը մազալը թաթեր ու ճանկեր ունին. կալը ու այուն ամուր ու սուր ակռաներ ունին. խարախուշը ու խըւղին երկաթի պէս կուտուցք ունին. օձը պերանը աղու ունի. հապա ե՞ս, օղորմելիս, ի՞նչ անիմ»։

—Տուն ալ, ասաց Գխոսը, մարդու պէս մըզրախ ու օձին պէս աղու ունիս, ամա չիս տեսնուլ, զէրէ աչքեդ չէ՛, էտեւդ է։

Էտ օրէն միամիտ ու վիզը-ծուռ մեղուն կիմանայ, որ ինքը աշխըրքիս երեսը օղորմելի ու անտէր չէ էղել է. ու աղլի էտեւէն կախված փուշը, որ նա սիֆտէ մէկ փայտասըղպան կիտէր, իրեն էնկ-իւմէտը տէրն է էղել է։ Ու ատկէ էտեւ ճանավարները չէ՛քի նարա կըղըկին եա կըվախցունուն, հա՛պա ինքերը նարամէն կըպաշըլային վախնալու։

1879 թ.

1879

—

ԻՆԾԻ ՉՍԻՐՈՂՆԵՐՈՒՆ

1.

Տուն ինձ չիս սիրիլ—ատ կիտիմ չօխտան,
Տուն ինձ կանիծիս ու կատիս պէթէր,
Տուն իմ խալէմիս խարէզ իս, տուշման,
Ամէն ապուլթիս պատ իս ու քէտէր։

2.

Տուն ինծ չիս սիրիլ։ Խալէմըս սուր է,
Միւրէքէփըս է լեղի ու զէհիր,
Վըրատ քըսածըս՝ չամուռ ու մուր է.
Ու ատոր համար տուն ինծ չիս սիրիր…

3.

Ե՞փ սիրից տըղան Թիթիզ Հէքիմին
Որ տայմա աղու ճար կուտայ նարան.
Պայծառ լուսինկայ կուզէ՞ հարամին,
Կարիճն ալ, կասին, լուսի է տուշման։

4.

Ոսկի «որթերըդ» մէմէկ փըշրեցի,
Որոնց տուն Աստված կիտէիր չօխտան,
Ու քեզի փայլուն աստղիկ ցուցուցի,
Բարեկամ լալու տեղ՝ էղար տուշման։

5.

Ամէնքն ալ կիտին, որ սուրբ մարգարէն
Տայմա քըշված է իրեն աշխարէն,
Ու խորդ զուրցողի կօլօխին կըտակ
Տարին տասվերկու ամիս կըլայ ծակ։

6.

Խեղճ օղորմելիտ պէլթէր արմընցար,
Որ սուտ աղաներ առի թախտէտ վար,
Ու անխելքութեամբ տառցար, ինծ ասիր.
«Զուզիմ աղատ կեանք, թող մընամ եսիր»։

7.

Քաղաքըս կայնած է հարուր տարի,
Ի՞նչ արիր, ասա, տուն մէկ գործ բարի.
Ուտել ու խըմել, խըմել ու քուն 'լալ—
Ասոնցմով սալթը կուզիս պարծընալ։

8.

Տուն ինծ չիս սիրիլ ինչու, քեզ ասի՞մ.
Զէրէ սուրբ պարտքըտ միտքըտ կըձըգիմ...
Աղէկ մարդ՝ լալու ու ազգի պարծանք—
Շատ զոհեր կուզէ ու շատ աշխատանք։

9.

Մեղքըցի՛ր քեզի ու քու զաւակիտ,
Պահպանէ՛ հաւատ, լուզուն խեղճ ազգիտ,
Ու անկէ էտև չի ցաւիլ հոգիս,
Թէ որ տուն ինծի չի սիրիս, ատիս...

10.

Եփոր շատ տարի կանցնին ու կէրթան
Ու օսկոռներուս իզն ալ չէ մնալու,
Հա՜յվախ, խեղճ հայեր, ձեր օրդիք կուգան
Պապերուն մեղքը փողիս վըրայ լալու։

ԱՂԷԿ ՄԱՐԴ

Բոլոր տարին, բոլոր կեանքըդ
Սուսիկ-փուսիկ կըկենաս,
Հալխին սէրը, կովասանքը
Կամաց կամաց կըստանաս.
Բնութքըդ, կասին, հրեշտակի է,
Օրինակ իս ամենուն....
—Ամա տեղըդ շատ 'լային-նը,
Վայն էկիլ էր մեր կուլխուն։

Սուսիկ-փուսիկ նես կըմուտնուս,
Ծան-ծուպուտըդ չի լըսվի.
Ճէնկ ու կըռեւ ու շամաթա,
Կասին, պէթէր չիս սիրիլ.—
Աղէկ մարդ իս, իշկիլ չէկայ,
Օրինակ իս ամենուն....
—Ամա տեղըդ շատ 'լային-նը,
Վայն էկիլ էր մեր կուլխուն։

Գըշէր ցորեկ քու գործիդ իս,
Քաղաքն ուզէ՝ կործանի.
Ճէպլիտ շահը, ռահաթ կեանքըդ
Տուն չիս փոխիլ մէկ պանի.
Կեանքի ֆէնտը տուն կըտիլ իս,
Էրնէ՜կ, էրնէ՜կ քու հոգուն....
—Ամա տեղըդ շատ 'լային-նը,
Վայն էկիլ էր մեր կուլխուն։

Սուսիկ-փուսիկ հազարներըդ
Ամուր քասսադ կըռեցիր,
Թանկնոց ռխսաք ու էքիփաժ
Առաններըդ շարեցիր...
Վըրադ մէկ դէշ խօսք քաշած չէ՛,
Օրինակ իս ամենուն....
—Ամա տեղըդ շատ 'լային-նը,
Վայն էկիլ էր մեր կուլխուն։

Սուսիկ-փուսիկ տուն կընայիս
Ամպահթ մարդու տանձանքին,
Սուսիկ-փուսիկ մըտիկ կանիս
Հալխի հազար կանկատին.
Ու հրեշտակի թէմիզ սիրտով
Կը մըտնիս տուն ռահաթ քուն....
—Թէ որ տեղըդ շատ 'լային-նը
Վայն էկիլ էր մեր կուլխուն։

Սուսիկ-փուսիկ օրըդ անցաւ,
Տուն ծերացար ու մեռար,
Առօք-փառօք պատընքվեցար

Ու գերեզման տարվեցար.
Հոգուտ տուին շատ օղորմիս,
Կաղատ, զէրտէտ կուշտ կերան,
Տարի ու կէս անցած-չանցած՝
Յիշատակըտ ալ մոռցան:

Զէլին օրթան մէկ օպա կայ,
Հարցնող չի կայ. «Աս ի՞նչ է,
Տակը պառկողն շո՞ւն է, մա՞րդ է»...
Ասված վըկայ՝ պէլլի չէ՛...

Ա՜խ, Հայ-ախպար, ես խորդ կասիմ,
Մեխկընալու տուն մարդ իս,—
Փիլթուն օրը «հոգի» կասիս,
Ամա հոգին միս կիտիս:

ԽԱՂ ՈՒ ՔԷՖ

Ճամին աղպարը, սօխախն ու մահլան,
Ամառն ալ՝ եալին, Արապին-Օպան,
Ատէն ատէն ալ՝ Ախսային-Տէրէն—
Հէչ աչք չին պանալ մեր տըղաք խաղէն:

Ախջիկ-ժողոտանք ու տօնշնորաւոր,
Գլուպ-պալ, զիաֆէթ հաշվէ՛ ամէն օր,
Ռաստօվի ռօթօնտ, մէկ ուրիշ տեղ ալ—
Կէնձ տըղաք քէֆէ հէչ աչք չին պանալ:

Եաշ աղաներըս ըսթօլին տիմաց,
Լուսէ-լուս թուխտը ծեռքերը պըռնած,
Տուժինով փունձը տայմա կըճալթին,
Ստակը փէշերով պօշ-տեղ կըվօթին:

Տռակլին ալ եուքին տակը տընքալէն,
Ախքատը սաղ օր յոգնած մուրալէն,
Ա՛լ մութը կոխից՝ սօխախէ սօխախ
Տավուլ զուռնայով քէֆ կանին մութլախ:

Ասպէս՝ մեծ, պըզտիկ, ռընչպէր ու գէնկին
Փիլթուն օր խաղի ու քէֆի հետ ին.
Ու անկէ էտև մարդիք կարմըննան,
Ինչու եօխ էղաւ մեր խեղճ Նախջուան:

ՀԻՆ ՈՒ ՆՈՐ ԱՏԷԹՆԵՐ

Հայ սայեախըլուն խիստ մօտիկ է
Հէ՛մ հին, հէ՛մ նոր ատէթին.
Ո՞րն է հինը, ո՞րն է նորը,—
Լըսէ՝ հալէսի լախըռտին:

Ապուխտ կուտինք հին ատէթով,
Հետն ալ սըխտոր ու պուռմպար,
Մեծ կուրունկով փօլսափօշքին
Հագած՝ կէլլինք մինք պուլվար:

Նոր ատէթով մեր շապիկը
Հէմ պաթիսթ է, հէ՛մ խասը,
Հին ատէթով մէջը կըլայ
Իննը օջիլ, եա տասը:

Նոր ատէթով ամէն կինմարդ
Կուլխուն ունի տիատէմ,
Հին ատէթով հէչ վազ չինք գալ
Հալէսին միսը ծամելէն:

Հին ատէթով շուտ վազ կուգանք
Մինք սիրտմաշուց կարգալէն,
Նոր ատէթով մինչի ծերութ
Մինք չինք գադռիլ խաղալէն:

Հին ատէթով մախոխ կուտինք,
Փաստա, տօլմա ու փասդիր,
Անոնց վըրայէն, նոր ատէթով
Կուտինք պուտին ու փլօմպիռ:

Հին ատէթով հիւրնտնանք-նը,
Համան թեթև կըթափինք.
Քէֆի համար, նոր ատէթով
Տաք-Ջուր ըստակ կըվօթինք:

Հին ատէթով տարին մէմը
Կըլանք մութլախ տըղոցկան,
Նոր ատէթով մեր տուներէն
Անպակաս է ռուս մամքան:

Հէ՛մ հին, հէ՛մ նոր մեր ատէթին
Մէկ երկայ ուժ չի հասնիլ.
Աճափ, կասիմ, հայ կընկանը
Երկու երիկ չի՞ վայլէլ:

Թ Ա Ք Ի Ր

Ա՛նոր վարժատուն չի կրնար տըղան,
Կաղտուկէն մըտաւ տրացինին պահչան.
Աճափ մամային հրամանով չէ՞ր ատ,
Ձէրէ նա օրդուն չի տուլից խըրատ:

Թախըլէն պակաս էկաւ վեց ռուպլին,
Տըղին փախ-տուլից քովէն չօռապաճին.
Աճափ պապային հրամանով չէ՞ր ատ,
Ձէրէ նա օրդուն չի տուլից խըրատ:

Աս օխտնում ժումնէ, որ խեղճ Մոսկոֆին
Մեր Պապուճանը կըխաղայ ցին.
Աճափ մեր հալխին հրամանով չէ՞ր ատ,
Ձէրէ շալվէրին չի տուլից խըրատ:

Պուլվառին մէջը կէնճ աղջիկները
Շամաթա կանին մուլթ գըշերները.
Աճափ մատամին հրամանով չէ՞ր ատ.
Ձէրէ լէրբերուն հէչ չի տալ խըրատ:

Մեր կէնճ հարսերն ալ արիլ էն ատէթ
Վօլթա անելու օտար մարդոց հետ.
Աճափ պլանայի հրամանով չէ՞ ատ,
Որ ռէնքսըզներուն հէչ չի տալ խըրատ:

Փուփուլիկ հագնող տուսեցի մարդիք
Պէթէր սիրել էն խաչ, ըրկիհ, ախջիկ.
Աճափ ..նօտին հրամանով չէ՞ ատ,
Որ անխըրատին հէչ չի տալ խըրատ:

Տըղայ ու աղջիկ, աս քանի՛ ատէն,
Հէչ շահ չունեցան իրենց վարպետէն,
Աճափ մէկ տաքլատ չանի՞նք Տումային
Վարժապետներուն շատցնել ժալօվնին:

ԱՌԱՋԱՒՈՐ ՄԱՐԴԻԿ

Մեր հալխին եուլը ես թէզ հասկըցայ,
Կեանքի տիւզէնը աղէկ սորվեցայ.
Հոգի, խըճմըտանք, խելք, բարի անուն
Սիրած պանը չէ՛ մեր խեղճ Հայերուն։

Սիֆթէ էմճէկս էրկըթէ քասսան
Զաթաչա՜թ պացի, կողցայ բաւական.
Կիտէք քի ինծի Զիպլի՞ր խըրկեցին,—
Ծեռքըս ճէհէզով մէկ կէնճ հարս տուին։

Տէպի ցուրտ սէմթը էլայ խըռիթի,
Աղլի Թուխաթերէն շատ սիւրմիշ արի.
Կիտէք քի ինծի խա՞լպ, շալվէ՞ր ասին,—
Հա՛ման ան տարի կլասնի ընտուեցին։

Տահա ռաստ էկած չէ՛ հէչ մէկ անգամ—
Մոսկոֆէն պարաքըս չիկոտուած ետ դամ.
Կիտէք քի մարդիկ էրեսըս թուքի՞ն,—
Աս քանի՛ ժում է փոխսեաժնոյ կանիմ։

Բոնութքիս մէջը կայ մէկ գէշ ինատ—
Լաւ գործի առջև տընել քարէ պատ.
Կիտէք քի հալխը ինծմէն կըզըզվէ՞,—
Ամէն տեղ Թօռմաղն անգամ կընտըռվի։

Տահա պատահած չէ՛ հէչ մէկ անգամ,
Որ զիաֆէթէ ես այնըխ ետ դամ.
Կիտէք քի հալխին աս պէթէր զըթ է,—
Զիմըտած-չէլլած տեղըս խիստ խըթ է։

Մէկ աղէկ գործի եփ մարդիկ թօփ լան,
«Պո՞շ պան է», կասիմ ու քէտէր կըլամ.
Կիտէք քի ինծի մէջէն փա՞խ կուտան,—
Տահա ռաստ էկած տեղն կօլօխ կուտան։

Աղգին եարարմի ես չունիմ ատէթ,
Պօշ պանի կուտամ տաս-քըսան մանէթ.
«Արածըտ գէշ է» մէմը թօ ասին,—
Հա՛ման սաղ քաղաք ոսքի կըհանիմ։

Անպէս մեղք չիկայ, որ արած չիլամ,
Ունիմ-չունիմըս ալայն է հարամ,
Կիտէք-քի մարդիկ ինծի քըրփեցի՞ն,—
Էկօղ-կընացօղ շէմքըս մաշեցին։

Քափիկ-քափիկով հէլալ ու հարամ,
Պանքը սառկ տըրի—վըրան կըտողամ,
Հալխին շմարք կանիմ, քի «ծեզի պիտ տամ»,—
Խաբելէն տայմա ես կլասնի կըլամ։

—

Աղա՛, աս է քու թամամ սիւրէթը,
Աղա՛, աս է քու բնութքն ու ատէթը.
Ու ատէ էաև մարդիկ կարմընկան,
Որ տակն ու վըրայ էղաւ Նախջուան։

ԿՈՒՏՄԻՉԵԼԻՔ

Շաթռուռ-շուլթռուռ տուռէն մըտած,
Զաթռա-փաթռա կըխօսիմ,
Ծեղմէն շատը ինծ չէ՛ հաւնած,
Ինքըս ինծի հաւնիլ իմ։
Շատ միտք չանի՛ք, կըտէ՛ք թէզ,
Ասէ՛ք, նայիմ՝ վով իմ ես։

ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ

Քարիս տակ թաղած է մարդ պատուական,
Որ աղէկ գործեր արաւ բաւական.
Կէս օր կխլինքցնէր պալապան փորը,
Կէս օր կը պարպէր ան ....խլօրը։
Ատոր համար նա մեծ իւմէտ ունի—
Երկնաւոր փառքին ըլլալ արժանի։

ՏԸՊԸՋ ՔՕՎԱԼԵՌ

Քլուպ-պալին մէջը՝ սև սև մազերով
Թանցավաթ անօղ կէնճեր շատ կային.
Ատ խիստ աղէկ էր։ Շիք ու նազերով
Պէթէր թըռչըտող տեսայ մէկ լուսին.—
Երկինքի լուսին չէր թըռչըտողը,
Հա՛պա՝ ֆէլանին տըպըղ կօլօխը....
—Մարդուս բունութքը մէկ չէշիտ չէ՛լալ,
Վորըս քիվ վարքով, վորըս ալ ճամալ։

ԳԻԼԳԻԼ ՈՒ ԽԱՌՂԱ

Խառղան պիլպիլին պէս ուզաց զուրցել,
Չի կըրցաւ ծանը նարան լըմանցնել,
Ամա մեր խառղան պիլպիլին ըխտից.
Կիտե՞ք ինչ արաւ—պըռնից ու խըխտից։

ԽԵԼՕՔ ԼԵՎԵՆՏ

Պօյըտ ու պօսըտ — սէլվի ու չինար,
Ինքըտ տեսօք իս — ատ կիտէ աշխար:

Դէմքիտ նայօղը՝ քեզի կըկիտնայ
Կիտուն, իմաստուն մէկ փիլիսոփայ:

Ինչպէս որ կամնը՝ մընա՛մ բաւական,
Ձիլա՛յ որ խելքիտ զօռ տաս, սիրական...

Ու եփ օր մըտնուս մէկ ժողովի մէջ,
Լուզուտ պերանէտ չի հանիս տուն հէչ:

Ամա իմ խըրատս տուն չի լըսեցիր,
Խելք ու պերանիտ վի՛րա զօռ տըւիր:

Նըպըռտան լուզուտ պացից քու հօգին,
Էրեցաւ մուր, աղտ, չամուռ մեր աչքին:

Նըպըռտան լուզուտ քու սիրտըտ պացից,
Քու սիրտը էրված էր չար նախանձից:

Ամա եփ ծեռքըտ տուն խալէմ առիր,
Ա՜խ, ալայ-մալայ քեզ ճառէզ արիր:

Ա՜խ, ինչո՞ւ, ինչո՞ւ ինձ չի լըսեցիր,
Նըպըռտան լեզւովտ քեզի մատնեցիր:

ԹՕՌՄԱԶ—ԱՂԱՆ

Ե՞փ պիտ 'լայ վերջը ամառվայ Թօզին,
Կիւզի պաթախին, ծըմեռվայ պուզին.
Արի՛, հասարակ, ստակ մէյտան հանինք,
Նախջըւան ծարէ ծար քարվածք անինք:
Թօռմազ-Աղան մէջ մըտաւ,
Քարվածքներըս վերջացաւ:

Ժամի ազպարին պատը փըլթուիլ է,
Տաւար արծելու մէկ չէլթ էղիլ է.
Ժամին ըստակը այեամիշ չանինք,
Ժամին պուստուտը տեսօք պատ անինք:
Թօռմազ-Աղան մէջ մըտաւ,
Ժամին պատը եօխ էղաւ:

Հարուր տարի է, որ խեղճ հայ տըղաք
Կըմեծնան ինչպէս անբան աւանակ.
Հասարա՛կ, մեր խեղճ տըղոց մեղքընանք,
Մէկ օրինաւոր վարժատուն պանանք:
Թօռմազ-Աղան մէջ մըտաւ,
Վարժատունը փակվեցաւ:

Ի՞նչ կածուկըրակ ու տաւարի ցաւ
Աս Թօռմազ-Աղան մեր կուլխուն էղաւ.
Տահա մէկ տարի մեր մէջը մընայ,
Փիթուն քաղաքըս կըլայ վերհանա:
Վա՜յ մեր կուլխուն, Թօռմազին
Նորէն կըլամի ընտռեցին:

ԶԱՐՊԱԶԱՆԻ ՏԷՐՈՒՂԵԱՆ

Խավալ, զուռնա չալեցին,
Զարպազանին ճամփեցին.
Զա՜վալ Նատեա, նի՛ստ ու լա՛ց,
Քու միլա՛շէչքատ կընաց:

Քուխառքաներն ալ թօ լան,
Էռք ու կրակով թօ մընան,
Մէմալ ատպէս ...փարա
Ատ խեղճերուն վո՞վ պիտայ:

Էյ, կինիի խանութներ,
Ծեզի ան օրն սեւ զուգ էր,
Եփոր զուռնան չալեցին,
Զարպազանին ճամփեցին,

Որ շաբաթը չորս տուժին
Կօ՜լթ կօ՜լթ կանէր ձեր կինին.
Փունճ-ախպարներ, ձեզի ալ
Պէտք է շատ լալ, շատ սըգալ,
Մէմալ ատպէս տուք խըման
Չիք ունենալ Զարպազան:

Մեղքըս էկար, Զարպազան,
Որ թողուցիր Նախջուան,
Ֆէլան տեղը պիտ էրթաս
Ուտել լոպի, թանուսպաս...

Սառտինքան ու չիլիմը,
Քալպաներուն տիլիմը,
Մեր ախացքի էնկ-օրթան
Ֆէլան տեղը հէչ կուտա՞ն...

Հա՛պա անուշ թութերը,
Շաթօ-Իքէմ, Սօթէռը,
Հարուր մանէթ ժամուցը,
. . . .
Տուռը փակից, Զարպազան,
Քու տիմացըտ Նախջուան:

Եղո՜ւկ քեզ, խե՛ղճ Զարպազան,
Լա՛ց ու կօռա՛ յաւիտեան,
Նենգ բունութքը քու պարսից
Աւքան աղէտք քեզ պերից:

Աս փորձանքը մէկ ֆայտա,
Խե՜ղճ մարդ, աճափ քեզ կուտա՞յ.
Թէ՞ նոր փոսեր պիտ փորես,
Ու մէջն ինքըտ կըլօրվէս:

ՏԱՍԸ ՊԱՏԳԱՄ

I.

Ծինէնկէրի քու ասվածը
Թօ 'լա օսկին ու արծաթը:

II.

Կուռք մի՛ խորդըլ քարէ, փառէ.
Շինտըլս կուռքը ղէնկին մարդ է:

III.

Շահիտ համար, թէ որ ռաստ գայ՝
Աստուծուն պե՛ր սուտիտ վըկայ:

IV.

Կիրակին որ քունէտ զարթիս,
Քիւֆիւրներով օր պաշլայիս:

V.

Ի՞նչ ասել է մամա, պապա,
Կըռնակներուն հագո՛ւր սոփա,
Մաղէն պըռնէ՛, կեանին կլօրէ՛,
Կուրունկիտ տակ աղէկ տորէ՛:

VI.

Շէնքով մարդուն, կուտնուս թէհնա,
Փորը խօթէ՛ թուր ու խամա:

VII.

Տունըտ պահէ տեսօք պանվօր.

. . . .

VIII.

Պարեկամէտ փո՛խ առ փարա,
Իյնի մեռնի՝ ինքեար արա:

IX.

Մէկին վըրան սուտ հընարէ՛
Քալէ՛ պաղար, իրատ փըռէ՛,
Եաքը ասա իրեն տիմաց՝
«Ձայն Աստուծոյ է ձայն բաղմաց»:

X.

Ցանկացէ՛ր քու պարեկամին
Ստըկին, տունին, մըլքին, մալին,
Հօռնիշնային օտատ մըտցուր,

. . . .

Սո՞ւտ է, ասոնք չէ՞ն մեր օրվան
Աղաներուն տասը պատգամ:

ԱՂԱՅԻՆ ՍԻՒՐԷԹԸ

Աղա ըլլալը խօլայ չի կիտնաս,
Աղաութիւնը ունի շատ ֆէնտեր,
Ուրիշ ֆասօնի խելք պիտ ունենաս,—
Աղա 'լըլն ունի շատ քար ու պատեր:

Ան ի՞նչ աղա է, որ կարդալ կիտնայ,
Աղան, աւէթը, պիտ 'լայ անուսում,
Մեր հալխը, չիտի՞ք, տայմա կըխըխտայ,
Եփ տեսնէ տիմացն խօլօք ու կիտուն:

Աղային սիրտը չար պիտի ըլայ,
Ինքը անկուշտում միլք ու ըստըկի,
Էրեսը տայմա թիթիղ ու չըրա.—
Աղան չիպիտի ունենայ հոգի:

Աղան պիտ նայէ խեղճ հալխին վըրան,
Ինչպէս օչխարին կընայէ չօպան.
Պուրդը պիտ կըտռէ, կաթը պիտ կըթէ
Ու անկէ էտև կաշին սըկըրտէ:

Աղան խըղճմըտանք պիտ չի ունենայ,
Հաւատն ալ պիտ 'լայ շատ низкiй проб-ի
Տիմացը դըրախտը պաշված պիտ կիտնայ,
Եփ պասին ուտէ սըսեռ ու լոպի:

Աղային օրդին, աւէթը, կըլայ
Զըռթմաճի, տէնքըրզ, փուչ ու հօվարտա...
Լէ՛վէնտ, աղէկ է չուանէ կախվիս,
Աղայի ախչկայ հետ չի կարդըվիս:

Ան ի՞նչ աղա է, որ հէչօլմասա,
Մոսկոֆին օխտը ժում խաբած չըլայ.
Մինք հէչ չինք ասի՝ հարամի ու կող
Մարդուն, որ ծոցը ունի նօմայ փող:

Աղան, աւէթը, չի մեխկընալ հէչ
Հազարներ վօթել կեր ու խումի մէջ.
Ամա լաւ գործի գօհելու ըլայ,
Քապիկին վըրայ տիր-տիր կըտողայ:

Աղան շատ կատէ ազգային թատրօն,
Ձէրէ սիւրէթը կըտեսնէ նա հօն,
Մէմալ ուռուֆը կըվերնայ մարդուն,
Տիմացը որ տան կաղէթի անուն:

Ի՞նչ էրկան-պարակ խօսքըս էրկընցնում,—
Ու ձեր կօլօխը լաֆով հոտեցնում,—
Քանի անպակաս է մեր մէջ աղան,
Սըրայի դալու չէ՛ խեղճ Նախջուան:

ՔԷՖԻ ՄԷՋՕՆԸ

Կիւզը էկաւ, հետն ալ թամթաւ,
Հետն ալ պաթախ ու տուման,
Սիփքա, քանթօռ, մօյքա, սալկան
Ալայ-մալայ վերջացան։

Մեծ ու պզտիկ կօրընձկրտայ—
Թիթիզ օրեր մօտկըցան....
Քլուպին մէջը, սթօլին սէմթը
Կանանչ սթօլներ շարվեցան։

Պաշլայեցինք «քուփիլները»—
Մաթէս, քուփա, վէրտինա...
Թօռմազ-Աղան ալ պաշլայից
Հինկ-քապիկնոց քօնչինա։

Սթօլին վըրայ թէմիզ կեցած
Նօմայ կաղէթ ու ժուռնալ,
Մեծ ու պզտիկ պիլէթէններ—
Ամա մէկն ալ չինք կարդալ։

Տաշա կանցնին քանի օրեր,
Կրպաշլայինք զլաֆէթ,
Քէֆ, կերուխում, փունձ ու պալեր—
Աս է մեր կեանքն ու ատէթ. . .

Հարուր տարի ասպէս կեցանք,
Մէկ ապքան ալ կըկենանք,
Ու մեր հալխի եօխ ըլալու
Սէպէպը հէչ չիկըտանք։

ՔԼՈՒՊ ՊԱԼ

Ո՛րը կարճ ու կունտ, ո՛րը լան թէքնէ,
Ո՛րը ֆռաք հագած, եա քիթին փէնսնէ,
Ո՛րն ալայ-մալայ հէչ չիտէ խաղալ,—
Ասոր անունը մինք կասինք քլուպ-պալ։

Քըստըռ-քըստըռ թանց կանէին
Լէվէնտները քլուպ-պալին,
Հարս ու ախջիկ կը ալվէին
Թօզն ու չամուռ մեր ղալին։

Ո՛րն էկիլ է հօն հալաւը ցուցնել,
Ո՛րն ալ ճէհէզով մէքամ հարս կըտնել,
Որը պռաք պարի խաղի ծեռքը տալ,
Ասոր անունը մինք կասինք քլուպ-պալ։

Քըստըռ-քըստըռ թանց կանէին
Լէվէնտները քլուպ-պալին,
Հարս ու աղջիկ կը ալվէին
Թօզն ու չամուռ մեր ղալին։

Ամպի պէս մուլթ է քառթերուն օտան,
Անկած կըխուլցնէ շառին շամաթան.
Կէս-գըշերն անցաւ, խաղէ վաղ չին գալ,
Ասոր անունը մինք կասինք քլուպ-պալ։

Քըստըռ-քըստըռ թանց կանէին
Լէվէնտները քլուպ-պալին,
Հարս ու աղջիկ կը ալվէին
Թօզն ու չամուռ մեր զալին:

Ո՛րը իր խելքին հանած՝ տէնքսըզ է,
Ո՛րն ալ շվէյցառին նես ծան-տալ կուզէ,
Որին սիրտին մէջ պէթէր գէշ միտք է,
Որ աս խէնթերուն վարել խիստ պէտք է:

Քըստըռ-քըստըռ թանց կանէին
Լէվէնտները քլուպ-պալին,
Հարս ու աղջիկ կը ալվէին
Թօզն ու չամուռ մեր զալին:

Մենակ հինկ հոգի, հեռուկէկ նըստած,
Ա.ժաննոց Կախէթ տիմացը տըրած—
Մենակ հինկ հոգի հալխին յիշեցին,
Հալխի պէտքի վրայ շատ մըտածեցին:

Հանդարտ, համեստ կըխօսէին
Չորս պատանի այն գիշեր,
Չորս պատանի թուով էին,
Նոցա հետն ալ կար մի ծեր:

BILLET DOUX

Ախջի՛կ, սա՛ մօրըտ քէզի
Առնէ, ինծի տայ,
Ես էտեէտ քանի տարի
Էզիլ իմ սէվտա:

Պէթէր աշըխ էզիլ իմ ես
Պապայիտ սըրկին,
Ինչպէս աղլի հաւող տեսնող
Առակի թիլքին:

Կօլօխըտ ալ շատ կըհաւնիմ
Ես ատէն ատէն,
Եփօր վըրան փո՜ւ փո՜ւ կանէ
Թանկնոց տխատէմ:

Պալմուխէ մատերուտ ալ
Խեցած կընայիմ,
Եփօր վըրան էլմաս, պըռլեանթ
Մանի կըտեսնիմ:

Ճերմակ, կակուղ կերտանիտ քու
    Եղիլ իմ աչըլս,
Եփ կըճըզիս գլափէթին
    Թանկնոց կերտանըլս։

Ախչի՛կ ախչի՛կ, շատ պիտ սիրէ
    Քու հաւնած փեսան
Պիաթային մի.ք ու պարին,
    Էրկըթէ քասսան։

Աղջի՛կ եփոր կընիկ կըլաս
    Տեղըտ աշխանս,
Էրիկըտ ալ կէրթայ Ռասսով
    Շիտակ. . . .

ՊԱՐՈՆ Ն—ԻՆ ԽԵԼՔԸ

Պիսմուքը ղուը ինկիլ է, կասին,
Սօցիալներուն կըռեւ պացածին,
Խեցիլ է, կասին, մարդն ալայ-մալայ,
Փէնճէրէյէն վար պիտ թապլէ հա՜յ-հա՜յ.—
  Մեր Պարոն էնի խելքը փոխ առնէր,
  Սօցիալներուն չօխտան պիտ ըլտէր։

Կամպէթն ալ, սէօզտէ, նէղի էր պէթէր,
Քանթօնէ քանթօն ծանէր կըժողվէր.
Զօխտան է կազէթ ծեռ.քըս առած չիմ,
Ինչո՞վ վերջացաւ, ախա՛չը, չիտիմ։
  Մեր Պարոն էնէն թէ որ խելք հարցնէր,
  Կիտիմ, մուրատին թէզ պիտի հանէր։

Ավզանին խանը լօռտ Պիքօնսֆիլտին,
Սէօզտէ, աղէկ մը վարկիլ է քիթին,
Լօռտերը, կասին, պէթէր հուճուճ ին,
Աս չարին ճարը ի՞նչ պիտ 'լայ' չիտին.—
  Մեր Պարոն էնէն խելք որ հարցնէին,
  Ավզանին հախէն թէզ պիտի գային։

Մեր Կոռչաքոմն ալ, Ինկլեզին խարէզ,
Տապռավօյլնի փլօթ կըխորդէ թէզ-թէզ,
Կուզէ Հինտիստան խըրկել կէմիներ,
Ամա մինիսթըրի պէտք ունի պէթէր.
Մեր Պարօն Էնէն սավէթ որ հարցնէր,
Ատոր հընարն ալ թէզով կըկըտնէր։

Աս քանի տարի Նախջըվանցին ալ
Ռէալնի ըլպրոց կուզէ ունենալ,
Ըստակ, վարժապետ ես չունիմ, կասէ,
Անիսէ՝ նարա խելքը պակաս է.
Մեր Պարօն Էնին խելքը ունենար,
Զօխտան վարժատուն նա պացած կըլար։

Մեր Պարօն Էնը խիստ աղէկ կանէր,
Թէ որ իր խելքը նա ծախու հանէր.
Ո՜ւյ, աժան պարին պիտի կընէինք
Ու էտև էտև խևնոց մըտնէինք։

ՋԷՆԻԱԹ

Ժամանակ է թապլել կապը,
Մեր թէրազին, մեր չօթքին,
Առուտուրը—կընել, ծախել
Տուշման էղաւ մեր ազգին։

Ծախող՝ հազար, կընող՝ չիկայ,
Ըշտէ քեզի առուտուր.
Ըստակներըս չօփ տառցուցինք,
Մեզի մընաց թուք ու մուր։

Մեր պապերու զէնիաթը
Մոռցանք, էղանք պաղիրկեան.
Կըլայ, պէքիմ, էռսուն տարի,
Փայտա չիկայ, կայ զիան։

Ամմա՝ կէնէ իւմէտով ինք—
Պէքիմ Ասված կողորմայ,
Պէքիմ ծովը պօլ ծուկ կուտայ,
Պէքիմ ռաժայ ալ կըլայ։

Կուզայ ծուկը, ռաժայ կուզայ,
Ամա հային ի՞նչ փայտա,
Թօ՛ ճուհուտը, թօ՛ մուժիկը,
Քանթօռչիքը թօ խընտայ։

Փայ ու պառխըթ, քուռժօվա է
Խանութներուն մեր պարին,
Կռօկռօ, աթլաս քանի՞ հոգի,
Կընող կըլայ սաղ տարին։

Տուն-տեղ ալայ ունէինք·
Եսիր եղանք պանքերուն,
Ծառը ծառին եփոր պերինք,
Փա՜ռք պիտի տանք սուրբերուն։

Ա՛մա, եփոր ատ ալ չէղաւ,
Ծախու կէրթայ տուներըս.
Ատալ չէղաւ՝ ուէվօլվէոր
Կըկարճըցնէ օրերըս....

Ա՜խ ու վա՜խէն ֆայտա չըկայ,
Խելքերըս պիտ ժողոտինք,
Ջաւակներուս, հէջօլմասա,
Աս փորձանքէն ազատինք։

Ջաւակներուս պիտ չըթողունք
Ժամին տուռը մուրալու,
Ջրպլախ, պօպիկ, քախցած, ծարաւ
Տուռ-տիրացին քալելու։

Խօսք-մէկ ըլլանք, խելք պանեցնունք,
Ըլլանք ազգիս բարեկամ,
Հասկընանք որ՝ մեր տառաւթը
Հասցուց մեզի աս օրվան։

Ծի, էքիփաժ, տէսօք քուչուռ—
Ամէնն անինք ցիր ու ցան...
(Աս ի՞նչ պան է՝ քաղքիս տըղաք
Մէկկէն-իմէկ չէկ տառցան)։

Կուվէռնանքա.... սի՛քտի՜ր մեզմէն,
Ջիտանք նացա հազարներ,
Մեր խաթուն հայ կընկան քաշ-գալ
Սորվեցուցին նօմէռներ։

Հայ ախչիկան պէտ չէ՛ զուրցել
Ջաթռա-փաթռա ֆռանցուզնակ,
Կօզտէ եփոր կըրել-կարդալ
Թէմիզ կիտէ նա հայնակ։

Արուն-քըրտինք մեր ժողոտած
Հազարները վօլթեցինք,
Հօրենական սուրբ օճախը
Մեր ձեռքովը մարեցինք։

Աս ամէն ցաւ, աս ամէն տէրտ
Մօտնի մարդիք մըտցուցին,
Թռախմթիռ, պ..... ինչ սորվեցան,
Անն՝ մեր օրդոց ցուցուցին։

Հայ մա՛րդ, նորէն տուն պաշլայէ՛
Հին ատէթով կենալու,
Մոռցած, թապլած պապիտ վարքը,
Կոված զանցան՝ յիշելու։

Մոսկով, Խառքով երթալ-գալէն,
Ո՜վ մարդ, տուն հէչ չունիս շահ,
Պիզ ու աւեղ ձեռք ա՛ռ նորէն,
Ջէքիճ, պալթա ու թէզկեահ։

Ա՛տ էր քեզի հազար տարի
Փըրկից չարէ, փորձանքէ,
Լուզու, հաւատ ու սուրբ ժամըտ
Փըրկից հազար վըտանգէ։

ԽՂՃՄՏԱՆՔ

Իշկիլ չունիմ՝ տուն աղա ես ու զէնկին,
Առջի մարդն ես, իշխական մեր քաղաքին,
Ի՛նչ ուզենաս՝ տուն կըկրնաս ունենալ,
Ամա մարդու տիղ աչք նայել չես կըրնալ։

Զաւակներըտ Թանկնոց հալաւ հագած են,
Պանւորներըտ տունիտ մէջը շարած են,
Մարդ չիկայ որ՝ տուն չիկրնաս հրաման տալ,
Ամա մարդու տիղ աչք նայել չես կըրնալ։

Ամպարներըտ լեփ-լիքն են պարեով,
Հալեր քեզի կօլօխ կուտայ ու պարով,
Տարին կուտաս, հէչօլմասա, իրեք պալ,
Ամա մարդու տիղ աչք նայել չես կըրնալ։

Մէկտեղ մուտնուս՝ մարդիք կելլին տեղերէն
Ու հարցմունքիտ ծուղապ կուտան վախնալէն,
Լէվէնտները քու տիմացըտ չեն խաղալ,
Ամա մարդու տիղ աչք նայել չես կըրնալ։

Եփ օր աչքըտ մարդուս աչքին տիղ տառցնուս,
Համան մէջիտ խալպութինը կիմացնուս...
Ճէպըտ չունիս մէքամ քապիկ տուն հելալ,
Ատոր համար շիտակ նայել չես կըրնալ։

ՔԵԱՄԻԼ ՄԱՐԴՈՅ ԽՈՍՏՈՎԱՆՔԸ

Մոսկովէն նօմայ ու ամէն տարի
Կըպերիմ ռաղնըյ պաղերկեան պարի,
Թէզ-Թէզ քօնքուռս ալ կանիմ ես։ Մեղայ,
Ատով մարդ եղայ։

Խախօլին պարին ապմուլթ արի,
Քանթօռ ծախեցի քիւֆ եղած պարի·
Հէպէթ, երեսըս շատ Թուքին։ Մեղայ,
Ատով մարդ եղայ։

Կար մէքամ եղոտ, կէնճ երփէվարի,
Ուրուրի աչքըս ես վըրան տըրի·
Տուն-տեղ, էքխփաժ զաֆԹ արի։ Մեղայ,
Ատով մարդ եղայ։

Սայեախըլուս հէ՛մ չար, հէմ ալ չիրքին էր,
Էռսուն հազարնոց մէքամ զէնկին էր,
Շամառ շատ տուվեց ինծի։ Ես մեղայ,
Ատով մարդ եղայ։

Ծեռքըս մէքամ ծի ես տալու մարդ չիմ,
Ամա ես մարդոց եղիլ իմ հէքիմ.
Կիտիմ, շատերուն զայ արի։ Մեղայ,
Ատով մարդ եղայ։

Միւրիւքըս տեղին, մազըս ալ երկան,
Փորիս մէջ նըստած է մատնիչ Յուդան.
Պոչ խաղցընելու քեամիլ իմ: Մեղայ,
Ատով մարդ եղայ:

Ծոցըս չունէի ուսման աթէսթաթ,
Ամա խէնթերուն եղայ ապլաքաթ,
Հալխին էփպէյի կօթեցի: Մեղայ,
Ատով մարդ եղայ:

Աչքըս տընկեցի ես կէնճ էօքսիւզին,
Զօռով պաժնեցի մօրմէն խուլթսուզին.
Քըսան հազարը ծեռք առի: Մեղայ,
Ատով մարդ եղայ:

Վըրաս որ նայիս՝ խեւերուն մէկն իմ,
Ամա ստըկի կին խիստ աղէկ կիտեմ.
Քասսա եալ պանալ վարպետ իմ: Մեղայ,
Ատով մարդ եղայ:

Կեանքիս մէջ շէնքով մէկ պան արած չիմ,
Ամա սուս կենալ չունքի ես կիտիմ,
Ու տայմա շահըս կընայիմ: Մեղայ,
Ատով մարդ եղայ:

Վեց-օխտը տարի տուս տեղ քաշ էկայ,
Պահլթ, հարս կըտնելու Նախջուան էկայ.
Ընկերիս տունը զըրչեցի: Մեղայ,
Ատով մարդ եղայ:

Ծեռքըս ինկիլ էր մէկ խաթէ պարի,
Սաղցնելու համար հեռու տեղ տարի,
Հալխին մեղք արի, կիտիմ ատ: Մեղայ,
Ատով մարդ եղայ:

Առուտուրի մէջ ձիւնապէթ էի…
Ցոլուն աչքերով կընիկ ունէի…
Նարա միւշտէրին պակաս չէր: Մեղայ,
Ատով մարդ եղայ:

Ասված տըվիլ է թալանթ ամենուն,
Որ ատով պահին օղլուշախ ու տուն,
Մէնակ Միւլիւկը ատ չի հասկըցաւ
Ու ամպահթ եղաւ:

ԱՂԷԿ ՈՐ ԳԻՑ

Եփոր կը տեսնում Հային գործի մեջ,
Խելքը ու միտքը տըված իր բանին,
Երեսը քըրտինք, թախէթէ ինկած,
Ինքն իրեն մոռցած, մոռցած ամենին,
Սիրտիս մեջ կասիմ. «Ասված է վըկայ,
Հային պէս շէնքով ուրիշ ազգ չըկայ»:
Եփ խանէպաշին կայնած կըտեսնում
Շատերուն զէնկին մեր աղաներէն՝
Լաֆի պըռնըված պօշ կալաճիով,
Անցնող-դառցողին միսը ծամելէն,
Սիրտիս մեջ կասիմ. «Ասված է վըկայ,
Հային պէս ուրիշ մէկ գէշ ազգ չըկայ»:
Եփոր կըտեսնում մանտըռ ախչիկներ,
Սապահթան կանօխ վարժատուն կէրթան,
Ութէն մինչ երկու սուս-փուս կընըստին,
Կիրեր կըկըրին, համպարներ կուտան,
Սիրտիս մեջ կասիմ. «Ասված է վըկայ,
Հային պէս շէնքով ուրիշ ազգ չըկայ»:
Ամա եփ տեսնում չարխատա մանչեր,
Ծեռքերը թըռթըռ, մահլան վազելէն,
Աղտոտ էրեսով, ոտքերը պոպիկ,
Սօխախին օրթան թառուն կըռծելէն,
Սիրտիս մեջ կասիմ. «Ասված է վըկայ,
Հային պէս ուրիշ մէկ գէշ ազգ չըկայ»:

Եփոր կըտեսնում մէկ Հայ կինիմարդ
Առջևը թէքնէ, որ լըւացք կանէ,
Եփոր կըտեսնում շէնքով Հայ ախչիկ,
Ցանտան, սամավար թուլա կըզարնէ,
Սիրտիս մեջ կասիմ. «Ասված է վըկայ,
Հային պէս շէնքով ուրիշ ազգ չըկայ»:
Ամա եփ տեսնում մահլային տուռը
Մեր խաթուն եանկան կայնած է տայմա,
Վի՛րա կըհանէ ճէպէն ու կուտէ
Կիւլէյլանի կուտ ու թըստան-խուռմա,
Սիրտիս մեջ կասիմ. «Ասված է վըկայ,
Հային պէս ուրիշ մէկ գէշ ազգ չըկայ»:
Եփոր կըլըսիմ՝ աղքատին մէկը
Սաղ օր կըկըրէ քար, ճուր, խուռմ, քիրաճ,
Տուն-տեղ կըպայէ, ըղզօվը կապրի,
Տուռ-տիրացինի ալ չէ՛ էհթիաճ,
Սիրտիս մեջ կասիմ. «Ասված է վըկայ,
Հային պէս շէնքով հէչ մէկ ազգ չըկայ»:
Ամա եփ տեսնում նոր մէյտան էլած
Լէվէնտ՝ մէկ տեսօք փռալէօթքա նըստած՝
Լըծած ծին՝ ռխսաք, քուչուռը՝ շէնքով,
Ինքնալ էնկ-թանկնոց հալաւներ հագած,
Սիրտիս մեջ կասիմ. «Ասված է վըկայ,
Հային պէս ուրիշ մէկ գէշ ազգ չըկայ»:
Եփոր կըտեսնում, որ խանութպանը
Տէֆթէր կըկըրէ, խանութ կըհամպրէ,
Պարին թարաքէ թարաք կըշարէ,
Թօզը կըսըրբէ, աւել կըզարնէ,
Սիրտիս մեջ կասիմ. «Ասված է վըկայ,
Հային պէս շէնքով հէչ մէկ ազգ չըկայ»:

Ամա եփ տեսնում ես պաղերկեանին
Քըլուպի մէջ լուսէ լուս Թուխմթի նըստած,
Ջաւակ, օղլուշախ ձըգած ու Թապլած,
Պարտքին, վէքսիլին վատէն ալ մոռցած,
Սիրտիս մէջ կասեմ. «Աստուած է վըկայ.
Հային պէս ուրիշ մէկ գէշ ազգ չըկայ»:
Եփ փաչթալիոնը կուտայ տունէ տուն
«Փորձ», «Մըշակ», «Մեղու», «Դըպրոց», «Արարատ»,
Եփոր կըլըսիմ՝ հոսի գըրատունն
Ունի ստորագրող երկու հարուր հատ,
Սիրտիս մէջ կասեմ. «Աստուած է վըկայ,
Հային պէս չէնքով ուրիշ ազգ չըկայ»:
Ամա եփ լըսիմ՝ տամսքի մօտնիցան
Հայի ղաքաղէն աչքը չի պանալ,
Եփոր կըլըսիմ՝ խապալաճիները
Ըստակ Թօփ կանին հարամ ու հէլալ,
Սիրտիս մէջ կասեմ. «Աստուած է վըկայ,
Հային պէս ուրիշ մէկ գէշ ազգ չըկայ»:
Եփոր կըտեսնում՝ հայ կինիմարդը,
Առջեր ձըգած վեց-օխտը տըղայ,
Թէմիզ ու Թիպտիր, աժընկէկ հագուած,
Սուս-փուս իր ճամիով տէպի ժամ կէրԹայ,
Սիրտիս մէջ կասեմ. «Աստուած է վըկայ,
Հային պէս չէնքով ուրիշ ազգ չըկայ»:
Ամա եփ տեսնում՝ պուլվառին տեղը
Կէնճ հայ կինիմարդ, ամուր խընտալէն,
Եա՛, ատկից պէԹէր, ֆէլանին հարսը
Կաղտուկէն կէլլէ, կասին, նոմուէն,
Սիրտիս մէջ կասեմ. «Աստուած է վըկայ,
Հային պէս ուրիշ մէկ գէշ ազգ չըկայ»:

Եփոր կըլըսիմ՝ որ մէկ հայ կիտուն
Արհամարիլ է փառքը աշխըրքիս,
Հինկ-տասը տըղի կուտայ նա ուսում,
Ու ատպէս կուզէ ֆայտա տալ ազգիս,
Սիրտիս մէջ կասեմ. «Աստուած է վըկայ,
Հային պէս չէնքով ուրիշ ազգ չըկայ»:
Ամա եփ լըսիմ՝ Ռասէյին սէմԹէն
Մէկ ուրիշ կիտուն (իրեն ամուսնքէն)
Վըրան առիլ է ապլաքաԹ անուն,
Տայմս կըպարպէ ճէպը հայերուն,
Սիրտիս մէջ կասեմ. «Աստուած է վըկայ,
Հային պէս ուրիշ մէկ գէշ ազգ չըկայ»:
Եփոր կըտեսնում հայի ժամերը
Նես ու տուս Թէմիզ, պատերը նիփ-նոր,
Սուրբերուն տիմաց կանԹեղ ու մոմեր,
Մէջն ալ ժողովուրդ շատ է աղօԹւոր,
Սիրտիս մէջ կասեմ. «Աստուած է վըկայ,
Հային պէս չէնքով ուրիշ ազգ չըկայ»:
Ամա եփ տեսնում ժամը աւըրված,
Աղպարը աղտոտ, ժամկոցը հարբած.
Ատոր հակառակ՝ իրիցփոխանին
Տունը, առանը նոր-նորտէն խորդած,
Սիրտիս մէջ կասեմ. «Աստուած է վըկայ,
Հային պէս ուրիշ մէկ գէշ ազգ չըկայ»:

Ասպէս՝ փիԹուն օր իշկիլի մէջ իմ,
Ես ալ չիտիմ ի՞նչ անուն տամ հային.
Աղէկը տեսնում՝ պէԹէր կըկովիմ,
Գէշ պանը ինչպէ՞ս չասիմ ու պայիմ:

ՏԷՐՏԷՐ

Աղքատի որդի, պէլլէսըզ մարդ իմ,
Տուն-տեղ, մուլք, ըստակ ե՞փ պիտ ունենամ,
Խըզմէթքեար 'լալու ցանկութին չունիմ,
Ի՞նչ անիմ։ Լայլած տէրտէր պիտի 'լամ։

Մարդիք պալապան տուներու տէր էն,
Ստակ ալ շատ ունին—հէլալ եա հարամ։
Ես քաղցած, չըպլախ—վա՜յ խեղճ անտէրին—
Ի՞նչ անիմ։ Լայլած տէրտէր պիտի 'լամ։

Աղքատը, կիտէք, կուտէ իշտահո՛վ
Սաղ տարին աղած միս ու չոր թառան,
Անուշ ուտելիք տուն կուգայ ինչո՛վ,
Վո՞վ կուտայ ըստակ։ Արի՛ տէրտէր 'լամ։

Աղքատին սիրտը չուզէ՞ օղլուշախ,
Ճաշտկէկ խրեցկին՝ մանթիլը վըրան,
Զորս-հինկ հատ ղաւակ, տեսօք, ցօպալախ....
Ի՞նչ անիմ։ Լայլած տէրտէր պիտի 'լամ։

Տէրտէր 'լամ ամա՝ կիր-կարդուլ չիտիմ,
Աս պօյիս ես ե՞փ սորվիմ շարական....
Ասալ որ չէղաւ՝ հապա ի՞նչ անիմ,—
Զէ՛, կէնէ լայլած տէրտէր պիտի 'լամ։

Կիր-կարդում, ուսում—ան պօշ պաներ էն
Ու մեր ատէնը հէչ չէն պէտքական.
Ցած հօգի, ծուռ վիզ պէտք է տէրտէրին...
Էհ, ատպէս է նը՝ ես տէրտէր կըլամ։

Տէրտէր որ էղայ՝ ա՛լ հարցնող չիկայ,
Վո՞վ ու ի՞նչ իմ ես, աղէ՞կ կըկարդամ.
Երդ-փոխի համար տիրացու խօմ կա՞յ։
Զէ՛, քարն ալ ճաթի, ես տէրտէր պիտ 'լամ։

Ա՛լ տէրտէր էղայ՝ փիլոն կըհագնիմ,
Ծեռքըս կառնում խաչ ու աւետարան,
Տըղայ ու մեռել կառնում, կըխօթիմ
Մէկին աւազան, մէկին գերեզման։

Ինչ հօրըս ցաւն է մարդ փըսակելը,
Տունօրթնէնք քալել տարին երկու ժում,
Եա խօստովանցնելը, եա հաղորդելը,
Եա փարատելը տըղոցկանի տուն։

Ի՜նչ կուզէք՝ ասէք, տէրտէր ըլալէն
Քեարըլը զէ՛նխաթ աշխարքըս չիկայ,
Տայմա մարդ աղատ է մուհլէսզ 'լալէն,
Ամա ըստակը մէկ-ծարէն կուգայ։

Օխտը փոր, օխտը ճէպ տուն ունեցի՛ր,
Ու փիթուն տարին թաղէ՛ ու կընքէ.
Փորըտ կըռէ՛ հաց, ստակը ճէպըտ տի՛ր,—
Ասկից ալ թէյֆէ կեանք մըլի պէ՞տք է։

ՍՐԱՑԻ ՄԱՐԴ

Տանտիլէկ խաղալ, թըռթըռ, ծակ-օսկոռ,
Ձէլէրը քաշ-դալ, թէհնա տեղ․ ․ ․ ․
Պատերէ թափլել, տանձ, խունձոր կողնալ—
Ասոր անունը է հայնակ՝ մեծնալ։

Վարպետէ փախչել, չի սորվել համպար,
Ծեռքը փափխուս տիղ էրթալ պուլվառ,
Խաղալ պանվօրին էրէշմիշ ըլալ—
Ասոր մի՛նք կասի՛նք՝ սորվել ու կարդալ։

Քըթանը քաշել կաղին վըրան ծիք,
Ֆունթէն պակաս տալ չորս-հինդ ղալաթնիք,
Խաբելու միտքով էրթում-պատառ 'լալ—
Ասոր մի՛նք կասի՛նք՝ փուխքաշչէք ըլալ։

Պէտք ու անպէտք տեղ շատ պարի կընել,
Վէքսիլի ռուպլին կէսվակէս անել․
Կողպարտակ մէկին իր խանութը տալ—
Ասոր մի՛նք կասի՛նք՝ պազըրկեան ըլալ։

Ծուհուտը կարից ֆռաք, պըխուք ու փալթօն,
Կընից նա ռիսաք, կընից ֆաէթօն,
(Հազար խըրատէ՛, տուն հազար ասա՛)
Քիւլհանին էղաւ մէկ շէնքով փեսայ։

Ես ան չիմ ցաւիլ, որ իտպէս շըլվէր
Էղաւ ըստըկլի, աղէկ կընկայ տէր․
Ինծի տայմա ա՛ն շատ կըցաւցունէ,
Որ իրպէս օրդիք նա պիտ մեծցունէ։

ՀԱՐԻՒՐԱՄԵԱԿԸ

Հարուր տարվան ծանտըռ քունէս
Հա՛նա-ըշտէ զարթիլ իմ․
Ծեռքովս խորդած իմ քաղաքէս
Հէսապ-քիթապ ես կուզիմ։
Հարուր տարին անցաւ, հա՛յեր,
Քիչ ժամանակ չէ՛, կիտի՞ք․
Աճափ տուք ի՞նչ աղէկ պաներ
Աս միջոցիս արիլ իք։
Թահմին կանիմ՝ որ էվէլքի
Կալպայ, Նօղայ հայը չիք,
Ոտքէ կօլօխ, մեծ ու պըզտիկ
Եւրոպացի կըտռիլ իք․ ․ ․ ․ ․ ․
Հաքած-մաշած ձեր հաքուստը
Նայիս՝ մարդ իք մարդու պէս․
Լըսողաց իմ՝ ձեր ապրուստը
Քէշ չէ՛, աղէկ է նոյնպէս․
Ա՛մմա, հայեր, ես կամընչնամ,
Հարուր տարուայ միջոցին
Անմարդաբնակ Ամերիկան
Տառցաւ հըզօր տէրութին։
Կէնէ կասիմ՝ Հարուր տարին
Ի՞նչ կովական պան արիք․
Կըպահանճիմ՝ գէշն ու բարին
Տեղով տեղով ինձ պատմիք։

ՀԱՅԵՐԸ

Հարուր տարին որ անցուցինք
Շատ շատ պաներ մինք արինք,
Ու աշխըրքին պարզ ցուցուցինք,
Որ Թիփ-Թեմիզ հայեր ինք։
Կռեվ, ծեծկվունք ու տատաստան
Էր մեր մեջէն անպակաս,
Նամերս հասաւ չախ Հինտըստան...
Նըսէ՛ ու չի բարկանաս։
Մեր պապերը, Թէպէտ կըլպայ,
Մեր առջեն ին անԹիքա,
Շինոր մեզի չին ասիր հայ,
Փռօստը կասին «.... շքա».
Կիտե՞ս ինչու։ Անոր համար,
Որ տեղ չունինք չաշրռած,
Հարցո՛ւր Թուլա, հարցուր Սամառ,
Անուններըս է կոտռած....
Կիտէինք քի՝ առուտուրը
Ասել է Թէ՝ առ ու կո՛ւր.
Պապենական խըրատներուն
Մինք մընացինք տայմա խուլ։
Պարի առինք, վէքսիլ տուվինք,
Վատէն անցաւ վէքսիլէն.
Հարամ՛ ստակը սունտուկ տըրինք,
«.... Հայեր» մեզ ասին։
Էրեսներուս Թուքին մարդիք,
Մինք ասինք. «Աս Թաթավ է»,
Շիտակ մարդու վրայ խընտացինք,
Ասինք. «Աս ի՞նչ մանավ է»։

Կիտուն մարդոց մինք խև ասինք,
Հալածեցինք մեր մեջէն,
Տայմա վըրան պամպասեցինք,
Վազ պէրինք մեր եախայէն։
Մնացինք մենակ՝ կող, կողպարտակ,
Միւհլիւզ ու սուտըստակճի,
ՄաԹռապաղներ ու աւազակ,
Տռակիր, շալվէր, տիպօնճի։
Աս սօյ մարդիք հարուր տարի
Խեղճ քաղաքիս տէր էղան.
Մեր մէջ վօվ էր պաշ հարամի,
Նա եալ էղաւ մեր աղան։
Կորաւ անուն, կորաւ փարան,
Քաղաքս տառցաւ վէրհանա,
Խանութները պարպըվեցան,
Շէն է մենակ ... հանա։
Հայի ծեռքով՝ հայի խորդած
Հինկ-վեց դըպրոց գըրչեցինք,
Մէքատ ալ որ՝ նոր է պացված,
Անալ գըրչել միտք ունինք։
Մեր վեց ժամի ճամփաները
Փուշ ու տատասկ բուսցուցինք,
Պապենական ժամին սէրը
Մեր սիրտերէն հանեցինք....

Ո՞ր ազգ կըրցաւ հարուր տարի
Ասխատար պան անելու.
Տահա կեցի՛ր հարուր տարի,
Քաղքէս Թօզ չէ մընալու։

ՄԻՀԱՆԱԺԻՆ ԱՀԵՂ ԴԱՏԱՍՏԱՆԻՆ ՕՐԸ

Տափռօսի էկաւ զէնկին մէկ աղա,
Որ չախ ուկօլը ունէր մէհանա·
Քրիստոս մեր Տէրը տատաստան կըցից,
Տիմացը ասպէս հարցմունքներ տըրից·
«Ի՞նչ աղէկ մէկ պան տուն մէյտան պերիր,
«Ո՞ր խեղճ ռընչպէրին մէկ եարտըմ արիր,
«Քուռչոտ էքսիւղին տուն ե՞փ հագուցիր,
«Քաղցած-ծարաւին ե՞փ հաց, ճուր տըւիր»:

Աչքերը վերուց մեր աղլի աղան,
Տէր մեր Քրիստոսին տըւից պատասխան.
—«Ես շատ հարբանի ծառաւ կըտռիլ իմ,
«Աղու զէհիրով քըշտացուցիլ իմ.
Շատ տուն, շատ օճախ զըրչիլ իմ տայմա,
Շատին էղիլ իմ մահի մահանա»:

Ան ատէն ասաց Տէրըն մեր Յիսուս.
Կընա՛, Յուղային քովը նի՛ստ սուս-փուս»:

ՄԵՐ ԱՏԵՆՎԱՑ ՓԱԼԻԹԻՔԸ

Խօլօք մարդը փալիթիքով պիտի ժաժկըտի:
ՀԱՍԱՐԱԿԱՑ ԽՕՍՔ.

Կօղ 'լալը, կիտիմ, խիստ ամօթ պան է,
Հոգու ալ մեղք է, անուն սև կանէ.
Սուս-փուս կօղութին, ախա՛չ, կանէի,
Թէ որ չիմանալն մարդոց կիտնայի:

Սիրտըս մըտիլ է մարդու դէմ փախիլ,
Վախէս էշկեարէ տիմաց չիմ էլլիլ.
Տակէն շատ զարար նարան կուտայի,
Թէ որ չիմանալն մարդոց կիտնայի:

Պէթէր շէնքով է տրացինիս օրդին,
Օրդուս քէտէր է ամէն ապութին,
Մէկ կաւաթ ճուրի մէջ կըխըխտէի,
Թէ որ չիմանալն մարդոց կիտնայի:

Հաւատ, օրէնք, պաս—ան պօշ պաներ են,
Վաստակի տուռ է, կիտիմ, տէրտէրին.
Ջօխտան հաւատըս ես կուրանայի,
Թէ որ չիմանալն մարդոց կիտնայի:

Խում, տավուլ-զուռնա, անխանաթ խըպլէք,
Թռախթիռի նուժռ, Ռաստովի պաղնիք—
Ես տակէն մըտած՝ վըայէն կէլլէի,
Թէ որ չիմանալն մարդոց կիտնայի։

Վարպետ ու ճարպիկ օրթախ ունենալ,
Մէկ թէհնա օտա պաքառա պանալ,
Թէզ ըէնկիննալու ֆէնտ կըկըտնէի,
Թէ որ չիմանալն մարդոց կիտնայի։

Պռօնզօվի վէքսիլ հոս ու հոն պաժնել,
Տեսօք մակաղին թէզ խուռմիշ անել,
Կողպարտակ մարդ ալ ես կըկըտնէի,
Թ որ չիմանալն մարդոց կիտնայի։

Անուն կօտռօղը կըպղաք չի՞ կօտռիլ,
Հալխին խանութը, քասսան չի պարպիլ.
Ընկերիս, կիտիք, աղու չէ՞ր տայի,
Թէ որ չիմանալն մարդոց կիտնայի։

Խըճմըտա՞նք, քիպի՞ր… Տըղու խօսքեր ին,
Թէզ ըէնկիննալու պէթէր քէտէր ին.
Խելքըտ ի՛նչ կըտռէ՞ սալթը ան արա՛,
Թէք որ արածըտ հալխը չիմանայ։

ԳԸՇԵՐՎԱՑ ԽՊԼԻՔ

Իր ծեռքով պըռնել գըշերվայ խըպլէք—
Ծէպի զարար է—ամէնքըտ կիտիք.
Թէ չի համոզվիք ու չի գաք խօսկի,
Հաւատացէ՛ք որ՝ շատ թանկ կընըստի։
Գըշերվայ խըպլէ՜ք, գըշերվայ խըպլէ՜ք,
Տուք մեր կէնճերուն մուխը մարեցիք,
Ես ալ աս հալօք, քէֆէ պէթէր կուշտ,
Ասխալթը չէղայ լէվէնտի պէս փուշտ։
Ամա որ ճէպըս հարուրնոց ըլար,
Տեսօք խըպլէքին քիւլ պիտի էրթար,
Քիւլ պիտի էրթար չէքի պըռնելուս,
Հապա խըպլէքին վըրան նայելուս…
Ատ խըպըլէքը անուշ ծան ունի,
Նա շատ կըսիրէ քամիօթ ու կինի,
Աղճուրով պոհրած չարէք փունթ պատէմ,
Սանէթ ու քառսուն հանից իմ ճէպէն….
Գըշերվայ խըպլէ՜ք, գըշերվայ խըպլէ՜ք,
Ծեզի հանօզին ծոցը կըպարպիք,
Տուք կըկախարդիք, ա՜խ, տեսօք խըպլէք,
Մանէթնոց կինին իրեքնոց կանիք.
Քէսան ու ճէպը աղէկ կըթօթվիք,
Կօլօխը ուռած ճամփայ կըտընիք….
Գըշերվայ խըպլէ՜ք, գըշերվայ խըպլէ՜ք,
Աժանկէկ սօյէն ծեռք խնօղ պան չիք։

ԿՏՐԻՃԻՆ ՔԷՖԸ

(ՁԱԼԽՈՒՂԻՆ ՀԱՎԱՆ)

Տարին ունի մէկ պահար,
Մարդ երկու կեանք չունենար.
Կինի, կընիկ, տաղ սիրօղ,
Հաւատա՛ որ՝ չէ քիմար:

Լուս-ցորեկով, էշկեարա
Անվախ մէյտան տի՛ր փարա,
Կեղծաւորին աչքը թո՛ւք,
Կըտրըճի պէս քէ՛ֆ արա:

Խըմել՝ ամա չի խեղնալ,
Պագնել ու պարկեշտ մընալ,
Պատիւը վար չի գարնել,
Աս ամէն մարդ չիկըրնալ:

Շատ է Հայիս տաղտաղան,
Տէրտով աւել կըշտանան,
Կինի, տաղ ու կինիմարդ
Մարդուս նոր հոգի կուտան:

Նարան կասիմ ես ահմախ,
Որ չըսիրէ կեանք ուրախ.
Թուշերըս որ թոռմեցան,
Ալ ի՞նչ պէտք է կինի, տաղ:

Մէկ պահար ունի տարին,
Վարդը զարդ է պահարին,
Մարդուս զարդը կընիկն է,
Կընկայ զարդը՝ տաղ, կինին:

Մենակ կինին՝ հարբանին,
Մենակ տաղը՝ տէրտէրին,
Կինիմարդը՝ երկանը,
Ալյն մէկտեղ՝ կըտրիճին:

ՃԷՄԷՐՏ

Մեր հալխին մէջը հէչ չիկայ առէթ
Ազգիս ֆայտային տալ հազար մանէթ․
Ու ատոր համար իւմէտ չունենաք,
Որ ճէպէս ելլէ ատխատար ըստակ։

Հարուր մանէթ ալ, էկեր խօրդ ասիմ,
Հալխին ֆայտային ես հէչ տալու չիմ,
Ձէրէ մինքին է կընել ատ սըրկով
Խումաշ փլաթիյու երկու կազ պոչով։

Յիսուն մանէթն ալ, ի՞նչ մեղքըս պայիմ,
Ուրնչպէրին տալու այեամիշ կանիմ․
Որ յիսուն մանէթ խարճելու ըլլամ,
Տօնիս օր մուզիք պերել կըկըրնամ։

Քըսանհինկնոցը նօմայ ըստակ է,
Նարա խարճելու տեղը․ . . . .
Անտեղ, ուտեւս կան Տունքա ու Մաշքա,
Ի՞նչ խայիր կանէ «Վանի փատիխըքա»։

Շատ քիչ ըստակ չէ՛ տասը մանէթն ալ,
Եփոր տուք խորդը կուզէք իմանալ․
Տասը մանէթնոց որ թղախթիր տանիմ,
Լուսէ-լուս աղէկ սէֆաներ կանիմ։

Հինկ մանէթնոցն ալ, սուտ ասած չի լամ,
Պօշ տեղ թալլելու խիստ կըմեղքընամ,
Թէ որ հինկ մանէթ այեամիշ չանիմ,
Շէնքով մարդոց հետ թուխտի կընըստիմ։

Մէկ մանէթնոցն ալ—ճանըմ, ամպէս չէ՞—
Սոխի կըճէպ ու քուռչի կըտոր չէ՛․
Թէ որ մանէթնոց պերին փատիխըքա,
Տայմա սուտ կասիմ․ «Քովս ըստակ չիկայ»։

Փալթիննիքն ալ խօմ, սուտ չասիմ, ախպար,
Էփպէյի պան է կիտցողին համար,
Հալխին պաշխածէս՝ պխուժային կուտամ,
Մութ, թէհնա զըշեր ես Ուստատով կերթամ։

Տասը քապիկն ալ մէկ կըովընիք է,
Ան ալ պօշ պանի թալլելը մեխք է,
Աղքատին տալէս՝ պուֆէթ կըտանիմ,
Քէֆով մէկ կաւաթ չայ անուշ կանիմ։

Զօփլուկին մէջը՝ շատ առէն չիկայ,
Մէքամ փալըտած կըտայ փալուշկա,
Աշխարք ալ կիտէ, որ ես ճէմերտ իմ,
Ազլի փալուշքան տըւի ախքատին։

200,000

Որ երկու հարուր հազարը տարիմ,
Կընացէ.ք կըտէ.ք ինչե՞ր պիտ անիմ։
Պէլլէ՞ մի չէ՛ տուն ինչե՛ր պիտ անիս,
Եփոր ատխատար սորկին ծեռք դարնիս.
Սիֆթէ ախքատաց մէկ տուն կըխորդիս,
Ռընչպէր ու անկալ մէջը Թօփ-կանիս,
Նացա ամէնուն պէտքը կըհոգաս,
Ետքն ալ ժամէրուն ընծաներ կուտաս.
Որ երկու հարուր հազարը տարիս,
Հէ՛պէթ ֆայտալը պաներ շատ կանիս։
—Չէ՛, չէ՛, չի կըտար, ատ չէ՛ իմ միտքըս,
Ատկից ալ վեր է իմ անելիքըս։
Որ երկու հարուր հազարը տարիմ,
Կընացէ.ք կըտէ.ք ինչե՞ր պիտ անիմ։
Պէլլէ՞ մի չէ՛ տուն ինչե՛ր պիտ անիս,—
Չէթին սէմթերը նոր ժամ կըխորդիս,
Քոմն ալ Թուլայէ պալապան դըպրոց
Ցօղուտ զաւակաց մեր Նախջըւանցոց։

—Չէ՛, չէ՛, չիկըտար, ատ չէ՛ իմ միտքըս,
Ատկից ալ վեր է իմ անելիքըս.
Որ երկու հարուր հազարը տարիմ,
Կընացէ.ք կըտէ.ք՝ ինչե՞ր պիտ անիմ։
Պէլլէ՞ մի չէ՛ տուն ինչե՛ր պիտ անիս,
Տուղոց ուսումի Մօսկօֆ պիտ խըրկիս,
Աղ.քատ հարսներուն պօլ ճէհէզ պիտ տաս,
Վանքի դուպրոցին անդամը պիտ 'լաս։
—Չէ՛, չէ՛, չիկըտար. ատ չէ՛ իմ միտքըս,
Ատկից ալ վեր է իմ անելիքըս։
Որ երկու հարուր հազարը տարիմ,
Կընացէ.ք, կըտէ.ք՝ ինչե՞ր պիտ անիմ։
Պէլլէ՞ մի չէ՛ տուն ինչե՛ր պիտ անիս,
Եփոր ատխատար ստակը վաֆթ անիս.
Մէքամ ուռեալի դուպրոց կըպանաս,
Որ հալիը ասէ. «Պաշմա, չէն կենաս»։
Էջմիածինին տաս հազար կուտաս,
Ու ազգասէրի անուն կըստանաս։
—Չէ՛, չէ՛, չի կըտար, ատ չէ՛ իմ միտքըս,
Ատկից ալ վեր իմ անելիքըս։
Ալ երկու հարուր հազարը տարիմ,
Նայէ՛ ի՞նչ Թեցֆէ պաներ պիտ անիմ։
Սիֆթէ պիտ խորդիմ մէքամ պալապան
Զիտեսնըված տուն սաշէին վըրան,
Պատը՝ փատ մռամըռ, ցոլուն վարդարած,
Մէջի մէպիլը Մօսկօֆէն պերած.
Կիտիպքի պէտք էր, մօտի համար ալ,
Զալին էնկ-օրթան տընել մէկ ուռեալ։
Հասէլէթաէն մարդ Թամպօվ պիտ խըրկիմ,
Հազարնոց կապուտ ռիսաք պիտ կընիմ։

Մէջքամ ալ թանկնոց տեսօք փռալեօթքա
Մօսկօֆի փեռվըյ ֆապռիքէն կուգայ։
Ծուպուկիս հետը Ռաստօվ պիտ էրթանք,
Պառխըրթէ փլաթի կարել պիտի տանք,
Ցառմալ, տիատէմ, օղ ու ապըռճան—
Աս ալ ամէնը խաթունիս պիտ տամ.
Քոմէ-քով նըստած ու շըփանալէն,
Ջըխի պիտ անցնինք սաշէին վըայէն։
Տանը հինի մանէթ պիտ առնիմ, պիտ տամ,
Մեր տեղի քըռուպին չըլէնը պիտ ՚լամ.
Չոնի կաղէթներըն ալ չի կարդամ,
Պարէմ շամփանսքի զարնել կըկըրնամ...
Տօնիս մուզիքով պալ պիտի անիմ,
Մեր աղաներուն ալային կանչիմ.
Թանկնոց զաքուսքա՝ խայվար ու չիլիմ—
Տառաթի համար պան մէխքնալու չիմ.
Ալային խումցնում, քեօռ-հարբած ճամփիմ,
Ասպէս պիտ անիմ՝ վիկուիշն որ տարիմ։
Խորդ է, ասպէսով թէզ միւհլիւզ կելլիմ,
Պարէմ քիչմալ ՚լայ՝ քէֆովըս կապրիմ։
Ի՞նչպէս է, կհաւնի՞ք արած փըլանիս.—
Աղօթք արէ՞ք՝ թէզ հասնիմ մուրատիս։

„ԱՍՎԱԾ ՎԵՐՋԸ ԲԱՐԻՆ ԱՆԷ“

Միտք ունի նա միլիօնչիք ՚լալ
Ջիպիր—հափսէ՝ հէչ չի վախնալ,
Աս սօյ մարդը շատ պան կանէ...
Ասված վերջը բարին անէ։

Երկայ տունէն ետ փախիլ է,
Ունիմ—չունիմը ծախիլ է,
Օխտն օտարին ներս կը տանէ...
Ասված վերջը բարին անէ։

Չօրը միրաս, կընկան ճէհէզ
Կերաւ, էղաւ նա սև-էրես,
Շինտը թուխտին իւմէտ կանէ...
Ասված վերջը բարին անէ։

Ծեծ ու կռիվով իւր խեղճ կընկան
Քըշեց, կասին, նա գերեզման,
Ուրիշ կըտնէ՝ նորէն կանէ...
Ասված վերջը բարին անէ։

Մամուկ ստեղծված չէ նա, ամա
Պուն կը ֆըռէ, կասին, տայմա,
Խև ճանճերը կկյնին մէջը...
Ասված բարի անէ վերջը։

Մարդը մանավ, ուժէ ինկած
Կնիկը տիրի կերած-խըմած,
Ռաստով թէզ թէզ նա ի՞նչ կանէ…
Ասված վերջը բարին անէ։

Խենթը աթքաղ արաւ շատին,
Ծեռքը ինկաւ էնկ փէռատին.
Աս կողին հետ ի՛նչ պիտ անէ…
Ասված վերջը բարին անէ։

Շատ չիմ սիրել Նախջըվանցոց,
Իւթի կանին կինիմարդոց.
«Կըրվիմ Ռաստով—պարէմ պանէ»…
Ասված վերջը բարին անէ։

Սօյ ու սօփով անխըճմըտանք
Էղան հալխին ցաւ ու տանջանք,
Խուլթսուզ հայը ի՞նչ թօ անէ…
Ասված վերջը բարին անէ։

Ի՞նչպէս պիտ ’լայ վերջը բարի,
Եփոր սկիզըն է տառցած չարի,
Սուտ խումէտէ, հա՛յք, վա՛ղ էկէք,
Խելք ու միտքով ժաժկըտեցէ՛ք։

Ի՞նչ շահ իշել Ասծու անուն,
Մընալ անգործ ու անուսում.
Սորվէ՛, տատէ՛ փիթուն տարի—
Ասված վերջը կանէ բարի։

ԶԱՐՄԱՆԱԼՈՒ ՊԱՆԵՐ

Զարմանք պան է՝ չօպանները
Էղել ին մեր խելքին տէրը,
Կիտուններուն հալածողը
Էղաւ դըպրոց ցանկացողը։

Զարմանք պան է՝ շալվէրները
Քասսաներուս էղան տէրը,
Մեզի վով որ շատ խաբել է,
Մեր աղան ալ նա էղել է։

Զարմանք պան է՝ սուտ խաբանը
Էղել է մեր փաստաբանը,
Ճէպեր քանի կը պարպէ նա՝
Սըրկի իշտահն ալ կաւելնայ։

Զարմանք պան է՝ էնկ տըգէտը
Էղել է մեր վարժապետը.
Նոր իմացանք՝ ծեծել—փետել
Է տըղոցը պան սորվեցնել։

Զարմանք պա՛ն է՝ Թումաս ըլալ
Ասիլ է քի հալխին մեղքնալ,
Մեր Տումայի հինգ—վեց Կլասնին
Նախջուվանը եօխ պիտ անին:

Զարմանք պա՛ն է՝ որ ծակաչքը
Մեզ պիտի տայ իրեն ստակը,
Ատ փէնտերը մենք հասկցանք,
Ամա կէնէ սուտ—խեւ կըլանք:

Զարմանք պա՛ն է՝ ամէն հայ մարդ
Հայի առջեւ է խիստ հըմպարտ.
Ալ ատ մարդը Ռաստով էրթայ—
Վիզ ու մէջքը կը կակողնայ:

Զարմանք պա՛ն է՝ Քրիստոսի սէր
Մոռցնել կուտայ մեզի տէրտէր.
Տեղին միրու՞ք ու տեղին մա՞զ,
Պոչ խաղցնելէտ ե՞փ վազ պիտ գաս:

Զարմանք պա՛ն է.... է՞հ տուն ախպար,
Մի՛ զարմնար իտա խատար.
Հային վըրան նայելու ՚լաս,
Փիթուն կեանքըտ պիտ զարմնաս:

ՄԻՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՍԷՐ

Երբ որ մենք մէկ օր ասելու ըլանք
«Մենք ալ մէկ ազնիւ ունեցել ենք կեանք».
Միտքերէս մենք հէչ չի հանենք, եղբարք,
Լոկ այս խեղճ գործն էր մեր պարծանքն ու փառք:

Ո՛չ քասսաներուս փաչքա փողերը,
Ո՛չ կընիկներուս թանկնոց զարդերը,
Ոչ մեր անթիւքա ձիներն ու կառքը
Մէկ օր պիտ ըլան ամէնուս փառքը:

Անմահ մեր փառքը կըլայ կըտոր թուղթ,
Որին կաւանդենք սուրբ միտք ու խորհուրդ,
Խորհուրդ՝ թէ ի՛նչպէս, մեր որդիք կենան,
Որ մեծ ազգերուն կենակից ըլան....

. . . .

1880

ԱՂԱ ԵՒ ՓԻՉԻ

Կառո՜ւ, կուռո՜ւ
Շատ հեռուէն
Արապայի ծան կուքայ,
Զախ երկինքը թող էլլէլ է—
Աս ի՞նչ զարմանք պան կուքայ:
Արապային մէջը աճափ
Թագաւո՞ր է նըստողը.
Թագուհի՞ է, մինի՞սթըռ է,
Կենեռա՞լ է էկողը.
Զէնէ՞ խազնա է զէնկինի—
Քասսան ամուր երկաթէ
Մըջը իլենք, վով կիտէ քի,
Քանի՞ ոսկի արծաթէ:
Տանկուռ, տուընկո՜ւռ էկաւ հասաւ,
Թա՜ս արաւ ու կայնեցաւ
Ու աչքերուս (հա՜յ, մարըտ լամ)
Պարապ փիչի երևցաւ:

Աղա՛, տուն ալ թէզ թէզ ծանրտ
Ամուր ամուր կըհանիս.
Աճափ, կասիմ միտքիս մէջը
Պոշ փիչիի կըլմանի՞ս.

ՆՈՐ ՄՕԴ ԱԶԳԱՍԷՐ

Թուշերըս կարմիր, ինքըս կեր, պօյով,
Էփպէյի ունիմ՝ սըրկով, պարիով,
Հարկինքըս, կիտիք, կոված է պէթէր.—
Ես չի՞մր՝ հապա վո՞վ է ազգասէր:

Տումային մէջը լիպեռալ իմ ես,
«Քաղաքս ծաղկեցնո՛ւնք» կըկանչիմ թէզ թէզ.
Խեղճ մարդոց խօսքով կըցուցնում շատ սէր.—
Ես չի՞մր՝ հապա վո՞վ է ազգասէր:

Քիպիրիս համար՝ փալթիննիք մանէթ
Մէյտան թապլէլու ես ունիմ ատէթ,
Տայմա կըշահիմ տիրացու, տէրտէր.—
Ես չի՞մր՝ հապա վո՞վ է ազգասէր:

Վըրաս նայողներն՝ ինձի կըկիտնան
Լուիս-Մէլիքով եա Քաջըն Վարդան,
Անիսէ չիտին, վախկոտ իմ պէթէր.—
Ես չի՞մր՝ հապա վո՞վ է ազգասէր:

Ամուր կանչվըռտելն՝ նշան է ազային,
Աստթիաց եուվը կըտրըլըմ հային,
Տայմա կանիմ ես քապիկնոց զոհեր.—
Ես չիմըր՝ հապա վո՞վ է ազգասէր:

Կըխըռնտամ ամա՝ ռիսաքներ ունիմ,
Какъ бы нѐхотя քէֆեր ալ կանիմ,
Պլենի կըսիրիմ, հետնալ շատ հում սեր.—
Ես չիմըր՝ հապա վո՞վ է ազգասէր:

Պըյըրըս պիզ է à la Նափալեօն
Միտքըս տըրըլըմ վաստըկել միլիօն.
Դէպ ինծի, չէ.քի հալխին ունիմ սէր—
Շտէ, աս ալ քեզի նոր սոյ ազգասէր:

ԳԻԼԳԻԼ ԵՒ ԳՈՒՀՈՒ

Երբ որ արեւը իր մարը մըտաւ,
Ամպի տակէն ալ լուսինկան էլաւ,
Գիլգիլը պացից տեսօք կուտուցը,
Պաշլայից իրեն անուշ զուրուցը.—
Մարդ, խուշ ու հայվան սուս, մունջ մընացին
Նըրան լըսելով հա՜յ-հա՜յ չի լացին,
Ջէրէ էփալէի ատենէ իվէր
Ասպէս սիրտ .քաշող էզկի լըսված չէր:

Գուհուին հոգուն մէջ փախիլ մըտաւ,
Նա եալ արմընցնել մարդոց կամեցաւ.
Կընաց ու նըստաւ մէկ տունի վըրան,
Կըցից իր տաղը կալպայ ու անհամ...
Սապահէթան լացին տուռ ու տիրացին—
Ատ անպահէթ տունէն մեռել հանեցին:

Շաշխըն-հեղինակ, քեզի ճանչըցա՞ր,
Գուհու էղածըդ շընտըխ հասկըցա՞ր.
Խալէմ կայ՝ մարդու սիրտ կը ցընծացնէ,
Խալէմ կայ՝ սիրտը արուն կը լըցնէ:

1881

—

ԿՕԼՕՎԱ

Զարմանք քաղաք է մեր Նոր-Նախջուան,
Վա՛յ—ասիս կուզէ 'լալ մեր կօլօվան,
Հէ՛մ պուրթոտ կօլօխ, հէ՛մ տըպըրդ-քաչալ,
Հէմ փալապըյըխ, հէ՛մ միրուք մաչալ,
Հէ՛մ Մօսկօֆին հետ տայմա կըտըրվօղ,
Հէ՛մ խեղճ ժամերուս ստակ ճըպըռթ-անօղ,
Հէ՛մ սուտ զուրուցը, հէ՛մ ալ սուտխաբան,
Հէ՛մ փիթուն տարին փիրփիրի հարբան,—
Ասիմ—չամընչնամ՝ վերջին տիրացուն
Աս միջօցիս է մեր կօլօվացուն....

Ամօ՜թ քեզ, ամօ՜թ, Նախջուան քաղաք,
Որ չունիս մէջըդ շէնքով հասարակ.
Որ հալխին փայտան աղէկ մը ճանչնար,
Քիւլհանիններուն ձեռք մեզի չի տար...

Ընտրինք կօլօվա ա՛ն շէնքով մարդուն,
Որ սիրէր, մեղքնար մեր զաւակներուն,
Քաղաքիս ստակը ճէպը չի կըռէր,
Համա՝ մեր հալխին պակսորդը լըցնէր:
Հայ ժողովուրդով ըլլինք հինգ գեղեր
Նախջըւանին հետ մէկ զէմսթվա անէր.
Քաղաքըս մըտցնէր ծախս ու առուտուր,
Քաղցած աղքատին տար կուշտ կերակուր,
Տար մեր զաւակին անպէս վարժատուն,
Ալ Ռաստով չերթար նա օրը չորս ժամ:
Տարին եթմիշ մարդ՝ աչքերը արցունք,
Զօզտէ տալ սալտաթ առանց իրաւունք:

Աս սև օրերուն, որ մեզի հասան,
Պատճառ էր մենակ անխելք կօլօվան.
Կօզտէ, հասարակ, խելքերըս ժողվինք,
Ու զալու թուեթին շէնքով մարդ ընտրինք...

Ընտրութեան օրը կուզամ ես դուման,
Կասիմ վա՜յ է մեր ընկերին ու դուշման:

ՎԸՐԱՆԵՐԷՍ ԱՈՒԽՍԹԱՔՈՒԱԹ.

Վըրաներէս աուսխթաքուաթ,
Ծեպերս պարապ, խելքէ աղքատ,
Սօյով սօփով հապարտ կընտած
Աչքերս հալխին սըրկին տընկած։
Վով մեր մէջէն հարս կուզենայ՝
Առանց հացի չիմընալ նա.—
Սէմինարի, ժամ, քլուպ ու պանք
Աղջիկներուս ճեհէզ կուտանք.
Տըղան խելք, միտք ունի կամ չէ՝
Ատ կիտնալը մեզի պէտ չէ,—
Մեր ատենը կըրնայ խեն ալ
Օփչեսթվայի շչօթով կենալ։
Քաղցած քաղցած մէկ սաղ քաղաք
Մեր մէջ արինք ժամ պատարագ,
Մէկ թուեթ ալ որ գործի մըտանք,
Զէլ ու չէլթեր կուլ պիտի տանք։
Հազար խաբան քաղաքացիք
Թէզով կըլասնի դուք պիտ ընտուիք,
Եբ շարը ծեռք առնելու լաք
Կէնէ աս բանս պիտի մոռնաք..

ՄԵՐ ԿՕՂՕՎԱՅՈՒՆԵՐՈՒՆ ՄԻՏՔԵՐԷՆ Ի՞ՆՉ ԿԱՆՑՆԻ

Երբոր Աստուծով մեր Նոր-Նախջուան
Ինձ ընտրելու ՚լայ իրեն կօլօվան,—
Սիֆթէ սօյ սօփըս պիտի թօփ անիմ
Ալային մըմէկ տօլժնըստի տընիմ.
Հայ տըղոց ի՞նչ պէտք է կիմնազիա,
Զուզէին չալխանս սէմինարիա.
Հալխին օրդոցը սալտաթէ փըրկիմ
Ու իմ փեսայիս ես հացէ զըրկիմ։

Երբոր Աստուծով մեր Նոր-Նախջուան
Ինձ ընտրելու ՚լայ իրեն կօլօվան,—
Խայրէթ պիտ անիմ ժալօվնիս թամամ
Ամիսը չեկած ուփռավէն ստանամ.
Ետքը խնամիս հետ տունչը տունչի
Վի՛րա զօռ պիտ տամ քօնեաքի փունձի։

Երբոր Աստուծով մեր Նոր-Նախջուան
Ինձ ընտրելու ՚լայ իրեն կօլօվան,—
Սիֆտէ ես մեքամ փառիք պիտ կընիմ
Ու տըպըզ կուլխուս թէփէն պիտ տընիմ,
Ետքէն պիտ կընիմ աղէկ սօյ հինա
Միրուքիս քըսիմ, որ քիչ մը սենայ,
Երեք հազարն ալ պիտ պահիմ պանքը—
Ըշտէ աս է իմ ամէն բաղձանքը։

Երբոր Աստուծով մեր Նոր-Նախջուան
Ինձ ընտռելու 'լայ իրեն կօլօվան,—
Սիֆթէ պիտ կընիմ իլքօվէյ մուշտակ
Հետն ալ մէկ թանկնոց սամուրէ կըտակ·
Կընկաս հետ սաղ օր Ռաստով պիտ անցնում,
Կալավա 'լալըս հալխին իմացնում,
Երեք հազարը էրիկ ու կընկան
Իմ թահմինովըս պիտ 'լայ բաւական:

Երբոր Աստուծով մեր Նոր-Նախջուան
Ինձ ընտռելու 'լայ իրեն կօլօվան,—
Առջևէ ձեզի ես կըխոստանամ,
Որ տօնիս օրը ձեզի պալ կուտամ.
Թողուլթէն արէք, իմ բարեկամներ,
Ուրիշ բան չիկտիմ կերուխումէն վեր:

Երբոր Աստուծով մեր Նոր-Նախջուան
Ինձ ընտռելու 'լայ իրեն կօլօվան,—
Տօն ու լուր օրը, եա ուտիս, եա պաս
Սթօլիս սանթուռին պիտ 'լայ անպակաս·
Իրեք հազարը՝ ճէպէս ալ ատքան,
Ալայ ռաղնիյ կընիլի բավական:

Ասկից աւելի, Աստված է վըկայ,
Աղաներուս մէջ ուրիշ միտք չիքայ,
Ու տուք միամիտ խեղճ Նախջուանցիք
Կէնէ աս մարդոց կօլօվա կուզիք.
Ձեր կամքն է, արէք տազա կօլօվա,—
Ամա նայեցէ՛ք՝ վերջը գէշ չիլայ:

1883

ՀՈՆ ՈՒ ՀՈՍ

Հոն հայերուն տունը կէրին, մանըր տըղոց կըմորթին,
Հոս հայերը ռահաթ կեցած քարէ տուներ կըխորդին,
Հոն հայերուն ժամը զըրջած՝ աղօթելու տեղ չունին,
Հոս հայերը շահ փընտռելէն՝ ժամին ճամփան մոռցիլ են:
Հոն հայերուն սիրտ կըվառէ ազնիւ սէրը հայրենեաց,
Հոսի հայը ատ խօսքէն բան չի հասկըցաւ ու խընդաց:
Հոն հայերը ոտքի ելան, Հայաստան պիտ ազատին,
Հայաստանի անունն պիլէ հոս չէն սիրիլ ու կատին:
Հոն հայերը ճէնկի մէջ են՝ քաղցած, յոգնած, տանջըւած,
Հոս իրար սուտ սէր կը յայտնին զիաֆէթին քոռ հարբած:
Հոն հայերուն սիլահ պէտք է թուր, թիֆէնկ, թօփ ու պարութ,
Հոս հայը տեղ կը փընտռէ, որ խաղայ թըռւինք ու ըսթուք:
Հոնի հայը արունթաթախ կը պաշտպանէ հաւատը,
Հոսի հայի ձեռքն է փունձի տամներկուսում կաւաթը:
Հոնի հայը մատաղ կուտայ ազգին՝ իրեն ու տըղան,
Հոսի հայերն մէկ փասլոտած կռօշի վըրայ կըդողան:

Պան չունի՞ս, տուն կենէ թուք տիր մեր հային
Ու ասա՛, որ Հայաստանի հայերն պէթէր կալպային:

ԶԷՆԿԻՆՈՒԹԻՒՆ

Պէ՞տք է խելք, պատիւ, պէտք է գիտութիւն,
Եր ամէնէն վերն է զէնկինութիւն.
Եր ճէպըդ ունիս տուն ըստակ նոմայ,
Աշխարքիս տէրն ես տուն ալայ-մալայ....

Քաղաք պահպանող մարդիկ որ փընտուին,
Կէրթան ու կուգան՝ զէնկին կը ընտուին—
Տումայի կլասնըյ եա քամիսի չլէն
Ալայն ալ կէլլին զէնկիններին մէջէն...

Պօ՜շ պան է ուսում, ինծի հաւատա,
Մենակ ստակն է որ մարդու խելք կուտայ,
Տուն ստակ թօփ արա, ի՛նչ ճամփով կուզես,
Կիտուն ու խօլօք ալայը տուն ես...

Ի՞նչ շահ, որ մաշես փիթուն կեանք ու օր,
Որ վերջը ըլաս քաղցած մեծաւոր...
Հա՛նա մերտեղը անպէտներ չիկա՞ն,
Փոր հացի համար որ թալխա կուտան...

Տեսուչ, վարժապետ, տէր-տէր, եաղըճին
Ալայնալ հալխին ծեռքը կը նային.
Կաժէ՞ խելք մաշել, աչքը կուրացնել,
Ջրպլախ ու քաղցած զաւակներ մեծցնել...

Կեցցէ՜ մեր կաղը, կեցցէ՜ Թէրազէն—
Տուք իք հաց տուողն մեր Հայի ազգին.
Խօսքով խօլօքներ ես շատ տեսիլ իմ,
Որ վերջը-վերջը խելքի էկիլ ին:

Հէքիմին մէկը գիրքերը թապլէց,
Շպանքա օչխարին պոչն ամուր պըռնից.
Մէկ եաղըճի ալ պէթէր ուրախ է,
Որ շինտը կռէֆիլ, խալէմ կըծախէ:

Մենակ Սիւլիւկն է, որ ինատ կանէ,
Իմիշ՝ ուսումն է վեր ամեն բանէ....
Խև խելքըդ աղեմ, խեղճ Սիւլիւկ աղա,
Որ մինչև օրըս մընացիր տըղայ.
Հալխը ունեցաւ միւլք, ռիսաք, քառէթ,
Տուն չունիս հարուր ու քառսուն մանէթ:

ԳՈՐԾ ՈՒ ՊԱՀԱՆՋՄՈՒՆՔ

Հալխին մէջ սուս-փուս պանըս կը նայիմ,
Սապահտան կանուխ աղօթքըս կանիմ,
Հաց, միս կընելու կերթամ ես պազար,
Մինչի որ մէյտան կուգայ սամավար.
Սուփիս մէջ ճերմակ ես հաց կը բըրդիմ,—
Հը՞, աղէ՞կ մարդ իմ։

Ժամի, աղօթքի պէթէր իմ մօտիկ,
Ու կը ճաշակվիմ ես ամէն Զատիկ.
Ինչո՞ւ երկնային դրախտ պիտի չերթամ,
Որ տայմա Սաղմոց, Նարեկ կը կարդամ.
Լուսու չանկերուն քունէս կը զարթիմ,—
Հը՞, աղէ՞կ մարդ իմ։

Պահթէս կանկըտվիլ իրաւունք չունիմ,
Սիրտիս ուզածը ալայը ունիմ.
Տուն տեղ, առուտուր, քրետիթ, միլք, ըստակ
Տեսօք սայեախըլու ու շէնքով ղուակ,
Պօլ ճէհէզ կուտամ, աղջիկ կը կարգիմ,—
Հը՞, աղէ՞կ մարդ իմ։

Չիմ խառնըվիլ ես մեր Հալխի գործին,
Կուզին՝ մէկմէկու միսը թօ կըռծին.
Ամէն տարի քսան եա էռսուն հազար
Քասսա՛մ կը տընիմ սև օրուայ համար.
Կիւզին ալ էռան օթառ կը մորթիմ,
Հը՞, աղէ՞կ մարդ իմ։

Հէպէթ աղէկ մարդ պիտ ըլլար պապաս,
Որ սըրկով կռից էրկըթէ քասասս,
Ասված օղորմի Նարա սուրբ հոգուն,
Որ տըվեց ինծի հաց ու ռահաթ քուն.
Տաղտաղա, տանջանք ի՞նչ բան է, չիտիմ,—
Հը՞, աղէ՞կ մարդ իմ։

Թէյֆէ պաներուս ունիմ պարակ սքուս,
Զիաֆէթ ուպալ կանցնում լուսնէլուս,
Կնիկըս թանց կանէ, չի նըստիլ պատին,
Զումրութ, ճէվահիր կը ցըլան մատին.
Տայմա տիչ փազան, ասէթռա կուտիմ,—
Հը՞, աղէ՞կ մարդ իմ։

Տունիս թէփէն է Փարիժի ֆասօն,
Ասոր եա վաղը կուննենամ միլիօն,
Միլքերըս օրէ օր կը շատցունում,
Կոպէռնանքայով ղուակ կը մեծցնում,
Եա հոս, եա Ռասսով մեծ տուն պիտ խորգիմ,
Հը՞, աղէ՞կ մարդ իմ։

Աղէկ մարդ 'լալըս անկէ իմացայ,
Որ ամէն գործի մէջ մըտնիլ կըրցայ—
Պանքի, Թատրոնի և կամ վարժատան,
Հոգաբարձու իմ և կամ թէ անդամ.
Տումա եալ կուգամ ու կը կանչվըռտիմ,—
Հը՞, աղէ՞կ մարդ իմ:

Իմ տունիս քովը կայ մէքամ ապպար,
Ատենով անտեղ մէքամ մեծ խող կար.
Շատ շատ տարիներ ատ խողը կեցաւ,—
Ետքէն սատկեցաւ.
Հալեր ատ խողէն ի՞նչ շահ ունեցաւ:

ԶԻՆԿԻՆԻ ԱՂՕԹՔԸ

Աստուած, քիզիմէն շատ եմ գոհունակ,
Որ տուն ինձ հասար ամէն ժամանակ—
Հացըս անպակաս, գործըս աջողակ,
Ծոցըս, սընտուկըս տայմա լիլինք ստակ:

Շատերուն պէմնակ պակսորդներ չունիմ,
Զունիմ քապիկ պարտք, մեծ քուէտիթ ունիմ.
Պազար որ կելլիմ՝ տուռ ու տիրացին
Տիմացըս խոնարհ գլտակ կը հանին:

Ծեռքըս տաք ճուրէ պաղ ճուր խոթած չիմ,
Ասպէս պահէթաւոր կեանք կանցնում, կապրիմ.
Մեծ իումէտով իմ, եբ մեռնիմ մէկ օր,
Հայրական ծոցըդ պիտ գամ փառաւոր:

Ձերէ կնացիլ իմ ժամ ամեն տօնի,
Այեամիշ արած չիմ ստակ կերոնի,
Խունկէն ալ քեզի մէկ օր զըրկած չիմ,—
Ինչո՞վ քու դրախտիտ արժանի մարդ չի՛մ:

ԱՄՊԵՐՈՒ ՄԻՋԷՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆ

«Որդեակ, թէ քեզի շատերն նըմանին,
Շուտ իղը ճալու չէ Հայաստանին»:

1884

ՀԱՅ ԱԶԳԻ ՍՐՏԱՑԱՒՆԵՐԸ

Կիտե՞ք, աղաներ, մէկ Հայ հեղինակ
Կիրք կուզէ տպել, բայց չունի ըստակ,
Մեր աղաներէն խնդրել է կասին,
Ամմա խնդիրքը լսված չէ՛, կասին։

Հապա-ի, կիտինք, խիստ տեղով կիտինք,
Տէ՛հ, շո՛ւտ, կասփատա, մէկ վինթի նըստինք։

Կիտե՞ք, աղաներ, մէկ Հայ սթուտէնթ կայ,
Շատ աղէկ, կասին, կը սորվէր տայմա,
Ամմա աս տարի, ստակ չունենալով,
Պիտ Թապլէ, կասին, ուսում ու Մոսկոֆ։

Հապա-ի, կիտինք, խիստ տեղով կիտինք,
Տէ՛հ, շուտ, կասփատա, մէկ վինթի նըստինք։

Կիտե՞ք, աղաներ, մեր Հայ դըպրոցին
Կամայ-ակամայ դուռը պիտ գոցին.
Պատճառն ալ ան է, որ աշկերտները
Պոպիկ, չըպլախ են, կասին, խեղճերը։

Հապա-ի, կիտինք, խիստ տեղով կիտինք,
Տէհ, շո՛ւտ, կասփատա, մէկ վինթի նըստինք։

Կիտե՞ք, աղաներ, Քէրփիճի-Մահլան
Քաղցած օր-անցնող շատ օղլուշախ կան.
Մէկ Հարս չունանէ, կասին, կախուել է,
Մէկ աղջիկայ եալ ամօթ ծախուել է...

Հապա-ի կիտինք, խիստ տեղո՛վ կիտինք,
Տէ՛հ, շո՛ւտ, կասփատա, մէկ վինթի նըստինք։

Կիտե՞ք, աղաներ, խեղճերն անտէր են,
Նացա իւմէտը մեր աղաներն են.
Եբ աղաներէս մէկ եարտըմ չի 'լայ,
Խեղճն ալայ-մալայ թէզով եօխ կը լայ։

Ատ հէքիաթները մենք չխտան կիտինք,
Կէս գիշերն անցաւ, տէհ, թունքի նըստինք։

1885

ԼՈՊԻԱՅԻ ԲՈՒՍ ԵՒ ԽՆՁՈՐԻ ԾԱՌ

Լոպիային բուսը տուպին փաթըլթված,
Խունձորին վըրան կը խընտար պէթէր,
(Որ նոմայ մէյվա ճուխքերէն կախված՝
Ծանտռութեան տակը շատ կըտանձըվէր).
—Անզօր իս, կասէր:
Խունձորն ալ նարան տըւից պատասխան.
«Ինչ որ ալ ՚լամ նը՝ իմ քօքիս վըրան,
«Ասպէս եա անպէս ես կը տիմանամ:
«Ամա տուն, պարոն տ. . . . նող լոպի,
«Սաղ կեանքըտ կ'անցնուս փաթթըված տուպի.
«Ու թէ մէկ մինութ տուպէն հեռանաս,
«Վար կըկոլորվիս ու ճառէզ կըլաս:

Առակիս միտքը պարզ ու պայծառ է,—
Աս ալ ֆէլանին մեքամ շամառ է:

1888

ԽՈՍՏՈՎԱՆՔ

Ա՜խ, տէրպա, մէջէս օրէնք վարիլ իմ,
Կեանքիս մէջ խիստ շատ մեղքեր արիլ իմ.
Տուսէս որ նայիս՝ էփպէյի պան իմ,
Ճէնքով մարդու եալ շատ կըլըմանիմ,
Ամմա մէկ տարի էղայ ափէքուն,
Շատ էքսիզներու զըրջեցի ես տուն:

Ա՜խ, տէրպա, մէջէս օրէնք վարիլ իմ,
Ատկից ալ պէթէր պաներ արիլ իմ.
Ջէնկին ու ռընչպէր տավա ունէին,
Ինծիմէն պաշխա շահատ չունէին,
Ջէնկինին անցայ, սուտ էրդում արի
Ու հազար մանէթ ես համին առի:

Ա՜խ, տէրպա, մէջէս օրէնք վարիլ իմ,
Ատկից ալ պէթէր պաներ արիլ իմ.
Պազարին-տեղը խանութ ունէի,
Հէլալ ու հարամ ես ծախս կանէի,
Կէս մաս պակաս էր էրկանքը կաղիս,
Պալապան խուռշին ունէր թէրազիս:

Ա՜խ, տէրպա, մէջէս օրէնք վարիլ իմ,
Ատկից ալ պէթէր պանէր արիլ իմ։
Ամպար ունէի, կանէի սիփքա,
Աէկ օր անցած չէ՛, Ասվածըս վըկայ,
Որ խէնթ Խալսօլին ազպար մըտցնէի,
Լաց ու արցունքով ետ չի տառցնէի։

Ա՜խ, տէրպա, մէջէս օրէնք վարիլ իմ,
Ատկից ալ պէթէր պանէր արիլ իմ։
Խըղմէթքեար էի չօռպաճիի քով,
Ան տարին խռիթի կընացի Մօսկօֆ,
Ջօռպաճիս մեռաւ, ու ալայ պարին
Մարդու պան չասած՝ իմ տունըս տարին։

Ա՜խ, տէրպա, մէջէս օրէնք վարիլ իմ,
Ատկից ալ պէթէր պանէր արիլ իմ։
Տուսը ցուրտ ձըմեռ, բուք ու պօռան է.
Ինծի պէս մարդուն ատ խիստ պօշ պան է.
Տաք գըլուպին մէջը կընըստիմ քառթի,
Հարուրներ կուտամ, կըխաղամ փառթի։

Ատ ալայը հէչ։ Ամմա մէկ պաս օր
Պերանըս առի ճիփճայի օսկօռ.
Տէ՛րպա, չինտը ես պէթէր կըվախնամ—
Ատ մեղքիս համար դուժոխք չի երթա՜մ։

ԿՈՒՊԵՌՆԱԹՕՌԻՆ ՀԱՅԸ

«Ա՛ղա, մէկ քապիկ եա մէկ կըռօշ տո՛ւր,
Տունիս մէջ չի կայ մէկ տիրէմ ալուր»,—
Կասէր մուրացկան աղքատը լալէն։
—Ա՛խպար, ձեռքերըս յոգնեցաւ տալէն,
Շինտը եալ քըսան մանէթ պիտի տամ,
Կուպեռնաթօռի հացին պիտ երթամ։

«Ա՛ղա, աղքատաց մեր ընկերութեան
Տո՛ւր իրեք մանէթ ու կըռվէ՛ անգամ»,—
Կասէր պատուաւոր մարդ, կօլօխ տալէն։
—Շատ տըւի, ասաց մեր աղան, լալէն,
Շինտը եալ քըսան մանէթ պիտի տամ,
Կուպեռնաթօռի հացին պիտ երթամ։

«Ա՛ղա, ա՛ռ տոմսակ, տո՛ւր տասը մանէթ,
Թիֆլիզէն պերել տո՛ւր հայի կազէթ»,
Ասպէս Սիւլիւկը կասէր խընդրելէն։
—Ա՛խպար, ձեռքերըս յոգնեցաւ տալէն,
Շինտը եալ քըսան մանէթ պիտի տամ,
Կուպեռնաթօռի հացին պիտ երթամ։

«Վեց մանէթ, ասին, տո՛ւր, մէկ պարոնին,
Ու կըռվէ անգամ մեր հայ թատրօնին»։
Պարօնը ասաց համարեա լալէն.
—Ա՛խպար, ձեռքերըս յոգնեցաւ տալէն,
Շինտը եալ քըսան մանէթ պիտի տամ,
Կուպեռնաթօռի հացին պիտ երթամ։

Օրդին կիրք չունի, չի սովրիլ համպար,
Տէֆթէր ալ չունի կըրելու համար,
Պապային «մանէթ տուր», կասէ լալէն։
—Ճաշիրն, ծեռքերըս յոգնեցաւ տալէն,
Շինտը եալ քըսան մանէթ պիտի տամ,
Կուպէռնաթօռի հացին պիտ երթամ։

Երուսաղէմէն էկաւ Նըւիրակ
Ու կասէր. «Մարդայ հինգ մանէթ պիտ տաք,
Որ մեր սուրբ ժամը չի կորչնունք լալէն»։
—Հա՛յր սուրբ, ծեռքերըս յոգնեցաւ տալէն,
Շինտը եալ քըսան մանէթ պիտի տանք,
Կուպեռնաթօռի հացին պիտ երթանք։

Կիտէ՞ք, աղաներ, ի՛նչ նոր խապեր կայ,—
Մինիսթըը, կասին Նախջուան պիտ գայ,
Կըվախնամ՝ ատկից մէկ խաթէ չի 'լար».....
—Ատ ի՞նչ հօրըս ցաւն է մեզի համար,—
Ճէպէրէս մարդայ յխուն կըհանինք,
Մինիսթըին հետն ալ աղէկ քէֆ կանինք»։

—

Ճէմէ՞րտ իմ, թէ աքուփ—մարդիկ չիմացան,
Ու թապէթէս տայմա խաբվեցան.
Մարդու կռօշ չիմ տալ՝ տուն հազար կանչէ՛,
Ամա իմ քէֆիս՝ հազարն ալ պան չէ.....
Սո՞ւտ էր ասածը մեր խեղճ Սիւլիւկին—
«Ճոկ պան է աղա, ճոկ պան է զէնկին»։

ԼԵՎԼԵՆՏԻՆ ԿԱՆԿԱՏԸ

Ա՜խ, Աստված քեզմէն ես շատ եմ անգոհ
Որ անխելքութեան էշիլ իմ ես զոհ,
Աս կէնծ օրերէս մինչ իմ ծերութը
Զորս քովիս մարդոց պիտ շարժիմ գութը...

Ոտքէս կօլօխըս նայիս՝ շէնքով իմ.
Կօլօխէս ոտքըս՝ էշշէկ ու կով իմ,
Խելքէս աղատ իմ, լուզու եալ չունիմ,—
Փախըլկոտ հոգի, չար սիրտ ի՜նչ անիմ։

Պան ասել կուզիմ՝ կիտութիւն չի կայ,
Նորէն սորվելու մէջըս ուժ չի կայ.
Մոլըրված աչքըս սաղ—սօլ կըտառցնում—
Մարդոց մըսխըլկոտ երես կըտեսնում։

Սիրտըս փիթուն օր բորբոք բորբոք է,
Զարկամութենէ հոգիս մորմոք է,
Զարախօս լուզուս որ հանիմ մէյտան,
Զամուռին մէջը աւել կխորկընամ...

Ա՛խ, պապա՛, պապա՛, ի՞նչ անիմ ըստակ;
Եվ Հալխին գիմաց էղայ խայտառակ...
Օրվուտ ան օրը սաղ-սաղ մորթեցիր,
Եվ Նարան քեզի տուն ըռմանցուցիր:

Էվէլքի ատէն ծընան ըլլայի,
Բաղքիս էնկ-թէցփէ փեսան պիտ 'լայի,
Ամա, վա՜յ կուլխուս, շընորխվա ատէն
Ուրիշ բուռնութիւն կուզին լէվէնտէն:

Տիղ ճամփայ ցուցնող չունիմ բարեկամ,
Վիզըս ճըկելու պէթեր կամընչնամ,
Ջարը բարիէն ես ի՞նչպէս ճօկիմ,
Որ հէմ խելք, հէմ ալ տատմունք ես չունիմ...

Ջէմը երկու սուտ բարեկամ ունիմ
Ու նայա ծեռքը ֆըստըմա շուն իմ,
Իրենց տուշմանին կը ցուցնուն մատով,—
Կը հաջիմ, կը մնամ տայմա ամօթով:

ՍՈՒՏ ԱՂԱՆ

Խօսք չունիմ, խորդ է սօշէին վըրան
Եափի խորդիլ իս սարայի ըման,
Մէջն ալ կը կենաս: Հասկըցո՛ւր իտա—
Հալխին ի՞նչ ֆայտա:

Ծանըտ խըռվել է տայմա խըմելէն,
Խարիպ-խաղարին քիւֆիւր անելէն,
Անուընդ վերցաւ: Հասկըցո՛ւր իտա—
Հալխին ի՞նչ ֆայտա:

Մէկտեղ որ մուտնուս, մինչի դուրս գալըտ
Հալխին կիմացնուս զէնկին ըլլալըտ.
Շատ վաստակածէտ, հասկըցո՛ւր իտա—
Հալխին ի՞նչ ֆայտա:

Կիտիմ, մինչև ատ տէրէձէն հասար,
Սուս-մուս ճամփաներ էփպէյի անցար
Ու աղայ էղար: Հասկըցուր իտա—
Հալխին ի՞նչ ֆայտա:

Ծուպուկիտ համար կընիլես փառմաղ,
Իրեք ժում կանիս ղիաֆէթ ու պաղ,
Թող ապուլ կուտաս: Հասկըցուր իտա—
Հալխին ի՞նչ փայտա:

Դրախտի իւմեցավ ժամերուն համին
Տուվել իս սուռչալ ու քըշոցք, կասին,
Իլվանի համար: Հասկըցո՛ւր իտա—
Հալխին ի՞նչ փայտա:

Վարդեվոր տօնին Սուրբ Խաչին պահչան
Զատրը կըլխորդիս, սէօզաէ, պալապան,
Մէջն ալ քէֆ կանիս: Հասկըցո՛ւր իտա—
Հալխին ի՞նչ փայտա:

Տուն քեզի համար արիլ իս ատէթ
Ամէն օր տարվել Թուխտի հինգ մանէթ…
Կըշըփանաս ալ: Հասկըցուր իտա—
Հալխին ի՞նչ փայտա:

Ի՜լվանի համար տուն կլամնի էղար,
(Թէպէտ խելքովըդ պանի պէտք չէկար
Ու ղեան տըվիր): Հասկըցո՛ւր իտա—
Հալխին ի՞նչ փայտա:

Զօրս քովըտ տայմա խէնթեր թօփ կանիս
Ու չիտակ մարդոց անուն սև կանիս,
Ցէնատ քեամիլ իս: Հասկըցո՛ւր իտա—
Հալխին ի՞նչ փայտա:

Իտա կանչվըռտան քու ծանէտ պաշխա
Մէջըտ հէչ ուրիշ մէկ պան չի տեսայ.
Պօղազ ալ պառուխ, հասկըցո՛ւր իտա—
Հալխին ի՞նչ փայտա:

Եփոր փայտա տալ չուզիս, եա չիտիս,
Ո՞ր օրվան քեզի տուն աղա կիտիս.
Սուտ աղաութին վըայէտ հանէիր,
Քօշատ մըտնէիր:

Քու խելքիդ պա՛նն է կըլամնի ու տումա,
Տունըտ նիստ ու կեր պէրէք ու սալմա,
Փիլթուն օր լըսէ՛ ծուպուկէտ թաղեր—
Ու ծակըտ կիտցէ՛ր:

ՆՈՐ ԱՂՕԹՔ

Աստուա՜ծ բարեգութ, Տէր բարեխընամ,
Լըսէ՛ խընդրինքըս պարէմ մէկ անգամ.
Փախալեա և կամ մէլիչ առուտուր,
Պալիրկեան խանութ՝ ուրիշներուն տուր.
Չուզեմ ես ամպար, ցորենի սիփքա,
Ուլաֆ, հունտ, արփա, արիշ, հառնօվքա,
Չուզեմ ես մօյքա եալլին տեղը,
Չուզեմ շալխթ, սալնիք, Չիպլիրին եղը,
Չուզեմ ես թուղա, քիրէմիթ խորդել,
Քըսան հինկ օթառ սալկանին մորթել,
Չուզեմ տուն՝ թէփէն պայըռ փասօնով,
Խութուռ ալ չուզեմ Թէմըռնիքին քով,
Չուզեմ ես գիրքեր, ժուռնալ ու կազէթ,
Փէչ քօլօռիֆէռ ու վաթէռկլազէթ,—
Աս ամէն բանը տուն ուրիշին տուր,
Հետն ալ Ռաստովի ծախս ու առուտուր:

Ա՛մմա խընդրինքըս թէ լըսել կուզես,
Իսա բաներէս ինծի չես զըրկես.—
Սիֆաէ մասիս դի՛ր փիրուզէ մատնի,
Սահաթիս ցէփին ալ թօ՛լայ նոր-մօտնի,
Շապիկըս պարակ քըլթանէ կարած,

Ցռանցուղ փռաչքայի տիզ իւթի արած.
Թանկնոց թուխքցէ փիճաք, պոխաք, ժէլէթ,
Պումաժնիքիս մէջ հարուրնոց պէլէթ:
Ասպէս տուն ինծի թախըմ հագնեցո՛ւր,
Ծիւնապէթներու քովը նըստեցո՛ւր,
Սաղիս ու սօլիս, մէկն ալ իմ ախմաց
Իրեք հատ կռւէլ թօ ըլան նստած:
Եփոր փռէֆէռանս նըստինք խաղալու,
Պահթը չի դադռի ինծի խըննալու,
Մօնօ ու ռաղա, տասնոց ու աթլը,
Իննոց ու ութնոց՝ հետը պաճախլը,
Ան ալ մէկ սօյէն՝ օրի եա քուփա,
Փռէֆէռանսի մէջ վի՛րա ինծի գայ.
Ու եփոր կընիմ կետինէն թալօն—
Ըլան մաթէսի ռաղան ու մօնօն:
Կէս գըշեր ատեն, որ խաղը փոխինք,
Ալառթնի խաղեր խաղալ պաշլայինք.—
Թուինքին ընկերըս չորս աթլը խաղայ,
Ունենամ ձեռքըս չորս հատիկ ռաղա:

Աստուա՜ծ իմ, այմա որ ասպէս անիս,
Նայէ՛ իմ պերնէս կանկատ կըլըսի՞ս.
Որ ես անպահթ իս, որ չունիմ ըստակ,
Հէ՛մ շատ պարտք ունիմ, հէմ ալ շատ զաւակ.
Սաղ տարին կուտիմ չորցած թառան ծուկ,
Խօսքըս ալ հալխին մէջը չէ՛ անցուկ:

ՀԱՅԼԻ

Այուն ու տէվէն, կատուն ու մուկը,
Կուէլը, խոզը, տիզը, մամուկը
Ու շատ ատ սօյի չէրքին հայվաններ
Մէր կօլօվային տուէին կանկատներ,
Բէ «Ասքան տարի տեսած չինք մինք հէչ
«Մէկ չէնքով սիւրէթ աս հայլին մէջ....
«Մէմ ալ դէշ սիւրէթ տարա մէջ տեսնինք,
«Ասված հաւատա՝ կառնունք, կըկատուինք»:
— Պէրէքէթ վէրսըն՝ քաղքիս կօլօվան
Արդար դատմունքով մարդ էր աս տապրան,
Մէջերը արաւ ասպէս տատատատան.—
«Պօշ նեղացիլ իք հայլին վըրան,
«Ի՞նչ յանցանք ունի աստեղ խեղճ հայլին,
«Որ ոտքէ կօլօխ տուք իք անճոռնին.
«Տիմացը ինչ կէրպ կայնած որ կըլաք,
«Ան կէրպ ալ նարա մէջը կըցօլաք.
«Հայլին որ կոտուիք՝ ի՞նչ շահ կունենաք,
«Թահմին կանիք քի պէտի տեսօքնաք»...

—

Խե՜ղճ Սիւլիւկ, տուն իս մեր հալխի հայլին,
Պօշ պօշ մեղդըրանք վըրադ կըվայլի՞ն:
Հալխը կիտէ քի՝ նահատակները
Կային ամլթը հին ժամանակները.
Անիսէ՝ անմեղ արունի հոտին
Մեր օրվայ մարդիկն ալ խիստ կարօտ ին:

Ռ. ՊԱՏԿԱՆԵԱՆԻ

ԸՆՏԻՐ ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ ԳՐ. ԽԱԼԱԹԵԱՆԻ

ԵՐԿՈՒ ՀԱՏՈՐ

ՀԵՂԻՆԱԿԻ 2 ՊԱՏԿԵՐՈՎ, ԻՆՔՆԱԳՐՈՎ, ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳՐՈՎ
ԵՒ ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆՑՈՑ ԼԵԶՈՒԻ ՀԱՄԱՌՕՏ ԲԱՌԳՐՔՈՎ.

ՀԱՏՈՐ II

ԱՐՁԱԿ ԳՐՈՒԱԾՆԵՐ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԵՑ
ՎԱՌՎԱՌԷ Յ. ՔԱՆԱՆԵԱՆ
ՅՕԳՈՒՏ ՌԱՓԱՅԷԼ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆԻ ԸՆՏԱՆԵԱՑ

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ
ՏՊԱՐԱՆ Յ. ԼԻԲԵՐՄԱՆԻ. «ԱՐԱՔՍԻ» ՏԱՌԵՐՈՎ.
1893

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0793929